

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS
2024 METŲ VEIKLOS
ATASKAITA**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS 2024 METŲ VEIKLOS
ATASKAITA**

2025 m. kovo 31 d. Nr. 4-7

Vilnius

2024-ieji buvo išskirtiniai tuo, kad Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas išnagrinėjo Lietuvos valstybės ataskaitą dėl vaiko teisių užtikrinimo, įvertino kasdienio vaikų gyvenimo ir jų teisių įgyvendinimo pokytį, valstybės institucijų pastangas, atliepiančias geriausius vaiko interesus. Išnagrinėję valstybės ataskaitą, išklaušę delegacijos pristatymą ir atsakymus į pateiktus klausimus, Komiteto nariai įvertina situaciją ir pastangas bei priima rekomendacijas valstybei. Nereikia lyginti savo valstybės rekomendacijų su kitomis, nors visos valstybės įgyvendina tą pačią Vaiko teisių konvenciją, bet jų galimybės, pastangos ir pokyčiai nėra ir negali būti vienodi.

Nors visos Konvencijos nuostatos yra labai aktualios, visgi išskirčiau kelių Konvencijos nuostatų svarbą: valstybė įsipareigojo gerbti ir užtikrinti teises visiems vaikams savo jurisdikcijoje (2 str.), imantis bet kokių vaiką liečiančių veiksmų ar sprendimų vadovautis geriausiais vaiko interesais (3 str.), imtis visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių šioje Konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti (4 str.), garantuoti vaikui teisę išreikšti savo nuomonę, pažiūras (12 str.). Taigi, bet kuri valstybės ar savivaldybės institucija, nevyriausybinė organizacija ar privatus asmuo, dirbantys su vaikais, vaikams ar dėl vaikų, kiekvienu klausimu privalo vadovautis šiomis nuostatomis. JT Vaiko teisių komitetas vertina ne tik valstybės valdžios institucijų (Seimo, Vyriausybės, ministerijų) priimamus sprendimus, bet ir kasdienes visų su vaikų gyvenimu susijusių įstaigų, organizacijų ar asmenų pastangas, siekį kokybiškai atliepti vaikų poreikius.

Pastarąjį dešimtmetį žengti dideli žingsniai tobulinant institucinę sąrangą, plečiant paslaugų tinklą vaikams ir jų šeimoms, gerinant globojamų vaikų globos formą ir sąlygas, keičiant visuomenės nuostatas į pagarbą vaikui, auklėjimą, santykį, pritaikant mokyklas visiems vaikams, skatinant įtrauktį, reaguojant į skaudžius vaikų nepriežiūros ar smurto atvejus. Tačiau Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje atliekami tyrimai, vykdoma stebėseną iš esmės atliepia tuos pačius vaikų teisių užtikrinimo iššūkius, kuriuos įvardijo JT Vaiko teisių komitetas.

Turbūt skausmingiausia ir daugiausiai vaikų likimus griaunanti problema – tėvų skyrybos. Dauguma besiskiriančių sutuoktinių visą dėmesį nukreipia į teisinius procesus, turinius ginčus, sprendžia savo asmeninius klausimus, dažniausiai nevaldydami emocijų, bet pamiršta savo vaikų emocinę būklę, jų psichologinio saugumo ir gyvenimo stabilumo svarbą vaiko raidai. Pastebėtina, kad tiek Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, tiek Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos didžiąją darbo laiko dalį tenka skirti besiskiriančių ar jau išsiskyrusių tėvų vaikų teisių užtikrinimui. Būtina plėsti konfliktų įveikos, motyvacijos, pasitikėjimo, tėvystės pareigų pasiskirstymo, psichologinių, mediacijos paslaugų tinklą ir jų prieinamumą tėvams, taip prisidedant prie geresnės emocinės vaikų sveikatos.

Primintina, kad paaugliams reikalingas žymiai kokybiškesnis tėvų ir institucijų dėmesys, jų amžių, poreikį ir pomėgius atliepantis, į juos orientuotas švietimo, sveikatos, kultūros, sporto paslaugų sektorius. Būtinai instituciniai ir teikiamų paslaugų pokyčiai sprendžiant paauglių priklausomybių, netinkamo elgesio, nusikalstamumo problemas.

Šioje atskaitoje detalios aptariamos įvairios vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus institucijos veiklos bei teikiami siūlymai.

Edita Žiobienė
Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

TURINYS

Turinys.....	3
I. STATISTIKA.....	6
II. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI	14
2.1. Tėvų valdžios įgyvendinimas (ne)atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus	14
2.2. Vaiko paėmimas iš šeimos.....	20
2.3. Žinomi melagingos informacijos teikimas apie būtinumą ginti vaiko teises.....	23
2.4. Vaiko situacijos vertinimo proceso teisinio reglamentavimo tobulinimas	24
2.5. Kontrolierės nuomonė dėl vaiko teisių įgyvendinimo aspektų.....	25
III. ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA	28
3.1. Vaiko teisė į šeimos ryšius	29
3.2. Globojamo vaiko teisės į šeimos ryšius užtikrinimas	29
3.3. Vaiko svečiavimosi instituto reglamentavimo pokyčiai	31
3.4. Globos panaikinimas nelydimam nepilnamečiui	36
3.5. Dėl globos tikslinio priedo panaudojimo	37
3.6. Dalyvavimas tobulinant vaiko globos ir įvaikinimo teisinį reglamentavimą	38
IV. PAGALBA VAIKO ATSTOVAMS PAGAL ĮSTATYMĄ IR (AR) VAIKUI.....	42
4.1. Paslaugos ir atvejo vadyba	42
4.2. Palydėjimo paslaugų vaikams ir jaunuoliams prieinamumas	51
4.3. Teisinio reglamentavimo iniciatyva dėl socialinių paslaugų šeimai nutraukimo	57
4.4. Teisinio reglamentavimo iniciatyvos dėl pagalbos probleminio elgesio vaikams	59
V. KITI ASPEKTAI	62
5.1. Vaiko dalyvavimas ir nuomonės išklauskymas	62
5.2. Tyrimų dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos neveikimo ir (ar) netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejų apžvalga.....	66
5.3. Vaiko teisės į našlaičio pensiją įgyvendinimo iššūkiai	73
5.4. Statistinės informacijos apie vaikus prieinamumo problemos.....	74
5.5. Prokuroro vaidmens mažinimas ginant viešąjį interesą	75
5.6. Statistinė informacija apie lygias galimybes	76
5.7. Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos ir Šeimos politikos komisijos veikla	77
VI. UGDYMAS, ĮTRAUKTIS IR KITI MOKINIŲ SITUACIJOS ASPEKTAI	81
6.1. Vaikų priėmimo į mokyklas aspektai	81
6.2. Vaikų skirstymas į klases (grupes) pagal gebėjimus ir pasiekimus.....	83
6.3. Vaikų ugdymas nuotoliniu būdu	85
6.4. Tarpinių patikrinimo rezultatų vertinimo klausimai	89

6.5. Lietuvių kalbos egzamino organizavimas	90
6.6. Vaiko teisė pasirinkti užsienio kalbą	92
6.7. Gabių vaikų gebėjimų vystymo iššūkiai.....	94
6.8. Neformaliojo švietimo organizavimo aspektai.....	95
6.9. Įtraukiojo ugdymo iššūkiai ir sprendimai	97
6.10. Mokyklų ir tėvų bendradarbiavimo aspektai įtraukties procese	102
6.11. Švietimo įstatymo tobulinimas dėl įtraukiojo ugdymo	105
6.12. Vaiko privataus gyvenimo apsauga	106
VII. VAIKO SVEIKATA	110
7.1. Vaikų, sergančių epilepsija, diskriminavimas.....	110
7.2. Vaikų galimybė naudotis sporto klubų paslaugomis.....	112
7.3. Vaikų užimtumasis darželyje pietų miego metu.....	113
7.4. Specializuotos psichologinės pagalbos teikimas	114
7.5. Vaikų priklausomybių aspektai.....	115
VIII. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS.....	118
8.1. Reagavimas į pranešimus dėl smurto prieš vaikus.....	118
8.2. Iniciatyvos vaikų apsaugos nuo seksualinio smurto srityje.....	121
8.3. Siūlymas įtvirtinti savarankišką tėvų valdžios ribojimo pagrindą	123
8.4. Procesinių prievartos priemonių taikymas	124
8.5. Kardomųjų priemonių (ne)taikymo įtaka vaikui	125
IX. VAIKAI UŽSIENIEČIAI	127
9.1. Vaikų migrantų padėties klausimai	127
X. SIŪLYMAI	131

ATASKAITOJE VARTOJAMOS SANTRUMPOS, NUORODOS:

Kontrolierius(-ė)	Vaiko teisių apsaugos kontrolierius(-ė)
Įstaiga	Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga
Tarnyba	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos
Tarnybos teritorinis skyrius	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos teritorinis skyrius
Tėvai	tėvai (tėvas, motina) ar kitas vaiko atstovas pagal įstatymą
Globa	globa, rūpyba
Globėjas	vaiko globėjas, rūpintojas
Globotinis	globotinis, rūpintinis
VTAPĮ	Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas
Vaiko teisių konvencija, Konvencija	Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija
JT Vaiko teisių komitetas	Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas

Ataskaitoje nurodomi:

- Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai publikuoti leidinyje „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“ (2018).
El. leidinys paskelbtas Įstaigos interneto svetainėje, žr.:
http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf
- Visi Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai paskelbti, žr.:
https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11
- Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitos paskelbtos Įstaigos interneto svetainėje: <http://vtaki.lt/lt/vtaki-veiklos-sritys/veiklos-ataskaitos>.

I. STATISTIKA

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos tikslas – gerinti vaiko teisinę apsaugą, ginti vaiko teises ir jo teisėtus interesus, užtikrinti tarptautinės ir nacionalinės teisės aktuose nustatytų vaiko teisių ir jo teisėtų interesų įgyvendinimą, atlikti vaiko teisių užtikrinimo ir apsaugos priežiūrą bei kontrolę Lietuvoje, siekiant, kad kiekvienas vaikas galėtų oriai naudotis savo žmogaus teisėmis.

Įgyvendindamas priskirtus įgaliojimus, Kontrolierius teikia Respublikos Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei siūlymus dėl priemonių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugai gerinti, taip pat dėl galiojančių teisės aktų pakeitimo ir naujų teisės aktų priėmimo bei politikos, susijusios su vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsauga, formavimo bei įgyvendinimo.

Visgi, daugiausia dėmesio skiriama vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugai bei gynimui, užtikrinant pagalbos teikimą – nagrinėjant pareiškėjų skundus, atliekant tyrimus vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva, konsultuojant pareiškėjus vaiko teisių užtikrinimo klausimais.

SKUNDAI, TYRIMAI, KONSULTACIJOS

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus gauti skundai ir tyrimai pradėti Kontrolieriaus iniciatyva

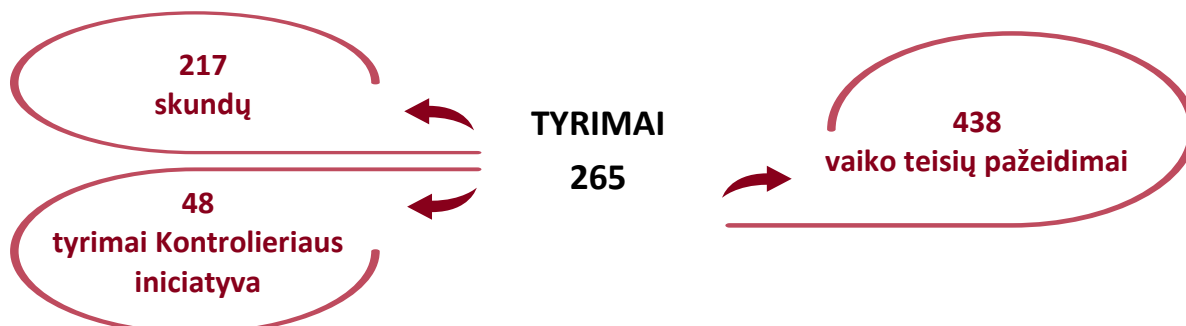
Kontrolierius pareiškėjų skundus tiria dėl:

- fizinių ir juridinių asmenų veiksmų (neveikimo), dėl kurių pažeidžiamos (manoma, kad yra pažeidžiamos) ar gali būti pažeistos vaiko teisės ar jo teisėti interesai;
- pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo vaiko teisių apsaugos srityje.

Kontrolierius pradeda tyrimus savo iniciatyva:

- turėdamas informacijos apie (galimus) vaiko teisių pažeidimus;
- siekdamas įvertinti tam tikros grupės vaikų ar vaiko teisių tam tikroje srityje užtikrinimą.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė pradėjo 265 tyrimus dėl juose nurodytų 438 galimų vaiko teisių pažeidimų. 217 tyrimų pradėta pagal pareiškėjų skundus ir 48 tyrimai pradėti Kontrolieriaus iniciatyva.

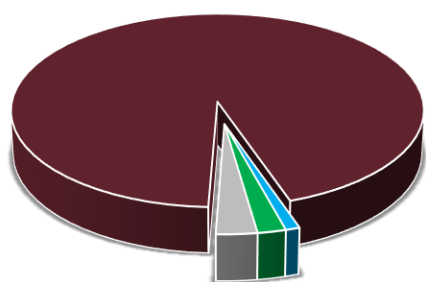
Įvertinus gautų skundų skaičių matyti, kad jis nežymiai, tačiau nuosekliai tolygiai auga: 2024 metais gautų skundų skaičius buvo beveik 3 proc. didesnis nei 2023 metais, 2023 metais – 11 proc., 2022 metais – 12 proc. didesnis nei atitinkamai ankstesniais metais. Šis pokytis, manytina, atspindi ne tik didėjančią visuomenės teisinį sąmoningumą ir aktyvumą, tačiau, kartu, ir augantį pasitikėjimą Kontrolieriaus veikla, pripažįstant, kad Kontrolieriaus sprendimai, nepaisant jų rekomendacinio pobūdžio, yra veiksmingi ir reikšmingi, gerinant vaiko teisių apsaugą Lietuvoje, turi realų poveikį užtikrinant vaiko teises.

Daugeliu atvejų skundus dėl galimų vaiko teisių pažeidimų teikė artimiausi vaikams asmenys – jų tėvai, seneliai, giminaičiai (94 proc. atvejų). Jau keletą metų iš eilės buvo stebima, kad mažėja institucijų ir specialistų, susijusių su vaiku bei jo šeima, kreipimųsi skaičius, o ataskaitiniais 2024 m. iš jų nebuvo gautas nė vienas skundas; vaikų globėjai taip pat kreipiasi retai, kas, manytina, gali rodyti, jog gerėja tarpusavio bendradarbiavimas su Tarnybos teritoriniais skyriais (vaiko teisių apsaugos specialistais), dėl ko pagerėjo kylančių problemų sprendimas ir, atitinkamai, sumažėjo poreikis kreiptis į Kontrolierių dėl neveikiančių pagalbos mechanizmų.

Kiekvienais metais skiriamas didelis dėmesys vaikų pateikiamiems kreipimams, kuriems, skirtingai nei pilnamečių asmenų skundams, nėra taikomi reikalavimai, įtvirtinti Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 18 straipsnyje. Vaikai bet koku jiems priimtiniu būdu gali savarankiškai kreiptis į Kontrolierių – skambinti, rašyti elektroninį ar įprastą laišką, atvykti į Įstaigą. Įstaigoje veikia vaikams skirta nemokama telefono linija 8 800 01230. Kiekvieną kartą, Kontrolieriui susitikus su vaikais (mokyklose, globos institucijose), apie tai jie yra informuojami, siekiant, kad, iškilus poreikiui, jie nedvejodami į Kontrolierių kreiptųsi. 2024 metais dėl galimų savo teisių pažeidimų į Kontrolierių kreipėsi 3 vaikai, o 1 atveju kreipėsi nepilnametis vaiko giminaitis.

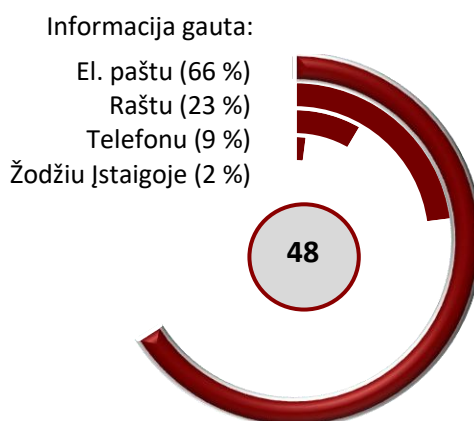
Ataskaitiniais metais dalį Kontrolieriaus atliktų tyrimų sudarė ir tyrimai pradėti Kontrolieriaus iniciatyva reaguojant į elektroniniu paštu gautą, telefonu pateiktą ir kt. informaciją apie galimus vaiko teisių pažeidimus.

Skundus pateikę asmenys

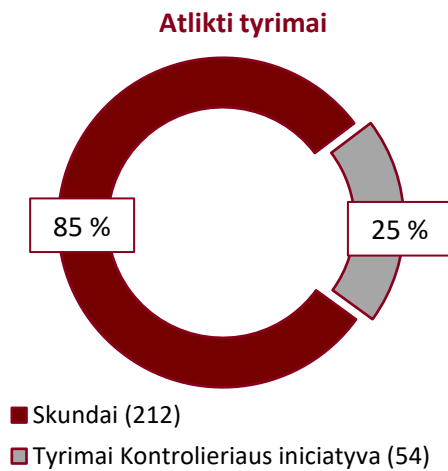

- Globėjai (1%)
- Vaikai (2%)
- Nesusiję asmenys (3%)
- Šeimos nariai (95%)

Kontrolieriaus iniciatyva pradėti tyrimai

2024 metais iš viso buvo atlikti 264 tyrimai, iš jų: ištirta 212 asmenų skundų ir atlikti 52 tyrimai Kontrolieriaus iniciatyva. Lyginant su 2023 metais, skundų buvo ištirta 5 proc. daugiau, o lyginant su 2022 m. – 20 proc. daugiau.

Kartu paminėtina, jog ataskaitiniais metais buvo ne tik tiriama skundai. Taip pat buvo teikiamos konsultacijos asmenims, reaguojant į jų prašymus ir kreipimusis.¹

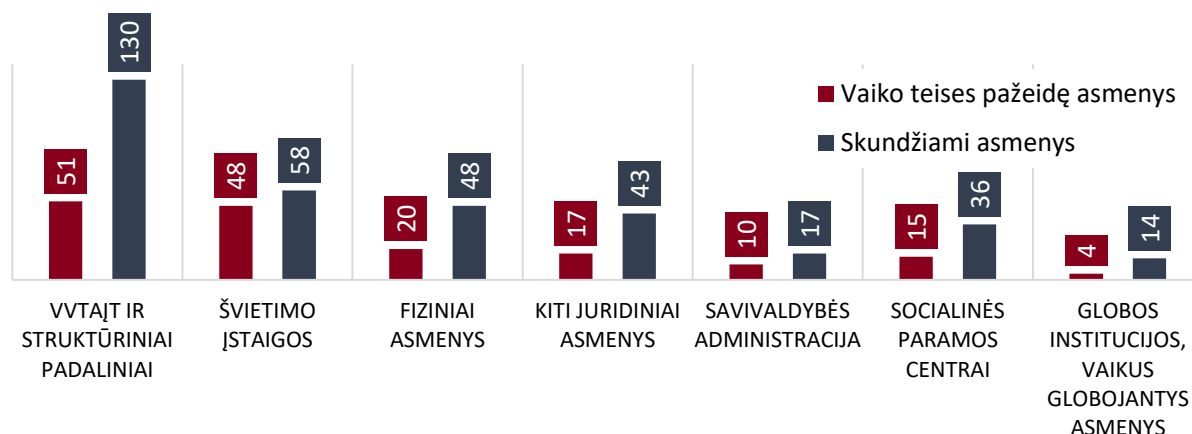
Iš viso 2024 metais buvo suteiktos 279 konsultacijos telefonu, 25 asmenys konsultuoti jiems atvykus į Įstaigą, atsakyta į 828 pareiškėjų paklausimus gautus elektroniniu paštu ir išnagrinėti 24 raštu gauti asmenų prašymai. Taip pat buvo aktyviai bendradarbiaujama su įvairiomis užsienio šalių institucijoms, teikiant informaciją apie vaiko teisių užtikrinimo aspektus Lietuvoje.

Baigtuose tyrimuose nustatyti vaiko teises pažeidę asmenys

Ataskaitiniais metais buvo baigtas skundų ir tyrimų Kontrolieriaus iniciatyva nagrinėjimas dėl 346 fizinių ar (ir) juridinių asmenų veiksmų ar neveikimo, kuriais buvo pažeistos ar galėjo būti pažeistos vaiko teisės ir teisėti interesai. Atlikus tyrimus, 165 asmenys buvo pripažinti pažeidę vaiko teises. Tyrimų metu nustatytų (pasitvirtinusių) pažeidėjų skaičius, lyginant su skundžiamų asmenų skaičiumi, sudaro 48 proc., o tai iš esmės koreliuoja su nepagrįstų Įstaigoje gautų skundų skaičiumi (nepagrįstų skundų skaičius, lyginant su pagrįstais, taip pat sudaro panašią dalį – 45 proc.). Vertinant šią aplinkybę svarbu paminėti, kad vaiko teisių apsauga yra jautri sritis, kur dažnai skirtingos suinteresuotos šalys skirtingai vertina situacijas. Dėl šios priežasties, dalies pareiškėjų skundų tyrimų metu nenustatomas vaiko teisių ir jo interesų pažeidimas ar, kad skundžiamo fizinio ar juridinio asmens veiksmai (neveikimas) pažeidžia teisės aktus arba, tyrimo metu gautų duomenų nepakanka vaiko teisių pažeidimui konstatuoti ir tyrimas nutraukiamas, kt.

Pastebėtina, jog ataskaitiniais metais daugiausia skundų buvo pateikta dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo Tarnybos ir jos Teritorinių skyrių veiksmų ar neveikimo, susijusių su netinkamu tarnybinių funkcijų vykdymu. Šie subjektai taip pat sudaro ir didžiausią nustatytų pažeidėjų (dėl netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo ar neveikimo) grupę. Manytina, tai galima sieti su aplinkybe, jog Tarnyba (jos teritoriniai skyriai) yra įtraukiama į visus atvejus, kai būtina užtikrinti pagalbą vaikui bei šeimai, ji turi reaguoti į kylantį pavojų vaiko saugumui, sveikatai ar gyvybei ir nedelsiant imtis vaiko teisių apsaugos priemonių (perkelti vaiką į saugią aplinką), priimti sudėtingus sprendimus dėl individualių vaiko teisių apsaugos atvejų, spręsti įvairius su vaiku ir jo gerove susijusius klausimus. Dėl šios priežasties Tarnybos (jos teritorinių skyrių) veiksmai tampa dažniausiai vertinamais ir ginčijamais. Iš kitos pusės, nustatyti Tarnybos veiklos trūkumai, atitinkamai, rodo, jog ir toliau būtina tobulinti vaiko teisių apsaugos procedūras ir vaiko teisių apsaugos specialistų veiklos kokybę.

¹ Pareiškėjų kreipimaisi žodžiu ar raštu, kuriuose neskundžiami fizinio ar juridinio asmens veiksmai ar neveikimas, o prašoma paaiškinti, suteikti kitą informaciją ar pageidaujamus dokumentus ir t. t., skundais nelaikomi (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 17 straipsnio 5 dalis).

Baigtuose tyrimuose nustatyti vaiko teisių pažeidimai

2024 metais buvo atlikti tyrimai dėl skunduose nurodytų 553 galimų vaiko teisių pažeidimų, iš kurių 260 pasitvirtino (47 proc.). Kaip galima matyti, nustatytų vaiko teisių pažeidimų skaičius mažesnis nei buvo nurodytas skunduose, tačiau tokia situacija įprastai būna sąlygota keleto priežasčių: ne visais skunduose nurodytais atvejais buvo gauta objektyvios informacijos, patvirtinančios pažeidimą; dalis skundų buvo nepagrįsti dėl subjektyvaus situacijos vertinimo; kai kuriais atvejais tyrimo metu nustatyta, kad asmens veiksmai, skirtingai nei buvo nurodyta skunde, neprieštaravo teisės aktams; taip pat pasitaikė atvejų, kai skunde buvo nurodyta daugiau nei viena galimo vaiko teisių pažeidimo aplinkybė, tačiau tik dalis jų pasitvirtino.

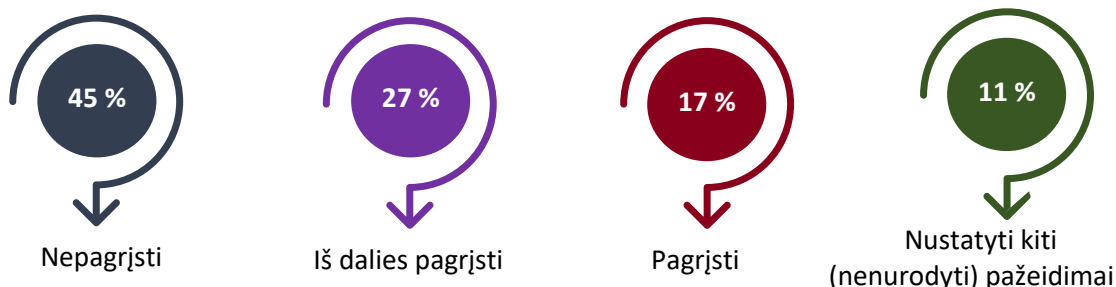
Vaiko teisių pažeidimų atvejų lyginamoji analizė

Skundžiami pažeidimai		Nustatyti pažeidimai	
123	Tarnybos (teritorinių skyrių) vaiko teisių pažeidimai	51	
86	Teisės į mokslą pažeidimas	56	
37	Teisės į apsaugą nuo smurto pažeidimas	15	
20	Teisės nebūti diskriminuojamam pažeidimas	9	
18	Teisės į sveikatos priežiūros paslaugas pažeidimas	6	
29	Teisės bendrauti su tėvais, artimaisiais gimimaičiais pažeidimas	17	
41	Teisės į deramas gyvenimo sąlygas, priežiūrą pažeidimas	8	
11	Netinkamas vaiko globos organizavimas	2	
15	Vaiko paėmimas iš šeimos	3	
28	Teisės į socialinę paramą, paslaugas pažeidimas	10	
15	Vaiko interesų netinkamas atstovavimas teisme	5	
11	Vaiko privataus gyvenimo pažeidimas ne visuomenės informavimo priemonėse	1	
5	Vaiko teisė į apsaugą nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo	6	
3	Teismo sprendimų, susijusių su vaikais, nevykdymas	3	
7	Tarpinstitucinis bendradarbiavimas	8	
104	Kiti pažeidimai	60	

Kontrolieriaus priimti sprendimai atlikus tyrimą

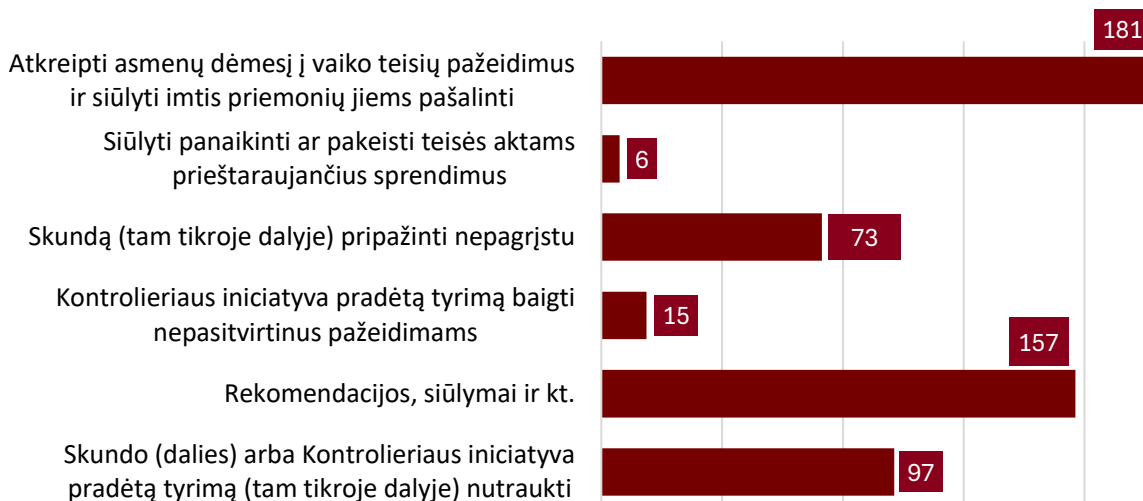
Kontrolieriaus atlikti tyrimai ir priimti sprendimai yra pagrįsti visapusišku ir objektyviu informacijos bei duomenų išnagrinėjimu. Ataskaitiniais metais buvo parengta daugiau nei 1041 paklausimų, siekiant surinkti duomenis, būtinus Kontrolieriaus objektyviam sprendimui priimti. 2024 metais atlikus tyrimus paaiškėjo, kad 44 proc. jų – pagrįsti ar iš dalies pagrįsti, ir šis rodmuo iš esmės yra nekintantis jau keletą metų. Kartu paminėtina ir tai, jog, atliekant tyrimus, įvertinus visą tyrimo metu gautą medžiagą, kai kuriuose jų buvo nustatyti ir kiti, pareiškėjo neįvardinti, vaiko teisių pažeidimai. Kontrolierius skiria didelį dėmesį tyrimo kokybei, visapusiškam aplinkybių išnagrinėjimui bei atitinkamų fizinių ir juridinių asmenų veiksmų ar neveikimo, dėl kurių buvo (galėjo būti) pažeistos vaiko teisės, įvertinimui.

Tyrimų pagrįstumas

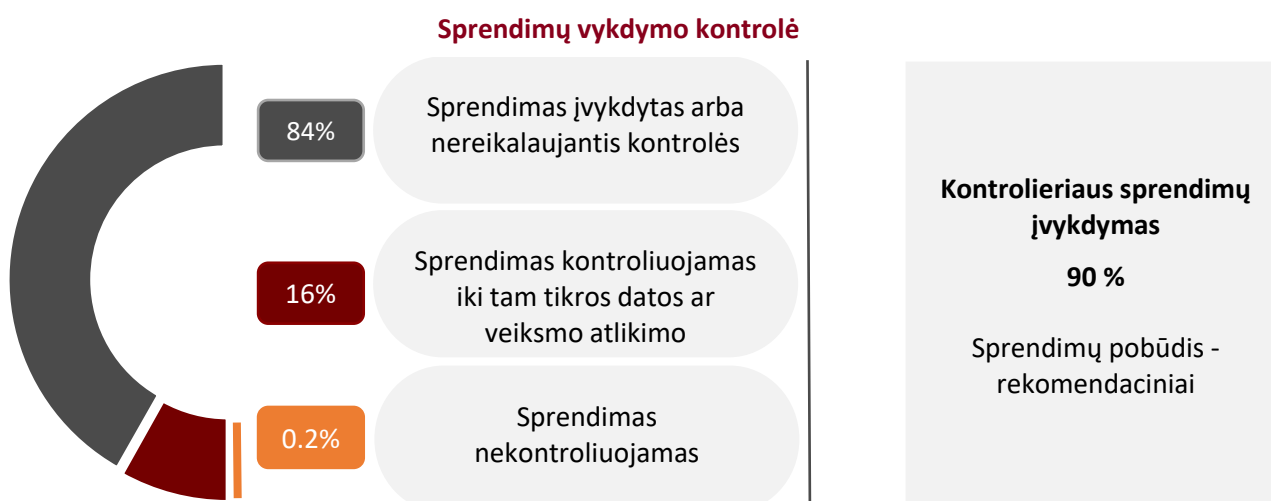
Ataskaitiniais metais atlikusi tyrimus Kontrolierė iš viso priėmė 529 sprendimus. Vadovaujantis Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 14 straipsnio 5 dalies nuostatomis, vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimą privalo nagrinėti asmenys, kuriems sprendimas adresuojamas, ir apie nagrinėjimo rezultatus bei sprendimo vykdymą informuoti. Nors Kontrolieriaus sprendimai yra rekomendacinio pobūdžio, tačiau, įvertinus aplinkybę, kad 90 proc. jų buvo įvykdyti, manytina, galima daryti išvadą, jog Kontrolieriaus sprendimais pasitikima, jie vertinami, kaip pagrįsti išsamiu teisiniu vertinimu, objektyviais įrodymais ir visapusiška situacijos analize, be to, Kontrolieriaus sprendimai padeda atitinkamoms institucijoms gerinti darbo kokybę, nustatyti praktikos trūkumus, todėl rekomendacijų laikymasis tampa nuosekliai įgyvendinama praktika.

Kontrolieriaus priimtų sprendimų pobūdis

Vertinant nutrauktų tyrimų skaičių (97), atkreiptinas dėmesys, kad daugeliu atvejų šie tyrimai buvo inicijuoti ir atliekami, tačiau proceso eigoje paaikėjo aplinkybės, dėl kurių jų tęsti neliko teisinio pagrindo (išnyko aplinkybės, dėl kurių atliekamas tyrimas, tarpininkaujant Kontrolieriui problemos buvo išspręstos gera valia ir k.). Tokiais atvejais dalinis tyrimo nutraukimas buvo fiksuotas statistikoje, tačiau likusi skundo dalis ir toliau nagrinėjama nustatyta tvarka kiek tai leidžia Kontrolieriui suteikti įgaliojimai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierius, siekdamas atkreipti dėmesį į vaiko teisių užtikrinimą bei įgyvendinimą, taip pat nuolatinių teigiamų pokyčių vaiko teisių apsaugos srityje poreikį, kuris sprendžiamas tobulinant galiojantį teisinį reglamentavimą ir įtvirtinant naujas teisės normas, sprendžiant teisės aktų praktinio įgyvendinimo problemas, šalinant spragas bei reaguojant į kylančius iššūkius; skatindamas tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir gerosios praktikos sklaidą, bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybių institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis bei kitais asmenimis, dalyvauja įvairiuose praktinio ir švietėjiško pobūdžio renginiuose – susitikimuose, pasitarimuose, diskusijose, konferencijose, organizuoja renginius skirtus vaikams ar vaiko teisių klausimais, kt.

2024 metais Įstaigos atstovai dalyvavo 6 darbo grupių veikloje, 64 posėdžiuose ir pasitarimuose, 53 diskusijose, seminaruose ir kituose renginiuose įvairiais vaiko teisių apsaugos klausimais, pateiktos

pastabos ir pasiūlymai 37 teisės aktų projektams. Taip pat, bendradarbiaujant su partneriais, organizavo renginius skirti vaikams ar vaiko teisių apsaugos klausimais.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas 95-osios sesijos metu svarstė penktąjį ir šeštąjį periodinius Lietuvos Vyriausybės pranešimus (ataskaitas) dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo bei vertino valstybės padėtį vaiko teisių srityje. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pateikė JT Vaiko teisių komitetui komentarą dėl kai kurių vaiko teisių apsaugos padėties aspektų Lietuvoje², taip pat dalyvavo Komiteto posėdžiuose ir stebėjo valstybės atsiskaitymo procesą. Siekiant aptarti JT Vaiko teisių komiteto išvadas ir pateiktas rekomendacijas Lietuvai dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo³, taip pat planus dėl šių rekomendacijų įgyvendinimo bei kitų sprendimų, pokyčių vaiko teisių srityje, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, bendradarbiaudama su Seimo Žmogaus teisių komitetu, organizavo konferenciją „Pokyčių link: Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto rekomendacijos ir kasdienybės iššūkiai“.

Bendradarbiaujant su Seimo Savižudybių ir smurto prevencijos komisija, viešąja įstaiga „Paramos vaikams centras“ buvo organizuota konferencija „Suprasti ir priimti paauglystę“, skirta aptarti esminius paauglystės laikotarpio jaunam žmogui kylančius įvairiapusio augimo iššūkius ir suaugusiųjų – tėvų, mokytojų ir kitų, kuriems tenka bendrauti su paaugliais, – pareigą suprasti ir priimti jauną žmogų, esant poreikiui suteikti pagalbą, o ne atsiriboti ar kovoti. Kontrolierės nuomone, paaugliui labai svarbu – saugi ir palaikanti aplinka: geras santykis su šeimos nariais, bendraamžiais, mokyklos ir gyvenamos vietos bendruomene, jų supratimas plačiojoje visuomenėje, žiniasklaidoje, valstybės formuojamoje politikoje, todėl norint tai suteikti, labai svarbu paauglius girdėti, jausti, suprasti.

Tradicškai, minint tarptautinę žmogaus teisių dieną organizuojamo Nacionalinio žmogaus teisių forumo metu (2024-ųjų tema buvo „Skirtingi, bet lygūs“), įstaiga surengė diskusiją „Nepilnamečiai nusikaltėliai, „monstrai“ – ką slepia ši etiketė?“. Diskusijoje buvo keliami klausimai: kodėl vaikai elgiasi netinkamai; ar gebame ir norime pažvelgti giliau ir be išankstinio nusistatymo, prielaidų ar vertinimo į tai, kas slepiasi už vaikų nusikalstamo elgesio; kokią pagalbą galime pasiūlyti ir, ar turime pakankamai įgūdžių bei galimybių padėti vaikui ją priimti, kantriai būti šalia, siekiant vaiko elgesio pokyčių; kokią įtaką turi visuomenės nuomonė dėl vaiko įvykdytos nusikalstamos veikos: gali paskatinti teigiamus pokyčius ar sužlugdyti jo gyvenimą. Ši tema buvo pasirinkta, reaguojant į gana dažnai žiniasklaidos priemonių publikacijose skelbiamas žinutes, jog „siautėja nevaldomi nepilnamečiai“, „nebaudžiami nepilnamečiai lipa ant galvos“, apie suaugusiems keliamą siaubą, vaikų nebaudžiamumą, jauną amžių išgelbėjantį nuo baudžiamosios atsakomybės, surištas policijos pareigūnų rankas ir švelnų kitų institucijų (vaiko teisių apsaugos specialistų) reagavimą į vaiko padarytą teisės pažeidimą, pasiūlymus griežčiau reaguoti, numatyti „adekvačias“ bausmes. Taip pat į statistikos duomenis, kurie nerodo nei augančio, nei „sunkėjančio“ nepilnamečių nusikalstamumo, mokslininkų pastebėjimus, jog dėl nepilnamečių nusikalstamam elgesiui būdingo spontaniškumo, nusikalstamų veikų nesuplanavimo, neapgalvojimo, šios veikos pareigūnų yra labiau pastebimos ir išaiškinamos.

Taip pat ataskaitiniais metais buvo organizuoti du ilgas tradicijas turintys renginiai: „Angelų vaikai – su meile Jums“ ir vaikų kartinų turnyras. Pirmajame – šventėje-mugėje, kurią įstaiga organizuoja kartu su Vilniaus mokytojų namais, vaikai iš visos Lietuvos, kurie mokosi specialiosiose ugdymo įstaigose, Vilniaus mokytojų namų kiemelyje, kur prekiauja savo pagamintais darbeliais, jiems

² Žr., <http://vtaki.lt/lt/teisine-informacija/vaiko-teisiu-padeties-vertinimas/ataskaitos-tarptautinems-organizacijoms>

³ Žr., <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/ataskaitos/tarptautiniu-dokumentu-igyvendinimo-ataskaitos/jungtiniu-tautu-vaiko-teisiu-konvencija/>

organizuojama šventinė programa, žaidimai ir kitos veiklos. Kartingų turnyras yra skirtas Tarptautinei vaikų gynimo dienai.

Kitas tradicinis renginys – konferencija „Lietuvos vaikų balsas 2024“, kurią rengia Mykolo Romerio Universiteto Žmogaus ir visuomenės studijų fakulteto Edukologijos ir socialinio darbo institutas kartu su partneriais, vienas iš jų – Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Šį kartą vaikų kūrybos konkursas vyko tema „Esu žmogus, ne robotas“. Piešinių, pranešimų ir vaizdo klipų konkursuose dalyvavo virš 300 vaikų iš įvairių Lietuvos vietų. Renginio tikslas – išgirsti vaikų nuomonę, kuri ne visuomet būna išklausa. Idėja grindžiama Vaiko teisių konvencija, kurios 12 straipsnis numato, kad valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais su juo susijusiais klausimais, o 13 straipsnis įtvirtina vaiko teisę reikšti savo nuomonę jam priimtinais būdais.

Ataskaitiniais metais taip pat vyko tradiciniai renginiai – Europos vaikų ombudsmenų tinklo (ENOC, angl. The European Network of Ombudspersons for Children) konferencija ir Latvijos, Estijos, Lietuvos ir Lenkijos vaikų ombudsmenų įstaigų susitikimas. ENOC renginys buvo skirtas alternatyvios vaikų globos temai bei Ukrainos vaikų situacijai. Keturių Baltijos valstybių susitikime buvo aptariami klausimai dėl pagalbos vaikams ir paaugliams, priklausomiems nuo psichoaktyvių medžiagų vartojimo, vaikų saugumo mokyklose užtikrinimo, lytiškumo ugdymo, vaiko teisių ir kitų institucijų veiklos priežiūros, taip pat įstaigų atstovai dalinosi informacija apie kasmetines veiklas ir planus.

II. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMO ASPEKTAI

Atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi pirmiausia tenka tėvams arba, tam tikrais atvejais, teisėtiems globėjams. Pagrindinis jų rūpestis turi būti vaiko interesai. Tėvai yra atsakingi už tai, kad vaikas naudotųsi Vaiko teisių konvencijoje pripažintomis teisėmis. Konvencija taikoma vaikui kaip aktyviam teisių objektui pabrėžiant, kad „vaikas naudojasi savo teisėmis“. Konvencija nepasisako prieš šeimą ir nenuteikia vaikų prieš tėvus. Priešingai, Konvencijos preambulėje šeima vadinama „pagrindine visuomenės ląstele ir natūralia visų jos narių, ypač vaikų, augimo ir gerovės aplinka“.⁴

2.1. TĖVŲ VALDŽIOS ĮGYVENDINIMAS (NE)ATSIŽVELGIANT Į GERIAUSIUS VAIKO INTERESUS

Vaiko teisių konvencijoje pabrėžiama šeimos, kaip pagrindinės visuomenės institucijos, užtikrinančios vaiko augimui ir gerovei būtiną globą ir meilę, svarba. Šeima kaip saugoma ir puoselėjama vertybė ir kaip pamatinis socialinis institutas, užtikrinantis jose augančių vaikų gerovę, deklaruojamas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas visų pirma yra tėvų pareiga – „tėvystė visų pirma yra pareiga vaikui, o ne teisė į vaiką“⁵. Tėvų teisei auginti ir auklėti vaikus vadovaujantis šeimos puoselėjamosiomis vertybėmis pripažįstamas prioritetas, tačiau pabrėžtina ir tai, kad tėvai neturi visiškų veiksmų laisvės sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, tėvams suteikta pareiga susijusi su reikalavimu veikti atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus. Šeima, kaip visuomenės dalis, funkcionuodama ir kontaktuodama su aplinkiniais, privalo laikytis teisės aktų reikalavimų bei visuotinai pripažintų moralinių vertybių, taip pat šeimoje turi būti tinkamai užtikrinamos vaikų teisės ir interesai – tinkamai rūpinamasi vaikų fiziologiniais ir emociniais poreikiais, sukuriama saugi ir vaikui tinkama aplinka, užtikrinama vaikų socializacija, ugdymas ir pan. Yra visuotinis sutarimas ir kartu teisėje įtvirtintas principas – vaiko interesai yra svarbiausi. Vaiko interesai gali, priklausomai nuo jų prigimties ir svarbos, būti pripažinti svarbesni (viršesni) už tėvų interesus.

Įgyvendindami šeimos teises ir vykdydami šeimos pareigas, asmenys privalo laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles, geros moralės principus ir veikti sąžiningai (Civilinio kodekso 3.5 straipsnio 2 dalis). Draudžiama piktnaudžiauti šeimos teisėmis, t. y. įgyvendinti tokiu būdu ir priemonėmis, kurios pažeistų, ar varžytų kitų asmenų teises, ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalą kitiems asmenims.

Vienas pagrindinių šeimos teisės principų – prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynybos principas, įtvirtinantis pareigą, imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, pirmiausia atsižvelgti į tai, kas geriausia vaikui.

Susiklosčiusi šeimoje vaikui nepalanki situacija ir gyvenamoji aplinka gali būti viena iš priežasčių, galinti iškreipti vaiko asmenybės vystymąsi, pakenkti jo dvasinei pusiausvyrai, turėti neigiamos įtakos vaiko sveikatai, jo psichologinei būsenai ir pan. Būtent dėl šių priežasčių svarbu vaikui sudaryti tokią gyvenimo aplinką, kurioje jis būtų apsaugotas nuo žalingos įtakos ir padarinių. Vaiko tėvai ar kiti jo atstovai pagal įstatymą, priimdami bet kokią su vaiku susijusį sprendimą, vadovaujasi tuo, kas vaikui yra geriausia, prieš tai išklausę vaiko nuomonę ir į ją atsižvelgę, įvertindami vaiko amžių, brandą, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams (VTAPJ 31 straipsnio 7 dalis).

⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002).

⁵ Lietuvos Aukščiausiasis Teismo 2014 m. kovos 14 d. nutartis Nr. 3K-3-92/2014.

Kartais tėvai nesugeba geranoriškai spręsti šeimoje kylančių sunkumų, tuomet vaikai būna priversti būti tėvų konfliktų sukuryje. Tokioje aplinkoje vaikai gali jausti didelį emocinį stresą, nerimą ir baimą, nesaugumo jausmą. Vaikams augant nepastovioje ir konfliktinėje šeimos aplinkoje, vaikų elgesys taip pat gali sutrikti ir pasireikšti nepaklusnumu, perimtu paties tėvų elgesio modeliu, negebant konstruktyviai aiškintis nesutarimus. Neretai vaikai specialistams pasako, kad jau pavargo nuo tėvų nuolatinių konfliktų, norėtų, kad tėvai neapkalbėtų vienas kito, nes juos abu myli ir vaikui yra skaudu tai girdėti. Dažnai šeimose sunkumai kyla tėvų skyrybų metu arba iš karto po jų, kai tėvai nesutaria dėl vaikų auklėjimo, sveikatos priežiūros, neformalaus vaiko ugdymo ir kt., kai šeima, kuriai reikalinga pagalba, jos atsisako, o tėvai nėra motyvuoti keisti gyvenimo būdą, užtikrinti tinkamą vaiko vystymąsi. Vaiko tėvai tarpusavyje konfliktuoja dėl vaiko pamokinės veiklos (kiekvienas iš tėvų vaikų parenka skirtingus būrelius (vaikas, būdamas su tėvu, lanko daugiau būrelių, nei būdamas su mama, nes „mama sako, kad eisi į tuos būrelius, kurie yra arti namų“), neinformuoja vienas kito apie pasikeitusias aplinkybes dėl vaiko sveikatos (pvz., apie atliktus skiepų).

Pareiškėjų skundų tyrimo metu buvo nustatyta, kad vaiko mama atsisakė bet kokio bendravimo su savo vaiko tėvu, laikėsi principinės nuostatos vengti bet kokio bendravimo su vaiko tėvu – nei tiesiogiai, nei skambučiais ar žinutėmis. Kartu ji pabrėžė, jog neprieštarauja tėvo ir dukters bendravimui su tėvu, tačiau mano, kad vaiko tėvas dėl susitikimų turėtų tartis tiesiogiai su dukra, ir norėtų, kad tėvas atsižvelgtų į dukros nuomonę. Vaiko mama taip pat atsisakė dalyvauti mediacijoje, nes nebuvo pasiruošusi kokioms nors nuolaidoms. Tėvas sutiko, kad dukra lankytų psichologo konsultacijas, tačiau nurodė, kad sutikimą duos tik tuo atveju, jei motina asmeniškai į jį kreipsis. Deja, nepilnametės mama kategoriškai atsisakė bendrauti su dukters tėvu, todėl vaikas psichologinės pagalbos negavo. Nuo darbo su šeima pradžios abiem vaiko tėvams buvo organizuoti atskiri atvejo vadybos posėdžiai, kadangi vaiko motina atsisakė dalyvauti bendrame atvejo vadybos posėdyje kartu tėvu. Pabrėžtina, kad nagrinėjamoje situacijoje nepilnamečio vaiko įtraukimas į suaugusių konfliktus bei tėvų pareigų perkėlimas vaikui yra didelė našta nepilnamečiui. Skyriaus specialistai tokius tėvų veiksmus turi vertinti principingai ir spręsti klausimą dėl administracinės atsakomybės priemonių taikymo vaiko tėvui (motinai).

Kitoje konfliktinėje situacijoje tėvas nurodė, kad apie vaiko patirtą traumą sužinojo atsitiktinai, nes vaiko motina apie įvykį nepranešė, o teismo sprendimas įpareigojo abu tėvus keistis visa informacija, susijusia su vaikais, o apie ypatingus atvejus pranešti nedelsiant. Tėvas nurodė, kad vaiko mama nepaaiškino nelaimingo atsitikimo detalių, vienašališkai priėmė sprendimus, kokius ir kada atlikti tyrimus, taip pat neinformavo pareiškėjo apie vėliau atliktus medicininius tyrimus (jų būtinumą, gydymo planą), klaidino tėvą dėl vaikui atliekamų tyrimų laiką ir datas, neteikė informacijos apie atliktų tyrimų rezultatus, nors pareiškėjas išreiškė norą tame dalyvauti. Skyriaus specialistams šioje situacijoje nepavyko išklausti vaiko nuomonės, nes jis atsisakė kalbėti apie patirtą traumą. Iš skundo argumentų matyti, kad socialinių paslaugų šeimai teikimas nepadėjo tėvams išspręsti tarpusavio nesutarimų, stiprinti savo gebėjimus tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią nepilnamečių vaikų atžvilgiu, tėvai ir toliau atsisakė dalintis informacija, kuri padėtų priimti bendrus sprendimus, leistų siekti visapusiškos vaiko gerovės.

Lietuvos (ir daugelio užsienio šalių) teisėje tėvams neleidžiama vienašališkai nuspręsti dėl vaiko gyvenamosios vietos pakeitimo ir išvykimo nuolat gyventi į užsienio valstybę. Teisę nepilnametį vaiką, kurio nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, išvežti į užsienio valstybę nuolat gyventi turi tas iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, tik gavęs rašytinį antrojo iš tėvų sutikimą (Civilinio kodekso 3.174 straipsnio 3 dalis). Jeigu antrasis iš tėvų atsisako duoti šį sutikimą, ginčą sprendžia teismas. Tokiu reguliavimu siekiama užtikrinti teisinį aiškumą bei užkirsti kelią vaikų neteisėtam išvežimui, kai vienas iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, persikelia gyventi su vaiku į užsienį be kito tėvų išankstinio sutikimo. Toks išsiskyrimas didina vaiko emocinio

atsiribojimo nuo vieno iš tėvų riziką, gali turėti neigiamos įtakos vaiko raidai, sudaro prielaidas vaiko teisės į šeimos ryšius pažeidimui. Teisinis reglamentavimas ir jį aiškinanti teismų praktika orientuoja tėvus iš anksto ir kartu tartis ir spręsti dėl vaikų nuolatinės gyvenamosios vietos pakeitimo ir tik esant rašytiniam kito tėvo sutikimui.

Vieno tyrimo metu nustatyta, kad tėvai geranoriškai nesutaria dėl vaiko gyvenamosios vietos keitimo. Vaikas į Lietuvą buvo atvežtas neteisėtai, nes jo gyvenamoji vieta nustatyta su tėvu užsienio valstybėje ir jis turi būti gražintas į kilmės šalį. Gavus užsienio valstybės centrinės institucijos persiųstą prašymą dėl vaiko sugražinimo pagal Hagos konvenciją dėl tarptautinio vaikų grobimo civilinių aspektų, vaiko tėvams buvo skirta mediacija dėl ginčo dėl vaiko gyvenamosios vietos ir kitų susijusių klausimų, tačiau mediacija pasibaigė nesudarius taikaus susitarimo. Vaikas buvo perduotas tėvui ir grįžo į savo kilmės šalį tik antstoliui pradėjus teismo vykdymo procesą. Pastebėta, kad tėvai taip pat nepraneša apie gyvenamosios vietos pakeitimą Lietuvos teritorijoje. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai Skyriaus specialistų tėvai prašo neinformuoti apie vaiko naujos gyvenamosios vietos adresą, o apie pasikeitusią vaiko gyvenamąją vietą skyriumi gyvenantis tėvas sužino atsitiktinai iš Skyriuje buvusių kitų su šeima susijusių dokumentų.

Ne vieno pareiškėjo skundo tyrimo metu buvo nustatyta, kad vaiko tėvai itin ilgą laiką (net ir teikiant jiems kompleksines socialines paslaugas) negeba susitarti vaiko priežiūros ir auklėjimo klausimais (pvz., kur vaikas gaus psichologo ar kitų sveikatos priežiūros specialistų paslaugas, kokiais batais avėdamas vaikas turėtų eiti į mokyklą, kokiais drabužiais turėtų būti apdangtas, ar apranga pakankamai švari ir atitinka vaiko poreikius bei interesus, kt.). Į šeimos konfliktus ir nesutarimus įtraukiami socialiniai darbuotojai, kiti su šeima dirbantys specialistai, tačiau tėvai nepriima jų patarimų ir siūlymų spręsti problemas geranoriškai, taip pat ir su mediacijos pagalba. Tėvai gali dalintis svarbia informacija apie vaiką, tačiau kartu tarpusavio komunikaciją naudoti spaudimui vienas kito atžvilgiu, t. y. skundams parengti, kaltinimams vaiko nepriežiūra įrodyti. Neretai vaikas tiek psichologams, tiek Skyriaus ar pagalbos šeimai specialistams patvirtina, kad vienodai gerai sutaria ir su mama, ir su tėčiu, nei vieno iš jų nebijo, tačiau kartu pasakoja apie nepalankias aplinkybes šeimoje dėl patiriamų neigiamų išgyvenimų, kurie susiję su tėvų tarpusavio kaltinimais ir konfliktais, kuriuose vaikas neišvengiamai dalyvauja.

Kontrolierės nuomone, siekiant užtikrinti vaiko emocinę gerovę, turi būti vengiama įtraukti vaikus į tėvų tarpusavio konfliktus, būtina nuolat ieškoti veiksmingų priemonių tėvų tarpusavio nesutarimams pašalinti, padėti tėvams suprasti ir prisiimti asmeninę atsakomybę už savo elgesį ir sprendimus, tiesioginį (ir ne tik) poveikį vaikui bei jo padarinius, tėvams būtina stiprinti ir ugdyti konstruktyvaus ir pozityvaus bendravimo bei bendradarbiavimo su specialistais įgūdžius. Pabrėžtina, jog abu tėvai turi dėti visas pastangas, kad vaikas jaustų bendrą ir vienodą abiejų tėvų globą ir rūpestį. Todėl ypatingai svarbus ne tik tėvų bendradarbiavimas, bet ir sąmoningas tėvų atsisakymas demonstruoti neigiamas nuostatas vienas kito atžvilgiu, vengimas įtraukti vaiką į tarpusavio ginčus, nuteikti vaiką prieš kartu ar skyriumi gyvenantį tėvą (mamą).

Pareiškėjų skundų dėl vaiko teisių apsaugos specialistų šališkumo ir (ar) pasyvumo užtikrinant vaiko teises ir jas koresponduojančias tėvų pareigas (nuoširdžiai bendradarbiauti tiek tarpusavyje, tiek su specialistais) tyrimų metu neretai nustatoma, kad vienas iš vaiko tėvų, o kartais ir abu, kategoriškai atsisako teikti vienas kitam su vaiko laisvalaikiu, ugdymu ar jo sveikatos priežiūra susijusią informaciją, vengia net minimaliai bendrauti tarpusavyje, nesugeba įveikti asmeninių nuoskaudų ir prioritetą teikti geriausių vaiko interesų užtikrinimui, savanaudiškai stengiasi pasinaudoti įvairiomis kliūtimis (arba jas sukuria), kad skyriumi gyvenančiam vienam iš tėvų būtų kuo sunkiau tiesiogiai ir nuolat bendrauti su vaiku, tiesiogiai dalyvauti jo auklėjime ir ugdyme.

Tokia vaiko tėvų pozicija itin apsinkina pagalbos šeimai ir vaiko teisių apsaugos specialistų, o kartais ir teismo galimybes kuo greičiau ir veiksmingai apginti vaiko teises, surasti ir įgyvendinti tinkamas priemones, kurios padėtų išspręsti tėvų ginčus dėl vaiko gyvenamosios vietos, jo išlaikymo, auklėjimo ir ugdymo, taip pat bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo.

Kontrolierės nuomone, Skyrius, disponuodamas visa aktualia informacija apie kiekvieno iš tėvų teisių įgyvendinimą ir pareigų vykdymą (nevykdymą, netinkamą vykdymą), atsižvelgdamas į turimą duomenų visumą, turi ieškoti įvairių priemonių, gerinančių vaiko padėtį, o tam tikrais atvejais – perspėti vaiko tėvus apie jiems taikytinos atsakomybės priemones. Kai itin ilgą laiką nepavyksta pakeisti tėvų neigiamo nusistatymo dėl tarpusavio bendradarbiavimo vardan vaiko interesų ir jo gerovės, sudaromos prielaidos pažeisti vaiko teises, turėtų būti sprendžiamas tėvų administracinės atsakomybės klausimas dėl netinkamo tėvų valdžios įgyvendinimo.

☐☐☐ Tėvų atsakomybė

Atsakomybė pagal Administracinio nusižengimo kodekso (toliau – ANK) 73 straipsnį galima tėvams tuo atveju, kai jie tyčia nepanaudoja tėvų valdžios ar sąmoningai nieko neveikia vaikų interesais (pvz., vaikais nesirūpina, palieka juos be priežiūros, visiškai jų neauklėja). Sprendžiant klausimą, ar asmens, traukiamo administracinę atsakomybę pagal minėtą straipsnį, veikoje yra šio administracinio teisės pažeidimo požymių visuma, būtina įvertinti sąvokos „tėvų valdžia“ turinį, kadangi su tėvų valdžios panaudojimo tinkamumu siejama administracinė atsakomybė. Tėvų valdžios, patenkančios į šeimos teisinių santykių kategoriją, samprata aiškintina remiantis šeimos teisinius santykius reglamentuojančiomis teisės normomis. Civilinio kodekso 3.155 straipsnio, apibrėžiančiame tėvų valdžios turinį, 2 dalyje nustatyta, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje. Administracinio teisės nusižengimo požymių konstatavimas tėvų veikoje galimas tik tada, kai tėvai neatlieka arba netinkamai atlieka pareigas, numatytas Civilinio kodekso 3.155 straipsnio 2 dalyje.

Skyrius turi teisę vaiko tėvams taikyti administracinę atsakomybę už tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams, tačiau ji taikoma tais atvejais, kai Skyrius turi pakankamai duomenų apie netinkamą vaiko tėvų pareigų vykdymą ar (ir) netinkamą vaiko teisių ir laisvių įgyvendinimą, pagrindžiančių administracinės atsakomybės vaiko tėvams (vienam iš tėvų) taikymo būtinumą.

Tik šeimos gyvenimo būdas bei elgsena, tėvų veiksmų kryptingumas ir jų visuma sudaro pagrindą vertinti, ar tinkamai panaudojama tėvų valdžia nepilnamečio vaiko atžvilgiu. Atsižvelgiant į tai, Skyriaus specialistai, prieš taikydami valstybės prievartos priemones kaip administracinę atsakomybę, privalo išnaudoti visas kitas alternatyvias pagalbos šeimai galimybes, t. y. vaikui ir šeimai turi būti užtikrinama nuosekli, individuali ir planinga prevencinė ir kompleksinė pagalba, atsižvelgiant į vaiko poreikius ir šeimos gyvenimo būdą bei elgseną, nes tik tėvų veiksmų kryptingumas ir jų visuma sudaro pagrindą vertinti ar tinkamai panaudojama tėvų valdžia nepilnamečio vaiko atžvilgiu.

Teismų praktikoje ne kartą konstatuota, kad įrodymais administracinio nusižengimo byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi organai (pareigūnai) įstatymo nustatyta tvarka nustato ar yra padarytas administracinis nusižengimas ar jo nėra, ar dėl nusižengimo padarymo asmuo kaltas ir kokias aplinkybes, turinčias reikšmės administracinio nusižengimo bylai teisingai išspręsti. Kaltu dėl administracinio nusižengimo padarymo asmuo gali būti pripažintas tik surinkus pakankamai neabejotinų to asmens kaltės įrodymų. Duomenų, kuriais remiantis tik galima manyti, kad nusižengimas galėjo būti padarytas, nepakanka išvadoms apie asmens kaltumą padaryti ir skirti

administracinę nuobaudą. Asmens kaltė gali būti konstatuota, kai, ištyrus proceso metu surinktus įrodymus, nelieta jokios protingos abejonės, kad traukiamas atsakomybėn asmuo padarė veiką, už kurią turi būti skiriama nuobauda. Administracinės atsakomybės pagrindas yra administracinis nusižengimas. Asmens veika pripažįstama administraciniu nusižengimu, kai įrodoma, kad asmens veiksmuose yra administracinio nusižengimo sudėtis. Administracinio nusižengimo sudėties įrodymas sudaro pagrindą kilti administracinei atsakomybei, nors vieno administracinio nusižengimo sudėties elemento nebuvimas paneigia ir administracinės atsakomybės instituto taikymą.

Neretai Skyriaus specialistai laikosi pozicijos, kad nesusikalbėjimas tarp tėvų, atsisakymas teikti vienas kitam bet kurią su vaiku susijusią informaciją, neįrodo, kad buvo netinkamai įgyvendinta tėvų valdžia ir padarytas administracinis nusižengimas. Kita vertus, specialistai nevertina ir tėvų sukurtos nepalankios situacijos, kaip galinčios kelti pavojų vaiko gerovei, nes, jų nuomone, vieno iš tėvų atsisakymas kitam suteikti su vaiku susijusią informaciją galimai pažeidžia tik įstatyminio atstovo teises. Taigi, Skyriaus nuomone, taikyti tėvams atsakomybę vien už atvejo vadybos rekomendacijų nesilaikymą, nėra teisinio pagrindo, nes tokie tėvų veiksmai (neveikimas) nepagrindžia tyčios, nukreiptos į sąmoningą siekimą pakenkti ar nesirūpinti savo vaiku.

Šiame kontekste paminėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamoje bendrosios kompetencijos teismų praktikoje sprendžiant tėvų ginčus dėl bendravimo su vaiku tvarkos yra konstatuota, kad:

- 1) visus klausimus, susijusius su vaikų auklėjimu, sprendžia abu tėvai tarpusavio susitarimu, nes vaiko saugumui ir ugdymui užtikrinti reikalingas tėvų bendradarbiavimas tarpusavyje ir su vaiku;
- 2) jeigu tėvai nesusitaria dėl klausimų, susijusių su vaiko auklėjimu, ginčą tarp tėvų sprendžia teismas; vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugai skirtinas ypatingas dėmesys, todėl teismas, nagrinėdamas tokią bylą, yra aktyvus, kiek reikia, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir teisėti interesai;
- 3) atskirai gyvenančio tėvo (motinos) teisė bendrauti su vaiku yra asmens teisės į pagarbą šeimos gyvenimui (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnis) dalis. Valstybės institucijos, be kita ko, teismas, privalo ne tik pačios savo veiksmais (sprendimais) neriboti tokio bendravimo, nesant tam pakankamo pagrindo, bet ir užtikrinti, kad bendravimo teisė būtų ginama nuo galimų pažeidimų iš kitų asmenų pusės;
- 4) tėvų pareiga bendrauti su vaiku reiškia tinkamą vaiko teisės bendrauti su tėvu ar motina įgyvendinimą. Tinkamas vaiko teisės bendrauti su tėvu ar motina įgyvendinimas reiškia, kad bendraujama bus tokiais būdais, forma ir laiku, kurie labiausiai atitiks vaiko poreikius, atsižvelgiant į jo amžių, gyvenimo būdą, įpročius ir pan., ir norus. Vaiko noras (ne)bendrauti su vienu iš tėvų paprastai formuojasi priklausomai nuo tėvų tarpusavio santykių, kiekvieno iš jų elgesio, vaiko patirties, išgyvenimų ir pan., todėl teismas, vertindamas vaiko norus, turi siekti atskleisti vieną ar kitą norą lemiančius veiksnius, kurie gali turėti esminę reikšmę ir nustatant bendravimo su vaiku tvarką;
- 5) tėvų, negyvenančių kartu su vaiku, teisė bendrauti su vaiku ir dalyvauti jį auklėjant yra asmeninio pobūdžio tėvų teisė, kurią įgyvendinti galima, kai kitas iš tėvų nekliudo šiam bendravimui, o pats bendravimas yra tiesioginis ir pastovus. Šios teisės įgyvendinimas reiškia ir įstatymu nustatytos tėvų pareigos bendrauti su vaiku bei dalyvauti jį auklėjant įvykdymą. Ši tėvų asmeninė teisė ir pareiga turi būti vykdoma tik vaiko interesais;
- 6) teismo sprendimo (nutarties) dėl bendravimo su vaiku tvarkos nustatymo tikslas – užtikrinti realų nepilnamečio vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) kontaktą, taip užtikrinant vaiko teisę į

šeimos ryšius. Atsižvelgiant į tai, ypatingą svarbą vykdant tokį sprendimą (nutartį) įgyja jame paprastai tiesiogiai neįvardyta, tačiau ne mažiau svarbi vykdymo proceso dalyvių kooperavimosi pareiga. Tinkamas teismo sprendimo (nutarties) dėl bendravimo su vaiku tvarkos vykdymas apima ne tik susilaikymą nuo aktyvių veiksmų, darančių sprendimo vykdymą negalimą, bet ir pareigą imtis reikiamų priemonių, kad būtų realiai pasiekiamas sprendimu siektas rezultatas – vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) kontaktas, jų tarpusavio ryšio atkūrimas ir palaikymas;

7) vaiko kompetencija priimti sprendimą – atsisakyti bendrauti su skyrium gyvenančiu tėvu (motina), ir už jį atsakyti paprastai didėja su amžiumi ir vaiko branda, kai vaikas gali aiškiai apibrėžti priimamo sprendimo priežastis ir suvokti tokio sprendimo padarinius. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad skyrybų atveju abu tėvai – tiek tas, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, tiek skyrium gyvenantis, turi dėti visas pastangas, kad vaikas jaustų bendrą ir vienodą abiejų tėvų globą ir rūpestį. To siekdami vaiko tėvai turėtų kiek galima greičiau spręsti savo asmenines emocines problemas, likusias po skyrybų, kurios dažniausiai ir būna pagrindinė nesusitarimo dėl vaiko bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) tarp tėvų priežastis. Būtent nesibaigiantys tėvų konfliktai dažniausiai lemia ir vaiko norą atsitraukti, dingti iš konflikto zonos, t. y. nebendrauti. Toks atsitraukimas negali užtikrinti vaiko interesų, todėl, jei nėra kitų objektyvių aplinkybių, dėl ko galėtų būti ribojamas vaiko bendravimas su skyrium gyvenančiu tėvu (motina), o tik vaiko prieštaravimas, teismas gali neatsižvelgti į vaiko nuomonę ir nustatyti, jo manymu, geriausiai vaiko poreikius ir interesus atitinkančią bendravimo su skyrium gyvenančiu tėvu (motina) tvarką⁶.

Taigi, teismas suformulavo svarbiausius bendravimo tvarkos nustatymo ir jos įgyvendinimo principus:

- 1) bendravimo tvarka turi užtikrinti geriausiai vaiko interesus – saugaus, tiesioginio ir pastovaus ryšio su atskirai gyvenančiu tėvu (motina) nuolatinį palaikymą;
- 2) jei tėvas (motina) nebendruoja ar trukdo bendrauti kitam tėvui (motinai) su vaiku, teismas gali abiem tėvams ar vienam iš jų taikyti sankcijas dėl teismo sprendimu nustatytos bendravimo tvarkos nevykdymo ar netinkamo vykdymo;
- 3) tais atvejais, kai dėl vieno ar kitų priežasčių tiesioginis tėvo (motinos) ir vaiko bendravimas neatitinka geriausių vaiko interesų, turi būti užtikrintas netiesioginis, per tarpininką ar kitokios formos tėvo (motinos) ir vaiko šeiminių ryšių palaikymas;
- 4) nustatydamas tėvo (motinos) bendravimo su vaiku tvarką, teismas turi vertinti vaiko interesus ilgesnėje laiko perspektyvoje, todėl net ir tuo atveju, jei dėl vieno ar kitų priežasčių vaiko bendravimas su tėvu (motina) šiuo metu gali būti komplikuoatas, teismas turi vertinti, ar bendravimo ribojimas nepakenks vaiko interesams ateityje;
- 5) visuomet turi būti įvertinama, ar nustatoma tėvo (motinos) bendravimo su vaiku tvarka galės būti realiai įgyvendinta, todėl tais atvejais, kai vaikas išreiškia kategorišką priešišumą bendrauti su tėvu (motina), turi būti stengiamasi nustatyti tokio priešiškumo priežastis, tėvo (motinos) ir vaiko tarpusavio santykius iki sprendimo priėmimo ir jų pokytį sprendimo vykdymo metu ir nustatyti priemones tokioms priežastims pašalinti ar sumažinti (galimai nustatant tėvo (motinos) bendravimą su vaiku per tarpininką);
- 6) dėl nuolat besitęsiančių tėvų konfliktų vaikai patiria emocinę žalą, kuri dar labiau padidėja tais atvejais, kai tėvai itin sureikšmina vaiko nuomonę ir tuo būdu bando perkelti jam tėvų atsakomybės našta už bendravimo tvarkos (ne)vykdymą, taigi teismas turi siekti išlaikyti tinkamą pusiausvyrą tarp

⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. kovo 3 d. nutartis Nr. 3K-3-157-916/2021.

vaiko norų, jo nuomonės svarbos vertinimo bei vaiko prigimtinio intereso užmegzti glaudesnį ryšį su kartu negyvenančiu tėvu (motina), jį saugoti ir plėtoti.

Teismų sprendimuose neretai pabrėžiama, kad atskirai gyvenančio tėvo (motinos) bendravimo su vaiku tvarka negali būti vykdoma vien formaliai, jos įgyvendinimas turi būti vertinamas atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus atitinkantį tikslą išlaikyti realų nepilnamečio vaiko ir skyrium gyvenančio tėvo (motinos) kontaktą, užtikrinti stabilius ir saugius atskirai gyvenančio tėvo (motinos) ir vaiko šeiminius ryšius. Šis tikslas gali būti pasiektas, jei ne tik pareigūnai ir atitinkamų institucijų specialistai, bet ir abu vaiko tėvai nuoširdžiomis pastangomis sieks sąžiningai įgyvendinti įgyvendinimo principus atsižvelgs tiek šią tvarką nustatantis teismas, tiek ir tėvai, realizuodami nustatytos bendravimo tvarkos su vaiku vykdymą bei jos laikymąsi. Taigi ne vienoje teismo nagrinėtoje byloje buvo pasigendama aktyvaus abiejų vaiko tėvų vaidmens, o kartu konstatuota, kad asmeniniai nesutarimai tarp tėvų gali turėti neigiamos įtakos vaikui ir geriausių jo interesų užtikrinimui.

Kontrolierės nuomone, visų vaiko teises ginančių institucijų bei pagalbą šeimai teikiančių specialistų, taip pat ir abiejų tėvų pareiga yra vadovautis geriausiais vaiko interesais, sąžiningai siekti vaiko ir tėvo (motinos) interesų pusiausvyros, bendromis pastangomis ieškoti veiksmingų priemonių, kurios užtikrintų abiejų tėvų teisę ir pareigą bendrauti su vaiku, vienodas abiejų tėvų galimybes dalyvauti vaiko auklėjime ir ugdyme.

Vaiko teisių apsaugos ir pagalbos šeimai specialistai pastebi, kad neretai konfliktai tarp tėvų trukdo tinkamai realizuoti nustatytą bendravimo su vaiku tvarką, nes atsiranda vaiko „savinimasis“, vaikas nuteikiamas prieš skyriumi gyvenantį tėvą (motiną). Tėvų tarpusavio nesutarimai ir priešprieša gali sukelti itin sunkias pasekmes vaikui, pvz., kartu su vaiku gyvenantis tėvas (motina), rodydamas vaikui begalinę šilumą, iš tikrųjų siekia, kad vaikas taptų visiškai lojalus jam, o atskirai gyvenantis tėvas (motina), siekdamas būti neatstumtas, vengia drausminti vaiką, taigi vaikas gali likti be būtino suaugusiųjų vedimo, o tai gali lemti vaiko nepagarbų, manipuliatyvų elgesį ateityje. Jeigu dėl nuolat kylančių priešpriešų atskirai gyvenantis tėvas (motina) ima vengti bendrauti su vaiku arba priešingai – beatodairiškai reikalauja maksimalaus vaiko dėmesio ir (ar) lojalumo tik vienam iš tėvų, ne visuomet tinkamai įvertina vaiko norus, baimes ir pan. ar bent jau stengiasi juos išgirsti ir suprasti, vaikas ilgainiui gali pradėti jaustis paliktas, atstumtas, nesvarbus savo tėvams, turėti mažą savivertę⁷

Abiem vaiko tėvam tenka lygios pareigos tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią, užtikrinti vaiko teises ir geriausius jo interesus, vengti tarpusavio priešpriešos, dalintis vaiko priežiūrai, jo auklėjimui ir ugdymui reikalinga informacija, bendradarbiauti tarpusavyje ir su vaiko teisių apsaugos bei pagalbos šeimai specialistais, nuolat ieškoti bendro sutarimo visais vaiko gerovės, jo auklėjimo ir ugdymo klausimais. Jei šios tėvų pareigos ilgą laiką nėra tinkamai įgyvendinamos ir (ar) sąmoningai atsisakoma dėti atitinkamas pastangas vardan geriausių vaiko interesų, turi būti inicijuojami ir sprendžiamas tėvams taikytinos atsakomybės priemonių klausimas, užkertamas kelias galimiems vaiko teisių pažeidimams ateityje.

2.2. VAIKO PAĖMIMAS IŠ ŠEIMOS

Vaiko teisę į šeimos, natūralios vaikų augimo ir gerovės aplinkos, gyvenimą saugo Vaiko teisių konvencija. Tėvai turi prioritetinę teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata ir fiziniu, protiniu, emociniu, dvasiniu bei doroviniu vystymusi, sudaryti saugią, vaiko visapusiškam ir harmoningam vystymuisi reikalingą, aplinką ir kt., tačiau tėvai neturi absoliučių teisių

⁷ Žr., <https://teisevisiems.lt/seima/bendravimo-su-vaiku-tvarkos-nustatymo-principai>

vaikų atžvilgiu. Tėvų teisės ir pareigos pirmiausia susijusios su jų atsakomybe už vaiko gerovę, nes pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko interesus. Valstybė turi imtis atitinkamų priemonių ir padėti tėvams atlikti savo pareigas. Jeigu tėvai negali, valstybė turi imtis priemonių, užtikrinančių, kad būtų įgyvendinamos vaiko teisės ir tenkinami jo poreikiai.⁸

Geriausių vaiko interesų užtikrinimas, kaip vaiko gerovę lemianti prielaida, Kontrolierės nuomone, didele dalimi priklauso nuo vaiko artimosios aplinkos būvio. Susiklosčiusi vaikui nepalanki situacija, gyvenamoji aplinka gali sutrikdyti vaiko asmenybės vystymąsi, pakenkti jo dvasinei pusiausvyrai, turėti neigiamos įtakos vaiko sveikatai, jo psichologinei būsenai ir pan., todėl svarbu vaikui sudaryti tokią gyvenimo aplinką, kurioje jis būtų apsaugotas nuo žalingos įtakos ir padarinių.

Nors tėvams tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi, gali susiklostyti aplinkybės, kai vaiko saugumas ir interesai šeimoje pažeidžiami dėl įvairių priežasčių. Neretai tokio pažeidimo, vaikui kylančios grėsmės priežastis – tėvų priešingi teisei veiksmai ir jų sukeltos pasekmės. Kai nėra užtikrinama vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis, būti apsaugotu nuo bet kokio pobūdžio smurto (fizinio, seksualinio, psichologinio, nepriežiūros), susidarius grėsmingoms, galinčioms sukelti pavojų vaiko fizinei ir emocinei sveikatai situacijoms, valstybė turi pagrindą nepaisyti šeimos privatumo ir pareigą pasirūpinti vaiko saugumu.

Vaiko paėmimas iš šeimos yra kraštutinė priemonė, kuri taikoma, kai kitos pagalbos priemonės yra neefektyvios arba jų nepakanka vaiko teisėms ir interesams apsaugoti. Valstybės institucijų veiksmų pagrindas – ne tėvų baudymas, bet pirmiausia vaiko teisė į saugią ir tinkamą aplinką, kuri būtina jo fizinei, emocinei ir socialinei raidai.

Kontrolierė atliekamuose tyrimuose atkreipia dėmesį, kad kreipiantis į teismą dėl leidimo paimiti vaiką iš šeimos yra sprendžiamas klausimas, susijęs su vaiko šeimos aplinkos išsaugojimu (šeimos vienybės išsaugojimas yra svarbus vaiko apsaugos sistemos komponentas, kuris remiasi Konvencijos 9 straipsnio 1 dalyje numatytais teisėmis „kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus atvejus, kai <...> toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams“⁹), todėl vaiko teisių apsaugos institucijos teikiamas prašymas teismui turi būti objektyvus, visapusiškai motyvuotas ir išsamus, sudarantis prielaidas teismui priimti sprendimą, kuris atitiktų geriausius vaiko interesus. Tik teismui yra suteikti įgaliojimai spręsti dėl vaiko paėmimo iš tėvų instituto taikymo pagrindų, išduodant leidimą paimiti vaiką iš jo tėvų arba atsisakant jį išduoti. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriui suteikti įgaliojimai vertinti tam tikras vaiko paėmimo iš šeimos proceso situacijas, procedūrinius aspektus.

Vaiko paėmimas iš šeimos yra itin jautrus procesas, kuris turi reikšmingų emocinių, socialinių ir teisinių pasekmių tiek vaikui, tiek tėvams, todėl taikant šią priemonę turi būti griežtai laikomasi teisės aktuose nustatytų procedūrinių garantijų, užtikrinančių proceso teisėtumą ir skaidrumą.

Analizuojant įstaigoje nagrinėtus atvejus dėl vaiko paėmimo iš šeimos, galima išskirti šiuos aspektus:

□ Institucijos privalo ne tik tinkamai dokumentuoti priimtus sprendimus, bet ir suteikti tėvams galimybę būti išklaustytiems, pasinaudoti teisine gynyba bei gauti reikalingą informaciją ir pagalbą.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, tėvas teigė, jog jam niekas nepateikė jokių duomenų, koku konkrečiu pagrindu paimami vaikai. Būtent, kad Tarnybos specialistai, atvykę į šeimos namus paimiti vaikų, nurodė, jog turi konfidencialios informacijos, kad vaikams su tėvu yra nesaugu ir jie privalo paimiti vaikus. Tėvas, negavęs informacijos, nuvyko į ugdymo įstaigą ir stebėjo vaikų paėmimą. Vėliau Tarnyba tėvui raštu nurodė, jog dėl vaikų paėmimo priežasčių atskleidimo jis turi kreiptis į

⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos vadovas; Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai.

⁹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus, CRC/C/GC/14.

ikiteisminio tyrimo institucijas. Šios informavo tėvą, kad negali paaiškinti vaikų paėmimo priežasčių ir nurodė kreiptis į Tarnybą.

Manytina, kad kai tėvams nėra suteikiama informacija apie konkrečius vaiko paėmimo pagrindus, šio sprendimo priėmimą pagrindžiančias aplinkybes, neužtikrinama teisė dalyvauti ir būti išklaustytiems, tampa sudėtingiau įgyvendinti teisę skųsti Tarnybos veiksmus dėl galimai neteisėto vaiko paėmimo atvejo. Kontrolierė kritiškai vertina tokias situacijas. Vaiko paėmimas yra didelių išgyvenimų visiems šeimos nariams sukeliantis bei jų teises ir pareigas suvaržantis įvykis, todėl turi būti griežtai laikomasi teisės aktuose numatytų procedūrų: „apie tai pranešti“ tėvams, „ne vėliau kaip tą pačią dieną“, „bet kokiomis nuotolinio ryšio priemonėmis ar raštu“.

Kontrolierė, įvertinusi aplinkybes, siūlė Tarnybai, kartu su ikiteisminį tyrimą vykdančiomis institucijomis, individualiais atvejais aptarti veiksmus dėl informacijos, esančios ikiteisminio tyrimo dalimi ir pagrindžiančios vaikų paėmimą iš šeimos, pateikimo tėvams ir sudaryti jiems galimybę pateikti savo poziciją, užtikrinant visapusišką vaiko situacijos įvertinimą.

□ Vaiko paėmimo į saugią aplinką procesui turėtų būti atsakingai ir visapusiškai pasiruošta, vaiko paėmimo eiga koordinuota ir kuo mažiau traumuojanti vaiką.

Nagrinetu atveju teismas, įvertinęs mamos veiksmus kaip neatitinkančius vaiko interesų, nutartimi įpareigojo mamą nedelsiant, bet ne vėliau kaip iki nustatytos datos perduoti vaiką tėvui, o Tarnybai siūlė skubiai svarstyti apsaugos vaikui nustatymo poreikį ir specialiųjų priemonių taikymą šeimai. Tarnybos teritorinis skyrius (pagal mamos buvusios gyvenamosios vietos teritoriją), atlikęs vaiko situacijos vertinimą ir nustatęs vaiko apsaugos poreikį, atsižvelgdamas į tai, kad nebuvo žinomas naujas vaiko gyvenamosios vietos adresas (mama atsisakė nurodyti), kreipėsi į policiją. Vaiko paėmimas į saugią aplinką vyko kito Tarnybos teritorinio skyriaus aptarnaujamoje teritorijoje, dalyvaujant policijos pareigūnams, kurie turi užtikrinti specialistų saugumą bei pašalinti kliūtis, trukdančias paimti vaiką. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad vaiko teisių apsaugos specialistas vaiko paėmimo proceso metu elgėsi ramiai, su vaiku, jo mama ir močiute kalbėjo ramiai, mandagiai, pagarbiai. Mamai buvo paaiškintas sprendimas apgyvendinti vaiką neutralioje aplinkoje, kuris buvo priimtas atlikus vaiko situacijos vertinimą ir nustatčius vaiko apsaugos poreikį, paminėta teismo nutartis, kuria mama įpareigota skubiai grąžinti vaiką tėvui. Vaikui buvo paaiškinta dėl ko jis paimamas iš mamos bei apie planuojamus tolimesnius veiksmus. Vaiko paėmimo procesas užsitęsė ilgai, nes vaiko teisių apsaugos specialistas susidūrė su aktyviu mamos (ir močiutės) negatyviu ir priešišku nusistatymu; vaiko bauginimu, kad paėmus iš mamos jam bus blogiau; vaiko gaudinimu; priešinimusi vaiko teisių apsaugos specialistui ir policijos pareigūnams. Siekiant kuo greičiau užbaigti sudėtingą procesą, užsitęsusių vaikui sunkią emocinę būseną, vaiko teisių apsaugos specialisto teigimu, panaudojusi minimalią jėgą ne daugiau kiek tai yra būtina, vaikas buvo atitrauktas nuo motinos. Prokuratūra, įvertinusi aplinkybes, nurodė, kad spręsti dėl vaiko teisių apsaugos specialistų ir policijos pareigūnų baudžiamosios atsakomybės nėra pagrindo. Sveikatos priežiūros specialistai, įvertinę vaiko sveikatos būklę, konstatavo, kad pasireiškė vaiko momentinė reakcija į įvykio aplinkybes. Kontrolierė šiuo atveju nustatė, kad dėl netinkamo Tarnybos darbo organizavimo, nepakankamo vaiko teisių apsaugos specialistų profesionalumo ir kompetencijos, vaiko paėmimo į saugią aplinką procesas užsitęsė ir vaikas galimai patyrė neigiamų išgyvenimų, streso, baimės. Taip pat buvo konstatuota, kad nebuvo tinkamai pasiruošta galimiems sunkumams ir trikdžiams vaiko paėmimo metu. Vertinant ilgą vaiko paėmimo proceso trukmę, atkreiptas dėmesys, kad ją galėjo nulemti vaiko teisių apsaugos specialisto neužtikrinti veiksmai, galimas pasimetimas susidūrus su aktyviu mamos (ir močiutės) priešišku nusistatymu bei situacijos nevaldymas.

Kontrolierė pažymėjo, kad, svarstydami galinčius paveikti vaiką sprendimus, atsakingi asmenys visada turėtų vertinti planuojamų veiksmų pasekmes vaikui. Siektina, kad vaiko paėmimo procesas

truktų kuo trumpiau, vaikas patirtų kuo mažesnę stresą, o tam būtinas atsakingas, operatyvus ir nuoseklus pasiruošimas, kurio metu taip pat turėtų būti įvertintas specialistų (pvz., psichologo) pasitelkimo poreikis. Vaiko paėmimo į saugią aplinką procese, manytina, turėtų dalyvauti vaiko teisių apsaugos specialistų (pvz., dviejų) komanda, nes tai yra jautri ir sunki visiems procese dalyvaujantiems asmenims situacija, kurios metu turi būti priimami greiti, efektyvūs ir proporcingi konkrečiai situacijai sprendimai. Kontrolierės nuomone, siekiant efektyvaus ir kokybiško Tarnybai teisės aktais priskirtų funkcijų įgyvendinimo, būtina nustatyti aiškią ir išsamią vaiko paėmimo į saugią aplinką tvarką.

Atlikusi tyrimą, Kontrolierė atkreipė Tarnybos dėmesį į nustatytus Tarnybos veiklos ir vaiko teisių apsaugos specialistų veiksmų trūkumus organizuojant ir vykdant vaiko paėmimo iš šeimos procesą bei siūlė imtis priemonių, kad būtų pašalintos priežastys ir sąlygos panašaus pobūdžio pažeidimams ateityje atsirasti, taip pat užtikrinti kokybišką vaiko teisių apsaugos specialistų reikiamų kompetencijų ugdymą, siekiant Tarnybai pavestų funkcijų įgyvendinimo efektyvumo ir kokybės, bei vidaus dokumentais detaliau, aiškiau ir išsamiau nustatyti vaiko paėmimo į saugią aplinką proceso koordinavimą ir jo eigą, teritorinių skyrių bendradarbiavimą ir kt.

Atsižvelgdama į tai, kad konkretus vaiko paėmimo proceso fragmentai buvo paviešinti socialiniuose tinkluose (vaizdo ir garso įrašus darė mama ir jos advokatas, įrašo fragmentus paviešino mama), Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad vaizdo ir garso įrašų su jautriais vaiko asmens duomenimis paviešinimas socialiniuose tinkluose neatitinka geriausių vaiko interesų ir sudaro prielaidas vaiko teisės į asmens duomenų apsaugą pažeidimui. Viešindami su vaiku susijusią bet kokio pobūdžio ir formato informaciją, vaiko tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą turi labai atsakingai vertinti, ar nebus pažeidžiamos vaiko teisės ir interesai ir vaikas nebus psichologiškai traumuojamas.

2.3. ŽINOMAI MELAGINGOS INFORMACIJOS TEIKIMAS APIE BŪTINUMĄ GINTI VAIKO TEISES

Vaiko teisių konvencija numato, kad valstybės narės privalo imtis visų būtinų teisinių, administracinių bei kitų priemonių tam, kad būtų garantuotas Konvencijoje įtvirtintų vaiko teisių įgyvendinimas. Šia nuostata valstybės įpareigotos užtikrinti veiksmingus mechanizmus, aiškiai apibrėžiančius, kur ir kaip galima pateikti pranešimus apie būtinybę ginti vaiko teises, taip sudarant sąlygas greitai ir efektyviai reaguoti į galimus pažeidimus.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatyta visuotinė pareiga pranešti apie galimus vaiko teisių pažeidimus yra esminė priemonė, užtikrinanti, kad kiekvienas vaikas būtų apsaugotas nuo galimos žalos, o pagalba jam būtų suteikta laiku, taip prisidedant prie saugesnės ir rūpestingesnės visuomenės kūrimo. Įtvirtinant šią nuostatą buvo argumentuojama, jog toks reguliavimas reikalingas kaip vaiko teisių pažeidimų prevencinė priemonė, taip pat išvengti atvejų, kai dėl aplinkinių abejingumo vaikas yra sužalojamas namų aplinkoje, pan. Siekiant stiprinti vaiko teisių apsaugą taip pat suteikiama galimybė apie galimus vaiko teisių pažeidimus pranešti anonimiškai. Šis mechanizmas leidžia asmenims, kurie bijo galimų neigiamų pasekmių, pranešti apie pastebėtą riziką nedvejojant dėl savo saugumo ir leidžia atskleisti pažeidimus, kurie kitaip liktų nepastebėti.

Pareiga pranešti apie galimus vaiko teisių pažeidimus, nors ir būtina vaiko apsaugai, kartais tampa įrankiu nesąžiningiems veiksams. Šią aplinkybę liudija šeimų pasakojimai visuomenės informavimo priemonėse bei gaunami skundai įstaigoje. Kaimynų ar tėvų tarpusavio ginčų kontekste gali būti teikiami nepagrįsti pranešimai, siekiant neteisėtai pakenkti kito asmens reputacijai ar interesams. Teisiniuose procesuose tarp tėvų ši pranešimo galimybė neretai naudojama kaip priemonė manipuliuoti situacija, siekiant sudaryti sąlygas suabejoti kito iš tėvų įgūdžiais, įgyti pranašumą ginčiuose dėl vaikų gyvenamosios vietos. Tokios situacijos kelia iššūkių

vaiko teisių apsaugos institucijoms, kurios turi užtikrinti, kad pranešimai būtų įvertinami objektyviai ir atsakingai. Institucijos, siekdamos užtikrinti interesų pusiausvyrą, privalo vadovautis vaiko saugumo prioritetu, todėl, nepaisant aplinkybių ar numanomo pranešimo nepagrįstumo, jos negali atsakyti tirti vaiko situacijos, turi vykti į vaiko buvimo vietą, išklaudyti vaiką, įvertinti vaiko gyvenamąją vietą ir socialinę aplinką ir pan.

Bendriausia prasme visi asmenys turi gerbti bendro gyvenimo taisykles, geros moralės principus ir veikti sąžiningai. Šių principų nesilaikymas gali būti vertinamas per Administracinių nusižengimų kodekso nuostatas, kuriomis nustatyta atsakomybė už žinomai melagingos informacijos apie būtinumą ginti nepilnamečio teises ir interesus suteikimą Tarnybai. Įstatymų leidėjas, sprenddamas atvejus dėl pareigos pranešti apie pažeidžiamas vaikų teises, minėta nuostata įtvirtino ir atsakomybę piktnaudžiaujantiems suteikta teise bei nustatė tokiam galimam piktnaudžiavimui užkardyti būtinus saugiklius. Tarnyba yra vienintelė institucija, turinti teisę ir pareigą pradėti bei atlikti tyrimą už žinomai melagingos informacijos apie būtinumą ginti nepilnamečio teises ir interesus pateikimą.

Šalies visuomenė tampa atsakingesnė ir jautresnė vaiko situacijai, todėl pranešimų apie vaiko teisių pažeidimus kasmet daugėja, visgi nustatyti, kiek jų iš tiesų buvo žinomai melagingi, nėra galimybės. Ne visi pranešimai, į kuriuos sureaguoja Skyriaus specialistai, tačiau įvertinę visas aplinkybes nenustato galimų vaiko teisių pažeidimų, gali ir turi būti laikomi melagingais, tačiau manytina, jog tėvams reikalaujant taikyti administracinę atsakomybę, reikalinga nustatyti, ar Tarnybai pateikta informacija gali būti vertinama kaip „žinomai melaginga“, tikslinga atlikti tyrimą, tame tarpe nustatyti nusižengimą padariusį asmenį, jo tyčią. Pvz., Įstaigoje nagrinėtu atveju buvo nustatyta, jog Tarnyba nesiėmė priemonių visapusiškai ir objektyviai ištirti aplinkybes dėl galimai melagingo anoniminio pranešimo Tarnybos internetinėje svetainėje bei neišnaudojo visų galimybių identifikuoti pranešimą pateikusį asmenį.

Kontrolierė rekomendavo Tarnybai tobulinti vaiko teisių apsaugos specialistų kompetencijas, susijusias su administracinio nusižengimo bylų teiseną. Taip pat buvo rekomenduota didinti asmenų, pranešančių apie vaiko teisių pažeidimus, ypač prašančių išlaikyti jų anonimiškumą, informuotumą apie atsakomybę už melagingą pranešimą apie vaiko teisių pažeidimą bei užtikrinti, kad, Tarnyboje registruojant vaiko teisių pažeidimus, būtų galima atsekti pranešėjo duomenis, siekiant įvertinti galimai melagingą pranešimą apie vaiko teisių pažeidimą pateikusį asmenį, o procedūra būtų žinoma teritoriniams skyriams.

Siekiant didinti pranešėjų informuotumą, Tarnyba savo internetinėje svetainėje papildė pranešimo apie galimą vaiko teisių pažeidimą formą bei patalpino informaciją apie anonimiškumo išsaugojimo sąlygas bei atsakomybę už melagingos informacijos pateikimą. Siekiant užtikrinti, kad Tarnyboje registruojant vaiko teisių pažeidimus būtų galima nustatyti ir atsekti pranešėjo kontaktinius duomenis bei užtikrinti, jog procedūra būtų žinoma Tarnybos teritoriniams skyriams, buvo įdiegta papildoma funkcija Tarnybos internetinėje svetainėje, kurios funkcionalumai leis matyti pranešėjų IP adresus bei atitinkamai turėti daugiau duomenų, siekiant nustatyti asmens, galimai pateikusio melagingą informaciją, tapatybę. Taip pat Tarnyba suplanavo parengti atmintinę Skyriams apie veiksmus, siekiant nustatyti pranešėjo kontaktinius duomenis, bei numatė veiksmus specialistų kompetencijos, vykdant administracinio nusižengimo teiseną, tobulinimui.

2.4. VAIKO SITUACIJOS VERTINIMO PROCESO TEISINIO REGLAMENTAVIMO TOBULINIMAS

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė pastabas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo projektui¹⁰. Aprašu reglamentuojama vaiko, dėl kurio gautas pranešimas apie galimą vaiko teisių pažeidimą, situacijos vertinimo tvarka, rizikos veiksniai, kurie nustatomi atliekant vaiko situacijos vertinimą, būtinybės vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio ar vaiko apsaugos poreikio aspektai. Šis dokumentas yra ypač svarbus, nes jis užtikrina sisteminių ir nuoseklių vaiko teisių apsaugos skyrių veiklos procesą, kai gaunami pranešimai apie galimus vaiko teisių pažeidimus, sudaro sąlygas remtis vienodais standartais vertinant vaiko situaciją, ir priimti pagrįstus sprendimus.

Kontrolierė kritiškai vertino siekį ilginti vaiko situacijos proceso trukmę nuo 5 iki 20 darbo dienų. Remiantis Įstaigoje atliktais atvejų tyrimais, sutiktina, jog dažnu atveju Tarnybos specialistui nėra įmanoma atlikti išsamaus vaiko situacijos vertinimo per 5 darbo dienas dėl įvairių aplinkybių (tėvų nebendradarbiavimo, kitų institucijų informacijos nepateikimo, kt.), o paskubomis atliktas vertinimas nėra kokybiškas, neatskleidžiama situacija iš esmės, dėl to netinkamai identifikuojami rizikos ir apsaugos veiksniai, netinkamai įvertinamas pagalbos poreikis. Visgi, Kontrolierės nuomone, 20 darbo dienų terminas vaiko – kaip pažeidžiamo asmens – situacijos vertinimui yra pernelyg ilgas bei gali sudaryti prielaidas tęstiniam vaiko teisių pažeidimui, nenukreipimui reikalingai pagalbai laiku. Kontrolierės nuomone, motyvas dėl kasmet didėjančio Tarnybos gaunamų pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimų skaičiaus, situacijų sudėtingumo ir kompleksškumo negali būti pagrindu itin ilginti pažeidžiamoje situacijoje esančio vaiko vertinimo procedūros trukmę, nes, didėjant Tarnybos darbuotojų darbo krūviui, reikalinga spręsti žmogiškųjų resursų klausimą. Taip pat, siekiant skubiau gauti reikalingą informaciją, tikslinga didinti VTAPĮ numatytų institucijų informuotumą apie įstatymu nustatytą pareigą pateikti reikalingą informaciją Tarnybos teritoriniam skyriui, atliekančiam vaiko situacijos vertinimą, tačiau nemažinti vaiko apsaugos standartų ir pernelyg neilginti procedūros trukmės. Į Kontrolierės pastabas buvo atsižvelgta tik iš dalies, Apraše numatant, jog vaiko situacijos vertinimas turi būti atliktas ne vėliau kaip per 15 darbo dienų nuo pranešimo gavimo dienos.

Teikdama pastabas, Kontrolierė taip pat išreiškė abejones dėl vaiko situacijos vertinimo dokumento išskaidymo į keletą skirtingų dokumentų tikslingumo. Įstaigoje tirti atvejai, kai anketoje nukreipiama į kitus dokumentus, tačiau jie nėra pridedami, taigi nėra pateikiama pilna informacija, apsunkinamas dokumento aiškumas. Tokiu būdu dokumentas praranda vientisumą, tvarkingumą ir svarbiausia – aiškumą bei išlieka rizika, kad sprendimo dalys bus nepateikiamos suinteresuotoms šalims. Į šias pastabas nebuvo atsižvelgta. Taip pat buvo pateiktos pastabos dėl aiškesnio vaiko atstovų pagal įstatymą supažindinimo su galimybe kreiptis dėl pagalbos vaikui ir (ar) šeimai, vaiko situacijos vertinimo dokumente.

2.5. KONTROLIERĖS NUOMONĖ DĖL VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMO ASPEKTŲ

Kontrolierė, siekdama, kad būtų užtikrinamos vaikų teisės ir jų teisėti interesai, įgyvendinami jas reglamentuojančių tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų nuostatos, ataskaitiniu laikotarpiu teikė nuomonę kai kuriais, su vaikais susijusiais, klausimais.

☐☐☐ Dėl vyresnių vaikų galimybės lydėti jaunesnius brolius, seseris į ugdymo įstaigą ir iš jos
Kasdienis vaikų palydėjimas į ugdymo įstaigas – svarbi tėvų pareiga, tačiau praktikoje dažnai kyla klausimas, ar vyresnis brolis ar sesuo gali palydėti jaunesnįjį į darželį ir iš jo. Šis klausimas tampa

¹⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektas Nr. 24-9572.

aktualus ne tik šeimoms, siekiančioms suderinti kasdienes įsipareigojimus, bet ir ugdymo įstaigoms, atsakingoms už vaikų saugumą.

Kontrolierės vertinimu, teisinis reguliavimas šioje srityje palieka mažai vietos interpretacijoms – tėvai yra tiesiogiai atsakingi už savo vaikų priežiūrą ir saugumą. Vadovaujantis VTAPĮ 31 straipsnio 8 dalimi, vaikų iki 6 metų, be objektyvios būtinybės, negalima palikti be vyresnių nei 14 metų asmenų priežiūros. Tai reiškia, kad tėvai privalo ne tik užtikrinti vaiko palydėjimą į ugdymo įstaigą ir jo pasiėmimą, bet ir atsakingai įvertinti, ar vyresniam vaikui galima patikėti šią užduotį. Sprendimas turi būti priimamas itin atsakingai, atsižvelgiant į vaiko, kuriam ketinama patikėti šią užduotį, brandą, gebėjimą pasirūpinti jaunesniuoju, kelionės trukmę bei visus galimus pavojus, susijusius su vaiko saugumu.

Šiose situacijose, siekiant užtikrinti vaikų saugumą, yra ypač svarbus ir būtinas ugdymo įstaigos ir tėvų bendradarbiavimas, kuris formalizuojamas mokymo sutartyje. Tai dokumentais, kuriame nurodomi pagrindiniai šalių susitarimai, įskaitant ugdymo programų trukmę, aptariami tėvų ir ugdymo įstaigos santykiai bei gali būti įtvirtintas susitarimas dėl galimybės vyresniam nei 14 metų vaikui palydėti savo jaunesnį brolių ar seserį į ugdymo įstaigą (darželį). Jei tėvai nusprendžia, kad vyresnis vaikas yra pakankamai brandus ir atsakingas šiai užduočiai, jie privalo pateikti raštišką prašymą ugdymo įstaigai.

Tokio prašymo reikšmė neapsiriboja tik praktiniu aspektu – jis svarbus ir teisiniu požiūriu. Raštiškas tėvų sutikimas suteikia ugdymo įstaigai teisinį pagrindą leisti vyresniam nei 14 metų vaikui palydėti jaunesnį brolių ar seserį į namus, taip išvengiant galimų nesusipratimų ar ginčų. Taip pat tėvų sutikimas leidžia institucijoms įsitikinti, kad tėvų sprendimas dėl vaiko palydėjimo priimtas sąmoningai, įvertinus visus galimus rizikos veiksnius bei vaiko interesus. Tai užtikrina skaidrumą ir aiškią atsakomybės pasidalijimą tarp šeimos ir ugdymo įstaigos.

Kontrolierės nuomone, ugdymo įstaigos auklėtojai privalo priimti ir išleisti vaikus tik kartu su tėvais ar kitais suaugusiais asmenimis, turinčiais raštišką tėvų sutikimą (leidimą). Jeigu tėvai pateikia raštišką prašymą, kad nepilnametis brolis ar sesuo galėtų atlydėti mažametį į darželį arba paimti iš jo, šis prašymas turėtų būti patenkintas tik tuo atveju, jeigu vyresnis vaikas yra ne jaunesnis nei 14 metų.

☐☐☐ Dėl vaiko išlaikymo dydžio nustatymo keitimo

Kontrolierė Seimo Peticijų komisijos prašymu teikė nuomonę dėl peticijos keisti Civilinio kodekso 3.192 straipsnio 2 dalies nuostatas ir vaiko išlaikymo dydį sieti ne su vaikų poreikiais, tėvų turtine padėtimi ir būtinų sąlygų vaiko vystymuisi užtikrinimu, o su skyrium gyvenančio vieno iš tėvų bendravimo su vaiku laiku.

Nagrinėjant peticijoje pateiktą siūlymą, buvo atkreiptas dėmesys, kad vaiko išlaikymas – konstitucinė tėvų pareiga, nustatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnyje, kurios įgyvendinimas detalizuojamas Civilinio kodekso 3.192 bei kituose susijusiuose straipsniuose, ir ši pareiga neišnyksta net ir atskyrus vaiką nuo tėvų ar apribojus tėvų valdžią¹¹. Kodekso 3.192 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad išlaikymo dydis turi būti proporcingas nepilnamečių vaikų poreikiams bei jų tėvų turtinei padėčiai ir užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Ši nuostata ir jos taikymas neatsiejama nuo cituojamo straipsnio 3 dalyje išdėstytos normos, pagal kurią materialinį išlaikymą savo nepilnamečiams vaikams privalo teikti abu tėvai proporcingai savo turtinei padėčiai, nuo kodekso 3.156 straipsnio, pagal kurį tėvai turi lygias teises ir pareigas savo vaikams, nesvarbu, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyrium, nepaisant to, kad vaiko gyvenamoji vieta

¹¹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.195 straipsnis.

nustatyta teismo sprendimu su vienu iš tėvų. Teismas, priteisdamas išlaikymą dviem ar daugiau vaikų, turi nustatyti tokį išlaikymo dydį, kuris būtų pakankamas tenkinti bent minimalius visų vaikų poreikius (Civilinio kodekso 3.198 straipsnis). Tėvų pareiga išlaikyti nepilnamečius vaikus įtvirtinta ir Vaiko teisių konvencijoje, kurios 27 straipsnyje pripažįstama kiekvieno vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, socialiniam vystymuisi, ir VTAPĮ 13 straipsnyje.

Reikšminga ir tai, kad Civilinio kodekso 3.159 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad tėvo ar motinos atsisakymas nuo pareigų savo nepilnamečiams vaikams negalioja. Kasacinis teismas savo praktikoje pabrėžia, kad ši teisės norma yra imperatyvaus pobūdžio, tai reiškia, kad tėvai privalo vykdyti išlaikymo prievolę vaikams, gali kisti tik šios prievolės dydis ir forma¹². Kasacinio teismo jurisprudencijoje taip pat nurodyta, kad tiek motina, tiek tėvas, jeigu pagal įstatymą nustatyta vaiko kilmė iš jų, yra asmeniškai (individualiai) atsakingi už išlaikymo savo nepilnamečiams vaikams teikimą, todėl šių prievolių vykdymas negali būti perleistas ar perkeltas kitiems asmenims, taip pat negali būti atsisakyta jų vykdymo¹³.

Įstatymas nenustato konkretaus išlaikymo dydžio, nes kiekvieno vaiko poreikiai yra skirtingi, taip pat skiriasi tėvų materialinė padėtis, todėl dėl išlaikymo dydžio susitaria vaiko tėvai arba jį nustato teismas įstatymo nustatytais pagrindais ir tvarka. Teismų praktika sprendžiant dėl išlaikymo dydžio nuosekli ir gausiai išplėtotą. Teismų praktikoje pripažįstama, kad teismas negali priteisti vaikui išlaikyti daugiau, negu objektyviai leidžia tėvų turtinė padėtis, todėl kiekvienu konkrečiu atveju nagrinėdamas bylą dėl išlaikymo priteisimo ar jo dydžio pakeitimo teismas privalo nustatyti faktinių aplinkybių visumą ir tėvų turtinę padėtį, t. y. visas jų gaunamas pajamas, turtą, būtinas išlaidas, išlaikytinių skaičių, vaiko poreikius, taip pat tėvų elgesį, siekiant uždirbti, gauti pajamas vaikams išlaikyti¹⁴.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nustatęs orientacinį išlaikymo dydį, kuris siejamas su minimalios algos dydžiu ir jos pokyčiais. Esant svarioms aplinkybėms teismas nuo tokio orientacinio dydžio gali nukrypti ir priteisti mažesnę išlaikymą. Koks išlaikymo dydis užtikrina būtinas vaikui vystytis sąlygas, kiekvienu atveju sprendžia teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes. Tačiau pripažįstama, jog minimalus darbo užmokestis paprastai gali tenkinti tik minimalius, būtinuosius žmogaus poreikius, o vaiko visapusiškam vystymuisi užtikrinti turėtų būti tenkinami ne tik jo būtinieji poreikiai¹⁵. Išlaikymo dydis neturėtų būti ribojamas vien vaiko minimalių (fiziologinių) poreikių tenkinimu, visais atvejais svarbu užtikrinti, kad vaikas turėtų materialines sąlygas fiziškai ir socialiai vystytis. Vaiko išlaikymo pareiga apima ne tik tėvų dalijimąsi vaiko kasdieniams poreikiams tenkinti būtinomis išlaidomis, bet ir vienkartinio, laikino ar nuolatinio pobūdžio papildomos vaiko priežiūros išlaidomis, dėl kurių turi spręsti abu tėvai, o kai dėl tokių dalykų nusprendžia vienas iš tėvų, de facto patirdamas papildomos vaiko priežiūros poreikio patenkinimo išlaidas, jis įgyja teisę reikalauti, kad kitas proporcingai savo turtinei padėčiai atlygintų jam dalį tokių išlaidų, tačiau tik jeigu papildomos vaiko priežiūros poreikis buvo objektyvus, pasirinktas šio poreikio patenkinimo būdas ir priemonės yra būtinos ir tinkamos, o patirtų išlaidų dydis – protingas. Jei antrasis iš tėvų proporcingai savo turtinei padėčiai atsisako atlyginti dalį objektyvaus papildomos vaiko priežiūros poreikio nulemtų būtinų protingo dydžio išlaidų, jos gali būti priteisiamos teismo sprendimu.

Vertinant siūlymą vaiko išlaikymo dydį sieti su skyrium gyvenančio vieno iš tėvų bendravimo su vaiku laiku, Kontrolierė pažymėjo, jog teismai, spręsdami išlaikymo vaikui dydžio klausimą, įvertina tėvų

¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 29 d. nutartis Nr. 3K-3-236/2006.

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. lapkričio 22 d. nutartis Nr. 3K-3-596/2013.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 28 d. nutartis byloje Nr. 3K-3-294/2010; 2013 m. spalio 21 d. nutartis Nr. 3K-3-491/2013.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. vasario 3 d. nutartis Nr. 3K-3-16-706/2016.

pareigų tenkinant vaiko poreikius pasiskirstymą, t. y. įvertina kiek laiko ir koku tikslu kiekvienas iš tėvų praleidžia su vaiku. Išlaikymo dydžio nustatymu siekiama nesukurti tėvų teisių ir pareigų disbalanso. Teismo sprendime dėl bendravimo tvarkos nustatytas vaiko faktiškai praleidžiamas laikas su kiekvienu iš tėvų yra svarbi aplinkybė, nuo kurios gali priklausyti iš atskirai gyvenančio tėvo (motinos) priteistino išlaikymo dydis¹⁶. Visgi aplinkybės, kad įgyvendinant bendravimo su vaikais tvarką patiriamos išlaidos pramogoms, rūpinimosi išlaidos vaikais negali paneigti vaikų būtinuosius poreikius atitinkančio išlaikymo poreikio¹⁷.

Pažymėtina ir tai, kad teismui nustačius vaiko gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų, jam negali būti nepagrįstai perkeliama didesnė vaiko išlaikymo našta, kaip siūlo peticijos autorius, nors paprastai vieno iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, išlaidos yra objektyviai didesnės. Peticijos autoriaus pateikiami argumentai dėl pajamų dydžio ir asmeninių vieno iš tėvų poreikio tenkinimo galimybių sumokėjus išlaikymą vaikui, taikytini ir tam iš tėvų, su kuriuo nustatyta vaiko gyvenamoji vieta. Be to, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos užsakymu 2021 metais atliktas tyrimas „Paslaugų šeimoms prieinamumo analizė“ rodo, jog vaikai, gyvendami su vienu iš tėvų, patiria didesnę skurdo ir socialinės atskirties riziką, vaikai, kuriuos augina vieniša mama ar tėtis bei vaikai, gyvenantys šeimose, kuriose žemas pajamų lygis priskiriami pažeidžiamų vaikų grupei.

Nesąžiningas tėvų elgesys ar pareigos išlaikyti savo vaikus vengimas (peticijos autoriaus nurodyti argumentai dėl turto ir pajamų slėpimo) negali būti pagrindu teisėkūros iniciatyvoms, mažinančioms valstybės pareigą ginti vaiko teises, atleisti piktnaudžiaujančius tėvus nuo pareigų vaikui vykdymo, pažeidžiančioms tėvų lygiateisiškumo principą. Europos Sąjungos šalių teisinis reguliavimas šioje srityje yra skirtingas, tačiau didžiojoje dalyje valstybių išlaikymo dydį nustato teismas, išlaikymo dydis siejamas su vaiko individualių poreikių tenkinimo užtikrinimu. Skiriasi ir tėvų, vengiančių išlaikyti savo vaikus, atsakomybės ir skatinimo vykdyti šią pareigą priemonės skirtingose šalyse (tam tikrų dokumentų, teisių, licencijų apribojimas, panaikinimas ar sustabdymas, baudžiamoji atsakomybė, ir pan.)¹⁸.

Kontrolierės vertinimu, esamas teisinis reglamentavimas bei teismų praktika vaikų išlaikymo dydžio nustatymo srityje atitinka prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos principus, todėl buvo pasiūlyta netenkinti pareiškėjo peticijoje pateikto siūlymo dėl Civilinio kodekso 3.192 straipsnio 2 dalies pakeitimo.

III. ALTERNATYVI VAIKO PRIEŽIŪRA

JT Vaiko teisių komitetas siūlo diegti supratimą, kad geriausia vaikui yra jo šeima, todėl būtina siekti, kad būtų patariama šeimoms ir bendruomenėse būtų sukurtos specialios paramos šeimai teikimo programos, kurios padėtų joms rūpintis vaikais ir išlaikyti juos savo šeimoje; pataria imtis visų reikiamų priemonių, kad vis labiau plistų ir stiprėtų globa šeimoje, šeimos tipo globos namuose ir kitokia alternatyvi šeimos aplinka grindžiama globa, taip pat užtikrinti, kad visi vaikai galėtų naudotis visomis Konvencijoje išvardytomis teisėmis ir siekti, kad nenutrūktų vaikų ryšiai su savo šeimomis.¹⁹

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutartis Nr. 3K-3-279-969/2019.

¹⁷ Vilniaus apygardos teismo 2024 m. kovo 14 d. nutartis Nr. e2S-601-603/2024.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus Analitinė apžvalga 22/22 „Vaiko išlaikymo prievolių užtikrinimas Europos Sąjungos valstybėse narėse ir kitose šalyse“.- www.lrs.lt/Teisėkūra/Tyrimai_ir_apzvalgos.

¹⁹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002).

3.1. VAIKO TEISĖ Į ŠEIMOS RYŠIUS

Vaiko teisė žinoti savo tėvus, kurti su jais ryšį ir jį išsaugoti yra pamatinė vaiko asmenybės vystymuisi, tačiau ryšys yra dviejų asmenų sąveika, o kalbant apie vaiko ir tėvų ryšį, iniciatyva kurti ir palaikyti ryšį pirmiausia tenka tėvui, motinai, o ne vaikui. Tik su amžiumi, vaikui augant išsilygina šių dviejų asmenų – vaiko ir tėvo, motinos jėgų pusiausvyrą, t. y. jie abu (vaikas ir tėvas, motina) tampa vienodai atsakingi už šio ryšio puoselėjimą. Tačiau tais atvejais, kai vaikas neturi galimybės augti prižiūrimas savo abiejų tėvų, kiekvienas iš jų turi imtis tinkamų priemonių šeimos ryšiui su vaiku išsaugoti.²⁰

Vaiko ir tėvų ryšio klausimas yra itin aktualus tais atvejais, kai vaikas paimamas iš jam palankiausia turinčios būti šeimos aplinkos, terpės, kurioje jis turėtų visapusiškai ir harmoningai vystytis, augti ir tobulėti. Paėmus vaiką iš šeimos turėtų būti dedamos visos pastangos, kad vaikas galėtų grįžti į šeimą, kad būtų pašalinti rizikos veiksniai, nulėmę vaiko paėmimą, tačiau visame šiame procese svarbiausia nepamiršti vadovautis geriausių vaiko interesų principu, išklausti vaiko nuomonę ir ją atsižvelgti, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams.

Vaiko teisių konvencijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, Civiliniame kodekse įtvirtintas geriausių vaiko interesų pirmenybės principas, kuriuo privalo vadovautis tėvai, kiti vaiko atstovai pagal įstatymą, valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos, nevyriausybines organizacijas, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys priimdami sprendimus ar imdamiesi bet kokių veiksmų, susijusių su vaiku. Šis principas taikomas remiantis konkrečia individualaus vaiko situacija, vertinant ir nustatant, kas naudingiausia vaikui artimiausiu metu ir ateityje, atsižvelgiant į vaiko nuomonę, jo identiškumą, šeimos aplinkos ir šeimos ryšių išsaugojimą ir santykių palaikymą, vaiko poreikių, atitinkančių jo amžių, vystymąsi, gebėjimus ir brandą bei užtikrinančių tinkamą vaiko raidą, tenkinimą, fizinį ir psichinį saugumą, vaiko teisės į sveikatą ir mokslą užtikrinimą bei kitus specialius vaiko poreikius.

3.2. GLOBOJAMO VAIKO TEISĖS Į ŠEIMOS RYŠIUS UŽTIKRINIMAS

Civilinio kodekso 3.161 straipsnyje, reglamentuojančiame vaiko teises, įtvirtintas Vaiko teisių konvencijos preambulėje suformuluotas principas, kad visapusiška ir darni vaiko raida galima augant šeimoje, jaučiant meilę ir supratimą, Vaiko teisių konvencijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta vaiko teisė į šeimos ryšius, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtinta teisė į šeimos gyvenimo gerbimą. Vaikas gali būti išskirtas su savo tėvais, paimtas iš šeimos aplinkos tik, kai toks atskyrimas yra būtinas vaiko teisėms ir jo geriausiems interesams užtikrinti, numatant šio sprendimo peržiūrėjimo galimybę teisme. Giminytės ryšiams ir šeimai stiprinti nustatyta įstatymo ginama vaiko teisė bendrauti su kitais giminaičiais. Pagrindinis kriterijus, lemiantis trečiųjų asmenų (ne tėvų) ir vaikų šeimos ryšio užtikrinimo teisinėmis priemonėmis būtinybę, turi būti šio ryšio teisinis vertinimas. Vaiko bendravimas su artimaisiais giminaičiais yra itin svarbus vaiko tapatybės jausmui, jo visapusiškai ir harmoningai raidai, todėl turi būti siekiama užtikrinti, kad vaikas galėtų palaikyti ryšius ne tik su tėvais, bet ir su kitais artimais asmenimis. Civilinio kodekso nuostatos, reglamentuojančios vaikų teises, nepilnamečių vaikų globos santykius, nustato vaiko bendravimo teisės su artimaisiais giminaičiais įgyvendinimo būdus ir tėvų, o globos atveju – globėjų, pareigą sudaryti vaikui bendravimo sąlygas.

Praktikoje nėra reti atvejai, kai vaiko teisė bendrauti su artimaisiais giminaičiais, kitais artimais asmenimis nėra užtikrinama. Pvz., vienu atveju, vaiko močiutė skundėsi, kad yra nepagrįstai

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. spalio 7 d. nutartis Nr. e3K-3-251-378/2020

ribojamas jos bendravimas su vaikaičiu. Pareiškėja nurodė, kad ji du kartus per mėnesį lanko vaikaičių, esantį globos įstaigoje. Dažniau matytis su vaikaičiu neturi galimybių, kadangi dirba slenkančiu grafiku, o vaikaičių leidžiama lankyti tik savaitgaliais. Susitikimuose visada dalyvauja globos įstaigos darbuotojas. Telefonu pabendrauti taip pat ribojamos galimybės. Leidžiama skambinti tik vakarais nuo 19.00 iki 19.30 val. ir, jeigu vaikaičiai „nusipelno“. Tyrimo metu nustatyta, jog dėl objektyvių priežasčių močiutės bendravimas su vaikaičiu buvo apribotas iki vieno karto per savaitę, atvykus į globos įstaigą ir stebint globos įstaigos darbuotojui, darbo dienomis ir darbo valandomis. Konkretus susitikimo laikas turi būti suderintas ne vėliau kaip prieš savaitę iki planuojamo susitikimo. Globėjas aiškino, kad riboja vaiko naudojimąsi telefonu dėl močiutės siunčiamos vaiko interesų neatitinkančios informacijos, tačiau nustatyta, kad vaiko galimybė naudotis telefonu buvo apribota, siekiant kontroliuoti jo elgesį, t. y., neradus kito būdo kaip užtikrinti, kad vaikas gertų skirtus vaistus (neišgėrus vaistų, negalima kalbėtis su močiute). Kontrolierė vertino kritiškai tokį globėjo elgesį. Vaiko teisė į šeimos ryšius negali būti nepagrįstai ribojama ir taikoma kaip bausmė. Kontrolierė pažymėjo, jog globėjas turi ieškoti kitų būdų ir priemonių, kaip užtikrinti tinkamą sveikatos priežiūros specialistų rekomendacijų vykdymą bei ieškoti galimybių sudaryti sąlygas močiutei pasimatyti su vaikaičiu kitu, iš anksto suderintu laiku (ne tik darbo dienomis, darbo valandomis).

Kita vertus, yra atvejų, kai vaikų ir tėvų bendravimas nutrūksta ar yra apsunkintas dėl vaikų patirtų trauminių ir neigiamų išgyvenimų, emocinio nesaugumo ir pan. tėvų šeimoje. Susilpnėjus ar nutrūkus vaiko ir šeimos emociniams ryšiams, vaikai sunkiai palaiko kontaktą su tėvais (vaikai į susitikimus vyksta nenoriai, susitikimuose pabūna trumpai, atsisako bendrauti su tėvais), todėl tokiais atvejais itin svarbus specialistų – psichologų, socialinių darbuotojų, vaiko teisių apsaugos specialistų – aktyvus įsitraukimas veiksmų, priemonių planavime ieškant tinkamiausių būdų ryšiui užmegzti, atkurti ir (ar) palaikyti. Svarbu, kad tėvai ne tik rodytų iniciatyvą ryšio kūrimui ir stiprinimui, tačiau taip pat gerbtų vaiko nuomonę, jo nustatomas ribas, kreiptųsi pagalbos ir mokytųsi bendrauti su vaiku, tinkamai reaguoti į vaiko elgesį ir kt. Kiekviena situacija yra individuali ir svarbu, kad vaiko teisė bendrauti, palaikyti ryšį su tėvais būtų įgyvendinama vadovaujantis geriausių vaiko interesų pirmenybės principu, užtikrinant vaiko emocinį saugumą.

Pažymėtina, jog Tarnyba dar 2023 m. gruodžio mėn. savivaldybių administracijoms, globos centrams, Lietuvos šeimynų asociacijai, Nacionalinei globėjų, įtėvių mokymo ir konsultavimo specialistų asociacijai aplinkraščiu išplatino Rekomendacijas globos centrams ir vaikų globos institucijoms dėl globojamo (rūpinamo) vaiko bendravimo su tėvais, giminaičiais ar kitais fiziniais asmenimis, su vaiku susijusiais emociniais ryšiais, organizavimo, kuriose nustatoma prašymų (įskaitant ir vaiko tėvus) dėl bendravimo su vaikais pateikimo tvarka, institucijų bei kitų subjektų (globos centrų ir jų darbuotojų, atvejo vadybos specialistų, Tarnybos teritorinių skyrių), teisės ir pareigos. Tačiau rekomendacijų dalis dėl vaiko bendravimo su tėvais tvarkos nustatymo kelia abejones dėl atitikties atskirų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos, Vaiko teisių konvencijos, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo straipsnių nuostatomis. Svarstyta, ar rekomendacijos dėl globojamo vaiko bendravimo su tėvais tvarkos neturės neigiamos įtakos tėvų ir vaikų, kuriems nustatyta globa, ryšių palaikymui, laikinosios globos tikslo grąžinti vaiką į šeimą, vaiko teisės į privatų asmeninį ir šeiminių gyvenimą, bendravimo privatumo, globėjo pareigos netrukdyti vaikui bendrauti su tėvais įgyvendinimui.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą bei, kad valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Minėtos Pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnyje taip pat įtvirtinta

asmens teisė į privatų ir šeimos gyvenimą, o 24 straipsnyje – vaiko teisės, tarp jų dėl vaiko gerovei būtinos apsaugos ir globos užtikrinimo, vaiko teisės reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, jei tai neprieštarauja vaiko interesams.

Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnyje nustatyta, kad valstybės dalyvės turi gerbti vaiko, kuris išskiriamas su vienu ar abiem tėvais, teisę nuolat su jais bendrauti, išskyrus atvejus, kai tai nesuderinama su vaiko interesais.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme taip pat įtvirtinta vaiko teisė į giminystės ryšius ir jų išsaugojimą, vaiko privataus gyvenimo neliečiamumo principas, teisė į privatų ir šeiminių gyvenimą, bendravimo privatumą, susirašinėjimo slaptumą, garbę ir orumą, numatant, kad vaiko tėvai ar kiti jo atstovai turi teisę ir pareigą vadovauti vaikui įgyvendinant šią teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus, taip pat, kad ši teisė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jeigu tai būtina paties vaiko ar kito asmens pagrindinėms teisėms ir laisvėms, sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei apsaugoti ar valstybės bei visuomenės saugumui, viešajai tvarkai ar konstitucinei santvarkai ginti (4 straipsnio 11 punktą, 9 straipsnis, 10 straipsnio 1, 5 ir 6 dalys).

Įstatymuose nėra įtvirtinta vaiko globėjo teisė ar pareiga visais atvejais dalyvauti globojamo vaiko ir tėvų, kitų giminystės ar emociniais ryšiais susijusių asmenų susitikimuose ir riboti tiesioginį bendravimą, fiksuoti ar protokoluoti vaiko bendravimą su tėvais, todėl Kontrolierė kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją bei Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą, atkreipdama dėmesį į tai, jog išplatintos, tačiau viešai nepaskelbtos rekomendacijos, jose nurodytų subjektų rekomenduojami veiksmai galėtų būti vertinami kaip neatitinkantys minėtų teisės aktų nuostatų. Kontrolierė siūlė vaiko, kuriam nustatyta globa, bendravimo su tėvais ir giminaičiais apribojimo sąlygas ir įgyvendinimo aspektus, institucijų įgaliojimų ribas nustatyti įstatyminiame lygmenyje arba jame suteikti konkrečiam subjektui įgaliojimus patvirtinti tam tikras tvarkas aptariamų visuomeninių santykių srityje, nustatant kompetentingų institucijų funkcijas ir įgaliojimus. Į Kontrolierės siūlymus nebuvo atsižvelgta ir po pakartotino kreipimosi, tačiau minėtos rekomendacijos globos centrams ir vaikų globos institucijoms dėl globojamo vaiko bendravimo su tėvais, giminaičiais ar kitais fiziniais asmenimis, su vaiku susijusiais emociniais ryšiais, organizavimo buvo paskelbtos Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos interneto svetainėje.

Taip pat, neatsižvelgiant į Kontrolierės išreikštas abejones dėl tiesioginio vaiko ir jo tėvų bendravimo ribojimo, nauja redakcija buvo išdėstyta Globos centro veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašas²¹, kuriame buvo nustatyta, kad globos centras (darbuotojai) turi dalyvauti kas antrame vaiko susitikime su tėvais (jei jame nedalyvauja socialinis darbuotojas arba socialinių paslaugų įstaigos socialinis pedagogas darbui su šeima), o vaiko susitikimų su tėvais, giminaičiais ar kitais fiziniais asmenimis, su vaiku susijusiais emociniais ryšiais, stebėjimo protokolų (nurodama vaiko vardas, pavardė, lankančio asmens vardas, pavardė, parašas, susitikimo pradžios ir pabaigos laikas, susitikimo turinio (eigos) aprašymas, susitikime dalyvavusių asmenų vardai, pavardės, atstovaujamos įstaigos, institucijos, organizacijos pavadinimas, pareigos ir parašas) kopijos saugomos vaiko byloje (10.18.9, 10.21 punktai).

3.3. VAIKO SVEČIAVIMOSI INSTITUTO REGLAMENTAVIMO POKYČIAI

²¹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2024 m. birželio 21 d. įsakymas Nr. A1-421 „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. sausio 19 d. įsakymo Nr. A1-28 „Dėl Globos centro veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriaus įsakymu nuo 2024 m. sausio 15 d. buvo pripažintas netekusiu galios Socialinės globos įstaigoje ar šeimynoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašas²² (toliau – Svečiavimosi tvarkos aprašas, Tvarkos aprašas). Minėtas Tvarkos aprašas nustatė institucijoje ar šeimynoje globojamo vaiko išleidimo laikinai svečiuotis pas nuolat Lietuvos Respublikoje ar užsienio valstybėje gyvenantį fizinį asmenį principus, sąlygas ir tvarką, apibrėžė laikino svečiavimosi sąvoką ir maksimalius terminus, nustatė vaiko amžiaus ribą (-as), nuo kurių vaikas galėjo būti išleidžiamas svečiuotis, brolių ir seserų neišskyrimo principo įgyvendinimą taikant svečiavimosi institutą. Taip pat, kas labai svarbu, šiame teisės akte buvo nustatyta fizinio asmens tinkamumo priimti vaiką laikinai svečiuotis įvertinimo tvarka. Tvarkos aprašu buvo sukurtos, o pripažinus jį netekusiu galios – panaikintos neapibrėžtam visuomenės narių ratui nustatytos elgesio taisyklės, kurių tikslas – maksimaliai apsaugoti itin pažeidžiamos – be tėvų globos likusių – vaikų grupės teises ir teisėtus interesus. Ne mažiau reikšminga, kad panaikintas teisės aktas buvo teisinis pagrindas asmens duomenų, reikalingų vertinant fizinio asmens tinkamumą priimti vaiką laikinai svečiuotis, tvarkymui. Pažymėtina, kad Teisės aktų informacinėje sistemoje, kur buvo paskelbtas Tarnybos direktoriaus įsakymas, nėra duomenų, jog šio įsakymo projektas būtų derintas su suinteresuotomis institucijomis.

Tarnyba 2023 m. gruodžio mėnesį savivaldybių administracijoms, globos centrams, Lietuvos šeimynų asociacijai, Nacionalinei globėjų, įtėvių mokymo ir konsultavimo specialistų asociacijai išplatino aplinkraštį, kuriuo informavo, jog Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2023 m. gegužės 3 d. priėmė nutarimą²³, kuriuo pakeitė Tarnybos nuostatus ir juose Tarnybai nėra pavesta vykdyti funkcijas, susijusias su globojamų vaikų laikino svečiavimosi įgyvendinimu²⁴, todėl inicijuotas Tarnybos direktoriaus, kuriuo buvo patvirtintas Svečiavimosi tvarkos aprašas, paskelbimas netekusiu galios nuo 2024 m. sausio 12 d. Šiuo aplinkraščiu Tarnyba pažymėjo, kad teisės aktai nesuteikia Tarnybai teisės ir (ar) pareigos vertinti ir tikrinti asmenų, kurie išreiškia norą bendrauti su globojamu vaiku, ir remdamasi Civilinio kodekso 3.271 straipsnyje nustatytais globėjo pareigomis bei atsakomybe, išreikškė nuomonę, kad globėjas gali savarankiškai priimti sprendimus dėl vaiko laikinojo svečiavimosi, vadovaudamasis Savanoriškos veiklos įstatymo nuostatomis. Taip pat aplinkraštyje buvo nurodyta, kad Tarnyba parengė metodines rekomendacijas globos centrams ir vaikų globos institucijoms dėl globojamo vaiko bendravimo su tėvais, giminaičiais ar kitais fiziniais asmenimis, su vaiku susijusiais emociniais ryšiais, organizavimo.

Susipažinus su aplinkraščiu išplatintomis rekomendacijomis matyti, kad jomis bandoma nustatyti (sukurti) detalias elgesio taisykles ir bendro pobūdžio nurodymus ne tik dėl vaiko laikino svečiavimosi organizavimo, bet ir dėl globojamo vaiko bendravimo su tėvais ir giminaičiais, nustatoma prašymų (įskaitant ir vaiko tėvus) dėl bendravimo su vaikais pateikimo tvarka, institucijų bei kitų subjektų (globos centrų ir jų darbuotojų, atvejo vadybos specialistų, Tarnybos teritorinių skyrių), dalyvaujančių šiuose santykiuose, teisės ir pareigos, kiti svarbūs bei reikšmingi vaiko teisių apsaugos požiūriu, aspektai, nors tokie nėra numatyti nei įstatymuose, nei poįstatyminiuose teisės aktuose,

²² Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos direktoriaus 2024 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. BV-2 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2018 m. rugsėjo 11 d. įsakymo Nr. BV-148 „Dėl Socialinės globos įstaigoje ar šeimynoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašo patvirtinimo“ pripažinimo netekusiu galios“.

²³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2023 m. gegužės 3 d. nutarimas Nr.328 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. spalio 20 d. nutarimo Nr. 1114 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“. Nutarimo projektas Nr. 23-6098 Teisės aktų informacinėje sistemoje įregistruotas 2023 m. gegužės 2 d., su suinteresuotomis institucijomis nederintas.

²⁴ Iki 2023 m. gegužės 3 d. galiojusios Tarnybos nuostatų redakcijos 10.12. punkte buvo nustatyta Tarnybos funkcija prižiūrėti globos institucijose globojamų (rūpinamų) vaikų laikino svečiavimosi užsienio valstybėje programos įgyvendinimą.

taip pat įstatymais nėra suteikti įgaliojimai sukurti šios srities detalesnį teisinį reguliavimą (taisykles, rekomendacijas, tvarkos aprašus ir (ar) pan.).

Nors šios rekomendacijos turi didžiąją dalį norminiam administraciniam aktui būtinų ir būdingų požymių (nustatomi bendro pobūdžio nurodymai tam tikrų visuomeninių santykių dalyviams, kurie orientuoti į ateitį ir numatomi taikyti daugelį kartų, jos adresuotos neapibrėžtam asmenų ratui, bendro pobūdžio nuostatos apjungia tipinėmis, rūšinėmis savybėmis panašius visuomeninius santykius, rekomendacijos parengtos viešojo administravimo subjekto), šios rekomendacijos neturi jokio privalomumo požymio, nes nėra patvirtintos jokių teisės aktu, nėra paskelbtos laikantis norminių teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos, o tokio pobūdžio santykių reguliavimas neatitinka geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo ir jį pažeidžia, taip pat formuoja ydingą visuomenei itin svarbių santykių reguliavimo modelį bei sudaro prielaidas vaiko teisių pažeidimams.

Itin aktualia problema taikant praktikoje šias rekomendacijas galėtų tapti fizinių asmenų (įskaitant, bet neapsiribojant, vaikų) asmens duomenų tvarkymo teisėtumo klausimai. Nors teisė į asmens duomenų apsaugą nėra absoliuti, ji turi būti vertinama atsižvelgiant į jos visuomeninę paskirtį ir derėti su kitomis pagrindinėmis teisėmis, remiantis proporcingumo principu. 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679²⁵ (toliau – Reglamentas) nedviprasmiškai nustato tokios informacijos rinkimo ir tvarkymo teisėtumo sąlygas – asmens sutikimas arba valstybės narės teisėje nustatyta subjekto, renkančio ir tvarkančio duomenis, teisinė prievolė atlikti tam tikras pareigas, viešosios valdžios funkcijų tam tikroje srityje delegavimas. Reglamente nustatyta, kad 6 straipsnio 1 dalies c ir e punktuose²⁶ nurodytas duomenų tvarkymo pagrindas nustatomas Sąjungos teisėje arba duomenų valdytojui taikomoje valstybės narės teisėje. Duomenų tvarkymo tikslas nustatomas tame teisiniame pagrinde arba, 6 straipsnio 1 dalies e punkte nurodyto duomenų tvarkymo atveju, yra būtinas, siekiant atlikti užduotį, vykdomą viešojo intereso labui arba vykdant duomenų valdytojui pavestas viešosios valdžios funkcijas. Tame teisiniame pagrinde galėtų būti išdėstytos konkrečios nuostatos pagal šį reglamentą taikomų taisyklių pritaikymui, įskaitant bendrąsias sąlygas, reglamentuojančias duomenų valdytojo atliekamo duomenų tvarkymo teisėtumą, tvarkytinų duomenų rūšis, atitinkamus duomenų subjektus, subjektus, kuriems asmens duomenys gali būti atskleisti ir tikslus, dėl kurių asmens duomenys gali būti atskleisti, tikslo apribojimo principą, kt.

Pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 8 straipsnį (asmens duomenų apsauga), kiekvienas turi teisę į savo asmens duomenų apsaugą. Tokie duomenys turi būti tinkamai tvarkomi ir naudojami tik konkrečioms tikslams ir tik atitinkamam asmeniui sutikus ar kitais įstatymo nustatytais teisėtais pagrindais.

Lietuvos teisėje, panaikinus poįstatyminį teisės aktą – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos direktoriaus 2018 m. rugsėjo 11 d. įsakymą Nr. BV-148 „Dėl Socialinės globos įstaigoje ar šeimynoje globojamo (rūpinamo) vaiko išleidimo laikinai svečiuotis tvarkos aprašo patvirtinimo“, nebeliko vaiko svečiavimosi instituto teisinio reglamentavimo, taip pat įstatymais suteiktos kompetencijos gauti ir tvarkyti asmens duomenis.

Remiantis aukščiau cituotomis teisės nuostatomis, teigtina, kad asmens teisių, įskaitant, bet neapsiribojant teise į asmens duomenų apsaugą, vaiko teisės į privatų ir šeiminių gyvenimą,

²⁵ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas);

²⁶ 6 straipsnio 1 dalies c punktas – tvarkyti duomenis būtina, kad būtų įvykdyta duomenų valdytojui taikoma teisinė prievolė; e punktas – tvarkyti duomenis būtina siekiant atlikti užduotį, vykdomą viešojo intereso labui arba vykdant duomenų valdytojui pavestas viešosios valdžios funkcijas.

bendravimo privatumą, ribojimas gali būti numatytas tik įstatyme. Todėl, nesant įstatymuose įtvirtintai teisei gauti ir tvarkyti asmens duomenis nustatytoms funkcijoms atlikti, kištis į šeimos (privatų) gyvenimą (dalyvavimas vaiko ir tėvų bendravime, betarpiško bendravimo ribojimas), išplatintos rekomendacijos ir jose nurodytų subjektų rekomenduojami veiksmai galėtų būti laikytini priešingais Pagrindinių teisių chartijos 7 straipsniui (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 8 straipsniui (asmens duomenų apsauga) ir 52 straipsniui (teisių ir principų taikymo sritis ir aiškinimas), Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsniui, Vaiko teisių konvencijos 9 straipsniui, Vaiko teisių apsaugos pagrindų 4 straipsnio 11 punktui, 9 straipsniui, 10 straipsnio 1 ir 6 daliai.

Sutiktina, kad įstatyminiame lygmenyje nesant įgaliojimo priimti poįstatyminį teisės aktą, reguliuojantį vaiko laikino svečiavimosi sąlygas bei tvarką, egzistavo (galėjo egzistuoti) tokio reguliavimo teisėtumo ir atitikimo konstituciniam teisinės valstybės principui problema. Tačiau poįstatyminio teisės akto panaikinimas ir naujų taisyklių, detalai reguliuojančių ne tik vaiko laikino svečiavimosi, bet ir vaiko bendravimo su tėvais ir giminaičiais, aspektus sukūrimas, kurios neturi teisinio privalomumo, nesukuria jokių pareigų kitiems asmenims ir nesukelia jokių teisinių pasekmių dėl jų nevykdymo.

Kontrolierė pasiūlė ieškoti alternatyvių sprendimo būdų (ypač įvertinant vaiko globos priežiūros ir jos kokybės trūkumus²⁷), inicijuojant atitinkamų teisės aktų pakeitimus, nustatant juose įgaliojimus priimti poįstatyminius aktus, nustatančius tam tikrų teisinių santykių reguliavimo taisykles. Siūlyta vaiko laikino svečiavimosi institutą, institucijų įgaliojimų ribas nustatyti įstatyminiame lygmenyje arba jame suteikti konkrečiam subjektui įgaliojimus patvirtinti tam tikras tvarkas aptariamų visuomeninių santykių srityje, jose nustatant institucijų funkcijas ir įgaliojimus.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, susipažinusi su Kontrolierės nuomone, informavo, jog panaikintas reguliavimas buvo gana reikšmingas ne tik siekiant užtikrinti geriausių globojamų (rūpinamų) vaikų interesus, tačiau ir reaguojant į praktikoje besiklostančias situacijas, kai socialinės globos institucijoms globojančioms (rūpinančioms) vaikus, galimai piktnaudžiaujant suteiktomis teisėmis per vaikų išleidimą laikinai svečiuotis ir taip leidžiant fiziniams asmenims megzti su vaiku emocinį ryšį, buvo sistemiškai apeinamos sudėtingesnės bei aukštesnius reikalavimus asmenims keliančios globos (rūpybos) bei įvaikinimo procedūros“. Ministerijos nuomone, „sukurtu reguliavimu, šie procesai didesne dalimi buvo sukontroliuoti, o 2018 m. ne tik globojamo (rūpinamo) vaiko svečiavimosi priežiūra, kurią Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vykdė iki tol, bet ir teisinio reguliavimo šioje srityje iniciatyva buvo deleguoti Tarnybai“. Tarnyba su Ministerija organizavo keletą tarpusavio susitikimų, kurių metu buvo įvertintas tiek pats reguliavimas, tiek galimos rizikos jo atsisakant, taip pat išanalizuoti pastarųjų keletu metų statistiniai duomenys apie fizinių asmenų šeimose besisvečiuojančius vaikus, kuris, ministerijos teigimu, paskutiniuosius penkerius metus tolygiai mažėjo:

Vyko svečiuotis Lietuvos Respublikoje į:	Vykusių laikinai svečiuotis globotinių bendras skaičius				
	2019 m.	2020 m.	2021 m.	2022 m.	2023 m.
Tėvų šeimą	54	31	69	68	98
Brolio ar sesers šeimą	92	65	61	65	40
Senelių šeimą*	-	-	62	63	55

²⁷ Vis dar nepakankamai dėmesio skiriama vaiko teisės bendrauti su tėvais ir giminaičiais įgyvenimui, vaiko globėjo (rūpintojo) pareigų užtikrinant šią vaiko teisę, vertinimui (Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus metinės veiklos ataskaitos, skundų bei atliktų tyrimų pažymos).

Kitų giminaičių šeima	207	163	-	-	-
Kitų, pirmiau nenurodytų, giminaičių šeima*	-	-	37	49	37
Kitų asmenų (ne giminaičių) šeima	271	214	-	-	-
Asmenų, susijusių emociniais ryšiais, šeima*	-	-	70	45	65
Kitų asmenų, ne giminaičių ir nesusijusių emociniais ryšiais, šeima*	-	-	74	75	75
Iš viso:	624	473	373	365	370

Ministerijos nuomone, buvęs vaiko svečiavimosi instituto reglamentavimas tam tikra prasme nugalino vaiko atstovus pagal įstatymą tiesiogiai priiminėti sprendimus susijusius su globojamu vaiku bei įgyvendinti savo teises ir pareigas vaikų atžvilgiu, nes atsainus vaikų globos institucijų požiūris ir pasitikėjimas Tarnybos išduotu ir asmens pateiktu leidimu imti svečiuotis vaiką sudarė prielaidą manyti, kad ne visais atvejais tai atitiko geriausių vaiko interesus, o vykdyta svečiavimosi priežiūra buvo labai formali ir orientuota daugiau į stebėseną, nei į galimų vaiko teisių pažeidimų prevenciją.

Ministerijos nuomone, Rekomendacijų pateikimas paskatino globos centrus ir vaikų globos institucijas peržiūrėti įstaigoje esančias tvarkas ir patvirtinti ar atnaujinti procesus, susijusius su geriausiais vaiko interesais bei vaiko teise bendrauti su tėvais, giminaičiais ar kitais emociniais ryšiais susijusiais asmenimis. Taip pat, Rekomendacijų pateikimas paskatino tarpinstitucinį bendradarbiavimą, kadangi įstaigos tarpusavyje pradėjo komunikuoti ir dalintis praktika dėl sutikimų su laikino išleidimo svečiuoti organizavimo. Tarnybos turimais duomenimis, daugelis minimų įstaigų jau turi patvirtinusios vidines įstaigos tvarkas Rekomendacijų pagrindu arba organizuoja minimo vidinio teisės akto patvirtinimą, ko ir buvo siekta šiomis Rekomendacijomis.

Ministerija kartu su Tarnyba, „prisiimdamos atsakomybę vykdyti stebėseną dėl priimamų institucijų savarankiškų sprendimų išleidžiant globojamus vaikus svečiuotis, būtų linkusios kurį laiką leisti įsiveiklinti šiai naujai sistemai, tuo pačiu neatmetant tikimybės, kad tokia tvarka gali ir nepasiteisinti. Tokiu atveju, jei nuolatinė stebėseną ir vertinimas parodytų, kad suteikta teise yra piktnaudžiaujama ir yra neužtikrinami geriausi vaikų interesai – Ministerija imsis iniciatyvos įtvirtinti atitinkamą be tėvų globos likusio vaiko svečiavimosi tvarką, taisyklės ir (ar) ribojimus įstatyminiame lygmenyje“.

Kontrolierė, susipažinusi su Ministerijos pozicija, iš dalies sutikdama su Ministerijos pateiktais argumentais dėl vaiko svečiavimosi instituto reglamentavimo įstatyminiame lygmenyje trūkumo bei praktinių šio instituto taikymo problemų, pakartotinai atkreipė dėmesį, kad pasirinktas reguliavimo būdas išplatinant savivaldybėms (globos centrams ir vaikų globos įstaigoms) rekomendacijas, kurias Ministerija vertina kaip „bendras susitikimo ir laikino svečiavimosi gaires“, tačiau kuriomis sukuriama naujos globojamo vaiko bendravimo su tėvais, jo svečiavimosi taisyklės, teisės ir pareigos subjektams, dalyvaujantiems šiuose santykiuose, jų viešai nepaskelbiant (bet įpareigojant subjektus parengti tvarkas), pažeidžia teisinio tikrumo, aiškumo, kaip vieno iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principą, neatitinka subjektų, dalyvaujančių šiuose teisiniuose santykiuose, teisėtų lūkesčių užtikrinimo principo. Be to, sukurtos detalios elgesio taisyklės dėl vaiko laikino svečiavimosi organizavimo, dėl globojamo vaiko bendravimo su tėvais ir giminaičiais, nustatoma prašymų (įskaitant ir vaiko tėvus) dėl bendravimo su vaikais pateikimo tvarka, institucijų bei kitų subjektų (globos centrų bei jų darbuotojų, atvejo vadybos specialistų, Tarnybos teritorinių skyrių), dalyvaujančių šiuose santykiuose, teisės ir pareigos, kiti svarbūs bei reikšmingi vaiko teisių apsaugos požiūriu, aspektai, kurie nėra numatyti nei įstatymuose, nei poįstatyminiuose teisės aktuose, taip pat įstatymais nėra suteikti įgaliojimai sukurti šios srities detalesnę teisinę reguliavimą (taisyklės, rekomendacijas, tvarkos aprašus ir (ar) pan.).

Kontrolierė, reikšdama susirūpinimą dėl formuojamo ydingo visuomenei itin svarbių santykių reguliavimo modelio, platinant viešai neskelbiamas rekomendacijas, pagal kurias globos centrai bei vaikų globos įstaigos turi pasirengti vaikų bendravimo su tėvais, jų susitikimų fiksavimo ir protokolavimo, vaikų svečiavimosi tvarkas ar aprašyti procesus, nustatant vaiko tėvų, giminaičių ar fizinių asmenų, su vaikų susijusių emociniais ryšiais, susitikimo su vaiku protokolo, rekomendacijų tėvams formas, nustatant kituose teisės aktuose nenurodytas subjektų teises ir pareigas, pakartotinai siūlė vaiko laikino svečiavimosi institutą, taip pat vaiko, kuriam nustatyta globa, bendravimo su tėvais ir giminaičiais ir kitais asmenimis įgyvendinimo aspektus, institucijų įgaliojimų ribas nustatyti teisės aktuose (patvirtinti tvarkos aprašus ir (ar) pan.). Po pakartotino Kontrolierės kreipimosi Rekomendacijos globos centrams ir vaikų globos institucijoms dėl globojamo vaiko bendravimo su tėvais, giminaičiais ar kitais fiziniiais asmenimis, su vaiku susijusiais emociniais ryšiais, organizavimo buvo paskelbtos viešai Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos interneto svetainėje.

3.4. GLOBOS PANAIKINIMAS NELYDIMAM NEPILNAMEČIUI

Vaikai dėl jų fizinio ir psichinio nebrandumo yra reikalingi ypatingos apsaugos ir globos, kokios reikia jų gerovei. Įvairių migracijos procesų paveikti vaikai, kaip teisių turėtojai, turi gauti deramą apsaugą bei pagalbą iš į Vaiko teisių konvencijos valstybės narės jurisdikciją patekusių institucijų.

Konvencijos 22 straipsnis įpareigoja valstybes ypatingai rūpintis vaikais – pabėgėliais ir vaikais, pageidaujantiems gauti pabėgėlio statusą, nepriklausomai nuo to, ar juos lydi, ar nelydi tėvai ar koks nors kitas asmuo – užtikrinti deramą apsaugą ir humanitarinę pagalbą vaikui naudojantis taikytinomis teisėmis, išdėstytomis šioje Konvencijoje ir kituose tarptautiniuose žmogaus teisių arba humanitarinės pagalbos dokumentuose. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 22 straipsnis numato, jog vaikas, kuris yra prieglobsčio prašytojas ar kuriam yra suteiktas pabėgėlio statusas arba papildoma apsauga, ar nelydimas nepilnametis užsienietis, turi teisę į pagalbą ir apsaugą („Vaiko užsieniečio prieglobsčio prašytojo, pabėgėlio, nelydimo nepilnamečio užsieniečio teisės“).

Nelydimais nepilnamečiais, remiantis tarptautiniais teisės aktais, laikomi vaikai, kurie buvo atskirti (atsiskyrę) nuo abiejų tėvų ar giminaičių ir kuriais nesirūpina pagal įstatymus ar papročius atsakingu laikomas suaugusysis. Remiantis Lietuvos Respublikos įstatymu dėl užsieniečių teisinės padėties (toliau – UTPJ), nelydimas nepilnametis – nepilnametis užsienietis, kuris atvyko į Lietuvos Respubliką be tėvų ar kitų teisėtų atstovų arba kuris, atvykęs į Lietuvos Respubliką, liko be jų tol, kol tie asmenys pradeda veiksmingai juo rūpintis.

Remiantis 2001 m. liepos 20 d. Tarybos direktyva 201013/55/EB dėl minimalių normų, suteikiant perkeltiesiems asmenims laikiną apsaugą esant masiniam srautui, ir dėl priemonių, skatinančių valstybių narių tarpusavio pastangų priimant tokius asmenis ir atsakant už tokio veiksmo padarinius pusiausvyrą (toliau – Laikinosios apsaugos direktyva), nelydimi nepilnamečiai – trečiosios šalies piliečiai ar asmenys be pilietybės, jaunesni nei aštuoniolikos metų, atvykstantys į valstybių narių teritoriją nelydimi suaugusio asmens, atsakingo už juos pagal įstatymus ar papročių teisę, kol jie nėra veiksmingai perduoti tokio asmens globai, arba nepilnamečiai, palikti be lydimo asmens po to, kai jie įvažiavo į valstybių narių teritoriją. Vadovaujantis Laikinosios apsaugos direktyva, valstybės narės kuo greičiau imasi priemonių užtikrinti, kad nelydimiems nepilnamečiams, kurie naudojami laikina apsauga, būtų atstovaujama arba suteikiant teisėtą globą, arba prireikus jiems atstovautų organizacija, kuri atsako už nepilnamečių globą ir gerovę, arba jiems būtų atstovaujama bet kuriuo kitu tinkamu būdu. Vadovaujantis UTPJ 32 straipsnio 1 dalimi, nelydimiems nepilnamečiams užsieniečiams, neatsižvelgiant į jų buvimą Lietuvos Respublikos teritorijoje teisėtumą, jų buvimą

Lietuvos Respublikos teritorijoje laikotarpiu Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka nedelsiant skiriamas atstovas.

Ataskaitiniu laikotarpiu nagrinėtas Ukrainos pilietės, kuri buvo paskirta nepilnamečio vaikaičio globėja, kreipimasis dėl nepagrįstai panaikintos globos vaikui ir dėl to nutraukto išmokų mokėjimo. Pagal pateiktą informaciją, savivaldybės administracijos direktoriaus sprendimu, atsižvelgus į pateiktą Tarnybos teritorinio skyriaus nurodymą „Dėl laikinosios globos (rūpybos) panaikinimo“ nepilnamečiui, grindžiant tuo, kad jis su globėja išvyko iš Lietuvos Respublikos, buvo panaikinta globa ir išmokos mokėjimas. Tyrimo metu buvo nustatyta, jog globos centro specialistai, negalėdami su globėja susisiekti telefonu, apsilankę namuose ir nieko neradę, vietoj to, kad išreikštų susirūpinimą dėl vaiko bei apie tai informuotų Tarnybos teritorinį skyrių, kreipėsi į savivaldybės administracijos Socialinės paramos skyrių bei Tarnybos teritorinį skyrių su parašymu globėjai stabdyti išmokų mokėjimą. Tarnybos teritorinis skyrius, vadovaudamasis globos centro pateikta informacija, jog su globėja nepavyksta susisiekti (kurios nevertino kaip galimo vaiko teisių pažeidimo ir nesiėmė teisės aktuose numatytų reagavimo veiksmų) bei prielaida, kad galimai ji su globojamu vaiku išvyko iš Lietuvos Respublikos, ir pateikdamas savivaldybės administracijai nurodymą dėl laikinosios globos panaikinimo vaikui, Kontrolierės nuomone, elgėsi nerūpestingai bei nesivadovavo geriausių vaiko interesų užtikrinimo principu. Tyrimo metu negauta duomenų, jog Tarnybos teritorinis skyrius bendradarbiavo su Migracijos departamentu, siekdamas išsiaiškinti, ar pareiškėjai ir globojamam vaikui panaikinta laikinoji apsauga, nesusisiekė su vaiko kilmės valstybe, siekdamas išsiaiškinti, ar minėtas vaikas grįžo ir, ar yra saugus. Dėl šių institucijų veiksmų (neveikimo), vaikas, kuriam suteikta laikinoji apsauga, du mėnesius buvo be įstatyminio atstovo ir be valstybės teikiamos paramos.

Atlikus tyrimą buvo atkreiptas Tarnybos teritorinio skyriaus ir globos centro dėmesys į nurodytus veiklos trūkumus bei pasiūlyta imtis priemonių, kad ateityje panašaus pobūdžio veiklos trūkumai nepasikartotų. Pareiškėja buvo informuota apie teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą dėl žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, atlyginimo, taip pat apie teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.

3.5. DĖL GLOBOS TIKSLINIO PRIEDO PANAUDOJIMO

Išmokų vaikams įstatymo 12 straipsnio 3 dalyje numatyta, jog globos centrui, įgyvendinančiam vaiko globėjo teises ir pareigas, už vaiką yra skiriamas ir mokamas 4 bazinių socialinių išmokų dydžio globos išmokos tikslinis priedas per mėnesį.

Pagal Globos centro veiklos aprašą²⁸ (toliau – Aprašas), savivaldybės administracija skiria ir moka vaiko globėjo teises ir pareigas įgyvendinančiam globos centrui už budinčio ar nuolatinio globotojo, kuris yra sudaręs tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartį su globos centru, prižiūrimą vaiką globos išmokų tikslinius priedus, mokamus išmokų vaikams įstatymo nustatyta tvarka. Apraše taip pat numatyta, kad šią išmoką globos centras pasilieka tik tuo atveju, kai prižiūrimam vaikui ar budinčiam globotojui ar nuolatiniam globotojui suteikiama konkreti papildomai mokama paslauga (pvz., logopedo, psichiatro, vaiko neformaliojo ugdymo ar užimtumo paslaugos) ir (ar) pagalba budinčiam ar nuolatiniam globotojui (pvz., psichoterapija, supervizija, profesinės kompetencijos ugdymas), ir (ar) pagalba atkuriant, gerinant vaiko priežiūros vietos būstą bei aplinką (pvz., slaugos priemonės, vaiko raidos stimuliavimo priemonės, būsto remontas, susijęs

²⁸ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. sausio 19 d. įsakymas Nr. A1-28 „Dėl Globos centro veiklos aprašo patvirtinimo“; Aprašo 84.2 ir 87 punktai.

su vaiko priežiūra). Visais kitais atvejais nurodytą išmoką globos centras perduoda budinčiam ar nuolatiniam globotojui.

Pažymėtina, jog globos išmokos tikslinis priedas yra svarbi finansinė priemonė, kurios esmė – suteikti galimybę gauti papildomas, individualizuotas paslaugas, kurios yra būtinos konkrečiam vaiko vystymuisi ir (ar) budinčio globotojo kompetencijų stiprinimui, tačiau įstaigoje gauti net keli skundai, kai globos centras, įgyvendinantis vaiko globėjo teises ir pareigas, piktnaudžiavo jam suteiktomis teisėmis bei, nesuteikdamas konkrečių mokamų paslaugų vaikui ir (ar) pagalbos budinčiam ar nuolatiniam globotojui, šių lėšų nepervedavo vaiką prižiūrinčiam asmeniui.

Pastebėtina, kad išmokų vaikams įstatymo nuostatos ir Aprašas pabrėžia, kad minėtos išmokos lėšos yra tikslinės – skirtos konkrečiam vaikui ir jį prižiūrinčiam budinčiam ar nuolatiniam globotojui.

3.6. DALYVAVIMAS TOBULINANT VAIKO GLOBOS IR ĮVAIKINIMO TEISINĮ REGLAMENTAVIMĄ

Ataskaitiniais metais Kontrolierė vertino bei teikė siūlymus institucijų parengtiems teisės aktų projektams vaiko globos ir įvaikinimo srityje.

☐☐☐ **Globos centro veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašo keitimas**

Kontrolierė teikė išvadą Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos parengtam Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. sausio 18 d. įsakymo Nr. A1-28 „Dėl Globos centro veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašo patvirtinimo“ pakeitimo“ projektui.

Projektu buvo siekiama suderinti tvarkos aprašo nuostatas su Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimais, susijusiais su nuolatinio globotojo instituto atsiradimu: nuolatinė globotojų mokymus, sutarčių pasirašymą, numatyti paslaugas, kurias galės gauti nuolatiniai globotojai. Projekte taip pat buvo įtvirtinamos dirbingumo atstatymo, palaikomosios pagalbos sąvokos, laikino atokvėpio paslauga keičiama į resursų atgavimo (krizės atveju) paslaugą bei patikslintos šios paslaugos teikimo sąlygos. Tvarkos aprašas papildytas skyriumi apie paslaugų organizavimą ir teikimą užsieniečiams globėjams ir jų globojamiems vaikams, dalyvavimo vaiko bendravime su tėvais, giminaičiais ir kitais asmenimis stebėjimą ir fiksavimą, kt.

Vertindama Projektą, Kontrolierė pasiūlė suderinti Projekto nuostatas su Socialinių paslaugų įstatymo 2 straipsnio 4 dalies normomis dėl globos centro teikiamų paslaugų socialinių paslaugų įstaigų, dirbančių su vaikais, darbuotojams. Įvertinant tai, kad numatytas šių paslaugų teikimas tik šeiminiuose namuose dirbantiems darbuotojams, siūlyta Projekte nustatyti minėtos įstatymo nuostatos įgyvendinimo tvarką, nes darbuotojams, dirbantiems socialinės globos namuose vaikams su negalia, specializuotuose slaugos ir socialinės globos namuose, vaikų socialinės globos namuose, globojančiuose nelydimus nepilnamečius, pagalbos poreikis ne mažiau aktualus.

Kontrolierė išreiškė abejones dėl Projekto autorių siūlymo poįstatyminiame lygmenyje įtvirtinti vaiko susitikimų su tėvais, giminaičiais ir kitais asmenimis stebėjimą (dalyvavimo susitikimuose) ir susitikimų protokolų pildymą tokio reguliavimo poįstatyminiame lygmenyje atitiktis Europos sąjungos pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnio, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnio 2 dalies, kuriose įtvirtinta asmens teisė į privatų ir šeimos gyvenimą (kiekvienas asmuo turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir komunikacijos slaptumas), Vaiko teisių konvencijos 9 straipsnio, anksčiau Pagrindinių teisių chartijos 24 straipsnio, kuriose įtvirtinta vaiko teisė reguliariai palaikyti asmeninius

santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, jei tai neprieštaruja vaiko interesams, aspektu.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų 4 straipsnio 11 punkte įtvirtintas privataus gyvenimo neliečiamumo principas, pagal kurį užtikrinama, kad šeima nepatirs neteisėto, nebūtino ir neproporcingo kišimosi į privatų gyvenimą. To paties įstatymo 10 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta vaiko teisė į vaiko teisė į privatų ir šeiminių gyvenimą, bendravimo privatumą, asmens duomenų apsaugą, susirašinėjimo slaptumą, garbę ir orumą, asmens neliečiamybę ir laisvę, o 6 šio straipsnio dalyje nurodyta, kad ši vaiko teisė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jeigu tai būtina paties vaiko ar kito asmens pagrindinėms teisėms ir laisvėms, sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei apsaugoti ar valstybės bei visuomenės saugumui, viešajai tvarkai ar konstitucinei santvarkai ginti.

Kontrolierė pažymėjo, kad asmens teisių ir laisvių suvaržymai ir ar ribojimai gali būti numatyti tik įstatyme, tačiau negali būti pakeista nustatytų asmens teisių ir laisvių esmė. Lietuvos teisėje vaiko bendravimo su tėvais, artimaisiais giminaičiais ar asmenimis, su kuriais vaiką sieja emociniai ryšiai, privatumo ribojimai (dalyvaujant tretiesiems asmenims), nustatyti įstatyme, taikomi išimtiniais ir įstatyme numatytais atvejais bei tvarka, nustatyti kompetentingi subjektai, galintys priimti tokio pobūdžio sprendimus. Todėl buvo pasiūlyta tikslinti Projekto nuostatas dėl vaiko susitikimų su tėvais, giminaičiais ir kitais asmenimis stebėjimo protokolų pildymo (dalyvavimo susitikimuose) ir jų saugojimo, nurodant kad susitikimuose dalyvaujama tik įstatyme nustatytais atvejais ir tvarka.

Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į poreikį suderinti Projekte vartojamas sąvokas (pavyzdžiui „kartu su jais gyvenantiems asmenims“ ir „kartu gyvenantiems šeimos nariams“); koordinuojamų atvejų skaičių sieti ne (tik) su minimaliu teikiamų paslaugų teikimo laiku, išreikštu valandomis, bet (ir) nustatant minimalų pareigybių skaičių tam tikrai koordinuojamų atvejų apimčiai; užtikrinti pagalbos teikimą ne tik vaikus prižiūrintiems ir (ar) globojantiems asmenims, bet ir vaikams.

Siekiant geriausių vaiko interesų ir nediskriminavimo principų užtikrinimo ir įgyvendinimo, siūlyta atsisakyti nepagrįstai ilgo (60 kalendorinių dienų) ir tik užsieniečių globėjų ir jų globojamų vaikų individualių poreikių vertinimo ir Pagalbos plano sudarymo termino ir jį sutrumpinti iki 30 kalendorinių dienų (suvienodinant terminus visiems subjektams), termino skaičiavimo taisyklės sieti ne su pirminės pagalbos teikimu, o su savivaldybės mero potvarkio dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nustatymo priėmimo diena.

Pažymėta, kad pagal Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų²⁹ 37 punktą, išmoka, išskyrus išmoką vaikui, kai vaikui globa nustatyta šeimynoje, globos centre ar socialinės globos įstaigoje, pervedama į pareiškėjo nurodytą asmeninę, šeimynos, globos centro, socialinės globos įstaigos ar vaiko vardu atidarytą sąskaitą. Jei vaikui globa nustatyta šeimynoje, globos centre ar socialinės globos įstaigoje, išmoka vaikui pervedama į vaiko vardu atidarytą sąskaitą. Nepilnamečiai nuo 14 iki 18 metų, be Civilinio kodekso 2.7 straipsnio 3 dalyje numatytų teisių, turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu (2.8 straipsnio 2 dalis).

Pojstatyminio akto (Projekto) nuostatos negali keisti kito – specialaus – teisės akto nuostatų, todėl išreikšta nuomonė, kad Projekto nuostatos turėtų būti tikslinamos ir suderintos su aukščiau cituoto Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų 37 punkto normomis.

☐☐☐ Vaiko globos organizavimo nuostatų pakeitimo projektas

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė ir pateikė suinteresuotoms institucijoms išvadoms gauti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m.

²⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 28 d. nutarimas Nr. 801 „Dėl Išmokų vaikams skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“.

kovo 27 d. nutarimo Nr. 405 „Dėl Vaiko globos organizavimo nuostatų patvirtinimo“ pakeitimo“ projektą (toliau – Projektas). Projektas parengtas įgyvendinant Socialinių paslaugų įstatymo pakeitimus, kuriais įtvirtintas naujas nuolatinio globotojo institutas. Taip pat Projekto autoriai siūlė ilginti asmens pradinio įvertinimo atlikimo terminą, mažinti renkamų asmens duomenų apimtį, išplėsti globėjo parinkimo vaikui komisijų sudėtį, įtraukiant į jas kitų įstaigų bei nevyriausybinių organizacijų, jei šių įstaigų veikla yra susijusi su vaiko teisių užtikrinimu bei apsauga, atstovus. Projektu nustatoma pareiga Tarnybos teritoriniam skyriui apie nustatytą būtinybės vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį arba vaiko apsaugos poreikį ne vėliau kaip kitą dieną informuoti globos centrą, kuris turėtų galimybę kuo greičiau įvertinti vaiko ir jo globėjo (rūpintojo) poreikį intensyviai pagalbai gauti, taip pat siūlyti kiti pakeitimai.

Kontrolierė, susipažinusi su Projektu, nepritarė siūlymui ilginti pradinio asmens vertinimo terminus ir savo poziciją grindė tuo, kad baigtinis dokumentų, reikalingų sprendimui dėl pradinio vertinimo priimti, sąrašas nustatytas Nuostatų 13 punkte. Teisės aktai šiame vertinimo etape nenustato Tarnybai teisės kreiptis į nurodytus ar kitus subjektus dėl papildomos informacijos pateikimo, juo labiau – kompetentingos įstaigos nuomonės. Be to, visi pradinio vertinimo etape reikalingi duomenys, nurodyti Nuostatų 13 punkte, renkami (turi būti) tik iš automatizuotų valstybės registru ir informacinių sistemų – Lietuvos Respublikos gyventojų registro, Įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro, Administracinių nusižengimų registro, Neveiksnių ir ribotai veikusių asmenų registro, Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos (toliau – SPIS). Esant SPIS pildymo spragoms ar trūkumams, jos turėti būti sprendžiamos kitomis organizacinėmis priemonėmis, o ne perteklinių ir teisės aktuose nenustatytų veiksmų atlikimu ir (ar) duomenų rinkimu. Nuostatų 16 punkto redakcija nustato maksimalų 10 darbo dienų terminą įvertinti atitikimą formaliems reikalavimams – surinkti (patikrinti) informaciją, esančią valstybės registruose bei SPIS.

Kontrolierė pažymėjo, kad pritarus siūlomam pakeitimui lieka neaišku, per kiek laiko bus atliktas pradinis (formalus) vertinimas, kuris priklauso nuo Tarnybos veiksmų atlikimo, t. y. nėra nustatytas terminas per kurį Tarnyba, gavusi Nuostatų 9 ir 10 punktuose nurodytus dokumentus, turės atlikti nurodytus veiksmus. Taip pat neįvertinta siūlomo teisinio reguliavimo pakeitimo įtaka Nuostatų 8 punkte nustatytam pasirengimo vaiko globai (rūpybai) terminui.

Taip pat, derinant šį Projektą, buvo pasiūlyta įvertinti tikslingumą išplėsti globėjo parinkimo vaikui komisijų sudėtį. Siekis didinti komisijų veiklos skaidrumą, nešališkumą bei priimamų sprendimų objektyvumą negali būti įgyvendinamas į komisijų veiklą įtraukiant subjektus, kuriems tokios funkcijos nenumatytos nei globos organizavimą, nei jų veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose. Komisijų veiklos skaidrumas, nešališkumas ir priimamų sprendimų objektyvumas gali ir turi būti užtikrinamas detaliam reglamentuojant globėjo parinkimo vaikui kriterijus bei procesą, laikantis teisės aktuose nustatytų reikalavimų bei vykdant nuolatinę šio proceso stebėseną bei kontrolę. Sprendžiant dėl siūlomo reglamentavimo tikslingumo, siūlyta įvertinti šios teisėkūros iniciatyvos atitiktį 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (ES) 2016/679 6 straipsnio 4 dalies, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnio, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 7, 8 ir 52 straipsnių nuostatomis, nes nevyriausybinėms organizacijoms, teikiančioms paslaugas vaikams (Projekto rengėjų vertinimu – veikiančių vaiko teisių užtikrinimu ir apsaugos srityje) ir dalyvausiančioms komisijų veikloje bus atskleisti vaikų, jų tėvų, būsimų globėjų duomenys. Be to, globėjo parinkimo vaikui procese svarbi yra kompetencija konkrečioje vaiko teisių užtikrinimo (globėjo parinkimo) srityje. Svarbu ir tai, kad praktikoje gali pasitaikyti atvejai (priklausomai nuo vykdomos veiklos pobūdžio), kai šių organizacijų atstovai gali turėti suinteresuotumą arba gali susidaryti suinteresuotumo regimybė bei tikimybė. Taip pat kritiškai buvo įvertintinas siūlymas išplėsti komisijos narių skaičių, nenustatant maksimalaus jų skaičiaus.

□□□ Inicijatyvos keisti *ad hoc* globėjo instituto teisinį reglamentavimą

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija teikė derinti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.163, 3.217, 3.224, 3.243, 3.269 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.259¹ straipsniu įstatymo projektą (toliau – Projektas), kuriuo, be kitų pakeitimų, siūlė iš esmės pakeisti vaiko *ad hoc* globėjo instituto teisinį reguliavimą. Projekto autoriai lydraštyje pateiktus teisinio reguliavimo pakeitimus aiškino tuo, kad praktikoje šiuo institutu naudojamosi gana retai, nes susiduriama su *ad hoc* globėjo paieškos problema, kurią, Ministerijos manymu, sukelia *ad hoc* globėjo veiklai keliami reikalavimai, „kadangi jie yra tapatūs, kaip ir asmeniui, ketinančiam tapti vaiko globėju (<...> asmuo, tiek norėdamas tapti *ad hoc* globėju, tiek veikdamas kaip *ad hoc* globėjas, turi prisiimti globėjo (rūpintojo) teises ir pareigas, atitikti globėjui (rūpintojui) keliamus reikalavimus, nors *ad hoc* globėjo paskirtis ir skyrimo tikslas yra išimtinai vaiko interesų atstovavimas sprendžiant ginčą, bet ne pastovi vaiko priežiūra, auginimas, auklėjimas, sprendimų priėmimas ir kitos Civilinio kodekso <...> trečiosios knygos XVII ir XVIII skyriuje numatytos pareigos“.

Kaip buvo minėta ankstesnėse vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitose, Ministerija ir anksčiau bandė keisti šio instituto teisinį reglamentavimą, teikdama atitinkamus poįstatyminių teisės aktų pakeitimus ir jais siekdama keisti Civilinio kodekso 3.269 straipsnyje nustatytus reikalavimus *ad hoc* globėjui, taip pat jo skyrimo ir parinkimo tvarką, nustatyti išimtis Tarnybos (jos Teritorinių skyrių) darbuotojams. Kontrolierė, susipažinusi su derintu Projektu, pažymėjo, kad laikosi ankstesnių Ministerijos pateiktų projektų derinimo metu išdėstytos pozicijos dėl bandymų siaurinti *ad hoc* globėjo reglamentavimą ir tokiems siūlymams nepitaria, kadangi, Kontrolierės nuomone, jie neatitinka geriausių vaiko interesų užtikrinimo principo.

Projekto rengėjų dėmesys buvo atkreiptas ir į tai, kad Civilinio kodekso Trečios knygos XVII ir XVIII skyriuose, nuorodos į kuriuos buvo siūloma atsisakyti, įtvirtintos teisės normos, susijusios su globėjo (globos) paskyrimo tikslais (įgyvendinti, apsaugoti ir apginti teises ir interesus, CK 3.238 straipsnio 1 dalis, 3.248 straipsnio 2 dalies 1 punktas), globėjo teisine padėtimi (CK 3.240 straipsnis), globėjo paskyrimu (CK 3.242 straipsnio 2 dalis, 3.264 straipsnis), atlyginimu už globėjo pareigų atlikimą (3.243 straipsnis), globėjo atleidimu ir nušalinimu nuo pareigų (CK 3.246 straipsnis), globėjo teisėmis (CK 3.272 straipsnio 1 dalis), globėjo atsakomybe (CK 3.273 straipsnio 2 dalis). Sutikdama, kad *ad hoc* globėjo paskirtis ir skyrimo tikslas yra išimtinai vaiko interesų atstovavimas sprendžiant konkretų ginčą, Kontrolierė nesutiko su Projekto rengėjų argumentu, kad *ad hoc* globėjo ir vaiko globėjo veiklai keliami reikalavimai yra tapatūs (pvz., *ad hoc* globėjui nėra ir negali būti taikomi CK 3.268 straipsnio (globėjo parinkimo tvarka), 3.270 straipsnio (pasirengimas vaiko globai) reikalavimai), kad *ad hoc* globėjas, turi prisiimti visas globėjo teises ir pareigas (pvz., auklėti, prižiūrėti vaiką ir kt.), nes siūloma naikinti CK 3.163 straipsnio 3 dalies normos dalis „*ad hoc* globėjo veiklai *mutatis mutandis* taikomos šios knygos XVII ir XVIII skyrių normos“ būtent ir nustato, kad Civilinio kodekso Trečios knygos XVII ir XVIII skyrių normos taikomos su būtiniais ir atitinkamais (*mutatis mutandis*) pakeitimais, būdingais tik *ad hoc* globėjo institutui.

Taip pat Kontrolierė nepritarė Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 3 dalies papildymui, pagal kurį 3.269 straipsnio 1-9 punkto reikalavimai netaikomi valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos darbuotojui, siūlomam skirti *ad hoc* globėju, nes nei priimant darbuotojus, nei darbo santykių metu nėra ir negali būti tikrinama, ar asmuo, dirbantis valstybinėje vaiko teisių apsaugos institucijoje atitinka 3.269 straipsnio 1-9 punkto reikalavimus.

□□□ Pasirengimo įvaikinimui teisinio reglamentavimo keitimas

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengtu ir pateiktu derinti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.163, 3.217, 3.224, 3.243, 3.269 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.259¹ straipsniu įstatymo projektu siūlė keisti Civilinio kodekso (toliau – Projektas) 3.217 straipsnio 1 dalį,

atskiriant valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos ir valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atestuotų asmenų pareigas, numatant, kad Tarnyba įvaikinimo atveju analogiškai kaip ir vaiko globos atveju turėtų atlikti pradinį asmenų įvertinimą, t. y. įvaikinimo atveju įvertinti asmens atitiktį CK 3.210 straipsnyje nustatytiems reikalavimams, o Tarnybos atestuoti asmenys, būtų atsakingi išimtinai už išvados parengimą, kurioje vertintų asmens gebėjimus pasirūpinti vaiku. Taip pat siūlyta nustatyti, kad Tarnybos atestuotų asmenų rengimo, atestavimo bei kvalifikacijos tobulinimo tvarką nustatytų valstybinė vaiko teisių apsaugos institucija. CK 3.224 straipsnyje siūlyta įtvirtinti, kad užsienio valstybių piliečiai, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra užsienio valstybėse gali Lietuvos Respublikoje įvaikinti tik tuos vaikus, kurie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka įrašyti į vaikų, atitinkančių specialiuosius kriterijus sąrašą.

Projekto derinimo procese buvo atkreiptas dėmesys į besiformuojančią neigiamą praktiką, kai siūloma keisti įstatyminių reguliavimų, siekiant suderinti jį su poįstatyminiu reguliavimu. Kontrolierė, be kitų siūlymų projekto tobulinimui, siūlė tikslinti Projekto 3 straipsniu keičiamo Civilinio kodekso 3.217 straipsnio formulotę, ir pažymėjo, kad pasirengimo įvaikinti patikrinimas neapsiriboja tik reikalavimais, nustatytais kodekso 3.210 straipsnyje. Pvz., Civilinio kodekso 3.211 straipsnyje nustatytas amžiaus skirtumas tarp įvaikintojo ir įvaikinamo vaiko, o ši aplinkybė nevertintina (ir negali būti vertinimo dalyku) teikiant išvadą dėl būsimųjų įvaikintojų pasirengimo įvaikinti.

IV. PAGALBA VAIKO ATSTOVAMS PAGAL ĮSTATYMĄ IR (AR) VAIKUI

Vaiko teisių konvencijos 18 straipsnyje kalbama apie atsakomybės pasidalinimą tarp vaiko tėvų ir valstybės, tai daugiausia siejasi su valstybės teikiama pagalba tėvams, kad šie deramai atliktų savo pareigas. Šis ir kiti Konvencijos straipsniai dėl tėvų, šeimos ir valstybės pareigų (3, 5, 27 straipsniai) aiškiai rodo, kad pirmiausia tėvai atsakingi už vaiko interesų užtikrinimą, tačiau ši atsakomybė kyla iš vaiko teisių, numatytų Konvencijoje, ir gali būti padalinta, pvz., ir kitiems šeimos nariams. Valstybė turi imtis atitinkamų priemonių ir padėti tėvams atlikti savo pareigas. Jeigu tėvai negali, valstybė turi imtis priemonių, užtikrinančių, kad būtų įgyvendinamos vaiko teisės ir tenkinami jo poreikiai.³⁰

4.1. PASLAUGOS IR ATVEJO VADYBA

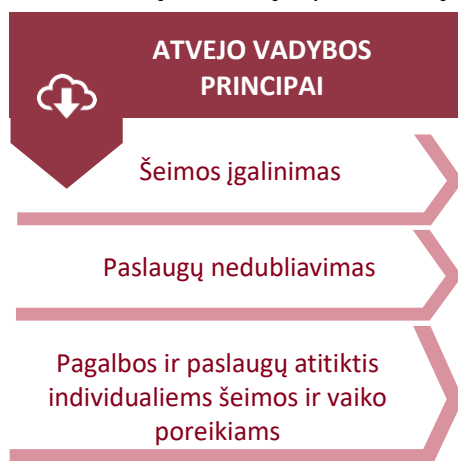
Valstybės privalo tėvams (ar teisėtiems globėjams ir išplėstinėms šeimoms) suteikti tinkamą pagalbą, kad jie galėtų vykdyti vaiko auginimo pareigas, įskaitant paramą tėvams, kad jie suteiktų vaiko vystymuisi būtinas gyvenimo sąlygas ir užtikrintų būtiną vaiko apsaugą ir globą³¹. Pagalbos vaikui sistema yra laipsniška. Teikiant pagalbą (paslaugas), bet koks pokytis yra ilgas procesas, tačiau turi būti aišku, kokiomis priemonėmis ir kokio pokyčio siekiama, kokie galimi padariniai to pokyčio nepasiekus.

Atvejo vadybos procesas pradedamas, kai atvejo vadybininkas nustato kompleksinės pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį. Kompleksinė pagalba tai pagalbos, veiksmy ir kitų priemonių rinkinys, kuris turi padėti, sudaryti sąlygas vaikui ir šeimai (iš)spręsti kilusias problemas, užtikrinti kokybišką šeimos funkcionavimą ir būtiną jos gerovę, vaiko saugumą, išvengti vaiko teisių pažeidimų ir kt.

³⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002).

³¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 7 (2005) dėl vaiko teisių įgyvendinimo ankstyvojoje vaikystėje, CRC/GC/7/Rev.1.

Pagalbos vaikui ir (ar) šeimai tikslų, uždavinių išsikėlimui, jų formavimui bei siekimui, taip pat tinkamiausių veiksmų ir priemonių numatymui būtina surinkti išsamią, aktualią su vaiku ir jo šeima, jų socialine aplinka susijusią informaciją iš įvairių šaltinių (vaiko, jo tėvų, kitų svarbių šeimai asmenų, švietimo, socialines, sveikatos priežiūros paslaugas teikiančių ir kt. institucijų), ją nuodugniai bei kritiškai išanalizuoti ir įvertinti.

Atvejo vadybą sudaro: pagalbos vaikui ir (ar) šeimai, laikinąją priežiūrą teikiantiems asmenims poreikių vertinimas; pagalbos plano sudarymas; pagalbos plano įgyvendinimas; šeimos stebėseną; pagalbos plano peržiūrų organizavimas. Labai svarbus yra pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio, pagalbos pobūdžio, tęstinumo ir tikslingumo vertinimas ir, esant poreikiui, koregavimas, šio proceso reguliarumas, nuoseklumas ir tęstinumas.

Apibendrinus įstaigoje atliktus tyrimus, paminėti kai kurie tyrimų metu nustatyti atvejo vadybos proceso trūkumai.

☐☐☐ Netinkamas poreikių įvertinimas ir priemonių parinkimas

Nagrinętu atveju atvejo vadybos procesas buvo pradėtas sužinojus apie vaiko savižalą, taip pat turėta informacija, jog vaikui, gyvenant užsienio valstybėje, buvo teikiamos sveikatos priežiūros specialistų paslaugos, skirti medikamentai, o tėvui nebeišleidus vaiko iš Lietuvos, sveikatos priežiūros paslaugų teikimo procesas nutrūko. Socialinių paslaugų centras pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio pirminiuose vertinimuose neįvertino vaiko vystymosi srities, kaip probleminės ir reikalaujančios ypatingo tėvų ar institucijų dėmesio bei paslaugų; socialinės rizikos veiksnių reikšimosi nenustatė (vertinant sveikatos priežiūros paslaugų teikimo užtikrinimą, vaiko fizinę ir psichinę sveikatą), nusprendė, kad vaiko ir jo šeimos poreikiai gali būti tenkinami teikiant prevencinę pagalbą ir (ar) bendruomenėje teikiamas paslaugas; probleminėmis sritimis įvardino šeimos socialinius santykius, šeimos patirtis, tėvystės įgūdžius (emocinis palaikymas, pozityvus auklėjimas).

Tik įvykus pakartotiniams vaiko savižalos atvejams, pakartotinai įvertinti vaiko ir šeimos poreikiai bei kaip probleminė sritis įvardintas vaiko vystymasis (fizinė ir psichinė sveikata), kitos sritys. Iki tol institucijos nerinko informacijos apie vaiko sveikatą, nors turėjo informacijos apie galimą vaiko autizmo spektro ir ADHD diagnozę, nustatytą užsienio valstybėje. Taip pat iki pakartotinio poreikių vertinimo buvo kilę smurtinių įvykių, kuriuose pasireiškė nevaldomas agresyvus vaiko elgesys, bėgimas iš namų, pamokų nelankymas, kas suponavo sveikatos priežiūros paslaugų poreikį, neapsiribojant pasiūlyta psichologo pagalba, tačiau tėvai nebuvo skatinami kreiptis į sveikatos priežiūros specialistus. Socialiniam darbuotojui dar iki pakartotinių vaiko savižalos atvejų buvo žinoma, kad vaikas turi psichikos ir elgesio sutrikimų, pasižymi impulsyviu elgesiu, raidos funkcijų sutrikimų ir kt., tačiau pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikių vertinimas nebuvo inicijuotas ir neatliktas.

Kontrolierė vertino, jog vaiko sveikatos srities (psichinės, fizinės) poreikiai atvejo vadybos procese nebuvo įvertinti laiku ir atidžiai, nors šioje srityje egzistavo socialinės rizikos veiksniai, reikalaujantys bent ankstyvosios intervencijos paslaugų. Kontrolierė atkreipė dėmesį į neišsamų, nevisapusišką šeimos ir vaiko poreikių nustatymą, paslaugų teikimą ir siūlė imtis priemonių užtikrinti aktyvų atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų funkcijų vykdymą, išsamų šeimos ir vaiko poreikių nustatymą, reikiamų paslaugų organizavimą ir teikimą, įskaitant vaikų savižalos atvejais, lygiavertę pagalbą tėvams jiems rūpimais klausimais.

☐☐☐ Neskiriamas tinkamas dėmesys visapusiškam, objektyviam vaiko poreikių įvertinimui ir nustatymui, pagalbos priemonių suplanavimui, įgyvendinimui ir nuosekliam veiksmingumo vertinimui, atsakomybė dėl priemonių įgyvendinimo perkeliama išimtinai tėvams

Nagrinetu atveju pagalbos vaikui (ir šeimai) planavimas buvo pradėtas remiantis informacija apie vaiko žalingą psichoaktyvių medžiagų vartojimą, daromus administracinius nusižengimus, truncančius neigiamus pokyčius mokymosi procese. Viso proceso metu vaiko elgesys teigiama linkme nesikeitė – pokyčiai buvo trumpalaikiai, kartojosi psichoaktyvių medžiagų vartojimo atvejai, intensyviau reikėsi agresija, pyktis, blogėjo socialiniai įgūdžiai, kt. Bendravimas su vaiku tapo sudėtingesnis, tėvų požiūris į vaiko situaciją, jo sveikatos būklę, pagalbos poreikį, jos pobūdį ir (ar) užtikrinimo galimybę, jų dalyvavimas pagalbos teikimo procese visą laikotarpį nebuvo nuoseklus, stabilus ir aktyvus, grindžiamas geriausiaisiais vaiko interesais. Specialistai aktyviai, veiksmingai nereagavo į aplinkybes, kad: tėvai nevykdė numatytų priemonių jų probleminių tarpusavio santykių gerinimui; tėvai neturėjo poveikio vaikui (jo veiksams, sprendimams), tačiau nesinaudojo siūlyta pagalba, kad stiprintų ryšį su vaiku, gebėtų jį suprasti, reaguoti į vaiko elgesį, motyvuoti vaiką priimti pagalbą; principingai skyrėsi tėvų požiūris į vaiko sveikatą, psichoaktyvių medžiagų vartojimo, priklausomybės problemą.

Kontrolierė vertino, kad, atsižvelgiant į tėvų tarpusavio santykių problematiškumą, problemų įsisenėjimą ir kompleksškumą, nuoseklesnis ir imperatyvesnis vadovavimas tėvams skirtų pagalbos priemonių vykdymo procesui (neperkeliant iš esmės visos atsakomybės dėl priemonių išimtinai patiemis tėvams) galėjo įtakoti bent tam tikrus teigiamus pokyčius tėvų valdžios įgyvendinimo srityje.

Kontrolierei kėlė abejonių specialistų tinkamas vadovavimasis VTAPJ, Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo bei Atvejo vadybos tvarkos apraše įtvirtintais principais ir nuostatomis viso proceso metu, t. y., ar: nuo atvejo vadybos proceso pradžios, pagalbos planavimo, sprendimų paieškos ir įgyvendinimo, procesas buvo proaktyvus; glaudžiai bendradarbiavo specialistų komanda; buvo visapusiškai analizuojamos ir vertinamos pagalbos planavimui aktualios sritys, rizikos veiksniai, jų atsiradimo priežastys ir (ar) kitos pagalbos proceso metu paaiškėjusios aplinkybės; buvo išvengta formalaus požiūrio į situaciją, problematiką bei sprendimus; buvo užmegztas pasitikėjimu grįstas ryšys su vaiku ir jo tėvais; buvo savalaikiai, atsakingai vertinamas kiekvieno iš tėvų valdžios įgyvendinimas; vyko tamprus pagalbos procese dalyvaujančių specialistų bendradarbiavimas bei tinkamas į(si)pareigojimų vykdymas; buvo tinkamai išnaudotos turimos pagalbos priemonės ir būdai, specializuoti pagalbos poreikių vertinimo metodai; buvo įtraukti specialistai (nepriklausomi ekspertai) metodinės ar kitos pagalbos teikimui, aktyviai ieškoma kitų papildomų pagalbos priemonių ir (ar) jų tinkamo įgyvendinimo galimybių, atsižvelgiant į vaiko sveikatą, vaiko nuomonę ir požiūrį į situaciją, kt.

Atsižvelgiant į priklausomybės nuo psichoaktyvių medžiagų problemos kompleksškumą ir sudėtingumą, Kontrolierės nuomone, visuose pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikių vertinimo, planavimo ir įgyvendinimo etapuose nebuvo skirtas tinkamas ir būtinas dėmesys vaiko sveikatai (ypač psichikos); nevyko glaudus bendradarbiavimas su sveikatos priežiūros įstaigų specialistais; kt. Kontrolierės nuomone, konkrečiu atveju specialistams galėjo trūkti specialių žinių, būtinų visapusiškam ir objektyviam vaiko sveikatos ir elgesio pokyčių, vaiko tėvų požiūrio bei lūkesčių dėl vaiko priklausomybės ir kitų elgesio problemų sprendimo įvertinimui, nebuvo sprendžiamas ekspertų pasitelkimo klausimas ar kitos (naujos) galimybės.

☐☐☐ Geranoriškumo stoka, nepadedama tėvams keistis informacija, susijusia su vaiku

Nagrinetu atveju vienam iš vaiko tėvų buvo svarbu gauti dokumentus apie vaiko sveikatą (diagnozę, teiktas paslaugas užsienio valstybėje), apie tai jis kalbėjo atvejo vadybos posėdžiuose, kreipėsi į SPC. Pirmajame atvejo vadybos posėdyje stebėtas tėvų ginčas dėl informacijos (ne)pateikimo (ir vertimo

į lietuvių kalbą), tačiau atvejo vadyboje nebuvo priimti sprendimai dėl dokumentų prašančiajam perdavimo, kito iš tėvų įpareigojimo keistis informacija. SPC dokumentuose buvo fiksuota, jog tėvas ne kartą skundėsi, kad motina nevykdo susitarimo perduoti dokumentus (vertimą), socialinė darbuotoja sutarė, jog aptars tai su motina, tačiau vėliau motinos neskaitino perduoti vaiko sveikatos dokumentų vertimo, motyvuodama, kad išsiversti dokumentą yra kiekvieno asmens atsakomybė, o vėliau aiškino, kad mama ir neturi perduoti vertimo, „įstatymiškai nieko nepažeidžia“, mediacijos proceso metu priimtas tėvų susitarimas nėra įpareigojantis.

Kontrolierė vertino, jog vaiko tėvui atvejo vadybos procese nebuvo siekiama padėti gauti reikiamą informaciją (dokumentus, kuriuos turėjo vaiko mama) apie jo vaiką bei tuo pačiu spręsti dėl pagalbos vaikui, SPC formaliai atsakant vaiko tėvui, jog šio dokumento neturi. Taip pat kritiškai vertino poziciją, jog vienam iš tėvų turint reikšmingo dokumento vertimą, kitas iš tėvų turi kreiptis dėl vertimo pakartotinai, taip tik apsunkinant paslaugų gavimo procesą, neišsprendžiant besitęsiančių konfliktų. Akcentuotina, kad informacija apie vaiką svarbi ne tik jo tėvams, tačiau informacijos apie vaiką gavimas reikšmingas ir paslaugų, atitinkančių vaiko poreikius, teikimo aspektu.

☐☐☐ Klientų nebendradarbiavimas ir atsisakymas priimti pagalbą (paslaugas)

Pastebėtina, jog sėkmingas socialinis darbas su šeima įmanomas tik tada, kai paslaugos gavėjas (klientas) aktyviai bendradarbiauja su socialiniu darbuotoju, drauge ieško geriausių problemos sprendimo būdų, priima siūlomą pagalbą ir pan. Tačiau, jeigu šeimos nariai vengia bendradarbiauti su pagalbą teikiančiais specialistais, yra pasyvūs ar neigiamai vertina siūlomą pagalbą, mažėja socialinio darbo efektyvumas, problemos tęsiasi ir sudėtingėja, o pati šeima, o ypač vaikai patiria didžiulę žalą, neturėdami galimybių pilnaverčiai funkcionuoti šeimoje ir visuomenėje. Pažymėtina, jog tėvų nebendradarbiavimas su specialistais, nenoras priimti siūlomą, teikiamą pagalbą turėtų būti vertinamas kaip netinkamas tėvų valdžios įgyvendinimas.

Analizuojant individualias situacijas neretai atkreipiamas dėmesys, jog vaiko negrąžinimas yra ir tėvų neveiklumo, pasyvumo ir atsakomybės trūkumo pasekmė. Pvz., tėvai nesilaiko sudarytų pagalbos planų, atsisako bendradarbiauti su socialiniais darbuotojais ir (ar) kitais specialistais, vengia dalyvauti pagalbos priemonių įgyvendinime, nesiima jokių veiksmų, kad pakeistų savo gyvenimo sąlygas ir sudarytų saugias, sveikas vaikui augti. Dėl vengimo bendradarbiauti kyla sunkumų organizuojant atvejo vadybos posėdžius. Nevykstant bendradarbiavimui nėra galimybių pasiekti pagalbos vaikui ir šeimai plano tikslų, užtikrinti vaikų emocinį ir fizinį saugumą šeimoje, pašalinti kitus rizikos vaikui veiksnius.

Vienu iš nagrinėtų atvejų akcentuotas probleminis vaiko mamos ir šeimai pagalbą teikiančių specialistų bendradarbiavimas. Vaiko mama nepasitikėjo specialistais, nebuvo linkusi priimti paslaugų (kurios galėtų prisidėti prie situacijos sprendimo, leistų užtikrinti vaikui stabilią dienotvarkę, punktualų mokyklos lankymą, emociškai saugią šeimos aplinką ir pan.), siūlymus traktavo kaip kišimąsi į šeimos gyvenimą bei jos, kaip mamos, galių paneigimą.

Tačiau yra atvejų, kai šeimos atsisakymas bendradarbiauti su specialistais (vengimas, atsisakymas priimti siūlomas paslaugas ar kt.) negali ir neturi būti vertinamas vienareikšmiškai ir paliekamas tik šeimos atsakomybei. Specialistų kompetencija, pasirinkti bendravimo būdai, galimos pasiūlyti šeimai paslaugos taip pat gali būti reikšmingi, siekiant sėkmingo specialistų ir šeimos bendradarbiavimo, užtikrinant galimybę tėvams ar vienam iš jų stiprinti savo gebėjimus tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią vaiko atžvilgiu.

Kontrolierės vertinimu, būtina stiprinti su šeimomis dirbančių atvejo vadybininkų, socialinių darbuotojų kompetencijas šeimų motyvavimo ir efektyvaus bendradarbiavimo klausimais. Socialines paslaugas teikiančių įstaigų specialistams tenka didelė atsakomybė už priemones, skatinant tėvus bendradarbiauti ir tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią, nukreipiant savalaikę pagalbą.

☐☐☐ Nenuosekliai vykdomas atvejo vadybos procesas, neišsamus šeimos poreikių pagalbai vertinimas, neaptariami identifikuoti socialinės rizikos veiksniai, netinkamai organizuojami atvejo vadybos posėdžiai, neišsamiai sudaromi pagalbos planai

Nagrinetu atveju atliekant šeimos poreikių pagalbai vertinimą ir identifikavus socialinės rizikos veiksnius, ne visi jie buvo aptariami atvejo vadybos posėdžių metu bei įtraukiami į pagalbos planą. Nusistatytas atvejo nagrinėjimo posėdžių tikslas – šeimos ir vaiko poreikių analizė, fiksuotas pagalbos planuose, tačiau šeimos, o ypač vaiko poreikiai, nebuvo išskirti ir aptarti. Atliekant šeimos poreikių pagalbai vertinimą identifikuoti socialinės rizikos veiksniai (vaiko ugdymo, ugdymosi ir socializacijos, emocinio saugumo) ir išvadoje vaiko ugdymo įstaigos nepastovus lankymas išskirta kaip probleminė sritis. Specialistams atvejo vadybos posėdžio metu buvo žinoma informacija, kad vaikas ne tik dažnai nenuvedamas į ugdymo įstaigą, bet ir stebimas galimas vaiko socialinis, emocinis apleistumas, tačiau, sudarant pagalbos planą, šie svarbūs veiksniai neaptarti, nenumatyti pagalbos vaikui būdai ir priemonės.

Atvejo vadybos proceso metu nespręsta, kokios paslaugos, pagalba turėtų (galėtų) būti teikiamos vaikui, nors vaikas gyveno smurtinėje aplinkoje, nebuvo užtikrintas nuoseklus ugdymo įstaigos lankymas. Į atvejo vadybos posėdžius nebuvo kviečiami ugdymo įstaigos specialistai, ieškant pagalbos vaikui sprendimo būdų. Į atvejo vadybos procesą nebuvo įtrauktas vaiko tėvas, nors dokumentuose fiksuota, kad vyksta nesutarimai su vaiko tėvu dėl vaiko priežiūros, tėvas neteikia išlaikymo, su vaiku nebendruoja, auklėjime ir ugdyme nedalyvauja. Atvejo pagalbos planuose fiksuoti atvejo vadybininko sprendimai, tačiau jie nepagrįsti konkrečiomis išvadomis, o kodėl priimtas atitinkamas sprendimas iš pagalbos plano nežinoma, nes planuose nefiksuotas teiktų paslaugų poveikis šeimai, pasirinktos pagalbos formos šeimai tinkamumas, šeimos pokyčiai teikiant pagalbą.

Kontrolierė kritiškai vertino atliktą šeimos poreikių pagalbai vertinimą neišskiriant probleminių sričių, kurios buvo svarbios ir turėjo būti sprendžiamos. Atliekant vertinimą buvo nustatytas trečias socialinės rizikos veiksnių reiškimosi lygis dėl nėsčiosios auklėjimo įgūdžių ir vaikystės patirčių. Antru lygiu nustatyta, gyvenamosios aplinkos saugumas, šeimos patirtys, išplėstinės šeimos pagalba, tačiau probleminių sričių išvadoje nebuvo išskirta. Minėti rizikos veiksniai nebuvo aptarti, nebuvo ieškoma galimų pagalbos būdų bei priemonių.

Kritiškai vertintina ir tai, kad gimus antram vaikui darbas su šeima nebuvo suintensyvintas ir sustiprintas. Atlikus šeimos poreikių pagalbai vertinimą buvo nustatytas antras socialinės rizikos veiksnių reiškimosi lygis dėl vaiko sveikatos, šeimos socialinių santykių, išplėstinės šeimos pagalbos, išskirtos probleminės sritys, kurios reikalavo operatyvaus reagavimo, tačiau esant įsisenėjusioms problemoms ir atsiradus naujų paslaugų poreikiui, buvo delsiama organizuoti atvejo vadybos posėdį.

SPC specialistai nedėjo pakankamai pastangų dėl mamos nebendradarbiavimo, izoliavimosi ir pagalbos poreikio nesuvokimo, nors problema egzistavo ne vienerius metus. SPC nebendradarbiavo, nekvietė į atvejo vadybos posėdžius kitų sričių specialistų, nesikreipė dėl metodinės pagalbos. Ne visos šeimos problemos buvo identifikuotos ir pagalba, ypač reikalinga vaikui tiek dėl gyvenimo smurtinėje aplinkoje, tiek dėl vaiko socialinės integracijos, emocinio saugumo užtikrinimo, nebuvo organizuota. Apsiribota tiktai mamos informavimu, konsultavimu, nesiūlant kitokio pobūdžio paslaugų, inicijuotos ir netarpininkauta dėl paslaugų gavimo.

☐☐☐ Netinkamas reagavimas gavus informaciją apie galimus vaiko teisių pažeidimus, pasyvumas stebint netinkamą tėvų valdžios įgyvendinimą, vengimas kreiptis metodinės pagalbos

Nagrinetu atveju SPC specialistai, gavę informaciją dėl galimo vaiko teisės į ugdymą neužtikrinimo, galimo vaiko emocinio, socialinio ir pedagoginio apleistumo, mamos nebendradarbiavimo su ugdymo įstaigos specialistais, kartu su šeima gyvenančio asmens galimo narkotikų platinimo ir

vartojimo, informacijos apie galimą vaiko teisių pažeidimą neperdavė Tarnybai ir nesiėmė kitų priemonių vaiko situacijai gerinti. Kontrolierė SPC veiksmus vertino kaip netinkamus ir neprofesionalius, specialistams elgiantis neatsakingai, neatsižvelgiant ir neįvertinant atsiradusios rizikos vaiko saugumui. Vertinta, kad SPC nepagrįstai ilgai delsė, žinodamas šeimos problemas ir rizikas vaikams, informuoti Tarnybą, specialistams nepavykstant patekti į šeimos gyvenamąją vietą, šeimai nebendradarbiaujant su specialistais.

Kitu nagrinėtu atveju nebuvo skirtas tinkamas dėmesys aplinkybei dėl tėvo netinkamo teisių ir pareigų vaikui vykdymo, nedalyvavimo pagalbos vaikui teikimo procese ir nebuvo kreiptasi į Tarnybą dėl pagalbos ieškant būdų ir priemonių, siekiant įgalinti keisti tėvo elgesį. Kontrolierė vertino, kad tėvų elgesys, jų konfliktiški santykiai ir pagalbos nepriėmimas, siekiant situacijos pokyčių, nenuoseklumas vaiko auklėjime, nesutarimas dėl vaikai būtinos pagalbos ir kt., turėjo neigiamą įtaką vaiko situacijai, būklei (plačiaja prasme), pagalbos neveiksmingumui ir kt., ir galėjo būti vertinamas kaip netinkamas tėvų (tėvo, motinos) valdžios įgyvendinimas.

☐☐☐ Nederinamos pagalbos plane numatytos priemonės su tėvais, tinkamai nepranešama apie planuojamą atvejo vadybos posėdį

Nagrinėtu atveju, pažeidžiant teisės aktų reikalavimus, tėvams apie posėdį buvo pranešta netinkamai, o tai galėjo apsunkinti jų pasiruošimą atvejo vadybos posėdžiui. Posėdžio metu siektina sudaryti kuo tikslesnį ir individualius vaiko bei už jo gerovę atsakingų asmenų poreikius kuo geriau atitinkantį pagalbos planą, todėl posėdžio metu turėtų būti pasidomima, ar tėvams yra suprantami ir aiškūs posėdžio tikslai, planuojama posėdžio eiga ir jo metu iš skirtingų specialistų gautos informacijos vertinimo aspektai ir pan., ar pakanka suteiktos informacijos. Kontrolierės nuomone, atvejo vadybos posėdis turi būti konstruktyvus šeimos situacijos vertinimo procesas, kur sprendimai dėl pagalbos ir paslaugų šeimai teikimo priimami dalyvaujančių asmenų diskusijų metu (be išankstinio neigiamo, priešiško nusistatymo ar pan.), nuosekliai, visapusiškai ir objektyviai įvertinus vaiko situacijos aplinkybes ir stebimas tendencijas, apsvačius sprendimų alternatyvas, atsižvelgiant, jei tai atitinka prioritetinį geriausių vaiko teisių užtikrinimo principą, į kiekvieno argumentus, objektyviai lauktinus teigiamus vaiko situacijos pokyčius trumpalaikėje ir ilgalaikėje perspektyvoje bei vadovaujantis tikslais, orientuotais į vaiko ir šeimos, bendruomenės poreikius ir lūkesčius.

Kontrolierė pažymėjo, kad pati šeima ir vaikas, gaudami tinkamą pagalbą, gali geriausiai įvardyti savo poreikius ir galimybes, todėl, siekiant šeimą ir vaiką įgalinti kuo aktyviau įsitraukti į pagalbos plano sudarymą, įgyvendinimą, turi būti išklausomi šeimos ir vaiko siūlymai ir nuomonė dėl vykdančios atvejo vadybą planuojamų veiksmų ir priemonių, o į šiuos siūlymus ir nuomonę būtina atsižvelgti, jei jie atitinka geriausių vaiko ir šeimos interesus, ir taip gali prisidėti prie šeimos situacijos gerinimo.

☐☐☐ Pagalbos plane numatytų priemonių neorganizavimas (pavėluotas organizavimas)

Nagrinėtu atveju atliktame pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinime, Tarnybos vaiko situacijos vertinimo anketose, įvertintas poreikis psichologo pagalbos dėl susidariusios situacijos bei emocinio ryšio su tėvu stiprinimo. Pagalbos šeimai plane buvo atkreiptas dėmesys į vaiko ir tėvo santykių atkūrimo, stiprinimo poreikį ir viso darbo su šeima metu specialistų buvo teikiamos įvairios su tuo susijusios rekomendacijos. Vėlesniame pagalbos plane tėvui ir vaikui rekomenduota bendra psichologo konsultacija dėl ryšio atkūrimo, plane fiksuota, kad priemonė neįvykdyta, nes nesutiko vaikas. Atvejo vadybos posėdžio metu specialistai išsakė siūlymą, kad susitikimuose galėtų dalyvauti psichologas, kuris padėtų tėvams lanksčiai žiūrėti į situaciją. Kito atvejo vadybos posėdžio metu pakartotinai buvo rekomenduota grupinės psichologo konsultacijos vaiko tėvams kartu su vaiku, įpareigojant socialinį darbuotoją kuo skubiau organizuoti grupinę psichologo konsultaciją. Priemonė įvykdyta iš dalies, nes grupinių konsultacijų vaikas nelankė, lanko kito psichologo konsultacijas.

Tėvas nurodė, jog grupinėse konsultacijose dalyvavo, tačiau konsultacijos jo netenkino, nes turėjo dalyvauti ir vaikas. Nagrinėtu atveju metų pradžioje socialinis darbuotojas, tarpininkaudamas dėl paslaugų, parašė elektroninį laišką psichologei dėl bendrų konsultacijų, bendravo su tėvu, jam perdavė psichologo kontaktus. Ir tik metų viduryje, atvejo vadybos posėdyje paskatinus dalyvius vykdyti numatytą priemonę, socialinė darbuotoja užregistravo šeimos narius pas psichologę grupinei konsultacijai, tarpininkavo dėl laiko perkėlimo.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į neaktyvų paslaugų teikimą pagal šeimos ir vaiko poreikius bei siūlė imtis priemonių užtikrinti aktyvų atvejo vadybos procese dalyvaujančių specialistų funkcijų vykdymą, aktyvų reikiamų paslaugų organizavimą ir teikimą.

☐☐☐ Nepakankamos pastangos nustačius, kad reikalingos pagalbos šeimai neužtenka, pagalbos pasiūla neatitinka vaikų ir šeimos poreikių

Nagrinėtu atveju buvo pasigesta operatyvesnių atvejo vadybą koordinuojančios įstaigos specialistų veiksmų (derinant juos su vaikų psichoemocinės būklės vertinimu dėl susidariusios situacijos, kt.), sprendžiant susidariusią konfliktinę šeimos situaciją, dėl tėvų nesutarimų nevykstant pastoviam vaikų bendravimui su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų. Atvejo vadybą koordinuojanti įstaiga, neturėdama galimybės užtikrinti psichologo dalyvavimą tėvo ir vaikų bendravime (vaiko perdavime tėvui), ne kartą kreipėsi į savivaldybės administracijos tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių informuodama, jog teikiamos šeimoms reikalingos pagalbos neužtenka, pagalbos pasiūla neatitinka vaikų ir jų šeimos poreikių ir prašydama tarpininkauti gaunant vaikams ir jų tėvams reikalingą psichologinę pagalbą (stebint tėvo ir vaikų perėmimus). Savivaldybė nereagavo į kreipimąsi, tačiau daugiau veiksmų, iniciatyvų, sprendžiant įsisenėjusią šeimos problemą dėl psichologo poreikio, atvejo vadybą koordinuojančios įstaigos veiksmuose nestebėta.

Savivaldybė atsako už prevencinės, kompleksiskai teikiamos ir (ar) kitos pagalbos vaikui ir šeimai užtikrinimą, organizuodama ir koordinuodama bendrą socialinės paramos teikimą, švietimo, sveikatos priežiūros įstaigų, teisėsaugos ir kitų institucijų, seniūnijų darbą su vaikais ir šeimomis. Nagrinėtu atveju vaikams ilgą laiką buvo neužtikrinama teisė bendrauti su skyriumi gyvenančiu tėvu. Atsižvelgiant į nesikeičiantį tėvų elgesį, negebant su vaikais susijusius klausimus spręsti pozityviai, ieškant abiem pusėm priimtinių sprendimo būdų ir priemonių, specialistams ilgą laiką negebant rasti psichologo, kuris padėtų vaikų bendravimo su tėvu procese, Kontrolierė pažymėjo, kad ši problema savivaldybėje turėtų būti sprendžiama neatidėliotinai, pasitelkiant į pagalbą savivaldybės ar kitų savivaldybių institucijų specialistus, kt. Užsitęsusi situacija yra nesuderinama su geriausiais vaiko teisių ir teisėtų interesų standartais bei reikalauja efektyvios pagalbos ir paslaugų vaikams ir jų tėvams. Kontrolierė vertino, kad savivaldybė negarantavo reikalingos paslaugos šeimai, nesivadovavo geriausiais vaikų interesais, vaikų (šeimos) tikraisiais poreikiais, neatsižvelgė į sudėtingą šeimos situaciją ir sunkumus, su kuriais susiduriama ieškant psichologo, kuris galėtų padėti vaikų ir tėvo bendravime.

☐☐☐ Formalus pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikio vertinimas

Nagrinėtu atveju problema kilo dėl tėvų nesutarimų, vaiko tėvui (nesuderinus su mama) perregistruojant vaiką į kitas sveikatos priežiūros įstaigas, atšaukiant vizitus pas gydytojus. Tarnyba nustatė būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį bei rekomendavo kokios paslaugos, Tarnybos nuomone, reikalingos tėvams, tačiau Tarnybos inicijuotas atvejo vadybos procesas nebuvo pradėtas pagalbos šeimai specialistams nusprendus, jog šeima yra pajėgi savarankiškai užtikrinti vaiko teises ir teisėtus interesus.

Paminėtina, kad socialines paslaugas teikianti institucija įvertina pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį ir jeigu nenustato kompleksinių paslaugų poreikio, atvejo vadybos neskiria, tačiau vaikui ir (ar) šeimai užtikrina reikalingų paslaugų, nustatytų vertinimo metu, teikimą.

Nagrinētu atveju kontrolierė vertino specialistų veiksmus kaip nepakankamus, trūko specialistų aktyvumo, geranoriškumo ir kompetencijos, sprendžiant vaiko tėvų keliamas problemas ir pasisakė, jog, nusprendus neskirti atvejo vadybos, galėjo būti svarstomos galimybės, tarpininkaujama tėvams padedant išspręsti nesutarimus, susijusius su vaiko priežiūra, bendravimu ir pan. (tame tarpe ir padedant susitarti dėl sveikatos priežiūros įstaigos, kurioje vaikas nuosekliai galėtų gauti sveikatos priežiūros paslaugas).

Analogiškai pastebėta ir dėl vėliau inicijuoto kito atvejo vadybos proceso, Tarnybai nustačius būtinybę vertinti pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikį ir šiuo atveju jau pradėjus atvejo vadybos procesą. Stebėti nepakankami specialistų veiksmai ir iniciatyvos (ne)padedant tėvas spręsti su vaiko patekimo pas specialistus, specialistų pateiktų rekomendacijų įgyvendinimu susijusius klausimus. Tiktai vėliau, vaiko tėvams pakartotinai kreipiantis į specialistus, buvo organizuotas neeilinis atvejo vadybos posėdis ir tėvams padėta susitarti.

Kontrolierė pažymėjo, kad socialines paslaugas teikiančių įstaigų specialistams tenka didelė atsakomybė už priemonės, skatinant tėvus bendradarbiauti ir tinkamai įgyvendinti tėvų valdžią, nukreipiant savalaikiai pagalbai. Vertino, kad specialistams savalaikiai ėmusis iniciatyvos padėti tėvams susitarti dėl kylančių nesutarimų vaiko interesų užtikrinimo klausimais, tėvų konfliktai galėjo būti išspręsti operatyviau.

☐☐☐ Nemotyvuotas (skubotas) atvejo vadybos užbaigimas

Nagrinētu atveju, šeimos nariams specialistų siūlytos paslaugos nebuvo priimtos, į(si)pareigojimai įgyvendinti nepilnai. Tėvo teigimu, neįsikišus trečiajam asmeniui ar atvejo vadybai jo ir vaikų bendravimas neįvyksta; motinos teigimu, kooperavimasis tarp tėvų neįvyksta. Nors vaikui buvo užtikrinamos psichologo paslaugos, tačiau jos nebuvo nukreiptos į santykių su tėvu gerinimą, tėvas paslaugų nebegavo, kartu su vaiku konsultacijose nedalyvavo.

Atvejo vadybos posėdžio metu buvo nutarta, jog tėvai patys savarankiškai pajėgūs funkcionuoti ir spręsti iškilusias problemas, todėl bendru sutarimu nutarta, kad bus nutrauktas atvejo vadybos procesas ir nebus teikiamos bendrosios socialinės paslaugos.

Kontrolierė kritiškai vertina atvejus, kuomet vadyba pabaigiama šeimai neįvykdžius pri(si)imtų į(si)pareigojimų, nesant pakankamo pagrindo manyti, jog santykiai šeimoje yra pakankamai sureguliuoti.

Kitu nagrinētu atveju Tarnyba, nustačiusi būtinybę vertinti pagalbos vaikams ir (ar) šeimai poreikį, teikė rekomendacijas dėl neatidėliotinos pagalbos šeimai reikalingumo. Tačiau, vaikų mamai atsisakant atvejo vadybos proceso, SPC užbaigė procesą. Vėliau, Tarnybai kreipusis dėl atvejo vadybos iniciavimo išnagrinėjus kitą pranešimą, atvejo vadybos procesas šeimai vėl buvo pradėtas.

Kontrolierė atkreipė dėmesį į nepakankamus atvejo vadybą koordinuojančios institucijos veiksmus, neįsigilinus į šeimos situaciją, priimant sprendimą baigti atvejo vadybos procesą ir pažymėjo, kad asmens atsisakymas bendradarbiauti su specialistais negali būti vertinamas vienareikšmiškai ir paliekamas tik asmens atsakomybei. Darbuotojų kompetencija, galimos pasiūlyti paslaugos taip pat gali būti reikšmingi siekiant sėkmingo specialistų ir asmens (šeimos) bendradarbiavimo.

☐☐☐ Neveiksmingas atvejo vadybos procesas siekiant stabilizuoti vaiko situaciją

Kontrolierė institucijų veiksmus, gavus policijos ir sveikatos priežiūros įstaigų pranešimus apie vaiko piktnaudžiavimą kenksmingomis medžiagomis bei ligoninės prašymą vertinti psichologinės pagalbos būtinumą šeimai, vertino kaip netinkamus. Kontrolierės nuomone, nuo šio momento specialistams kilo pareiga reaguoti ir užtikrinti tinkamų, individualizuotų pagalbos ir kitų priemonių išnaudojimą,

siekiant pašalinti atsiradusius bei kylančius vaiko funkcionavimo, socialinės aplinkos, su tėvais ir (ar) jų santykiais su vaiku susijusius rizikos veiksnius, užtikrinti vaiko teises ir teisėtus interesus, kt.

Kontrolierės nuomone, specialistai nepagrįstai dėmesį skyrė tik vaiko psichoaktyvių medžiagų vartojimo, priklausomybės problemai, tačiau nereagavo į vaiko medicininiuose dokumentuose pateiktą informaciją, kuri leido manyti, jog, konkrečiu atveju, didesnio dėmesio (intervencijos) reikalauja tam tikri stebėti vaiko psichikos sveikatos ir (ar) elgesio sunkumai vaikystėje; vaiko neigiami išgyvenimai ankstyvoje paauglystėje. Ši informacija leido daryti prielaidą, kad vaiko elgesio pokyčiai (žalingas psichoaktyvių medžiagų vartojimas, vengimas dalyvauti ugdymo(si) procese, kt.) gali būti nulemti ir laiku (anksčiau) nesuteiktos vaikui reikalingos pagalbos. Tik vėlesniuose atvejo vadybos proceso etapuose, reaguojant į vaiko psichikos būklę ir elgesį, vykstančius neigiamus pokyčius ir kylančias pasekmes, galimas grėsmes ir kt. – vaikui buvo skirtos minimalios priežiūros priemonės, o vaiko mamai – koordinuotai teikiamos paslaugos. Pažymėtina, kad atvejo vadybos proceso pradžioje, šiame procese dalyvavo bei pagalbos priemonės ir paslaugos, kuriomis siekiama teigiamų vaiko situacijos pokyčių (elgesio, emocinių, mokymosi ir kitų problemų sprendimo), buvo skiriamos tik vaiko mamai, o tėvas į šį procesą įsijungė daug vėliau.

Kontrolierė vertino, kad, reaguojant į vaiko psichikos būklę ir elgesį, vykstančius neigiamus pokyčius, kylančias pasekmes, galimas grėsmes ir kt., pagalbos vaikui ir šeimai teikimo bei vaiko teisių įgyvendinimo užtikrinimo procesai galėjo ir turėjo būti veiksmingesni, sudarantys prielaidas stabilizuoti ir kontroliuoti vaiko situaciją, sumažinti galimas neigiamas pasekmes tiek vaikui, tiek jo šeimos nariams, aplinkai ir kt.

☐☐☐ Teikiama neišsami, prašomos informacijos esmės neatitinkanti, informacija

Tarnyba, teikdama išvadą teismui, paprašė socialinių paslaugų įstaigos pateikti informaciją apie šeimos situaciją – tėvams ir vaikams teikiamas paslaugas bei teikiamų paslaugų rezultatus, ar šeima vykdo pagalbos šeimai plane numatytus įsipareigojimus. SPC pateikė atsakymą, kuriame nurodė tik tam tikrus aspektus dėl teikiamų paslaugų, pateikė nepilną informaciją (tik kai kurias darbo su šeima detales), informacija pateikta chaotiškai, neatitiko prašomos informacijos esmės. Kontrolierė atkreipė dėmesį dėl būtinybės kompetentingoms institucijoms teikti viešojo administravimo standartus atitinkančią informaciją.

☐☐☐ Neetiškas, šališkas atvejo vadybos procesą koordinuojančių specialistų elgesys

Socialinis darbas pagrįstas vertybių sistema, kai laikomasi tam tikrų principų: gerbiama visų žmonių prigimtinė vertė ir orumas; veikiama sąžiningai, patikimai, nešališkai ir empatiškai.

Nagrinetu atveju vaiko nuolatiniai globėjai, pastebėję vaiko pakitusį elgesį po susitikimų su tėvais, atsižvelgdami į psichologo rekomendacijas, pradėjo kartu su vaiku dalyvauti susitikimuose. Susitikimuose dalyvavo ir atvejo vadybininkė, kuri globėjų atžvilgiu elgėsi neetiškai, nesisveikino su jais, neatsakinėjo į klausimus, bendravo tik su kolegomis ir vaiko tėvais. Nustatyta, kad atvejo vadybininkė, dalyvaudama tėvų ir vaiko susitikimuose, nesilaikė socialinio darbuotojo profesinio elgesio ir etikos principų. Siekiant užtikrinti geriausią galimą vaiko gerovę, būtina, kad visi suinteresuoti asmenys – globėjai, tėvai, atvejo vadybininkai ir kiti specialistai bendradarbiautų tarpusavyje, laikydamiesi pagarbos, profesionalumo ir atvirumo principų.

Šeimos problemų sprendimas yra sudėtingas procesas, reikalaujantis specialistų kompetencijų bei šeimos motyvacijos su specialistų pagalba identifikuoti esančias problemas ir jas spręsti. Pasitaiko atvejų, kai specialistų ir šeimos narių nuomonės ir požiūriai dėl padėties šeimoje, esamų problemų ir jų sprendimo būdų nesutampa.

☐☐☐ Atvejo vadybos procesą koordinuojančių ir paslaugas teikiančių specialistų nuomonė dėl šeimų (ne)priimamų paslaugų bei sunkumai, susiduriant su šeimų priešiškuumu:

- socialinės paslaugos šeimai neefektyvios, nes tėvai naudoja institucijas kaip spaudimo įrankį vienas kitam (pvz., abu tėvai įvardijo, kad socialinių paslaugų poreikio nei vienas nemato, tačiau socialinių paslaugų procesą laiko svarbiu kaip įrodymą teisiniuose procesuose);
- su tėvais (ar vienu iš tėvų) sudėtinga suderinti atvejo vadybos posėdžių laiką;
- tėvai nesupranta siūlomų paslaugų svarbos, ignoruoja jas (pvz., tėvams pasiūlius pasinaudoti mediacija, atvejo vadybininkei paskambinęs tėvas paprašė nesikišti į vykstančius procesus, nes „čia ne mediacijos, o turtų dalybos ir teismo klausimai“. Vaiko mama į minėtą siūlymą nesureagavo);
- nemato tikslingumo, prieštarauja socialiniams darbuotojams lankytis šeimos gyvenamojoje vietoje;
- tėvai nepatenkinti, kad apie juos renkama informacija, specialistų domėjimasi laiko „priekabiavimu“;
- nepagarbiai bendrauja, neišklauso specialistų nuomonės, kaltina kitus dėl šeimoje susidariusios situacijos;
- socialinės institucijos įtraukiamos į tėvų „santykių aiškinimąsi“, tėvams negebant valdyti konfliktinių situacijų bei konstruktyviai spręsti tarpusavio sutarimus;
- tėvai atsisako dėti pastangas, skatinti vaikus, juos motyvuoti (bendrauti su skyriumi gyvenančiu vienu iš tėvų; priimti reikiamas paslaugas, kt.).

4.2. PALYDĖJIMO PASLAUGŲ VAIKAMS IR JAUNUOLIAMS PRIEINAMUMAS

Kiekvienais metais apie 1000 vaikų sulaukus pilnametystės pasibaigia globa (rūpyba) ir jie pradeda savarankišką gyvenimą. Tačiau neretais atvejais globos sistemą palikę jaunuoliai bei jaunuoliai iš socialinės rizikos šeimų stokoja savarankiško gyvenimo ir vertybinių įgūdžių, susiduria su įvairiais sunkumais, kurių įveikimui nesuteikus savalaikės ir tikslios pagalbos, kyla rizika, jog jaunuolių adaptacija visuomenėje bus sudėtinga arba nebus sėkminga, jie be pagalbos gali nesusidoroti su iššūkiais, spręsdami kylančias socialines, vertybines ir kitas problemas, taip pat gali atsirasti kiti rizikos faktoriai, jaunuoliams susiformuoti netinkami ir rizikingi elgesio modeliai, gyvenimo būdas ir kt. Todėl specialistų (profesinio orientavimo, karjeros specialisto, psichologo, socialinio pedagogo, socialinio darbuotojo) teikiama kvalifikuota ir kokybiška pagalba rengiantis savarankiškam gyvenimui ir (ar) jį pradėdant yra labai reikšminga ir reikalinga.

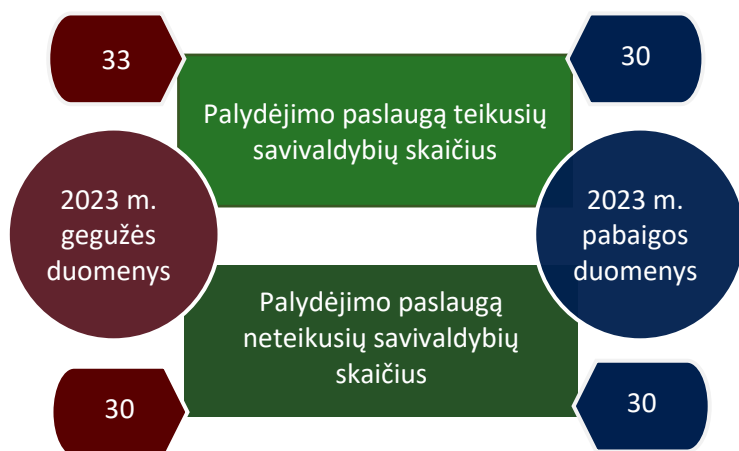
Kontrolierė atliko tyrimą dėl palydėjimo paslaugos jaunuoliams ir jaunuoliams, pasibaigus rūpybai, teikiamų socialinių paslaugų, ugdant savarankiško gyvenimo įgūdžius, apimčių ir prieinamumo. Tyrimo metu siekta surinkti ir įvertinti duomenis apie 16-18 metų vaikų, kuriems nustatyta rūpyba, skaičių savivaldybėse 2023 metais (pagal rūpybos pasiskirstymą pagal formą – institucijoje, šeimoje, globos centre, šeimynoje; 16-18 rūpinamų vaikų ir vaikų (iki 18 metų amžiaus) iš socialinę riziką patiriančių šeimų, kuriems 2023 metais buvo suteiktos palydėjimo paslaugos (išskiriant su apgyvendinimu ir be apgyvendinimo) skaičių; pilnametystės sulaukusių jaunuolių, pasibaigus rūpybai institucijoje, ir jaunuolių iš socialinę riziką patiriančių šeimų, kuriems 2023 metais buvo teikiamos palydėjimo paslaugos, skaičių.

Atliekant tyrimą nebuvo viešos prieigos prie Socialinių paslaugų informacinės sistemos (SPIS) statistinių duomenų bazės (SPIS vitrinų), duomenų užklauso SPIS sistemos administratoriui (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai) rezultatai (pateikti duomenys) sukėlė abejones dėl jų

tikslumo³², Valstybės duomenų agentūros viešai teikiami (skelbiami) statistiniai duomenys apie vaikus yra fragmentiški (nėra galimybės išskirti vaikų, kuriems nustatyta globa (rūpyba) pagal skirtingas amžiaus grupes³³, lytį ir pan. skaičiaus), todėl tyrimui reikalingi duomenys surinkti iš savivaldybių administracijų atliktos apklausos būdu. Dėl šios priežasties, analizuojant pateiktus duomenis apie tiriamos amžiaus grupės globojamų (rūpinamų) vaikų skaičių 2023 metų pabaigoje, būtina įvertinti galimą duomenų tikslumo paklaidą. Savivaldybių administracijos taip pat buvo paprašytos pateikti duomenis apie 2023 metais suteiktas socialines paslaugas (nurodant paslaugas ir gavėjų skaičių), skirtas savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymui ir pagalbai pradedant savarankišką gyvenimą pilnamečiams jaunuoliams, pasibaigus rūpybai šeimoje, šeimynoje, globos centre.

Turimais duomenimis, 2022 metais teisė teikti akredituotą socialinės priežiūros paslaugą buvo suteikta 51 įstaigai³⁴. 2023 metų pradžioje 27 savivaldybės palydėjimo paslaugos neteikė, iš jų 21 savivaldybė pažymėjo, jog palydėjimo paslaugą jaunuoliams ketina pradėti teikti 2023 metais, likusios 6 – neketina³⁵. Šios savivaldybės įvardijo pagrindines priežastis: nenumatytas finansavimas, neišreikštas poreikis, vaikai, globojami (rūpinami) globos įstaigose, yra mokomi gyventi savarankiškai, o jiems palikus globos įstaigas, su jais tebebendruoja globėjai, vykdoma darbuotojo, galinčio dirbti palydėjimo paslaugos koordinatoriumi, paieška bei palydėjimo paslauga jaunuoliams negali būti teikiama, kadangi nėra akredituotų palydėjimo paslaugos jaunuoliams teikėjų. 15 savivaldybių palydėjimo paslaugą teikė ir su apgyvendinimu, ir be apgyvendinimo, 11 savivaldybių palydėjimo paslaugą teikia su apgyvendinimu, 7 savivaldybės palydėjimo paslaugą teikia be apgyvendinimo.

Kontrolierei pateikti duomenys rodo, kad 2023 metų pabaigoje palydėjimo paslaugą teikė 30 savivaldybių, o tai 3 savivaldybėmis daugiau, nei buvo nurodytas palydėjimo paslaugą neteikiančių savivaldybių skaičius 2023 m.

gegužės mėn. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atliktoje apklausoje.

Dar 6 savivaldybės palydėjimo paslaugas pradėjo teikti 2024 metais, 2 planavo jas pradėti teikti ar akredituoti šią paslaugą (įstaigą, galėsiančią ją teikti) 2024 metais.

Tačiau reikėtų pažymėti, kad iš 30 savivaldybių, teikusių palydėjimo paslaugas, 4 savivaldybėse buvo teikiamos paslaugos tik 16-18 metų

globojamiems (rūpinamiems) vaikams ir vaikams, augantiems socialinės rizikos šeimose. 16 savivaldybių palydėjimo paslaugos buvo teikiamos išimtinai tik pilnametystės sulaukusiems jaunuoliams, pasibaigus jų globai (rūpybai), ir jaunuoliams iš socialinę riziką patiriančių šeimų. Abiejų grupių vaikams – 16-18 metų vaikams, kuriems nustatyta rūpyba, ir vaikams iš socialinę riziką

³² Nurodyta, jog 2023 metais buvo 3113 rūpinamas vaikas nuo 16 iki 18 metų amžiaus, kai tuo tarpu Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2023 metų ataskaitoje nurodyta, kad 2023 m. pabaigoje buvo 2218 globojamų (rūpinamų) vaikų, kurių amžius nuo 15 iki 18 metų (15-17 metų amžiaus imtis).

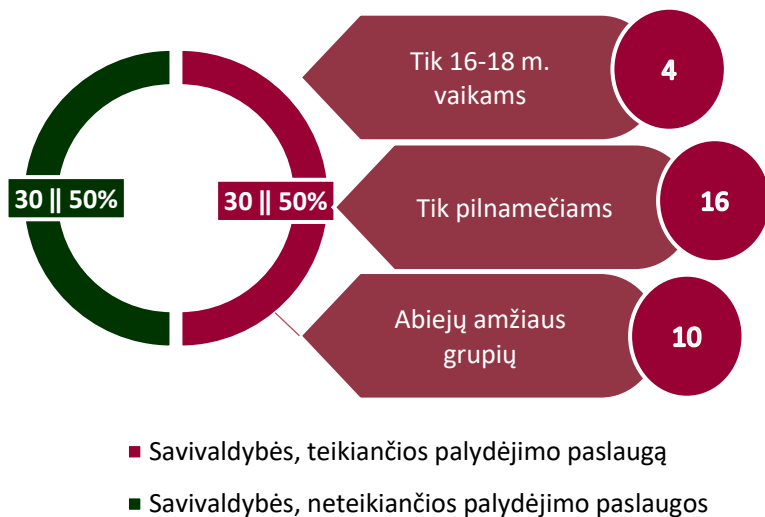
³³ Yra išskirta amžiaus grupė nuo 0 iki 6 metų.

³⁴ Šaltinis – <https://socmin.lrv.lt/naujienos/stiprinama-socialine-atkirtj-patirianciu-jaunuoliu-integracija-i-bendruomenę>.

³⁵ [https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/administracine-informacija/Apklausos%20apibendrinimas\(1\).pdf](https://socmin.lrv.lt/uploads/socmin/documents/files/administracine-informacija/Apklausos%20apibendrinimas(1).pdf).

patiriančių šeimų, jaunuoliams, pasibaigus jų globai (rūpybai), bei jaunuoliams buvo teikta tik 10 savivaldybių.

Palydėjimo paslaugų plėtra savivaldybėse

Analizuojant duomenis apie palydėjimo paslaugų prieinamumą savivaldybėse pagal jų formą (su apgyvendinimu ir be apgyvendinimo) matyti, jog iš 30 savivaldybių, teikiančių palydėjimo paslaugas, 15 savivaldybių teikė paslaugas tik su apgyvendinimu, tik be apgyvendinimo – 6 savivaldybėse, 9 savivaldybėse buvo teikiamos abiejų formų palydėjimo paslaugos.

Vertinant duomenis apie paslaugų su apgyvendinimu teikimą, paminėtina, jog

dažniausiai savivaldybėse jos teiktos pilnametystės sulaukusiems jaunuoliams, pasibaigus jų rūpybai (22 savivaldybėse), palydėjimo paslaugos su apgyvendinimu 16-18 metų rūpinamiems vaikams teiktos 6 savivaldybėse. Iš savivaldybių pateiktų papildomų paaiškinimų ir komentarų galima daryti prielaidą, jog dalis savivaldybių kaip palydėjimo paslaugą įvardina leidimą pilnametystės (18 metų) sulaukusiam rūpintiniui gyventi vaikų socialinės globos įstaigoje iki jis baigs mokymo programas (bendrojo lavinimo, profesines), jei jam pratęsiamas (jo prašymu ir steigėjo sutikimu, jei pratęsiamas išlaikymas).

Palydėjimo paslaugos savivaldybėse pagal formą

Palydėjimo paslaugos 16-18 metų vaikams ir jaunuoliams iki 24 metų iš socialinę riziką patiriančių šeimų absoliučioje daugumoje savivaldybių teiktos be apgyvendinimo. Remiantis savivaldybių pateiktais duomenimis, 2023 metais palydėjimo paslaugos buvo suteiktos 378 paslaugų gavėjams: 16-18 m. rūpinamiems vaikams ir vaikams iš socialinę riziką patiriančių šeimų; 18-24 m. jaunuoliams, pasibaigus jų rūpybai; 18-24 m. jaunuoliams iš socialinę riziką pateikiančių šeimų.

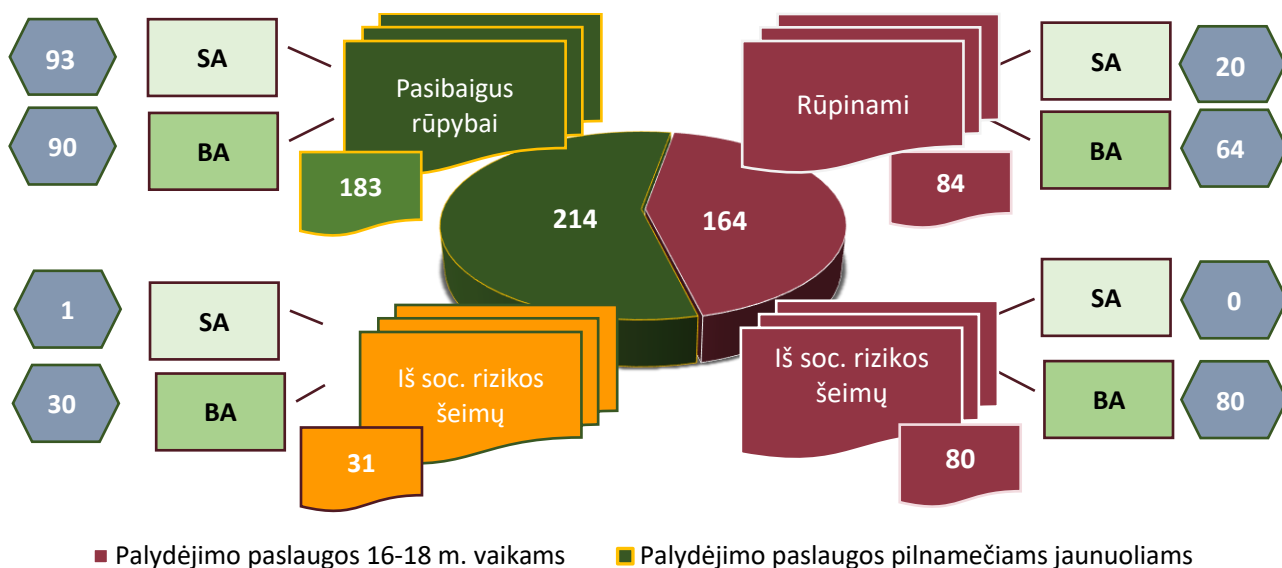
Didesnę dalį paslaugų gavėjų (214) sudarė pilnamečiai asmenys – jaunuoliai, pasibaigus jų rūpybai (183) bei jaunuoliai iš socialinę riziką patiriančių šeimų (31). Palydėjimo paslaugos, jaunuoliams, pasibaigus rūpybai, pagal formą

pasiskirstė sekančiai: 93 jaunuoliams buvo suteiktos paslaugos su apgyvendinimu (grafiniame atvaizdavime naudojamas trumpinys – SA), 90 – be apgyvendinimo (grafiniame atvaizdavime naudojamas trumpinys – BA).

Didžioji dalis gavusių palydėjimo paslaugas jaunuolių buvo rūpinami institucijose, 2 – šeimynose, po 1 šeimoje (teiktos paslaugos su apgyvendinimu) ir globos centre. Paminėtina ir tai, kad kai kuriose

savivaldybėse, nesant palydėjimo paslaugos, pasibaigus rūpybai teikiamos bendrosios socialinės paslaugos, pvz., Kelmės rajono savivaldybė nurodė, jog buvo teiktos bendrosios socialinės paslaugos 121 jaunuoliui – 113 jaunuoliui, pasibaigus rūpybai institucijoje ir 8 jaunuoliams, pasibaigus jų rūpybai šeimoje.

Palydėjimo paslaugos 16-18 m. amžiaus rūpinamiems vaikams ir vaikams iš socialinę riziką patiriančių šeimų 2023 metais buvo išplėtotos (teiktos) mažesne apimtimi: 84 rūpinamiems vaikams (iš jų, 20 su apgyvendinimu ir 64 be apgyvendinimo) ir 80 – 16-18 m. vaikų iš socialinę riziką patiriančių šeimų (be apgyvendinimo).

Pateikti duomenys rodo, jog dominuojanti paslaugų gavėjų grupė – pilnametystės sulaukę jaunuoliai, kuriems buvo nustatyta rūpyba institucijoje. Šioje paslaugų gavėjų grupėje suteiktos paslaugos pagal jų formą (su apgyvendinimu, be apgyvendinimo) buvo pasiskirstę po lygiai.

Vertinant suteiktų paslaugų ir atliepto palydėjimo paslaugų poreikio santykį, pažymėtina, jog 2023 metais buvo 1601 tiriamosios amžiaus grupės (16-18 m.) rūpinamas vaikas, iš jų – 387 buvo rūpinami institucijose. Tuo tarpu palydėjimo paslauga buvo

suteikta tik 84 rūpinamiems institucijose vaikams, o tai sudaro 22 proc. nuo rūpinamų institucijose šios amžiaus grupės vaikų skaičiaus.

Neneigtina, kad institucijose globojamiems (rūpinamiems) vaikams ugdomi savarankiško gyvenimo įgūdžiai, tačiau manytina, jog nepakankamai įvertinama palydėjimo paslaugų reikšmė abiejų tiriamų grupių jaunuoliams pradedant savarankišką gyvenimą. Pasibaigus rūpybai, savivaldybių duomenimis, palydėjimo paslaugos buvo suteiktos 183 jaunuoliams bei 31 jaunuoliui iš socialinę riziką patiriančių šeimų. Dalies savivaldybių paaiškinimais, palydėjimo paslaugos neteikiamos, nes nėra jų poreikio. Dalyje savivaldybių šią plėtrą stabdo tai, kad nėra akredituotų įstaigų, kurios teiktų palydėjimo paslaugas.

Savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymas yra vienas iš prioritetinių vaiko globos tikslų. Socialinės globos normose³⁶ nustatyta, kad vaikų socialinės globos namai pagal galimybes turi siekti, kad likę be tėvų globos vaikai (nuo 16 m.) ar sulaukę pilnametystės asmenys, kuriems buvo teikta institucinė vaiko socialinė globa, galėtų dalyvauti savarankiško gyvenimo programose (pvz., vaikas apgyvendinamas bute, kito tipo gyvenamajame būste ir gauna nuolatinę socialinio darbuotojo pagalbą), taip pat turi būti planuojamos priemonės vaiko savarankiškam gyvenimui užtikrinti.

Socialinės globos normose detalizuojamas vaiko įgalinimo ir socialinių bei savarankiško gyvenimo įgūdžių lavinimo turinys: ugdoma vaiko savikontrolė, emocijų, jausmų ir elgesio raiška, formuojamas pareigų ir atsakomybės supratimas, skiepijama atsakomybė už savo veiksmus, skatinami pozityvūs vaiko santykiai su kitais asmenimis, ugdomas pozityvus vaiko individualumo, savęs suvokimo jausmas, suteikiamos žinios šeimos planavimo, lytinio gyvenimo, tėvystės (motinystės) įgūdžių, profesinio orientavimo klausimais, kt. Vaikams turi būti sudaromos sąlygos įgyti kiek įmanoma daugiau darbo, namų ūkio, biudžeto tvarkymo, pirkimo ir kitų kasdieniame gyvenime būtinų įgūdžių, padėsiančių užtikrinti jo savarankiškumą ateityje (maisto gaminimosi įgūdžių, gyvenamųjų patalpų ir aplinkos tvarkymosi, drabužių skalbimo, lyginimo, taisymo, mokymosi naudotis buitine technika, higienos priemonių, maisto produktų įsigijimo, naudojimosi visuomeniniu transportu bei transporto bilietais įsigijimo įgūdžių, naudojimosi banko paslaugomis, ypač elektroniniu banku, elektroniniais valdžios vartais, informacinėmis technologijomis, susijusiomis su išsilavinimo ir (ar) profesijos, kompetencijų įgijimu, sumokėjimu už paslaugas, išmokų ir mokesčių mokėjimu ir deklaravimu, asmens duomenų naudojimu ir kt.). Socialinės globos įstaiga yra atsakinga už tai, kad vaikas būtų tinkamai pasirengęs savarankiškam gyvenimui ar gyvenimui bendruomenėje, taip pat, kad pagal galimybes turi užtikrinti pagalbą ir pasibaigus likusio be tėvų globos vaiko ir vaiko su negalia globai (rūpybai).

Šių socialinės globos normų įgyvendinimas atliepia (turėtų atliepti) institucijose ir šeimynose globojamų (rūpinamų) vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių lavinimo poreikį ir uždavinius, tačiau stokojama išsamių tyrimų ir (ar) duomenų apie šių globos normų įgyvendinimo veiksmingumą ir efektyvumą, keliamų tikslų pasiekimo aprėptį.

Siekiant stiprinti vaikus, kurie yra globojami (rūpinami) socialinės globos įstaigose, jaunuoliams, kuriems globa (rūpyba) įstaigose pasibaigusi dėl pilnametystės, taip pat vaikams ir jaunuoliams nuo 16 m., kurie gyvena (-o) šeimose, patiriančiose socialinę riziką, gebėjimą integruotis į visuomenę, spręsti kylančias socialines ir kitas problemas, socialinės apsaugos ir darbo ministro 2021 m. lapkričio 15 d. įsakymu Nr. A1-80 buvo pakeistas Socialinių paslaugų katalogas. Šiuo pakeitimu palydėjimo paslauga jaunuoliams apibrėžta kaip atskira socialinės priežiūros paslauga, kurios tikslas – padėti jaunuoliams prisitaikyti prie socialinės aplinkos, ugdyti jų gebėjimus spręsti kylančias socialines ir kitas problemas. Kaip buvo paminėta, ši paslauga gali būti teikiama tik tais atvejais, kai socialinių paslaugų įstaigai suteikta teisė teikti šią akredituotą socialinės priežiūros paslaugą.

Siekiant formuoti visose savivaldybėse vienodą palydėjimo paslaugos jaunuoliams teikimo ir organizavimo praktiką, 2022 metais buvo patvirtintos Palydėjimo paslaugos jaunuoliams organizavimo ir teikimo rekomendacijos³⁷ (toliau – Rekomendacijos), pagal kurias, palydėjimo paslaugos jaunuoliams³⁸ teikimą organizuoja savivaldybė. Dėl palydėjimo paslaugos teikimo gali

³⁶ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. vasario 20 d. įsakymas Nr. A1-46 „Dėl socialinės globos normų patvirtinimo“.

³⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2022 m. spalio 17 d. įsakymas Nr. A1-691 „Dėl Palydėjimo paslaugos jaunuoliams organizavimo ir teikimo rekomendacijų patvirtinimo“.

³⁸ Pagal Rekomendacijų 3.1. punktą jaunuolis – likęs be tėvų globos vaikas (nuo 16 m.), kuriam teikiama globa (rūpyba) socialinės globos įstaigoje, socialinę riziką patiriantis vaikas (nuo 16 m.), socialinę riziką patiriantioje šeimoje gyvenantis

kreiptis nepilnamečio atstovas pagal įstatymą (nagrinėjamu atveju – vaikų globos institucija) arba pats pilnametystės sulaukęs jaunuolis.

Palydėjimo paslauga gali būti teikiama su apgyvendinimu ir be apgyvendinimo. Palydėjimo paslauga be apgyvendinimo teikiama socialinę riziką patiriančio vaiko (nuo 16 m.), socialinę riziką patiriančioje šeimoje gyvenančio vaiko (nuo 16 m.), pilnametystės sulaukusio asmens (iki 24 m.), kuriam teikta socialinė globa (rūpyba) socialinės globos įstaigoje ar kuris gyveno socialinę riziką patiriančioje šeimoje, namuose. Palydėjimo paslauga su apgyvendinimu teikiama likusį be tėvų globos vaiką (nuo 16 m.), kuriam teikiama globa (rūpyba) socialinės globos įstaigoje, apgyvendinant savarankiško gyvenimo namuose, o sulaukusį pilnametystės asmenį (iki 24 m.), kuriam teikta socialinė globa (rūpyba) socialinės globos įstaigoje ar kuris gyveno socialinę riziką patiriančioje šeimoje, – savarankiško gyvenimo namuose ar apsaugotame būste.

Teikiant palydėjimo paslaugą, su kiekvienu jaunuoliu turėtų individualiai dirbti socialinės įtraukties koordinatorius. Rekomenduojama, kad teikiant palydėjimo paslaugą dalyvautų tas pats socialinės įtraukties koordinatorius (išskyrus nenumatytus atvejus), siekiant formuoti saugesnį ryšį, užtikrinantį jaunuolio pasitikėjimą savo jėgomis, padedantį realiai vertinti savo galimybes ir priimti pagalbą. Jei jaunuolis globojamas (rūpinamas) socialinės globos įstaigos, rekomenduojama, atsižvelgus į jo savarankiškumo lygį, brandą, palydėjimo paslaugos teikimo laikotarpiu gaunamą globos (rūpybos) išmoką pervesti į jo vardu atidarytą banko, kitos kredito ar mokėjimo įstaigos sąskaitą, kad jaunuolis, padedamas socialinės įtraukties koordinatoriaus, planuotųsi ir pirtųsi reikalingus maisto produktus, higienos priemones, mokėtų už paslaugas ir pan. Globos (rūpybos) išmokos pervedimo ir naudojimo tvarka aptariama su jaunuoliu.

Neneigtina, kad tėvų globos netekusių vaikų savarankiško gyvenimo įgūdžių lavinimas yra vaiko globėjo (rūpintojo) pareiga. Vaikų globos institucijos šiuo tikslu įgyvendina (turi įgyvendinti) kompleksines priemones. Taip pat nustatyta galimybė (tačiau ne pareiga) pasibaigus vaiko globai (rūpybai) ir vaikui pradėjus gyventi savarankiškai, socialinės globos įstaigos darbuotojui pagal poreikį, bet ne ilgiau kaip trejus metus, teikti paramą ieškant darbo, kreiptis į įvairias institucijas, patarti ir konsultuoti savarankiško gyvenimo klausimais (pvz., kokius būtiniausius daiktus įsigyti, kaip leisti sutaupyti pinigus ir pan.). Tačiau pastebėtina, kad šios socialinės globos normos įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo objektyvių (galimybės) ir subjektyvių (vaikų globos institucijos požiūrio tiek į šios normos įgyvendinimo tikslumą, tiek galimai į konkretų vaiką) aplinkybių. Todėl manytina, jog vaikų palydėjimo paslauga, ypač, jei ji pradedama teikti vaikui nesulaukus pilnametystės ir bendradarbiaujant su vaiko globėju, o toliau tęsiama jam sulaukus pilnametystės yra ženkliai efektyvesnė, vaikas sukuria papildomą pasitikėjimo santykį su vaikų globos institucija nesusijusiu asmeniu – socialinės įtraukties koordinatoriumi. Ne mažiau svarbi vaikų palydėjimo paslauga vaikams, augantiems socialinius sunkumus ir riziką patiriančiose šeimose. Tikėtina, jog socialinės įtraukties koordinatorius gali su vaiku ar jaunuoliu užmegzti kitokį santykį nei atvejo vadybininkas ar socialinis darbuotojas, dirbantis su šeima, nes vaikas (jaunuolis) gauna asmeniškai jo konkrečius poreikius atliepančias tikslines paslaugas, kurios, bendradarbiaujant su atvejo vadybos ir kitais specialistais, gali turėti teigiamą reikšmę ne tik paties jaunuolio savarankiško gyvenimo kokybei, sėkmingai adaptacijai, teigiamų socialinio elgesio modelių ugdymui, bet ir gali užkirsti kelią ateityje atsirasti socialinėms problemoms ar sumažinti jų pasireiškimo tikimybę (eliminuoti ar sumažinti socialinės rizikos veiksnius ir aplinkybes), sumažinti prielaidas patirti socialinę atskirtį, įsitraukti į nusikalstamas veikas, piktnaudžiauti psichoaktyviosiomis medžiagomis,

vaikas (nuo 16 m.), pilnametystės sulaukęs asmuo (iki 24 m.), kuriam teikta socialinė globa (rūpyba) socialinės globos įstaigoje ar kuris gyveno socialinę riziką patiriančioje šeimoje.

atsirasti įvairaus pobūdžio priklausomybėms (nuo psichoaktyviųjų medžiagų, azartinių žaidimų, kt.) benamystei, bedarbystei ir kt.

Surinkti ir apibendrinti duomenys leidžia teigti, jog palydėjimo paslaugų plėtra ir paplitimas savivaldybėse nėra pakankamas ir tolygus, ši paslaugų rūšis dar tik pradeda teikti ir vystyti. Tačiau pažymėtina, jog palydėjimo paslaugų plėtra priklauso nuo savivaldybių požiūrio į šios paslaugos reikšmę ne tik aptariamų amžiaus grupių paslaugų gavėjams paslaugos teikimo metu, bet ir socialinių bei kitų problemų savivaldybėje prevencijai ateities perspektyvoje. Kaip jau minėta, dalies savivaldybių požiūriu, palydėjimo paslaugų poreikio jų savivaldybėje nėra, nors duomenys rodo, kad savivaldybėje yra 16-18 m, vaikų, rūpinamų institucijose. Dėl statistinių duomenų prieinamumo problemų nėra galimybių įvertinti socialinę riziką patiriančiose šeimose augančių 16-18 metų vaikų ir šios amžiaus grupės paslaugų gavėjų santykio.

Kontrolierė, atlikusi tyrimą, pažymėjo savarankiško gyvenimo įgūdžių ugdymo tėvų globos netekusiems vaikams ar vaikams iš socialinę riziką patiriančių šeimų svarbą, kaip esminę sąlygą jų sėkmingai ir sklandžiai socialinei integracijai į visuomenę. Ne mažiau reikšmingas yra ir paties jaunuolio, pasibaigus jo globai (rūpybai), saugumo, emocinio palaikymo ir kiti aspektai, nes pasibaigus jaunuolio globai ar jaunuoliui iš socialinius sunkumus patiriančių šeimų pradėjus savarankišką gyvenimą neretai trūksta emocinio ir kitokio pobūdžio palaikymo priimant sprendimus, susirandant gyvenamąją vietą, įsidarbinant ar pan., kyla socialinės adaptacijos sunkumų. Priešingai, šeimų parama vaikams nenutrūksta jiems sulaukus pilnametystės – tėvai pataria, skatina, padeda siekti išsilavinimo, įgyti profesiją, praktiškai taikyti įvairius socialinio elgesio modelius, spręsti įvairias konfliktines situacijas, įveikti iššūkius ir pamažu adaptuotis prie pasikeitusio statuso.

Kontrolierė siūlė savivaldybėms, atsižvelgiant į palydėjimo paslaugų įtaką socialinių problemų prevencijai ir sėkmingai jaunuolių adaptacijai, įsivertinti šių paslaugų poreikį ir jas plėtoti.

4.3. TEISINIO REGLAMENTAVIMO INICIATYVA DĖL SOCIALINIŲ PASLAUGŲ ŠEIMAI NUTRAUKIMO

Specialistai, teikiantys socialines paslaugas, neretai susiduria su paslaugų gavėjų nebendradarbiavimu su paslaugų teikėjais, asmenų agresyviu elgesiu, ne tik keliančiu grėsmę socialines paslaugas teikiančio fizinio asmens gyvybei, sveikatai, saugumui, garbei ir orumui, tačiau ir trukdančiu pasiekti nustatytą socialinio darbo bei teikiamų paslaugų tikslą.

Siekiant spręsti tokio pobūdžio problemas, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija inicijavo diskusijas dėl socialinių paslaugų teikimo asmeniui sustabdymo ir (ar) nutraukimo dėl asmens nebendradarbiavimo ir (ar) agresyvaus paslaugų gavėjo elgesio, nesąlygoto jo sveikatos būklės. Pritarus poreikiui keisti teisinį reglamentavimą, numatant socialinių paslaugų teikimo sustabdymo ir (ar) nutraukimo pagrindų išplėtimą, buvo sudaryta neformali darbo grupė iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, Lietuvos savivaldybių asociacijos bei savivaldybių administracijų atstovų, kuri parengė atitinkamus Asmens (šėimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo bei Atvejo vadybos tvarkos aprašo³⁹ pakeitimus.

Po pakeitimų priėmimo, Asmens (šėimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos apraše nustatyta, kad socialinių paslaugų teikimas asmeniui (šėimai) gali būti sustabdomas iki 120 kalendorinių dienų tais atvejais, kai socialinių paslaugų gavėjas nebendradarbiauja su socialinių

³⁹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. balandžio 5 d. įsakymas Nr. A1-94 „Asmens (šėimos) socialinių paslaugų poreikio nustatymo ir skyrimo tvarkos aprašo patvirtinimo“; Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2018 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. A1-141 „Dėl Atvejo vadybos tvarkos aprašo patvirtinimo“.

paslaugų teikėjais ir tokiais savo veiksmais sukelia grėsmę socialinių paslaugų įstaigoje dirbančių asmenų ar socialines paslaugas teikiančio fizinio asmens gyvybei, sveikatai, saugumui, garbei ir orumui (garbės ir orumo pažeminimas, reiškiamas raštu, žodžiu, gestais, įžeidžiančiu, įžūliu, provokuojančiu ar kitokiu elgesiu) ir dėl tokio elgesio socialinių paslaugų gavėjo atžvilgiu buvo pradėta administracinio nusižengimo teiseną ar ikiteisminis tyrimas pagal Administracinių nusižengimų kodeksą ar Baudžiamąjį kodeksą, arba yra bent 3 socialinių paslaugų teikėjo (darbuotojų) tarnybiniai pranešimai (aktai), fiksuojantys tokio elgesio apraiškas. Paslaugų gavėjui po socialinių paslaugų teikimo sustabdymo nepradėjus bendradarbiauti su paslaugų teikėju, asmeniui (šeimai) inicijuojamas socialinių paslaugų nutraukimas. Tačiau nustatyta, kad šios nuostatos netaikomos teikiant socialines paslaugas vaikams ir tais atvejais, kai nebendradarbiavimas yra išprovokuotas paslaugų gavėjo ligos (diagnozės), kai tokia ligos (diagnozės) pasekmė užfiksuota asmens medicininiuose dokumentuose.

Sprendžiant asmens (šėimos) nebendradarbiavimo atvejus kai šeimai (vaikui) teikiama atvejo vadyba, Atvejo vadybos tvarkos apraše detalizuota kas laikoma asmens (šėimos) nebendradarbiavimu, taip pat Aprašas papildytas normomis, nustatančiomis, jog Tarnyba, išnagrinėjusi motyvuotą siūlymą, atlieka pakartotinį vaiko situacijos vertinimą ir priimama vieną iš Vaiko situacijos vertinimo apraše nurodytų sprendimų, taip pat sprendžia dėl papildomų poveikio priemonių vaiko tėvams ar kitiems jo atstovams pagal įstatymą ir (ar) kitų vaiko teisių užtikrinimo priemonių taikymo.

Pagal naują Atvejo vadybos tvarkos aprašo redakciją, nebendradarbiavimu su atvejo vadybininku laikoma, kai asmuo (šeima):

- nesant objektyvių priežasčių, pagalbos plane nustatytais terminais nevykdo 40 proc. pagalbos plane numatytų pagalbos šėimai priemonių;
- socialiniam darbuotojui darbu su šėima ar socialinių paslaugų įstaigos socialiniam pedagogui nesudaro galimybių teikti pagalbos vaikui: neteikia aktualiausias, reikšmingos informacijos apie vaiką, neleidžia (nesudaro galimybių) specialistams susitikti su vaiku ir toks elgesys trunka: ilgiau kaip vieną savaitę (jei vaikas yra iki 2 m.), ilgiau kaip 2 savaites (jei vaikas yra 2–7 m.), ilgiau kaip 3 savaites (jei vaikas yra vyresnis kaip 7 m.);
- nesant objektyvių priežasčių nesilaiko atvejo vadybininko pateiktų rekomendacijų, nepriima socialinio darbuotojo darbu su šėima ar socialinių paslaugų įstaigos socialinio pedagogo pagalbos dėl švietimo, užimtumo, sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų vaikui organizavimo (pvz., neužregistruoja vaiko pas reikiamus ar rekomenduojamus medikus, psichologą) ir (ar) teikimo ir toks elgesys trunka ilgiau kaip 3 savaites;
- nesant objektyvių priežasčių, nesudaro galimybės socialiniam darbuotojui darbu su šėima ar socialinių paslaugų įstaigos socialiniam pedagogui sutartu laiku lankytis šėimos namuose ne rečiau kaip vieną kartą per 2 savaites ir toks sąlygų lankytis šėimos namuose nesudarymas trunka ilgiau kaip 3 savaites;
- nedalyvauja (kontaktiniu ar nuotoliniu būdu) bent dviejuose atvejo vadybos posėdžiuose iš eilės;
- nesant objektyvių priežasčių, neatsiliepia į pagalbą teikiančių specialistų telefoninius skambučius, jiems neperskambina ir (ar) neatsako į elektroninius laiškus, paštu siųstus pranešimus ir toks elgesys tęsiasi ilgiau kaip 3 savaites;
- savo veiksmais sukelia grėsmę socialinių paslaugų įstaigos darbuotojo garbei ir orumui (garbės ir orumo pažeminimas gali būti reiškiamas žodžiu, raštu, gestais, įžeidžiančiu, įžūliu, provokuojančiu ar kitokiu elgesiu), saugumui, sveikatai, gyvybei ir dėl tokio elgesio asmens atžvilgiu buvo pradėta administracinio nusižengimo teiseną ar ikiteisminis tyrimas pagal Administracinių nusižengimų

kodekso 507¹ ar kitą atitinkamą šio ar Baudžiamojo kodekso straipsnį arba yra bent 3 socialinių paslaugų įstaigos darbuotojo (-ų) tarnybiniai pranešimai (aktai), fiksuojantys tokio elgesio apraiškas. Šis punktas netaikomas vaikams ir tais atvejais, kai nebendradarbiavimas yra išprovokuotas asmens ligos (diagnozės), kai tokia ligos (diagnozės) pasekmė užfiksuota asmens medicininiuose dokumentuose.

4.4. TEISINIO REGLAMENTAVIMO INICIATYVOS DĖL PAGALBOS PROBLEMINEI ELGESIO VAIKAMS

Vaiko teisių konvencijos 18 ir 27 straipsniai patvirtina tėvų atsakomybės už savo vaikų auklėjimą svarbą, tačiau tuo pačiu metu Konvencija reikalauja, kad valstybės dalyvės teiktų pagalbą tėvams (ar kitiems globėjams), reikalingą vaikų auklėjimo atsakomybėms vykdyti. JT Vaiko teisių komitetas nurodo, jog intensyvios šeima ir bendruomenė pagrįstos programos, skirtos teigiamiems pokyčiams įvairiose socialinėse sistemose (namuose, mokyklose, bendruomenėse, bendraamžių santykiuose), prisidedančiuose prie rimtų vaikų elgesio sunkumų, įgyvendinti, sumažina vaikų patekimo į vaikų justicijos sistemas riziką. Investicijos į ankstyvą vaikų priežiūrą ir švietimą yra tiesiogiai susijusios su mažesniu smurto ir nusikalstamumo lygiu ateityje. Prevencijos ir ankstyvos intervencijos programos turėtų būti sutelktos į paramą šeimoms, ypač pažeidžiamoms šeimoms ir šeimoms, kuriose smurtaujama. Parama turėtų būti teikiama rizikos grupių vaikams, ypač vaikams, kurie nustoja lankyti mokyklą, yra išmesti ar nebaigia mokyklos dėl kitų priežasčių.

Vaikai nuo suaugusiųjų skiriasi savo fiziniu ir psichologiniu vystymusi. Tokie skirtumai yra pagrindas pripažinti mažesnę kaltę ir įgyvendinti atskirą sistemą, kuriai taikomas diferencijuotas, individualus požiūris. Įrodyta, kad baudžiamosios justicijos sistema daro žalą vaikams, riboja jų galimybes tapti atsakingais suaugusiais. JT Vaiko teisių komitetas pripažįsta, kad visuomenės saugumo išsaugojimas yra teisėtas justicijos sistemos, įskaitant vaikų justicijos sistemą, tikslas. Tačiau valstybės dalyvės turėtų siekti šio tikslo, atsižvelgdamos į savo įsipareigojimus gerbti ir įgyvendinti vaikų justicijos principus, įtvirtintus Vaiko teisių konvencijoje.

Ankstyva intervencija vaikams, nesulaukusiems minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus, reikalauja vaikams palankaus ir daugiadisciplinio atsako į pirmuosius elgesio požymius, kurie, jei vaikas būtų sulaukęs minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus, būtų laikomas baudžiamuoju nusikaltimu. Turėtų būti parengtos įrodymais pagrįstos intervencijos programos, atspindinčios ne tik daugybinės tokio elgesio psichosocialines priežastis, bet ir apsauginius veiksnius, kurie gali sustiprinti atsparumą. Prieš intervencijas turi būti atliekamas išsamus ir tarpdisciplinis vaiko poreikių vertinimas. Šeimos ir bendruomenės parama vaikui turėtų būti pagrindinis prioritetas. Išimtiniais atvejais, kai būtinas įkurdinimas už namų ribų, tokia alternatyvi priežiūra turėtų būti šeimos aplinkoje, nors kai kuriais atvejais įkurdinimas globos institucijoje gali būti tinkamas, siekiant suteikti būtinas profesionalias paslaugas. Jaunų asmenų institucionalizacija (apgyvendinimas tam tikrose įstaigose, kur ribojama jų laisvė) turėtų būti paskutinė priemonė ir trukti minimalų būtiną laiką, o jauno asmens gerovės interesai laikomi svarbiausiais.⁴⁰

Lietuvoje, siekiant kuo veiksmingiau reaguoti vaiko probleminei, delinkventinio pobūdžio elgesį, 2007 metais buvo priimtas Vaiko minimalios ir vidutinės ir minimalios priežiūros įstatymas (toliau – VMVPĮ). Priimant šį įstatymą buvo siekiama atliepti visuomenės saugumo poreikius, kuriant tikslingą paslaugų ir pagalbos priemonių vaikui ir jo tėvams sistemą, numatant aktyvų valstybės ir savivaldybės institucijų bei nevyriausybinių sektoriaus dalyvavimą šiame procese. Pažymėtina, kad minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės ir jų taikymo procesas nėra ir neturi tapti atitinkamai

⁴⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 24 (2019) dėl vaikų teisių vaikų justicijos sistemoje, CRC/C/GC/24.

bausmėmis ir baudimo procesu. Šia sistema siekiama padėti vaikui (ir jo tėvams), koreguoti susiformavusį probleminį elgesį, išsiugdyti prasmingos ir visuomeninio gyvenimo sampratą, orientuojantis į vaiko poreikius, rizikos veiksnių šalinimą, vaiko gebėjimų ugdymą, pozityvų užimtumą, švietimo, socialinių, sveikatos priežiūros ir kitų paslaugų teikimą, kt.

Vaikas šiame procese turėtų būti aktyvus dalyvis, tačiau, manytina, išimtinai vaikui neturi tekti (neturi būti perkeliama) visa atsakomybė už jo elgesio pokyčius. Itin yra svarbus vaidmuo ir atsakomybė tenka vaiko atstovams pagal įstatymą bei visiems šiame procese dalyvaujantiems, skirtingas kompetencijas turintiems specialistams, kurie dalyvauja svarstant vaiko elgesio problemas, vertinant vaiko situaciją ir jo poreikius, kurie priima sprendimus dėl pagalbos ir paslaugų vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą teikimo, yra atsakingi už jų teikimą ir kt.

Švietimo, mokslo ir sporto ministras 2022 metais sudarė darbo grupę dėl Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo įvertinimo bei pasiūlymų dėl teisinės bazės, reglamentuojančios vaiko minimalią ir vidutinę priežiūrą, tobulinimo, kurios veikloje dalyvavo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, taip pat Socialinės apsaugos ir darbo, Sveikatos apsaugos bei Teisingumo ministerijų, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo, Policijos departamento, Lietuvos savivaldybių asociacijos atstovai. Ataskaitiniais metais, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, atsižvelgdama į darbo grupės siūlymus, parengė ir derinimui pateikė naujos redakcijos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo projektą bei lydinčius – Administracinių nusižengimų, Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodeksų bei Vietos savivaldos įstatymo pakeitimus⁴¹. Įstatymo projektuose taip pat buvo atsižvelgta į Seimo Švietimo ir mokslo komiteto pastabas, kuriam buvo pristatyti darbo grupės pasiūlymai.

VMVPĮ projektu siūloma⁴² keisti vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sąvoką, akcentuojant tarpusavyje suderintas paslaugas ir pagalbą, padėti užtikrinti holistinį požiūrį į vaiko priežiūrą, suteikiant galimybę įvairias paslaugas ir pagalbą koordinuoti atliepant visus vaiko poreikius kartu, o ne atskirai. Tuo pačiu formuluote yra pabrėžiami ilgalaikiai teigiami elgesio pokyčiai, o ne tik trumpalaikiai rezultatai, o tai skatina ilgalaikius sprendimus ir pastovų elgesio keitimą, kuris turi ilgalaikį poveikį vaiko gyvenimui. Projekte taip pat siūloma įtvirtinti vaiko elgesio pokyčių stebėsenos ir priežiūros planą (sąvoką), siekiant užtikrinti vaiko minimalios, vidutinės priežiūros ar auklėjamojo poveikio priemonių įgyvendinimą jų vykdymo metu ir po jų pabaigos. Tikimasi, kad tai padės išvengti neaiškumų teikiant ir skiriant paslaugas bei užtikrins, kad vaikas gautų reikiamą pagalbą, ypač resocializacijos laikotarpiu. Nustatant pagalbos ir paslaugų teikimo, priežiūros bei stebėsenos tvarką, sukuriamas sisteminis požiūris į vaiko priežiūrą ir elgesio korekciją. Tai užtikrina, kad visi proceso dalyviai – vaiko atstovai, institucijos ir specialistai – dirbtų koordinuotai ir nuosekliai.

⁴¹ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo Nr. X-1238 pakeitimo įstatymo projektas (Nr. 24-18213), Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 29, 49 ir 58 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-533 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 6, 43 ir 620 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 13 ir 88 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 342 ir 362 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas.

⁴² Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo Nr. X-1238 pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 29, 49 ir 58 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo Nr. I-533 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 6, 43 ir 620 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso 13 ir 88 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto, Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 342 ir 362 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

VMVPĮ įstatymo nuostatos tikslinamos, reglamentuojant ne tik minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės, bet ir auklėjamojo poveikio priemonę, kuri skiriama Baudžiamajame kodekse nustatyta tvarka ir vykdoma vaikų socializacijos centre, atitinkamai suderinamos Baudžiamojo kodekso ir VMVPĮ nuostatos.

Pažymėtina, kad projektu siūloma įtvirtinti minimalų amžių – 12 metų, nuo kurio gali būti skiriamos minimalios priežiūros priemonės vaikui. Šis siūlymas grindžiamas užsienio praktika bei nuomone, jog tai padėtų užtikrinti, kad jaunesni vaikai, kurie padarė nusižengimus (atsitiktinai ar ne), gautų kitokio pobūdžio pagalbą prieš jiems skiriant minimalios priežiūros priemones, taip suteikiant jiems tinkamą paramą ir išvengiant per ankstyvo įtraukimo į formalias priežiūros priemones.

Taip pat siūloma įteisinti, kad vidutinės priežiūros priemonė negali būti skiriama, jeigu vaikui paskirtos Baudžiamajame kodekse numatytos auklėjamojo poveikio priemonės, išskyrus įspėjimą, turtinės ir (ar) neturtinės žalos atlyginimą arba jos pašalinimą. Pažymėtina, kad šį VMVPĮ inicijavo Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, atsižvelgdama į paaiškėjusią praktiką, jog nepilnamečiams, kuriems skiriama vidutinės priežiūros priemonės, kuri savo turiniu yra iš esmės yra tapati auklėjamojo poveikio priemonėi – atidavimui į specialią auklėjimo įstaigą (t. y. vaiko apgyvendinimas vaikų socializacijos centre), skiriamos Baudžiamajame kodekse numatytos kitos auklėjamojo poveikio priemonės – tam tikri elgesio apribojimai, kurie nebūtų vaikui skiriami, jeigu vaikas į vaikų socializacijos centrą atvyktų Baudžiamajame kodekse nustatytais pagrindais (88 straipsnis). Pažymėtina, kad VMVPĮ bei Baudžiamojo kodekso pakeitimo projektais atitinkamai siūloma keisti vidutinės priežiūros priemonės ir auklėjamojo poveikio priemonės terminus bei jų vykdymo pokytį, numatant galimybę vidutinės priežiūros priemonę skirti iki šešių mėnesių (su pratęsimo galimybe), o maksimalų auklėjamojo poveikio priemonės terminą sutrumpinti iki dvejų metų. Taip pat siūloma keisti šios priemonės vykdymo tvarką, suteikiant vaikų socializacijos centrui, jeigu vaikas pasiruošęs, išleisti jį atlikti likusį auklėjamojo poveikio priemonės laikotarpį savivaldybėje prižiūrint centrui. Pritariant šiems pakeitimams, tikimasi, kad jog vyks aktyvus vaikų socializacijos centrų ir vaiko gyvenamosios vietos savivaldybės ir kitų specialistų aktyvus bendradarbiavimas, siekiant užtikrinti pasiektų teigiamų vaiko elgesio pokyčių tęstinumą. Atsižvelgiant į tai, kad nebuvo pritarta įstaigos siūlymams keisti vaikų socializacijos centrų statusą, atsisakant vaikų socializacijos centrų priskyrimo bendrojo ugdymo mokykloms statuso, ir užtikrinant specializuotos kompleksinės pagalbos vaikams teikimą, Kontrolierė tikisi, jog numačius, kad vaiko vidutinės priežiūros ir auklėjamojo poveikio priemonės bus įgyvendinamos remiantis kolegialiu – socialinės apsaugos ir darbo, švietimo, mokslo ir sporto, sveikatos apsaugos bei teisingumo ministrų patvirtintu aprašu, užtikrins visapusišką ir koordinuotą priemonių įgyvendinimą.

Paminėtina, kad Administracinių nusižengimų kodekso projektu siūloma įteisinti naują reagavimo algoritmą, numatant, kad pirmoji institucija, reaguojanti į policijos pranešimą apie vaiko, kuriam nėra sukakę administracinės atsakomybės amžiaus, padarytą administracinio nusižengimo požymių turinčią veiką, būtų vaiko gyvenamosios vietos savivaldybė. Šiuo pakeitimu siekiama suvienodinti garantijų gavimo galimybę ir užtikrinti, kad vaikai ir jų atstovai pagal įstatymą visų pirma gautų išankstines paslaugas ir pagalbą. Savivaldybė, būdama atsakinga už savo bendruomenės narius, pagal vietos savivaldos įstatymą, privalo būti pirmoji institucija, sužinanti ir atitinkamai užtikrinanti vaikams ir jų atstovams pagal įstatymą tinkamą pagalbą ir paslaugas. Tokiu atveju policijai informaciją perdavus savivaldybės merui, kurio pavedimu tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorių atliktų situacijos vertinimą ir, atsižvelgęs į paaiškėjusias aplinkybes (vaiko padaryto administracinio nusižengimo pobūdį, pakartotinumą ir kitą informaciją), informuotų vaiką ir vaiko atstovus pagal įstatymą apie galimą gauti pagalbą ir paslaugas. Jeigu vertinimo metu paaiškėtų (galimas) vaiko teisių pažeidimas, apie tai būtų informuojama Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba arba jos įgaliotas teritorinis skyrius.

Apibendrinant VMVPJ projekto nuostatas, kad didelė dalis įstatymo nuostatų yra tobulinamos (nėra naujos), atsižvelgiant į praktikoje kylančias problemas ir sunkumus (pagalbos ir paslaugų, konkrečių privalomų įpareigojimų vaiko atstovams pagal įstatymą teikimas; priemonių skyrimas ir parinkimas atsižvelgiant į vaiko sveikatos būklę, negalias, specialiuosius ugdymo ir kitus poreikius, vaiko gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, netinkamo ir nepageidaujamo elgesio, padaryto teisės pažeidimo kontekstą, priemonės skyrimo tikslingumą ir kitas aplinkybes; vaikų socializacijos centro ir kitų institucijų (specialistų) veikla; kt.) bei tikintis, kad vykstant tolimesnėms diskusijoms dėl įstatymų projektų ir juos priėmus, bus skiriamas išskirtinis dėmesys teisės aktų įgyvendinimui.

V. KITI ASPEKTAI

Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimas – tai procesas, kurio metu valstybės dalyvės imasi veiksmų, siekdamos įgyvendinti visas Konvencijoje numatytas teises visiems jų jurisdikcijai priklausantiems vaikams. Pagal Konvencijos 4 straipsnį, valstybės dalyvės „imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių“, siekdamos įgyvendinti Konvencijoje įtvirtintas teises. Nors įsipareigojimus pagal Konvenciją prisiima valstybė, įgyvendinimo užduotis, kad vaikų žmogaus teisės taptų realybe, turėtų įtraukti visus visuomenės sektorius ir, žinoma, vaikus. Labai svarbu užtikrinti, kad visi nacionaliniai teisės aktai visiškai atitiktų Konvenciją, o Konvencijos principai ir nuostatos būtų tiesiogiai taikomos ir tinkamai vykdomos.⁴³

5.1. VAIKO DALYVAVIMAS IR NUOMONĖS IŠKLAUSYMAS

Vaikas yra unikalus informacijos šaltinis. Būtent jis geriausiai žino, kas vyksta jo aplinkoje ir gyvenime, kokie jo poreikiai, ko jis norėtų. Vaiko išsakytą nuomonę – kelrodis, nustatant geriausius vaiko interesus bei visumoje vertinant su konkrečiu vaiku susijusias aplinkybes.

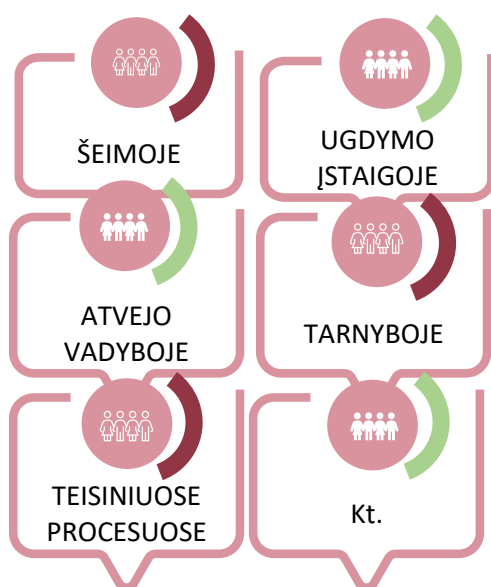
Remiantis Vaiko teisių konvencijos 12 straipsniu, valstybės dalyvės garantuoja vaikui, sugebančiam suformuoti savo pažiūras, teisę laisvai jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais; vaikui būtina suteikiama galimybė būti išklaustytam bet kokio jį liečiančio teisminio ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai ar per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka. Visų vaikų teisė būti išklaustytiems ir jų pažiūroms skirti daug dėmesio yra viena pagrindinių Konvencijos vertybių. JT Vaiko teisių komitetas pažymi, kad vaiko teisė būti išklaustytam yra labai svarbi smurto atvejais. Komitetas laikosi nuomonės, kad vaiko dalyvavimas skatina apsaugą, o vaiko apsauga yra pagrindinis dalyvavimo aspektas.

Vaiko nuomonės išklausymo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimo principas yra vienas pagrindinių vaiko teisių ir laisvių apsaugos principų, įtvirtintas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme, reiškiantis, jog vaikas, sugebantį suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklaustytas visais su juo susijusiais klausimais ir į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams.

Vaiko teisė būti išklaustytam garantuojama sukuriant aplinką, leidžiančią vaikui pasinaudoti šia teise, suteikiant būtiną informaciją, patarimų, atsižvelgiant į jo amžių ir brandą, pagal poreikį pasitelkus specialių žinių turinčius asmenis.

⁴³ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 5 (2003) dėl bendrųjų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonių (4 ir 42 straipsniai, 44 straipsnio 6 dalis), CRC/GC/2003/5.

VAIKO NUOMONĖS IŠKLAUSYMAS

☐☐☐ Labai svarbu, kad artimiausi vaikui asmenys - vaiko tėvai ar kiti vaiko atstovai pagal įstatymą norėtų ir gebėtų išgirsti vaiką, įsiklausytų į jo nuomonę bei atsižvelgtų, vertindami kas geriausia vaikui, tiek priimdami sprendimus, liečiančius vaiką, turinčius įtakos vaiko teisių ir interesų užtikrinimui, tiek bendraudami su vaiku bei tarpusavyje. Pvz., vieno tyrimo metu tėvai nesiekė geranoriškai spręsti susidariusios situacijos, kylančių sunkumų, o vaikai buvo priversti būti tėvų konfliktų sukuryje. Vienas iš vaikų specialistams pasakė, kad „jau pavargo nuo tėvų nuolatinių konfliktų, pageidautų, kad abu tėvai jam girdint neapkalbėtų vienas kito, nes jam tai skaudu girdėti, nepatinka, nes juos abu mylįs“, kad pas tėvą dažnai kalbama skyrybų tema, kuri jam sukelia nemalonius jausmus, kad jis dėl susiklosčiusios situacijos jaučiasi blogai, nes dėl to tėvai pyksta ir, kad jis norėtų, kad greičiau pasibaigtų teismai.

☐☐☐ Vaiko paėmimas iš šeimos yra labai jautrus, skaudus, įvairius jausmus ir emocijas sukiantis bei reakcijas iššaukiantis procesas. Kai kuriais atvejais

suaugusieji (vaiko tėvai, giminaičiai ar kiti vaikui artimi asmenys) dėl subjektyvių ar objektyvių priežasčių imasi įvairių, vaiko interesų neatitinkančių priemonių, apsunkena toliau vykstančius pagalbos teikimo ir (ar) kitus procesus, sprendimų priėmimą, pvz., nuteikinėja vaiką prieš vaiko teisių apsaugos, pagalbą, paslaugas teikiančius specialistus, dezinformuoja vaiką, slaptai įrašinėja pokalbius su specialistais, verčia vaiką teikti melagingą informaciją apie kitus artimus žmones, kt. Taip pat būna atvejų, kai tėvai nesudaro sąlygų vaiko teisių apsaugos (ar kitiems) specialistams bendrauti su vaikais, jiems nedalyvaujant. Tokiu atveju pokalbis su vaiku nėra toks atviras, koks jis galėtų būti, vaikas nesijaučia laisvai ir jaukiai (pvz., vieno iš pokalbių su vaiku metu, nors tėvas į pokalbį nesikišo buvo juntama jo įtaka vaikui, kuris kreipdavosi į tėvą, klausdavo jo pasitikslindamas aplinkybes).

☐☐☐ Vaiko nuomonės tinkamas išklausymas svarbus ir ugdymo įstaigose. Pvz., vienu iš nagrinėtų atvejų buvo skundžiamasi, jog mokykla melagingai apskundė šeimą apie vaiko šeimoje patirtą smurtą („vaikas (dėl turimų SUP) yra linkęs labai meluoti, kai supyksta, gali prikalbėti bausių dalykų“). Nustatyta, kad mokykla, atsižvelgdama į vaiko specialiuosius ugdymo(si) poreikius, dėjo pastangas aiškintis susidariusią situaciją visų pirma pati, vėliau informavo Tarnybą. Kontrolierės nuomone, mokykla, turėdama informacijos apie galimai vaiko patiriamą smurtą ir apie tai informuodama suinteresuotas institucijas, turėtų užtikrinti maksimaliai vaikui palankias (priimtinas) sąlygas laisvai išsakyti savo nuomonę (poziciją) bei nesudaryti prielaidų ir, tuo labiau, nedaryti jokios tiesioginės ar netiesioginės įtakos vaiko nuomonei, kas galėtų iškreipti vaiko teikiamos informacijos turinį.

☐☐☐ Siekiant užtikrinti, jog paslaugos ir pagalba vaikui (ir šeimai) bus efektyvi, specialistams svarbu žinoti ne tik tėvų, bet ir paties vaiko nuomonę. Todėl svarbu, kad į atvejo nagrinėjimo posėdį būtų kviečiamas ir vaikas, jeigu tai neprieštarauja jo interesams ir, jeigu pagal amžių ir brandą jis geba išreikšti nuomonę dėl savo ir (ar) šeimos situacijos. Jei vaikas nedalyvauja atvejo vadybos posėdyje arba tai prieštarauja geriausiems jo interesams, tačiau yra poreikis pateikti vaiko nuomonę, jam turi atstovauti Tarnybos specialistas. Įstaigoje nagrinėjamais atvejais gana retai stebima atvejo vadybos dokumentuose fiksuotas vaiko dalyvavimas atvejo vadybos posėdžiuose,

vaiko nuomonės fiksavimas ar atskira vaiko nuomonė dėl šeimos situacijos, paslaugų poreikio ar pan. Taip pat pastebima, kad atvejo vadybą koordinuojantys specialistai (atvejo vadybininkas, socialinis darbuotojas) negeba rasti kontakto su vaiku, užmegzti ir suformuoti pasitikėjimu grįstą ryšį, kuris būtinas, siekiant vaiko situacijos pokyčio, jo dalyvavimo pagalbos procese ir kt. Pvz., nagrinėtu atveju vaikas atsisakė lankyti psichologo konsultacijas, tačiau specialistai nedėjo pastangų (ar negebėjo), kad išsiaiškintų vaiko nuomonę dėl atsisakymo priimti paslaugas, galimai kitos pagalbos poreikio.

☐☐☐ Vaiko nuomonės išklauskymas – viena iš vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimo proceso dalių. Tarnyba, pradėdama nagrinėti pranešimą, susitinka su vaiku, užsitikrindama galimybę pabendrauti su juo be apribojimų, jeigu yra poreikis, – nedalyvaujant vaiko atstovams pagal įstatymą. Atsižvelgus į vaiko amžių ir brandą, vaikas apie galimą jo teisių pažeidimą išklauskomas jam priimtiniu būdu.

Kontrolierės nuomone, vaiko nuomonės išklauskymas nėra paprasta procedūra. Vaiko teisių apsaugos ir kiti specialistai turi būti gerai pasirengę šiam darbui, turėti specialių įgūdžių kaip tinkamai sužinoti ir suprasti vaiko sakomą, kitaip perduodamą informaciją, kokius metodus ir priemones naudoti bei kaip tinkamai fiksuoti gautą informaciją. Deja, būna atvejų, kai vaiko teisių apsaugos specialistai neišklauso vaiko nuomonės, nes nesutinka vaiko tėvai. Pvz., vaiko teisių apsaugos specialistai neišklausė vaiko, gyvenančio smurtinėje aplinkoje, nuomonės, nors turėjo informacijos apie nevienkartinius konfliktus vaiko gyvenamojoje aplinkoje. Specialistai pasikloviė mamos teiginiais, kad vaikas smurto nematė. Mama nesutiko, kad specialistai bendrautų su vaiku, argumentuodama „traumuojančia vaiko patirtimi“, tačiau tyrimo duomenys šio argumento nepatvirtino – nebuvo informacijos, kad anksčiau specialistams bendraujant su vaiku, jo reakcija į specialistus būtų neigiama, vaikas bijotų, atsisakytų bendrauti ir pan. Priešingai, motinos paaiškinimas leido manyti, kad vaiko traumuojanči patirtis galėjo susiformuoti stebint konfliktus šeimoje, gyvenant smurtinėje aplinkoje. Pažymėtina, kad vaiko teisė būti išklauskamam neatsiejama nuo teisės būti apsaugotam nuo bet kokios formos smurto. Neišklausant vaiko nuomonės, sudaromos prielaidos vaikui toliau patirti smurtą, nebūti išgirstam ir apsaugotam.

Vaiko nuomonės išklauskymas yra svarbus priimant sprendimus, susijusius su vaiko apsauga ir gerove. Tačiau pasitaiko atvejų, kai vaikas neišklauskomas dėl visų aplinkybių, galimų vaiko teisių pažeidimų. Kontrolierė pažymi, kad priklausomai nuo vaiko pateiktos informacijos, išsakytos nuomonės ir kt., gali kisti rizikos veiksnių identifikavimas bei reikiamos pagalbos poreikio apimtis.

Vaiko nuomonės išklauskymui tiesiogiai, tinkamoje aplinkoje turi būti skiriamas išskirtinis dėmesys. Pvz., vienu atveju vaiko teisių apsaugos specialistai vaiko nuomonę išklauskė telefonu, tačiau toks būdas nėra tinkamas dėl įvairių priežasčių (pokalbio kokybės, aplinkos, kurioje yra vaikas, galimo poveikio, kt.). Kontrolierės nuomone, specialistai turi pareigą sudaryti vaikui galimybę išreikšti savo nuomonę tiesiogiai, nes ji yra svarbi nustatant ir (ar) aiškinantis konkrečias aplinkybes ar kt.

Tyrimų metu taip pat pastebimi atvejai, kai vaiko nuomonė nėra išklauskoma, o duomenys apie vaiko nuomonės išklauskymą perkeliama į vaiko situacijos vertinimo anketą iš kitų dokumentų. Kontrolierės vertinimu, tai negali būti prilyginama vaiko nuomonės išklauskymui ir tik aktuali informacija iš anksčiau atliktų vaiko situacijos vertinimų galėtų būti nurodoma, pažymint, kada ji buvo fiksuota, argumentuojant perkeltos informacijos svarbą ir (ar) reikšmę konkrečiam vaiko situacijos vertinimui.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas akcentuoja⁴⁴, kad vaikas neturėtų būti apklausiamas dažniau nei būtina, ypač tais atvejais, kai tiriami žalingi atvejai, vaiko „išklausymas“ yra sudėtingas procesas, kuris gali turėti trauminį poveikį vaikui; nuomonei išreikšti privalo būti užtikrintos tinkamos sąlygos (kada atsižvelgiama į vaiko asmeninę ir socialinę padėtį), sudaryta aplinka, kurioje vaikas jaustųsi gerbiamas ir saugus, todėl galėtų laisvai išreikšti savo nuomonę; vaiko pažiūroms būtina skirti daug dėmesio, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą. Išskirtinos situacijos (dažniausiai galimo seksualinio smurto atvejais), kai vaiko teisių apsaugos specialistai tikslingai neišklauso vaiko nuomonės, siekdami, kad vaikas kuo mažiau patirtų galimai prieš jį įvykdytos nusikalstamos veikos sukeltus traumuojančius padarinius. Su vaiku apie galimus seksualinio pobūdžio veiksmus jo atžvilgiu tikslingiausia bendrauti teisėsaugos institucijų organizuotų vaiko apklausų metu (padedant psichologui).

☐☐☐ Vaikų nuomonė yra itin svarbus įrankis baudžiamajame procese, ypač kai siekiama iširti nusikalstamą veiką, susijusią su vaikais kaip nukentėjusiais ar liudytojais. Vaiko parodymai gali būti esminis įrodymas, padedantis atskleisti nusikalstamos veikos aplinkybes, nustatyti atsakomybę ir užtikrinti teisingumą. Tačiau vaiko nuomonė, dėl jo amžiaus, emocinio pažeidžiamumo ir priklausomybės nuo suaugusiųjų, gali būti specialiai įtakojama bylos dalyvių – pvz., kaltinamojo ar kitų su byla susijusių asmenų, kurie gali siekti paveikti vaiko parodymus per manipuliavimą, spaudimą ar grasinimus. Siekiant užkirsti kelią tokiam neteisėtam poveikiui, baudžiamajame procese numatytos kardomosios priemonės, pvz., draudimas ieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ar liudytoju. Ši priemonė padeda apsaugoti vaiką nuo galimo psichologinio spaudimo, užtikrina jo emocinį saugumą ir galimybę laisvai duoti parodymus. Iš įstaigoje tirtų atvejų žinoma, kad giminaičių atžvilgiu buvo taikytos kardomosios priemonės ir netgi pradėti ikiteisminiai tyrimai dėl poveikio liudytojams. Kontrolierė taip pat kreipėsi į prokuratūrą dėl giminaičių vaikams daromos įtakos susirašinėjant su vaikais baudžiamojo proceso metu. Baudžiamajame procese taikomos priemonės yra būtinos siekiant ne tik apginti vaiko teises, tame tarpe ir teisę į nuomonę, bet ir užtikrinti baudžiamojo proceso teisėtumą bei objektyvumą.

☐☐☐ Vaikas turi būti išklašytas teismo nagrinėjimo metu. Sprendžiant bet kokį su vaiku susijusį klausimą, vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklašytas tiesiogiai, o jei tai neįmanoma, – per atstovą ir priimant sprendimą į jo norus turi būti atsižvelgta, jei tai neprieštarauja paties vaiko interesams. Vaiko nuomonė gali būti pareikšta žodžiu (užtikrinant tinkamą aplinką vaikui), raštu arba kitais vaiko pasirinktais būdais.

Sprendžiant dėl globėjo paskyrimo ar įvaikinimo, į vaiko norus turi būti atsižvelgiama išskirtinai. Sprendžiant tėvų ginčą dėl vaiko gyvenamosios vietos nustatymo, bendravimo tvarkos ir kitus sprendžiamus klausimus, išklašant vaiką siekiama išsiaiškinti vaiko santykius su tėvais, išsiaiškinti tarpusavio santykių glaudumą, vaiko poreikius ir pan., nereikalaujant iš vaiko tiesiogiai išdėstyti savo nuomonę, su kuriuo iš tėvų jis norėtų gyventi ateityje, kas būtų laikytina atsakomybės dėl sprendimo priėmimo perkėlimu vaikui. Tai turėtų nuspręsti teismas, įvertinęs visas bylos aplinkybes, sprendimą priimdamas atsižvelgęs į geriausius vaiko interesus.

Teismo nagrinėjimo (susijusio su vaiko interesais) metu gali būti skiriama teismo psichologinė, psichiatrinė ekspertizė, siekiant nustatyti, ar vaikas geba suformuluoti savarankišką, tėvų neįtakotą nuomonę, bei vaiko nuomonės turinį.

⁴⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 12 (2009) dėl vaiko teisės būti išklašytam, CRC/C/GC/12.

5.2. TYRIMŲ DĖL VALSTYBĖS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS IR ĮVAIKINIMO TARNYBOS NEVEIKIMO IR (AR) NETINKAMO TARNYBINIŲ PAREIGŲ ATLIKIMO ATVEJŲ APŽVALGA

Nuo 2018 m. liepos 1 d. pradėjo veikti reformuota vaiko teisių apsaugos institucijų sistema. Nors sistemą sudaro daug skirtingo pavaldumo ir skirtingose srityse veikiančių institucijų ir įstaigų, kurių kompetencijos ir įgaliojimai užtikrinant bei ginant vaiko teises nustatyti Vaiko teisių apsaugos pagrindų bei šių įstaigų ir institucijų veiklą reguliuojančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose, pagrindine institucija, reaguojančia į galimus vaiko teisių pažeidimus, laikytina Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, veikianti per savo teritorinius padalinius.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme nustatyta, kad Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba atlieka tarptautinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo organizavimo centrinės institucijos funkcijas Lietuvos Respublikoje; gina ir užtikrina vaiko teises ir atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams savivaldybių teritorijose visą parą; užtikrindama visų savivaldybių teritorijose gyvenančių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, galimo vaiko teisių pažeidimo atveju vertina vaiko situaciją, inicijuoja atvejo nagrinėjimą, priima sprendimus dėl individualių vaiko teisių apsaugos atvejų; tvarko ir užtikrina vaikų, kuriems reikalingos ir taikomos vaiko teisių apsaugos priemonės, apskaitą; organizuoja vaiko globą ir įvaikinimą, koordinuoja globos priežiūrą; sudaro mobiliąsias komandas intensyviai pagalbai šeimai teikti ir koordinuoja jų darbą; nustatytais atvejais ir tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus teisme, dalyvauja teismo posėdžiuose ir pateikia teismui išvadą, atstovauja vaiko interesams; atstovauja vaiko interesams ikiteisminio tyrimo ir (ar) baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme metu; dalyvauja neturtinio pobūdžio teismo sprendimų, priimtų dėl vaiko, vykdymo procese; renka informaciją apie vaiko teisių apsaugos būklę savivaldybėse ir teikia metodinę pagalbą bei siūlymus savivaldybės institucijoms ir įstaigoms dėl vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo tobulinimo; organizuoja visuomenės švietimą vaiko teisių apsaugos klausimais; valdo ir disponuoja informacija apie vaiko teisių apsaugos būklę; organizuoja mokymus, šviečiamojo pobūdžio susitikimus, edukacinius užsiėmimus, skirtus įvairių sričių (socialinės, sveikatos apsaugos, teisėsaugos, švietimo ir kt.) specialistams, vaikams ir jų šeimoms, vaiko teisės į visapusišką apsaugą nuo seksualinio smurto užtikrinimo srityje; kt.

Lygiagrečiai su institucine vaiko teisių apsaugos reforma buvo išgrynintos įvairių vaiko teisių apsaugos sričių specialistų kompetencijos bei funkcijos, nustatyti institucijų bendradarbiavimo mechanizmai, nustatyti ragavimo į galimus vaiko teisių pažeidimus ir paslaugų poreikio vertinimo bei teikimo algoritmai.

Šių priemonių visuma leido pasiekti teigiamų pokyčių ginant ir apsaugant vaiko teises, formuojama vienoda praktika, plečiamas paslaugų vaikui ir šeimai spektras, didelis dėmesys skiriamas jų kokybei bei savalaikiškumui, nuolat tobulinama visų institucijų, susijusių su vaiko teisių apsauga įvairiose jo gyvenimo srityse, sąveika ir bendradarbiavimas. Tačiau, neneigiant teigiamų pokyčių daugelyje vaiko teisių užtikrinimo sričių, įskaitant ir priskirtinas Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos kompetencijai, nuolat kyla nauji iššūkiai, taip pat išlieka poreikis tobulinti vaiko teisių apsaugos algoritmus ir (ar) atskiras priemones.

Vaiko teisių apsaugos padėties stebėsenai yra reikšmingi duomenys apie dažniausiai nustatomus vaiko teisių pažeidimus bei vaiko teises pažeidusius asmenis. Kaip matyti iš šioje ataskaitoje pateiktos gautų ir išnagrinėtų skundų statistinės analizės, pareiškėjai dažniausiai skundė Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą (Teritorinius skyrius). Ši tendencija išlieka kelis metus iš eilės.

2024 metais atliktuose (baigtuose) tyrimuose buvo vertinti 553 galimi vaiko teisių pažeidimai, iš jų – 123 dėl galimai netinkamo Tarnybos ir jos Teritorinių skyrių tarnybinių funkcijų vykdymo ir (ar) Tarnybos neveikimo atvejais. Atlikus tyrimus nustatytas 51 netinkamo tarnybinių pareigų atlikimo atvejis.

2024 metais stebimas pagrįstų skundų (atliktų tyrimų) santykio su išnagrinėtais skundais sumažėjimas – jis siekia 41 proc. (2023 metais – 47 proc.), tačiau jis didesnis nei ankstesniais laikotarpiais.

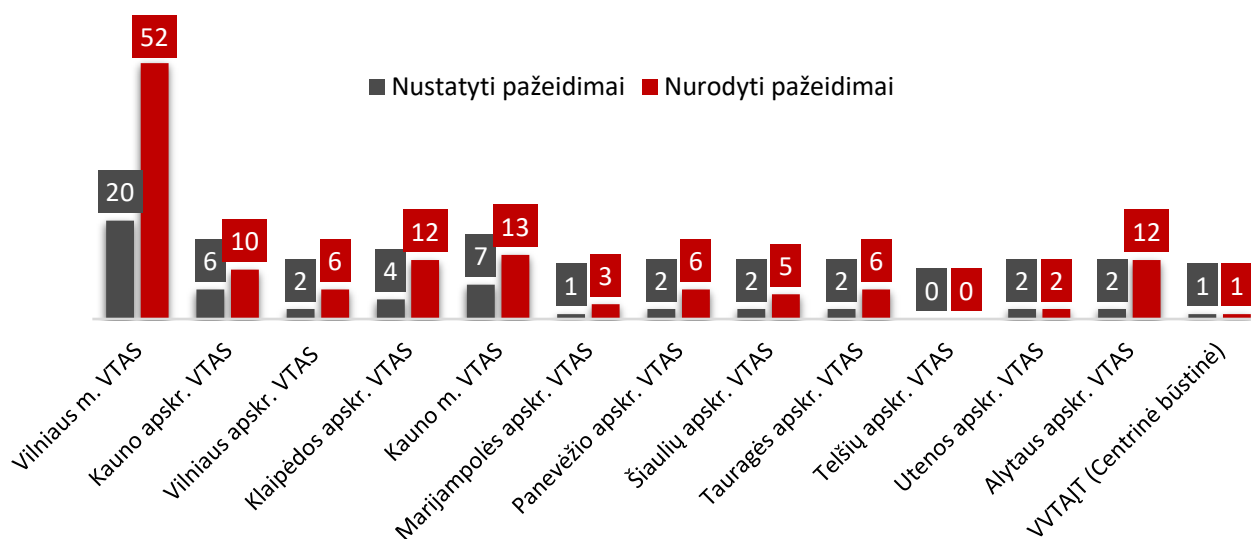
Tikėtina, jog šį teigiamą pokytį lemia savalaikė nustatytų pažeidimų ir trūkumų analizė, praktinio taikymo problemų

sprendimas teisinio reglamentavimo keitimo priemonėmis, tinkamų organizacinių priemonių taikymas, specialistų kvalifikacijos tobulinimas, tačiau reikalinga tolimesnė stebėseną pokyčių tvarumui įvertinti.

Procentinio išnagrinėtų ir pagrįstų skundų santykio dinamika

Kaip ir ankstesniais metais, aktyviausi pareiškėjai buvo didžiuosiuose šalies miestuose (duomenys pateikti diagramoje), didžiausias nustatytų pažeidimų skaičius taip pat nustatytas dėl šių miestų (regionų) Tarnybos teritorinių skyrių veiksmų ar neveikimo.

Nustatytų pažeidimų dinamikoje stebimas nežymus mažėjimas, tačiau šis sumažėjimas nesudaro prielaidų daryti išvadas dėl esminių pokyčių, kurių vertinimui reikalinga ilgesnio laikotarpio pokyčių stebėseną ir fiksavimas.

Analizuojant dažniausiai nustatomus Tarnybos veiklos trūkumus, pastebėtina, jog tendencijos išlieka nepakitusios – dažniausiai nustatomi pažeidimai (netinkamas tarnybinių pareigų atlikimas) reagavimo į pranešimus dėl galimų vaiko teisių pažeidimų ir vaiko situacijos vertinimo srityje, taip pat stebimi netinkamo vaiko interesų atstovavimo teisiniuose procesuose atvejai, neišklausoma ar netinkamai išklausoma vaiko nuomonė, sprendžiant su juo susijusius klausimus ar vertinant tam tikras situacijas, neišnaudojamos priemonės, užtikrinančios vaiko teisę bendrauti su abiem tėvais, taip pat lieka neišspręstos bendradarbiavimo su socialiniais partneriais problemos.

☐☐ Pranešimų dėl galimo vaiko teisių pažeidimo nagrinėjimo ir vaiko situacijos vertinimo trūkumai

☐ Nesavalaikis reagavimas į galimus vaiko teisių pažeidimus

Pagal Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 36 straipsnio 1 dalies nuostatas, Tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, gavęs žodžiu, raštu ar bet kokiomis nuotolinio ryšio priemonėmis pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą, kuo skubiau, tačiau ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo pranešimo gavimo dienos, pradeda nagrinėti pranešimą. Reaguodamas į pranešimą apie galimą smurto prieš vaiką naudojimą, galimai kilusį pavojų vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei ar vaiko buvimą jam nesaugioje aplinkoje, pranešimą pradeda nagrinėti pranešimo gavimo dieną, tačiau ne vėliau kaip per 6 val. nuo pranešimo gavimo momento, ir užbaigia visus veiksmus ne vėliau kaip per 3 darbo dienas (36 straipsnio 2 dalis).

Pagal iki 2024 m. lapkričio 1 d. galiojusią Vaiko situacijos vertinimo tvarkos aprašo redakciją, vaiko situacijos vertinimas turėjo būti atliktas ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo pranešimo gavimo dienos. Apibendrinus atliktuose tyrimuose nustatytus pažeidimus matosi, kad Tarnyba dažnai nesilaikė teisės aktų reikalavimų dėl reagavimo į gautą pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą bei vaiko situacijos vertinimo terminų. Nustatyti atvejai, kai dėl gautų pranešimų apie galimą vaiko teisių pažeidimą, vaiko situacijos vertinimas be jokių objektyvių priežasčių (pvz., vaiko liga ar kitos aplinkybės, nesudaranti prielaidų susitikti su tėvais, vaikais išklausti jų nuomonės, paaiškinimų, kt.) buvo atlikti tiksliai po mėnesio ar pusantro mėnesio.

Neretai tokio pobūdžio pažeidimai pasitaiko esant tėvų skyrybinėms situacijoms arba tėvams išsiskyrus, ypač kai nesutariama dėl bendravimo su vaikais tvarkos, dalyvavimo vaikų auklėjime ir pan., juos įtakoja ir dideli Tarnybos teritorinių skyrių darbo krūviai, darbo organizavimo ypatumai, tačiau visos šios aplinkybės negali pateisinti nesavalaikį reagavimą į pranešimus

☐ Neišsamus vaiko situacijos vertinimas ir anketų pildymo trūkumai

Šios rūšies pažeidimai sąlygoja neišsamų ir (ar) neobjektyvų vaiko situacijos įvertinimą, kas neigiamai įtakoja sprendimus dėl apsaugos vaikai poreikio nustatymo, atitinkamų pagalbos priemonių skyrimo bei kitų vaiko teisių užtikrinimo aspektų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė pažymose ne kartą atkreipė dėmesį, kad, kai gaunamas pranešimas apie vaiko teisių pažeidimą, svarbu atidžiai ištirti keletą pagrindinių aspektų – kokia vaiko teisė pažeista, kas galimai ją pažeidė, ar vaiko saugumui kyla grėsmė (ar reikia nedelsiant imtis veiksmų, kad būtų apsaugotas vaikas), t.t. Svarbu nustatyti, kokia yra pranešimo turinio reikšmė; pagal tai vaiko teisių apsaugos specialistas gali planuoti savo veiksmus, išklausti vaiką ir jo tėvus dėl aplinkybių, susijusių su pranešimu, kaip yra nustatyta Vaiko situacijos vertinimo apraše.

Tačiau nustatyti ne tik neišsamaus ir netinkamo vertinimo, bet ir aplinkybių iškraipymo vertinant vaiko situaciją atvejai. Pvz., vienu iš tirtų atvejų buvo gautas pranešimas dėl galimai naudojamo smurto vaiko atžvilgiu („namuose yra mušamas, matomos mėlynės ant kūno, taip pat pastebimi ir psichologinio smurto požymiai, jam yra skaičiuojamas maistas“), tačiau nebuvo nurodyti galimai smurtavę asmenys. Tarnybos teritorinio skyriaus specialistai, vertindami vaiko situaciją, nurodė, kad

galimas smurtautojas – vaiko mama, informaciją perdavė teisėsaugos pareigūnams, nors duomenys niekaip nepatvirtino, jog pranešėjas būtų nurodęs, kad smurtauja (fiziškai ir psichologiškai), riboja maistą būtent mama. Kiti šeimos nariai (kartu gyvenantys seneliai, tėvas, auklė) nurodyto galimo smurto kontekste net nebuvo vertinti. Pranešimo aplinkybių iškreipimas neleidžia tinkamai įvertinti tikrosios situacijos, pavojinga vaikui situacija gali būti ignoruojama, susitelkiant vien į tik vieno šeimos nario (šiuo atveju – mamos) atsakomybę, neužduodant vaikui, kitiems šeimos nariams kitų kontrolinių klausimų apie kitus asmenis, kurie gali būti atsakingi už smurtą. Kitu atveju, į Skyrių buvo kreiptasi dėl prieš vaiką galimai taikomo motinos sugyventinio psichologinio smurto ir motinos aplinkoje galimai vartojamų psichoaktyvių medžiagų, tačiau Skyrius pranešimą fiksavo kaip tėvų konfliktinius tarpusavio santykius ir situacija objektyviai ir išsamiai įvertinta nebuvo.

Vaiko situacijos vertinimo tvarkos apraše nustatyta, kad, atliekant vaiko situacijos vertinimą ir nustatant rizikos veiksnius (-ius), taip pat turi būti nurodoma, ar yra nustatytas (-i) apsaugos veiksniai: vaiko atstovai pagal įstatymą suvokia situaciją, žino galimos pagalbos vaikui ir (ar) sau būdus ir imasi aktyvių veiksmų bei efektyvių priemonių situacijai keisti; rizikos veiksniai nustatomi tik vienam iš vaiko atstovų pagal įstatymą, o kitas vaiko atstovas pagal įstatymą geba užtikrinti vaikui saugią aplinką, jo teises bei geriausias interesus; nustatyti rizikos veiksniai nėra tiesiogiai susiję su vaiko atstovų pagal įstatymą veikimu ar neveikimu, o vaiko atstovai pagal įstatymą geba užtikrinti vaiko teises ir interesus; kiti objektyvūs apsaugos veiksniai, kurie sumažina arba gali sumažinti nustatytų rizikos veiksnių įtaką vaiko saugumui. Nurodyti veiksniai, nustatyti atliekant vaiko situacijos vertinimą, turi būti pagrįsti konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis bei argumentais. Nagrinėtų atvejų analizė rodo, kad ne visais atvejais nustatomi veiksniai, nurodomi vaiko situacijos vertinimo anketose, yra pagrįsti konkrečiomis aplinkybėmis ir argumentais, taip pat yra atvejų, kai paminėtos anketos yra užpildomos neišsamiai. Nustatyti atvejai, kai atliekant vaiko situacijos vertinimą nebuvo įvertinta vaiko gyvenamoji aplinka, nors pagal skundžiamas aplinkybes tai buvo būtina atlikti. Pastebėta ir tai, kad vaiko situacijos vertinimo metu visiškai nevertinama informacija apie vieno iš tėvų neteikiamą išlaikymą, ji nėra fiksuojama anketose, nors ir yra gaunama, bei atitinkamai nevertinama nustatant rizikos veiksnius. Nustatyta, kad vaiko situacijos vertinimo anketose nebuvo fiksuoti galimi motinos ketinimai žaloti ir sužaloti vaiką, nors turėjo būti įvertinti saugios aplinkos vaikui ir (ar) pagalbos vaikui ir šeimai poreikio nustatymo aspektu. Pasitaiko atvejų, kai nevertinami aspektai (jie neatsispindi vaiko situacijos vertinimo anketose), susiję su tėvų smurtiniu tarpusavio elgesiu ir smurtinio pobūdžio veiksmais vaiko akivaizdoje.

Pastebima, kad vertinant vaiko situaciją dažnai nesikreipiama į socialinius partnerius dėl vertinimui reikšmingų duomenų pateikimo (policijos, sveikatos priežiūros, švietimo įstaigos), kas daro vertinimą neišsamų ir neobjektyvų, nesudaro prielaidų įvertinti vaiko situaciją ir užkirsti kelią vaiko teisių pažeidimui atsirasti ar nutraukti tęstinį vaiko teisių pažeidimą. Pažymėtina, kad objektyvus bei išsamus vaiko ir šeimos situacijos įvertinimas yra itin reikšmingas ne tik vertinant pagalbos vaikui ir šeimai ar apsaugos vaikui poreikį, bet ir tolimesniam socialinių partnerių darbui su šeima. Vienu iš nagrinėtų atvejų, dėl informacijos iš sveikatos priežiūros įstaigos bei policijos nesurinkimo situacija baigėsi vaiko netektimi. Kitais atvejais, nors pasekmės nėra tokios skausmingos, net ir esant objektyviam poreikiui (dėl skundžiamų aplinkybių, pvz., nesisteminis mokyklos lankymas, nepriežiūra, netinkamas rūpinimasis sveikata, smurtas) nesikreipiama į jokiais su vaiku susijusias institucijas.

☐ Vaiko nuomonės apie galimą vaiko teisių pažeidimą neišklausymas, netinkamas išklausymas ir (ar) jos netinkamas fiksavimas

Ne mažiau svarbu, kad nustatyti atvejai, kai vaiko situacijos vertinimo metu nėra išklausoma vaiko nuomonė, nors Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 36 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad Tarnyba ar jos įgaliotas teritorinis skyrius, nagrinėdamas pranešimą apie galimą vaiko teisių

pažeidimą, susitinka su vaiku, užsitikrindamas galimybę pabendrauti su juo be apribojimų, jeigu yra poreikis, – nedalyvaujant vaiko atstovams pagal įstatymą, atsižvelgęs į vaiko amžių ir brandą išklauso vaiką jam priimtiniu būdu apie galimą jo teisių pažeidimą.

Sutiktina, kad esant nuolatiniais tėvų tarpusavio konfliktams ir nuolat teikiant pranešimus dėl galimų vaiko teisių pažeidimų, ypač jiems nepasitvirtinant, nuolatinis ar pakartotinis vaiko klausinėjimas apie skundžiamas (neretai tas pačias) aplinkybes gali sukelti neigiamas pasekmes vaikui (kaip ir užsitęsęs vaiko įtraukimas į tėvų konfliktą), tačiau nustatyti atvejai, kai vaiko nuomonė ir pozicija buvo neišklaudyta nesant objektyvių aplinkybių. Be to, pastebima, kad aukščiau nurodytais atvejais Tarnyba ir jos teritoriniai skyriai yra nepakankamai aktyvūs naudodamiesi jiems suteiktais instrumentais nutraukti piktnaudžiavimo kreipimosi teise atvejus.

☐☐☐ Vaiko teisių ir jo interesų atstovavimo teisminiuose procesuose trūkumai

Siekiant gerinti vaiko interesų atstovavimą teisminiuose procesuose, vienodinti teismams teikiamų išvadų dėl ginčų, susijusių su vaikais, praktiką, buvo patvirtinti Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos arba jos įgalioto teritorinio skyriaus, ištyrusio šeimos aplinkos sąlygas, teismui teikiamos išvados dėl nagrinėjamo ginčo dėl vaiko turinio reikalavimai⁴⁵. Šiuo teisės aktu nustatyta, kad išvadą sudaro įžanginė, aprašomoji ir motyvuojamoji dalis, taip pat nustatyta, kad aprašomojoje išvados dalyje turi būti nurodoma šeimos aplinkos sąlygų ištyrimo rezultatai bei vertinimas (vaiko fizinių poreikių tenkinimas ir saugios aplinkos užtikrinimas, vaiko tėvų gyvenimo būdas, sąlygos ir kt.); bendrųjų ir (ar) individualiųjų vaiko poreikių vertinimas (vaiko ugdymas, lavinimas ir auklėjimas, emociniai ir socialiniai vaiko poreikiai ir jų tenkinimas, vaiko laisvalaikis ir socialiniai ryšiai, jų stabilumo užtikrinimas ir kt.); kiekvienos iš ginčo šalių gebėjimai ir galimybės užtikrinti vaiko poreikius (saugios (fizinė, socialinė, emocinė prasme) aplinkos sukūrimas, tinkamų gyvenimo sąlygų užtikrinimas, vaiko raidai būtinų priemonių suteikimas, emocinių saitų su vaiku įvertinimas); vaiko nuomonė apie ginčą ir jos įvertinimas (vaiko norai: su kuriuo iš tėvų norėtų gyventi, ar norėtų pakeisti mokymosi įstaigą, vaiko nuomonė apie santykius su ginčo šalimis, paaiškėjusių aplinkybių apibendrinimas); kita su vaiku ir sprendžiamu ginču susijusi informacija ir duomenys. Motyvuojamoje išvados dalyje turi būti nurodomas vaiko interesų įvertinimas (kaip esminis dalykas, nes tėvų teisės vaiko atžvilgiu nėra absoliučios); Tarnybos arba jos teritorinio skyriaus argumentuotas siūlymas, koks ginčo sprendimo būdas geriausiai atitiktų vaiko interesus, kuris būtų vaikui naudingas artimiausiu metu ir ateityje.

Kaip ir ankstesniais metais, nustatyti atvejai, kai teismams buvo pateiktos neišsamios, neobjektyvios išvados, o teikiant jas nebuvo surinkta ir įvertinta visa reikšminga bei objektyvi informacija. Vienu iš nagrinėtų atvejų vaiko nuolatinio globėjo paskyrimo byloje dėl netinkamo Tarnybos atstovo pasirengimo bylai buvo atidėtas teismo posėdis.

Taip pat nustatyti netinkamo nukentėjusių vaikų atstovavimo baudžiamojo proceso metu atvejai. Nagrinėtu atveju, Skyrius, būdamas nukentėjusių vaikų įstatyminiu atstovu baudžiamajame procese, nepakankamai efektyviai atstovavo vaikų teises ir interesus, nebuvo aktyvus, nesikreipė (motyvuodamas Skyriuje turima informacija) į teisėsaugos institucijas dėl įpareigojimo galimai smurtavusiam asmeniui skirti kardomąją priemonę – gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu nei pradėjus ikiteisminį tyrimą, nei motinai susigrąžinus vaiką (teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su motina ir netaikius jokių ribojimų ji galėjo daryti poveikį vaikams). Pažymėtina, kad siekiant užkardyti bet

⁴⁵ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2017 m. kovo 29 d. įsakymu Nr. A1-156 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos arba jos įgalioto teritorinio skyriaus, ištyrusio šeimos aplinkos sąlygas, teismui teikiamos išvados dėl nagrinėjamo ginčo dėl vaiko turinio reikalavimų patvirtinimo“.

kokias prielaidas galimiems nukentėjusių vaikų teisių pažeidimas, neturėtų būti apsiribojama paklausimais apie taikytas kardomąsias priemones ir pan., bet aktyviai kontaktuojama su ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnais, baudžiamojo proceso įstatymų nustatyta tvarka kreipiamasi su prašymais skirti kardomąsias priemones ir kt.

☐☐☐ Nepakankamas aktyvumas užtikrinant vaiko teisę bendrauti su skyriumi gyvenančiais tėvais ir (ar) kitais artimais giminaičiais

Vaiko teisė žinoti savo tėvus, kurti su jais ryšį ir jį išsaugoti yra pamatinė asmenybės vystymuisi, kalbant apie vaiko ir tėvų ryšį, iniciatyva kurti ir palaikyti ryšį pirmiausia tenka tėvui, motinai. Kontrolierės nuomone, vaiko teisės bendrauti su abiem tėvais įgyvendinimas priklauso ir nuo kiekvieno šeimos nario geranoriškumo, gebėjimo iš anksto pasiruošti susitikimams, paruošti vaiką susitikimams. Būtent tėvams tenka didžioji dalis iniciatyvos, pastangų ir atsakomybės, kad būtų sudarytos būtinos prielaidos bendravimui su vaiku.

Vaiko teisių apsaugos institucijos turi padėti tėvų pareigų turėtojams susitarti tarpininkaujant ar kitomis priemonėmis palengvinti kartu negyvenančio tėvo bendravimą su vaiku. Svarbu pabrėžti, kad priemonės tinkamumą apsprendžia jos įgyvendinimo greitis, nes praėjęs laikas gali turėti nepataisomų padarinių vaikų ir tėvų, kurie gyvena skyrium nuo vaikų, santykiams⁴⁶. Europos Žmogaus Teisių Teismas yra ne kartą pabrėžęs, kad šeimos bylose laiko veiksnys gali turėti lemiamos reikšmės vaiko ir tėvo, su kuriuo jis negyvena, santykiams, dėl to jos laikomos prioritetingomis ir reikalauja skubiai nagrinėti.⁴⁷

Skundai dėl Tarnybos teritorinių skyrių veiklos trūkumų, susijusių su tėvų tarpusavio nesutarimais ir ginčais dėl įvairių tėvų teisių įgyvendinimo ir pareigų vykdymo aspektų, vaiko teisės bendrauti su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų užtikrinimu išlieka aktualūs daugelį metų, kadangi taikomos priemonės (dažniausiai – atvejo vadybos procesas) yra neveiksmingos dėl neretai netinkamai parinktos pagalbos priemonių ir (ar) jų trūkumo. Tarnyba turi pareigą reaguoti į vaiko teisių pažeidimą, jei jis kyla dėl tėvų ginčų ir nesutarimų, tačiau neretais atvejais nustatomas formalus Tarnybos veikimas, netaikomos teisinės atsakomybės priemonės vienam iš tėvų, sudarančiam kliūtis vaikui bendrauti su kitu skyrium gyvenančiu kitu iš tėvų ar įtraukiančiam vaiką į tėvų tarpusavio konfliktus, kartais neobjektyviai ir neišsamiai vertinami tokio pobūdžio pranešimai, ypač tais atvejais, kai tokie pranešimai turi pakartotinio pobūdį. Nustatytas ne vienas atvejis, kai vieno iš tėvų trukdymas bendrauti su kitu iš tėvų, vaiko nuteikinėjimas prieš vieną iš tėvų vaiko situacijos vertinimo metu nevertinamas kaip rizikos veiksnys ir neatitinkantis vaiko interesų net ir tais atvejais, kai trukdantis bendrauti ar nuteikinėjantis vaiką vienas iš tėvų atsisako priimti pagalbą, ignoruoja teikiamą pagalbą ir specialistus.

Aktualūs lieka vaiko, esančio globoje, ar apgyvendinto saugioje aplinkoje teisės bendrauti su tėvais ir kitais artimais giminaičiais, įgyvendinimo klausimai. Su šios teisės užtikrinimu yra tampriai susijęs globėjo (budinčio globotojo) netinkamo pareigų vykdymo vertinimas. Vienu iš nagrinėtų atvejų, pareiškėja nurodė, kad vaikas nebendruoja su ja, o taip pat su kitais artimaisiais giminaičiais, tačiau Tarnybos teritorinis skyrius dėl šitos, kaip ir kitų aplinkybių, nebendravo su vaiku, o gavęs globos centro informaciją, kad nevyksta brolių ir seserų bendravimas, neidentifikavo rizikos veiksnių ir nenustatė vaiko teisių pažeidimo, o atlikęs vaiko situacijos vertinimą nepasisakė dėl vaiko teisės bendrauti su artimaisiais giminaičiais užtikrinimo, trukdymo bendrauti su tėvais, kitais artimais giminaičiais, atvejais, taip pat atsakomybės globėjui klausimo iškėlimo.

☐☐☐ Globos vaikams organizavimo trūkumai

⁴⁶ Ignaccolo-Zenide prieš Rumuniją, Nr. 31679/96, cit. pirmiau, § 102.

⁴⁷ Eberhard and M. prieš Slovėniją, Nr. 8673/05, 9733/05, Ignaccolo-Zenide prieš Rumuniją, Nr. 31679/96, kt.

Vaiko globėjas atsakingas už tinkamą vaiko priežiūrą, auklėjimą, atstovavimą jo teisėms ir teisėtiems interesams bei jų gynimą, vaiko vystymosi poreikių tenkinimą, jo teisių ir teisėtų interesų įgyvendinimą, turi netrukdyti globojamam vaikui bendrauti su jo tėvais, sudaryti sąlygas vaikui bendrauti su jo artimaisiais giminaičiais, kitais giminaičiais, su kuriais vaiką sieja emociniai ryšiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus, kt.

Už vaiko globos priežiūrą yra atsakinga Tarnyba. Ataskaitiniais metais dažniausiai nustatomi globos organizavimo trūkumai buvo susiję su netinkamu globėjo pareigų vertinimu. Išnagrinėtų skundų analizė rodo, kad globos priežiūros ir peržiūros procese vis dar nepakankamai dėmesio skiriama vaiko teisės bendrauti su tėvais, artimais giminaičiais ir kitais asmenimis, su kuriais vaikas susijęs emociniais ryšiais, įgyvendinimui ir globėjo pareigų šioje srityje įgyvendinimui. Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, neretai neišklausoma vaiko nuomonė šiuo klausimu. Stiprėja tendencija, kai vaikai netenka galimybės bendrauti su tėvais, artimais giminaičiais ar emociniais ryšiais susijusiais asmenimis nedalyvaujant tretiesiems asmenims (globėjams, globos centrų darbuotojams, plačiau apie formuojamą praktiką pasisakyta kituose šios ataskaitos skyriuose).

Stebima ir tai, kad pranešimai apie galimus globojamų vaikų teisių pažeidimus, ypač jei pranešimus teikia tėvai ar giminaičiai, nagrinėjami neišsamiai. Įstaigoje nagrinėti atvejai, kai Tarnybos specialistai neskyrė reikiamo dėmesio pareiškėjų nurodomiems galimiems vaiko teisių pažeidimams išsiaiškinti, neatliko vaikų situacijos vertinimo pagal šiuos pranešimus, nebendravo su vaikais, specialistais, laiku nesikreipė į tuometinio globos centro globos koordinatorių dėl pateiktos informacijos dėl vaikų ugdymo(si) tęstinumo, sveikatos priežiūros paslaugų užtikrinimo, galimos vaikų nepriežiūros būdinčio globotojo šeimoje.

Ataskaitiniu metu nustatytas nepagrįsto laikinosios rūpybos nutraukimo atvejis. Laikinoji rūpyba buvo nutraukta gavus globos centro pranešimą apie tai, kad nepavyksta susisiekti su vaiko rūpintoja (pabėgėliai iš Ukrainos) ir nepatikrinus visų aplinkybių.

Lyginant su ankstesniais metais rečiau, tačiau vis dar nustatomi vaiko globos priežiūros netinkamo vykdymo atvejai (vaiko nuomonės neišklausymas, nustatytų vaiko aplankymo terminų nesilaikymas).

☐☐☐ Bendradarbiavimo su socialiniais partneriais stoka

Bendradarbiavimas su kitomis institucijomis yra svarbi vaiko teisių užtikrinimo proceso dalis, siekiant apsaugoti vaiką ir užtikrinti tinkamą reakciją į galimus pažeidimus. Kitos institucijos gali turėti ir neretai turi svarbią informaciją, kuri padėtų nustatyti rizikas vaikui ir imtis būtinų veiksmų vaiko teisių užtikrinimui.

Be jau paminėtų šioje ataskaitos dalyje nurodyto bendradarbiavimo trūkumo vaiko situacijos vertinimo metu bei vengimo bendradarbiauti įtakos vaiko situacijos vertinimo išsamumui bei objektyvumui, pastebėtina, jog vis dar aktualūs bendradarbiavimo aspektai atvejo vadybos procese. Kaip ir ankstesniais laikotarpiais, Tarnybos dalyvavimas sprendžiant konkrečias vaiko situacijas neretai vis dar formalus, Tarnybos specialistai neišnaudoja teisės aktais nustatytų galimybių daryti poveikį parenkamoms pagalbos vaikui ir šeimai priemonėms. Kontrolierė ne kartą išsakė nuomonę, jog Tarnybos specialistas turi būti aktyvus atvejo vadybos proceso dalyvis, prižiūrintis bei vertinantis vaiko teisių užtikrinimo padėtį atvejo vadybos procese, galintis atkreipti dėmesį į vaiko ir šeimos poreikius bei reikalingas paslaugas.

Vienu iš nagrinėtų atvejų, dėl bendradarbiavimo trūkumo ir netinkamo Tarnybos pareigų vykdymo vaikui buvo panaikinta laikinoji rūpyba ir vaikas du mėnesius buvo be įstatyminio atstovo.

☐☐☐ Vaiko paėmimo iš šeimos bei saugios aplinkos vaikui užtikrinimo trūkumai

Situacija, kai vaikas paimamas iš šeimos (laikinei apgyvendinamas saugioje aplinkoje), yra skausmingas ir traumuojantis įvykis tiek vaikui, tiek tėvams ir kitiems nepilnamečiams šeimos vaikams, kuris neabejotinai sukelia ypatingai neigiamus išgyvenimus, pasimetimą, stresą ir pan. Todėl subtilus, supratingas, dėmesingas ir profesionalus specialistų elgesys ir veiksmai ne tik su vaiku, bet ir jo tėvais, labai svarbus veiksnys, sprendžiant tokias situacijas.

Išnagrinėti atvejai (skundai) parodė, kad ne visais atvejais, priėmus sprendimą laikinai vaiką apgyvendinti saugioje aplinkoje, vaiko atstovams pagal įstatymą suteikiama savalaikė bei aiški informacija dėl vaiko apgyvendinimo (dėl sprendimo pagrindo, proceso eigos, pasekmių ir kt.). Taip pat nustatyti asmenų, galinčių laikinai prižiūrėti vaiką, parinkimo trūkumai.

Vieną iš nagrinėtų atvejų vienam iš tėvų prašant nurodyti vaiko paėmimo iš šeimos pagrindą bei priežastis, Tarnybos teritorinio skyriaus specialistės paaiškino, jog šiuo metu informacijos atskleisti Skyrius negali, motyvuojat informacijos konfidencialumu. Nors dokumentuose nurodyta, jog „vaikas laikinai apgyvendinamas dėl kylančio realaus ir tiesioginio pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei iš nesaugios aplinkos paimtas vaikas negali būti perduotas jo tėvams ar kitiems vaiko atstovams pagal įstatymą“, jokie konkretūs duomenys, rodantys tokio sprendimo būtinybę nenurodyti. Nagrinėtu atveju, vaiko teisių apsaugos specialistai neišnaudojo bendradarbiavimo su prokuratūra galimybės ir nesikonsultavo, kokia informacija dėl vaiko paėmimo pagrindo galėtų būti pateikta tėvui, iš kurio paimami vaikai, jog procedūra būtų atlikta išsamiai ir objektyviai, suteikiant galimybę tėvui dalyvauti ir išreikšti savo nuomonę.

5.3. VAIKO TEISĖS Į NAŠLAIČIO PENSIJĄ ĮGYVENDINIMO IŠŠŪKIAI

Šiuolaikiniame globaliame pasaulyje vis daugiau žmonių gyvena ir dirba skirtingose šalyse, todėl socialinės apsaugos sistemos susiduria su rimtais iššūkiais. Jie ypač išryškėja, kai mirus ar žuvus tėvams vaikas siekia gauti našlaičio pensiją. Kadangi socialinio draudimo stažas gali būti sukauptas keliose valstybėse, išmokų skyrimas tampa sudėtingas dėl administracinių procedūrų, susijusių su teisės į pensiją nustatymu, jos apskaičiavimu ir tarpvalstybiniu pripažinimu. Našlaičio pensija yra vaiko teisė, užtikrinama ne tik nacionalinėmis teisės normomis, bet ir Europos Sąjungos reglamentais. Pastarieji garantuoja, kad jei tėvai dirbo skirtingose šalyse ir mokėjo socialinio draudimo įmokas, jų vaikai neprarastų teisės į išmokas, nepriklausomai nuo to, kurioje valstybėje buvo sukauptas stažas.

Ataskaitiniais metais į Kontrolierę kreipėsi nepilnamečio vaiko globėja prašydama pagalbos, nes daugiau kaip 3 metus jos globotinis, kurio tėvas žuvo užsienyje, negali gauti našlaičio pensijos. Kontrolierė atliko tyrimą, kuris atskleidė problemą dėl ilgo našlaičio pensijos skyrimo proceso, su kuriuo susiduria vaikai, kai jų tėvai ar vienas iš jų miršta užsienyje, o jo socialinio draudimo stažas būna sukauptas ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Europos Sąjungos šalyse. Tokiu atveju socialinio draudimo informacija turi būti surenkama iš kelių šalių, taikant Europos Sąjungos reglamentus⁴⁸, kurie užtikrina, kad darbo laikotarpiai, įgyti įvairiose šalyse, būtų sudedami į bendrą stažo sumą, ir vaikai neprarastų teisės į našlaičio pensiją. Praktikoje šis procesas dažnai būna labai lėtas ir sudėtingas. „Sodra“ turi gauti informaciją iš kitų šalių, kuriose mirusysis buvo dirbęs, tačiau informacija dažnai nepasiekia laiku. Elektroninės sistemos, skirtos keistis informacija, ne visada veikia sklandžiai, o terminai, per kuriuos ši informacija turi būti gauta, nėra aiškiai apibrėžti. Tyrimo metu nustatyta, kad vaikui, kuriam priklausė našlaičio pensija, prireikė beveik trejų su puse metų,

⁴⁸ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo; 2009 m. rugsėjo 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 987/2009, nustatantis Reglamento (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo įgyvendinimo tvarką

kad ši teisė būtų įgyvendinta. Tai yra rimta problema – ilgi laukimo laikotarpiai gali neigiamai paveikti vaiko interesus ir gerovę, nes pagalba, kurios reikia nedelsiant, yra atidėliojama.

Kontrolierė, remdamasi atlikto tyrimo rezultatais, nustatė, kad pagrindinė vėlavimo priežastis – neaiškūs terminai, per kuriuos turi būti gauta informacija iš kitų šalių. Ilgai trunkančios procedūros ir vėluojantys atsakymai iš užsienio institucijų ne tik atideda pagalbos suteikimą, bet ir sukelia administracinių trikdžių bei nesusipratimų su našlaičio pensijos gavėjams ar jų atstovams, kurie priversti nuolat teirautis apie sprendimo priėmimą.

Siekdama užtikrinti efektyvesnį ir greitesnį našlaičio pensijos skyrimo procesą, Kontrolierė siūlė „Sodrai“ nusistatyti aiškius terminus (pvz., 60 dienų). Jei per šį laikotarpį „Sodra“ negauna reikiamos informacijos iš kitų šalių institucijų, ji savo iniciatyva, nelaukdama kol į ją vėl kreipsis našlaičio pensijos gavėjas ar jo atstovas, pakartotinai kreipiasi į institucijas, primindama apie laukiamus duomenis. Be to, našlaičio pensijos gavėjai turi būti tinkamai informuojami apie atliktus veiksmus ir jų eigą. Tokia praktika leistų greičiau priimti sprendimus ir užtikrinti, kad našlaičiai laiku gautų jiems priklausančią paramą.

5.4. STATISTINĖS INFORMACIJOS APIE VAIKUS PRIEINAMUMO PROBLEMOS

Ankstesnių metų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus veiklos ataskaitose ne kartą buvo atkreiptas dėmesys į statistinių duomenų apie vaikus rinkimo problemas, įskaitant, bet neapsiribojant statistinių rodiklių apie vaikus sąrašo atnaujinimu bei pačių statistinių rodiklių apie socialinę vaikų apsaugą prieinamumu, kuris tapo ypač aktualus 2024 metais.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimu Nr. 695⁴⁹ „Dėl statistinių rodiklių apie vaikus sąrašo patvirtinimo“ buvo patvirtintas Statistinių rodiklių apie vaikus sąrašas (toliau – Sąrašas) ir pavesta sąrašė išvardytoms atsakingoms institucijoms teikti pirminius duomenis į Valstybės duomenų valdysenos informacinę sistemą, o Valstybės duomenų agentūrai parengti ir skelbti statistinę informaciją šiuo nutarimu patvirtintame sąrašė nurodytu laiku ir pagal nustatytus kriterijus (iš viso, pagal lytį, pagal amžiaus grupes, pagal savivaldybes, iš jų vaikų su negalia ir kt.).

Nepaisant šių teisės akto nuostatų, Valstybės duomenų agentūros viešai skelbiami statistiniai duomenys apie vaikus, už kurių pateikimą yra atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, yra fragmentiški ir neatitinka Sąrašo reikalavimų.

Kaip minėta ankstesnėse ataskaitose viešos prieigos prie Socialinių paslaugų informacinės sistemos (SPIS) statistinių duomenų bazės (SPIS vitrinų) nėra, duomenų užklausos SPIS sistemos administratoriui (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai) rezultatai (pateikti duomenys) kelia abejones dėl jų tikslumo.

Neneigiant objektyvių ar subjektyvių priežasčių, dėl kurių statistiniai duomenys apie vaikų socialinę apsaugą yra neprieinami, tokia situacija yra nepriimtina besiformuojančių problemų identifikavimo, paslaugų ir pagalbos vaikui bei šeimai aprėpties, pasiekiamumo įvertinimo stebėsenos požiūriu bei neatitinka nuolatinių Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto pateiktų rekomendacijų Lietuvai duomenų apie vaikus rinkimo srityje dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo⁵⁰.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2023 m. birželio 21 d. nutarimo Nr.467 redakcija.

⁵⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto baigiamosios išvados dėl Lietuvos atitinkamai trečiojo ir ketvirtojo bei penktojo ir šeštojo periodinių pranešimų dėl Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje; CRC/C/LTU/CO/3-4; CRC/C/LTU/CO/5-6).

Paminėtina ir primintina, kad Komitetas 2024 vasario 4 d., primindamas savo bendrąją pastabą Nr. 5 (2003) rekomendavo Lietuvai (CRC/C/LTU/CO/5-6) skubiai stiprinti duomenų rinkimo sistemą, siekiant užtikrinti, kad renkami duomenys apie vaikų teises apimtų visas Konvencijos ir jos fakultatyvinių protokolų sritis, o duomenys būtų suskirstyti pagal amžių, lytį, negalią, geografinę vietovę, etninę ir nacionalinę kilmę, socialinę ir ekonominę padėtį, bei migracijos statusą [...], kad būtų galima formuoti, stebėti ir vertinti politiką, programas ir projektus, skirtus veiksmingam Konvencijos įgyvendinimui. Užtikrinti, kad statistiniai duomenys ir rodikliai, susiję su vaikų teisėmis, būtų prieinami visuomenei, įskaitant prieigą prie Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos.

Kontrolierė ataskaitiniais metais kreipėsi į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją bei Valstybės duomenų agentūrą, prašydama neatidėliotinai užtikrinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinių rodiklių apie vaikus sąrašo patvirtinimo“ nuostatų įgyvendinimo pilna apimtimi ir statistinių duomenų, susijusių su vaikų teisių užtikrinimu, prieinamumą.

Valstybės duomenų agentūra informavo, kad 2024 m. rugpjūčio mėn. Socialinės paramos šeimai informacinė sistema (SPIS), pagal kurios duomenis rengiamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl Statistinių rodiklių apie vaikus sąrašo patvirtinimo“ buvo integruota į Valstybės duomenų valdymo informacinę sistemą. Nagrinėjama, kurios lentelės ir kintamieji yra naudojami naujiems rodikliams apskaičiuoti, siekiant užtikrinti nutarimo nuostatų visišką įgyvendinimą. Atsižvelgiant į nutarime nustatytus terminus, trūkstamą statistinę informaciją numatoma paskelbti Oficialiosios statistikos portale 2025 m. I–II ketvirtį.

Paminėtina, kad problema nėra išspręsta, statistiniai duomenys apie vaikų socialinę apsaugą vis dar fragmentiški ir neišsamūs.

5.5. PROKURORO VAIDMENS MAŽINIMAS GINANT VIEŠĄJĮ INTERESĄ

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme tiek Tarnyba, tiek Lietuvos Respublikos prokuratūra yra numatytos, kaip vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos, tačiau Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 5 dalyje šioms įstaigoms numatoma ne pareiga, o teisė imtis priemonių vaikų teisėms užtikrinti, jei jas pažeidinėja vaiko atstovai pagal įstatymą. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuomone, toks reguliavimas sudaro prielaidas skirtingam nuostatų interpretavimui. Todėl, kaip nurodoma aiškinamajame rašte, siekiant suderinti Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 5 dalies formuluotę su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą 47 straipsnio 4 dalimi, Ministerija parengė Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.163, 3.217, 3.224, 3.243, 3.269 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.259¹ straipsniu įstatymo projektą, kuriuo buvo siekiama nustatyti ne teisę, o pareigą imtis priemonių vaiko teisėms užtikrinti, tačiau susiaurintas prokuroro vaidmuo, numatant, jog prokuroras turi imtis priemonių vaiko teisėms užtikrinti tik tuo atveju, jei tėvai ar globėjai (rūpintojai) vaikų teises pažeidinėja ir vaiko teisių pažeidimas turi nusikalstamos veikos požymių.

Kontrolierė, įvertinusi Projektą, pasiūlė suderinti keičiamos Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 5 dalies normas su Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalimi ir Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 1 dalimi. Buvo atkreiptas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad prokurorai gina viešąjį interesą, kai nustato teisės akto pažeidimą, kuriuo pažeidžiamas asmens, visuomenės, valstybės teisės ir teisėti interesai, ir toks pažeidimas laikytinas viešojo intereso pažeidimu, o valstybės ar savivaldybių institucijos, įstaigos ar įmonės, kurių veiklos

sirtyje buvo padarytas teisės akto pažeidimas, nesiėmė priemonių jam pašalinti, arba kai tokios kompetentingos institucijos nėra. Pagal šias nuostatas, viešojo intereso gynimas siejamas su teisės akto pažeidimu, o ne su pažeidimu, turinčiu nusikalstamos veikos požymius. Be to, minėto Prokuratūros įstatymo 19 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad prokurorai, turėdami pagrindą manyti, kad yra pažeisti teisės aktų reikalavimai, gindami viešąjį interesą, turi įgaliojimus ne tik kreiptis į teismą su ieškiniu, pareiškimu, prašymu, įstoti į bylą trečiuoju asmeniu, pareiškiančiu savarankiškus reikalavimus dėl ginčo dalyko (19 straipsnio 4 dalies 1 punktas), bet ir nutarimu reikalauti iš valstybės ar savivaldybių institucijų, įstaigų ar įmonių jų veiklos srityse spręsti dėl priemonių teisės pažeidimams pašalinti taikymo ir per 20 darbo dienų nuo reikalavimo gavimo dienos informuoti prokuratūrą apie priimtą sprendimą, taip pat per 20 darbo dienų nuo sprendimo priėmimo dienos pateikti prokuratūrai informaciją apie jo vykdymo rezultatus (19 straipsnio 4 dalies 2 punktas).

Tačiau įstatymų leidėjas suteikė teisę prokurorui diskreciją spręsti, ar nustatytas teisės akto pažeidimas yra viešojo intereso pažeidimas, išskyrus Civiliniame kodekse ir Civilinio proceso kodekse nustatytus atvejus, kai viešojo intereso pažeidimas yra preziumuojamas. Vienas iš tokių viešojo intereso pažeidimo prezumpcijos atvejų nustatytas siūlomo keisti Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 5 dalyje ir manytina, tokia prezumpcija nustatyta siekiant maksimalios itin pažiedžiamos grupės – vaikų – apsaugos ir jų teisių užtikrinimo. Todėl vaiko teisių užtikrinimo garantijų mažinimas, įtvirtinant siūlomą siaurinamojo pobūdžio ir neatitinkančią viešojo intereso gynimo sampratos, yra nepriimtinas, todėl siūlyta Civilinio kodekso 3.163 straipsnio 5 dalį išdėstyti taip, kad būtų įtvirtinta pareiga imtis priemonių vaikų teisėms užtikrinti valstybinė vaiko teisių apsaugos institucijai ir prokurorui, neapribojant jo kompetencijų ir įgaliojimų tik atvejais, kai vaiko teisių pažeidimas turi nusikalstamos veikos požymių.

5.6. STATISTINĖ INFORMACIJA APIE LYGIAS GALIMYBES

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė siūlymus ir pastabas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rengiamam teisės akto projektui dėl Lygių galimybių, moterų ir vyrų lygių galimybių statistinio tyrimo atlikimo. Statistinio tyrimo atlikimo tikslas – rengti lygių galimybių bei moterų ir vyrų lygių galimybių statistinę informaciją. Ši informacija reikšminga formuojant įrodymais pagrįstą valstybės politiką, vertinant pažeidžiamų grupių padėtį bei priimant reikšmingus sprendimus.

Įvertinusi Rodiklių sąrašą, Kontrolierė teikė pastabas vaiko teisių užtikrinimo stebėsenos aspektu bei siūlymus plėsti konkrečių rodiklių parametrus ar juos skaidyti, įvesti papildomus rodiklius.

Kontrolierė siūlė peržiūrėti suplanuotus temų ir rodiklių parametrus pagal amžiaus grupes, tai yra, kai renkami duomenys pagal amžių ar amžiaus grupes, nustatyti, jog duomenys sistemiskai būtų grupuojami nustatant amžiaus grupes iki pilnametystės, taip pat peržiūrėti ir pakoreguoti kituose rodikliuose numatytus amžiaus grupių parametrus, taip sistemiskai, aiškiai ir nuosekliai įvertinant lygias galimybes, atsižvelgiant į asmens (ne)pilnametystę.

Kontrolierė siūlė tikslinti parametrus, numatančius nepilnamečių gimdyvių amžiaus grupes, tikslinga išskirti amžiaus grupes, atsižvelgiant į sietiną galimą baudžiamąją atsakomybę. Amžiaus grupių išskyrimas būtų aktualus, planuojant priemones analizuoti padėčiai bei siekiant sumažinti nepilnamečių nėštumų skaičių.

Taip pat siūlyta tikslinti rodiklio „Susituokusiųjų skaičius“ parametrus pagal amžiaus grupes, atsižvelgiant į teisės aktų bendras nuostatas dėl santuokinio amžiaus (santuoką leidžiama sudaryti asmenims, kurie santuokos sudarymo dieną yra 18 m.) ir nuostatas dėl santuokinio amžiaus sumažinimo galimybių (teismas supaprastinto proceso tvarka turi teisę sumažinti tokio asmens

santuokinį amžių, bet ne daugiau kaip dvejais metais, nėštumo atveju teismas gali leisti tuoktis asmeniui, nesulaukusiam 16 m.).

Pateikti siūlymai peržiūrėti rodiklio „Išlaikomo amžiaus žmonių koeficientas“ parametrus bei nustatyti išsamesnius amžiaus koeficientus.

Pakartotinai teiktas siūlymas papildyti rodiklį „Išsituokusiųjų skaičius“ parametrais, nurodančiais vaikų, likusių gyventi su motina / tėvu, skaičiaus rodiklį („Vaiko gyvenamoji vieta su motina / tėvu po ištuokos“, pagal amžių, pagal vaiko lytį) arba numatyti parametras „Išsituokusiųjų asmenų, su kuriuo liko gyventi vaikas, skaičius“ pagal lytį, gyvenamąją vietą (miestas, kaimas), vaiko amžių, pan. Šis siūlymas teikiamas atsižvelgiant į Vaiko teisių konvencijos 18 straipsnio nuostatą dėl bendros ir vienodos abiejų tėvų atsakomybės už vaiko auklėjimą bei Civiliniame kodekse ir VTAPĮ įtvirtintas nuostatas dėl tėvų teisių ir pareigų lygybės. Tokio rodiklio duomenys būtų reikšmingi planuojant priemones, susijusias su tėvų teisių ir pareigų lygybės, moterų ir vyrų lygių teisių užtikrinimu.

Teikti kiti praktiniai siūlymai tobulinti bei derinti rodiklius bei parametrus, susijusius su duomenimis apie vaikus bei jų padėtį.

5.7. TARPŽINYBINĖS VAIKO GEROVĖS TARYBOS IR ŠEIMOS POLITIKOS KOMISIJOS VEIKLA

Ataskaitiniais metais aktyviai dalyvauta Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos⁵¹ ir Šeimos politikos komisijos⁵² veikloje. Posėdžių metu buvo aptartos šios temos:

☐☐☐ Psichologinės (emocinės) pagalbos teikimas bandymų nusižudyti (savižudybių) atvejais

Paslaugų įvairovė ir pagalbos teikimo procesas asmenims, linkusiems į savižalą ar save žalojantiems, yra pagerėjęs, tačiau vis dar vengiama dėl šios pagalbos kreiptis.

Savižala yra pripažįstama, kaip viena iš savižudybės grėsmės dalių, todėl, esant ūmiai savižudybės krizei, yra kviečiama greitoji medicinos pagalba (toliau – GMP) ir vežama į priėmimo skyrių. Jei, įvertinus, kad visgi tai ne ūmi savižudybės krizė, su artimaisiais susitariama, kad asmuo būtų palydėtas į Psichikos sveikatos centrą, kur būtų suplanuota reikiama specializuota pagalba pagal situaciją. Tačiau vaikams ir paaugliams pagalbos prieinamumą vis dar reikia stiprinti, kiekviename psichikos sveikatos centre sutelkiant komandas, kurios orientuotos į vaikus, jaunimo problemas. Pastebėta ir tai, kad vaikams iki 16 m. paslaugos yra teikiamos su jų tėvų sutikimu, tačiau jei tėvai atsisako, nesutinka kreiptis, priimti pagalbą, sveikatos priežiūros specialistai apie tai informuoja Tarnybą ar jos teritorinį skyrių, kad jis į situaciją įsitrauktų kaip tam tikras mediatorius.

Komandų kūrimas Psichikos sveikatos centruose yra numatytas. Siekiant pritraukti reikalingus specialistus yra skirtas finansavimas, numatytas darbo užmokesčio įkainis panašus kaip ir privačiame sektoriuje dirbančių psichologų, tad su laiku, tikimasi, atsiras reikiamas kiekis specialistų šiuose centruose. Taip pat imtasi veiksmų užtikrinti ASSIP terapijos (tai trumpalaikė, specifinė, struktūruota terapija, kurioje susitelkiama į asmens individualią istoriją, siekiant geriau suprasti jo savižudybės krizę bei kelią į šią emocinę būseną) prieinamumą vaikams – 12 terapeutų jau yra parengta, rengiami ir kiti. Visi jie ir atitinkamos įstaigos yra įsipareigojusios teikti bei užtikrinti šią paslaugą. Tikimasi, kad paklausos elementas sukurs paslaugas, kai bus poreikis ir kreipimaisi dėl paslaugos.

⁵¹ Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės analizuoja vaiko teisių apsaugos situaciją šalyje ir teikia siūlymus dėl vaiko teisių apsaugos politikos priemonių gerinimo, dėl teisės aktų pakeitimo, teikia siūlymus bei sprendimus vaiko gerovės klausimais.

⁵² Šeimos politikos komisijos tikslas – užtikrinti šeimos politiką formuojančių valstybės ir savivaldybių institucijų bendradarbiavimą ir jų veiklos koordinavimą, apjungti skirtingas sritis ir būti tam tikru patarėju plėtojant šeimos politiką, numatant priemones įvairiose srityse, kurios prisidėtų prie šeimų gerovės.

Kiek tai susiję su vaikų savižudybių skaičiumi, gaunama nemažai informacijos iš ekspertų, kad po COVID-19 pandemijos padidėjo paauglių, susiduriančių su psichikos sveikatos problemomis, srautas, įvairesni tapo jų iššūkiai, tačiau statistikoje tai neatsispindi: savižudybių skaičius palaipsniui ir toliau mažėja. Iš kitos pusės, pastebimas žymiai išaugęs psichoaktyvių medžiagų vartojimo skaičius, ką, greičiausiai, galima traktuoti kaip pandemijos periodo rezultatą.

☐☐☐ Pagalba besiskiriančioms šeimoms – priemonės, galinčios padėti pasiekti susitarimų

Posėdyje buvo aptartas metodinis leidinys, skirtas socialiniams darbuotojams ir atvejo vadybininkams, dirbantiems su besiskiriančiomis šeimomis. Leidinys parengtas remiantis Lietuvos ir Olandijos specialistų patirtimi, nagrinėjant skyrybų poveikį vaikams ir pagalbos šeimoms būdus. Diskusijoje pabrėžta, kad intensyvūs tėvų konfliktai daro neigiamą poveikį vaikų gerovei. Problema ir ta, jog į besitęsiantį intensyvų konfliktą įtraukiami ir specialistai, pagalbos darbuotojai, kurie, neturėdami pakankamai žinių, dažnai susiduria su iššūkiais valdydami tokias situacijas. Būtent todėl ir buvo sukurtas leidinys, kuriame pristatomi pagalbos teikimo principai, darbo etapai ir t. t.

Posėdyje svarstyta, jog, tėvams į pagalbos teikimo procesą įtraukus jų teises atstovaujančius advokatus, socialinių paslaugų teikimas tampa labiau teisiniu procesu, kuriame nepagrįstai nebeskiriamas deramas dėmesys vaikui ir jo problemoms. Būtent dėl to specialistams reikalingos rekomendacijos, siekiant stiprinti jų kompetencijas ir užtikrinti efektyvesnę pagalbą šeimoms. Atvejo vadybos procesas turi išlikti pagalbos šeimai mechanizmu, o ne teisinio konflikto dalimi, stiprinant socialinių paslaugų prieinamumą ir mažinant teisinių ginčų įtaką. Kartu, kaip buvo diskutuojama posėdyje, reikalingos ir kitos priemonės, kurios būtų nukreiptos į vaiko gerovę, todėl, pvz., pastaruosius kelis metus Socialinės apsaugos ir darbo ministerija finansuoja projektus, kur teikiamos paslaugos ir taikomos įvairios metodikos, skirtos palengvinti konfliktinių situacijų sprendimus besiskiriančioms šeimoms, pvz., sukuriant ir užtikrinant vaikams pritaikytą aplinką, kurioje jie galėtų susitikti ir bendrauti su skyrium gyvenančiu vienu iš tėvų, siekiant išlaikyti jų tarpusavio ryšį, išvengti tėvų nesutarimų bei konfliktų perduodant vaiką, užtikrinti saugumą, jei yra smurto artimoje aplinkoje atvejai ir pan. Taip pat buvo aptarta mediacijos reikšmė, mažinant tėvų skyrybų neigiamą poveikį vaikams. Pažymėta, jog numatyti Mediacijos įstatymo pakeitimai, numatant didesnį privalomos mediacijos valandų skaičių (padidinant nuo 6 iki 8 val.).

☐☐☐ Vaikų priežiūros paslaugų formų įvairovė ir prieinamumas Lietuvoje

Posėdžio metu pristatyta vaikų priežiūros paslaugų įvairovės, kokybės ir prieinamumo (vietos (teritorijos), paklausos, pasiūlos ir kainos požiūriu, ir vaikų amžiaus atžvilgiu) Lietuvoje bei užsienio šalių gerosios praktikos analizė, įvertinant vaikų priežiūros paslaugų plėtros galimybes Lietuvoje, pateikiant rekomendacijas dėl vaikų priežiūros paslaugų formų įvairovės ir prieinamumo didinimo, gerinimo. Diskutuota dėl tyrėjų pateiktų apibendrinančių išvadų, jog:

- visuotinai prieinamos ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros paslaugos Lietuvoje nėra reglamentuotos teisės aktuose taip, kaip, tarkim, reglamentuotas ikimokyklinis ugdymas. Atskirų paslaugų reglamentavimo nepakanka, kad būtų galima teigti, jog Lietuvoje yra sukurta ir veikia ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros paslaugų sistema;
- strateginio lygmens valstybės dokumentuose nėra įvardinta ilgalaikių tikslų, kokių siekiama ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros paslaugomis, kaip kuriamas paslaugų prieinamumas, kokios kokybės norima, kaip to bus siekiama, kas yra ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros paslaugų sistemos ašis: vaikas, šeima, ar visuomenė. Planuojant ir teikiant paslaugas vaikams ir šeimoms, daugiausia dėmesio skiriama procesui, bet ne vaikui ir jo poreikiams, vaikų nuomonė išklausiama formaliai, o jei ir išklausiama, į ją retai atliepiama. Vaiko poreikiai suprantami siaurai, neatsižvelgiama į juos skirtingais vaiko amžiaus tarpsniais. Daug dėmesio skiriama fiziologiniams ikimokyklinio amžiaus vaikų poreikiams, nors ne mažiau svarbūs emociniai ir psichologiniai yra pamirštami;

- Lietuvoje teikiamomis vaikų priežiūros paslaugos daugiausiai orientuojamos į šeimas, kurių vaikai turi specialiųjų ugdymosi poreikių ar esančias socialinėje atskirtyje, tačiau ir jiems paslaugos prieinamos ne visur. Geriau išvystytas paslaugų tinklas didžiuosiuose miestuose, o kaimuose ir miesteliuose paslaugų vis dar kritiškai mažai;
- Lietuvoje nėra išvystytas priežiūros paslaugų tinklas vaikams nuo 0 iki 3 m., kai vaiko priežiūros atostogos baigiasi, o ikimokyklinio ugdymo įstaigas pradėti lankyti galima tik pradedant naujuosius mokslo metus arba vietų jose visai nėra. Trūksta tiek kompleksinių paslaugų visai šeimai, tiek paslaugų ikimokyklinio amžiaus vaikų užimtumui vasarą ir po užsiėmimų ikimokyklinio ugdymo įstaigose. Tėvai turi labai ribotas ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros paslaugų pasirinkimo galimybes tiek finansine, tiek paslaugų įvairovės prasme.

Atsižvelgus į minėta, Lietuvoje reikalingos įtvirtinti vientisos (integruotos) ikimokyklinio amžiaus vaikų priežiūros ir ugdymo paslaugų sistemos, siekiančios bendrų tiek priežiūros, tiek ugdymo tikslų, aiškiai paskirstant atsakomybes tarp centrinės valdžios institucijų ir tarp centrinės valdžios bei savivaldos, plačiau įtraukiant privataus ir nevyriausybinio sektorių paslaugų teikėjus – įgyvendinimo galimybių.

☐☐☐ Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigas lankančių vaikų dienos poilsio alternatyvos

2024 m. posėdžiuose ir toliau buvo plėtojama bei ieškoma sprendimų dėl Lietuvos darželiuose vyraujančios poilsio tvarkos, kuomet vaikai verčiami miegoti arba gulėti visą poilsui skirtą laiką, nepriklausomai nuo individualių vaiko poreikių, neatsižvelgiant į poreikį nustatyti lygiavertes įvairaus poilsio formas. Nors kai kuriose savivaldybėse šis klausimas buvo pradėtas spręsti, priimti sprendimai (pvz., Viliaus mieste), tačiau reikalinga, kad būtų užtikrintas tvarus ir tęstinis sisteminis sprendimas, įtvirtintas atitinkamais teisės aktų pakeitimais.

Sveikatos apsaugos ministerija posėdžio dalyvius supažindino, jog iš esmės visuomenės sveikatos saugos teisės aktai nenustato privalomo reikalavimo, kad vaikai turi miegoti dieną, tačiau vaikams, kuriems yra poreikis pamiegoti dieną, turi būti sudarytos sąlygos, atitinkančios visuomenės sveikatos saugos reglamente (higienos normoje) nustatytus reikalavimus; esamas teisinis reguliavimas (Lietuvos higienos norma HN 75:2016 „Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo programų vykdymo bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“) yra pakankamas, kad esant poreikiui vaikų poilsis ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose būtų organizuojamas kita forma, vaikų nemigdant ir neguldant į lovą; pagal individualius vaikų poreikius priimtų sprendimų vertinimui ir įgyvendinimo priežiūrai nėra tinkamas mechanizmas valstybinė visuomenės sveikatos saugos kontrolė, vykdoma Nacionalinio visuomenės sveikatos centro prie Sveikatos apsaugos ministerijos (toliau – NVSC) pareigūnų; ministerija inicijuos gerosios praktikos dėl lanksčių poilsio formų organizavimo praktikos sklaidą.

Visgi, posėdžio dalyviai pripažino, kad, siekiant iš esmės išspręsti lankstaus poilsio organizavimo problemą ugdymo įstaigose, nepakanka tik rašytinio Sveikatos apsaugos ministerijos palaikymo, būtina imtis ir kitų priemonių, pvz., užtikrinti, kad NVSC pareigūnai tikrintų ne tik miego organizavimo reikalavimus, bet ir lankstaus poilsio organizavimą. Atsakydama į tai, ministerija pažymėjo, kad NVSC pareigūnai neturi galimybių planinės (periodinės) valstybinės visuomenės sveikatos saugos kontrolės metu įvertinti ir nustatyti kiekvieno vaiko individualius miego poreikius, tačiau, gavus informacijos, kilus pagrįstų įtarimų dėl švietimo teikėjo veiklos, kuri gali prieštarauti Higienos normos reikalavimams ar jų neatitikti, galėtų būti atliekama operatyvioji valstybinė visuomenės sveikatos saugos kontrolė.

Neradus sprendimų, kurie visapusiškai galėtų išspręsti kylančius sunkumus užtikrinant vaikams alternatyvų dienos poilsį, buvo nutarta siūlyti sudaryti grupę iš Sveikatos apsaugos ministerijos,

NVSC, Inicijatyvinės grupės, Lietuvos ikimokyklinio ugdymo vadovų asociacijos ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos atstovų, kad būtų rasti sprendimai nustatant, suformuluojant reikalavimus šiuo klausimu.

☐☐☐ Vaiko garantijų sistemos įgyvendinimo 2023–2030 metais Lietuvoje veiksmų planas

Vaikų skurdas veikia ne tik vaikų gerovę dabartyje, bet ir sukuria ilgalaikes pasekmes jų gyvenimui, kurios turi neigiamą poveikį ir bendrai visuomenės gerovei. Vaikas yra itin pažeidžiamas ir priklausomas nuo suaugusiųjų, todėl tai viena iš stipriausiai skurdo veikiama visuomenės grupių. Skurdas veikia visas vaiko gyvenimo sritis, ir toks poveikis sukuria neigiamas pasekmes ne tik vaiko materialinei gerovei ir galimybei tenkinti visus poreikius, tačiau taip pat ilgalaikes pasekmes vaiko sveikatai, akademiniams pasiekimams, o ilgalaikėje perspektyvoje – ir tolimesnio išsilavinimo siekimo, įsidarbinimo galimybės, socialinei integracijai į visuomenę, ateities perspektyvoms, kas, savo ruožtu, dažnai grąžina vaiką ir jo šeimos narius į skurdą ir atskirtį. Skurdas glaudžiai siejasi su socialine atskirtimi ir vaikų teisės į deramą gyvenimo standartą pažeidimu.

Nepaisant teigiamų pokyčių, vaikų skurdo problemos sprendimas Lietuvoje privalo išlikti dėmesio centre, siekiant šalinti bet kokius iššūkius, ribojančius vaikų galimybes naudotis visomis savo teisėmis ir turėti vienodai stiprias starto gyvenime galimybes. Oficialios statistikos duomenimis, pagal namų ūkio sudėtį atsidurti skurde dažniausiai rizikavo asmenys, gyvenantys namų ūkiuose, kuriuos sudarė vienas suaugęs asmuo ir išlaikomi vaikai (45,2 proc.). Kartu svarbu stebėti, ar pasiekiami pokyčių įgyvendinant atitinkamas veiksmų plano priemones. Vaiko garantijų veiksmų plane jau yra apibrėžti rodikliai, skirti stebėti Vaiko garantijų įgyvendinimą ir pasiektą progresą mažinant vaikų skurdą ir socialinę atskirtį (trys pagrindiniai rodikliai, kurie labiau apibrėžti kaip ilgalaikiai tikslai ir dar papildomi devyni rodikliai), tačiau reikalingas jų įgyvendinimo vertinimui visų suinteresuotų institucijų dėmesys.

☐☐☐ Vaikams draugiškos bendruomenės mastai ir galimybės

Posėdžio metu aptartos Vytauto Didžiojo universiteto atlikto tyrimo apie bendruomenės išvados. Tyrimo metu buvo nustatyta, jog: yra trys didžiausios tarpusavyje persipynusios problemos: švietimo ir ugdymo įstaigų (mokyklų, lopšelių-darželių, vaikų dienos centrų, jaunimo centrų, bibliotekų) trūkumas, susisiekimo su nutolusiomis institucijomis problema bei užimtumo stoka. Kiek tai susiję su susisiekimu su mokyklomis, vaikai keliasi anksti, vėlai grįžta, pavargsta, nukenčia jų pažymiai, nes nelieta laiko pailsėti ir paruošti namų darbus. Atstumai, kuriuos tenka įveikti vaikams ir tėvams iki ugdymo įstaigų, dažnu atveju nėra vaikams draugiški, nes užtrunka daugiau nei 15 min. Kai kuriems vaikams iki mokyklos tenka važiuoti net 50 km. Tai kelia iššūkius ne tik vaikams, bet ir tėvams, norintiems suderinti darbo ir vaikų priežiūros ir ugdymosi galimybes.

Nepaisant menkų resursų, bendruomenių organizacijų indėlis, vystant sporto, rekreacijos infrastruktūrą, skatinat vaikų ir jų šeimų aktyvumą bei užimtumą, perduodant ir puoselėjant tradicijas – itin didelis. Visgi, bendruomenių organizacijų tapimą vaikams dar labiau draugiškomis labai sustiprintų finansinių ir žmogiškųjų išteklių pritraukimas, kvalifikacijos kėlimas, keitimasis gerąja patirtimi, bendradarbiavimas bei iniciatyvų skatinimas, pačių vaikų įtraukimas į bendruomenių vystymo procesus.

Apibendrinant, pažymėtina, jog 2024 m. Tarpžinybinės vaiko gerovės tarybos ir Šeimos politikos komisijos posėdžiai buvo jungtiniai, ir tai kelia abejonių dėl veiklos efektyvumo. Tiek Taryba, tiek Komisija turi specifines veiklos sritis, todėl jų apjungimas gali sumažinti sprendimų priėmimo tikslumą ir kryptingumą. Be to, neužtikrinamas racionalus žmogiškųjų ir finansinių išteklių naudojimas tiems patiems klausimams spręsti. Nors jų abiejų veikla yra neabejotinai svarbi ir būtina, siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugą bei šeimos politikos įgyvendinimą, efektyvesniam darbui būtina aiškiai atriboti jų funkcijas.

VI. UGDYMAS, ĮTRAUKTIS IR KITI MOKINIŲ SITUACIJOS ASPEKTAI

Švietimas, į kurį kiekvienas vaikas turi teisę, turi būti sukurtas taip, kad vaikas galėtų įgyti gyvenimo įgūdžius, stiprintų vaiko gebėjimą naudotis visomis žmogaus teisėmis ir skatintų kultūrą, kurią įkvepia atitinkamos žmogaus teisių vertybės. Tikslas – suteikti vaikui galimybes, ugdant jo įgūdžius, žinias ir kitus gebėjimus, žmogiškąjį orumą, savigarbą ir pasitikėjimą savimi.⁵³

6.1. VAIKŲ PRIĖMIMO Į MOKYKLAS ASPEKTAI

▣▣▣ Papildomų priėmimo kriterijų nustatymas

Vaiko teisės į mokslą įgyvendinimas bei pageidavimas patekti į konkrečią mokyklą aktuali problema, dėl kurios kiekvienais metais gaunami skundai bei paklausimai.

Viename iš ataskaitiniais metais gautų skundų buvo abejojama mokinių priėmimo į vieną iš Vilniaus miesto gimnazijų tvarka (toliau – Tvarka), kurioje buvo nustatyta, kad mokiniai, kurie lanko treniruotes konkrečiuose (keturiuose nurodytuose) sporto klubuose ir pretenduoja mokytis sportinėse klasėse, gauna papildomus du taškus, skaičiuojant konkursinį balą. Pareiškėjų nuomone, tokia sąlyga diskriminuoja mokinius, kurie lanko kitas neformalaus ugdymo įstaigas (sporto krypties).

Gimnazija paaiškino, kad, vadovaujantis sporto ir sveikatos ugdymo samprata⁵⁴, siekiant ugdyti ir tobulinti sportinį meistriškumą bendradarbiaujant su kitais švietimo tiekėjais, atsižvelgiant į ugdymo proceso organizavimo iššūkius (sporto bazių, kvalifikuoto personalo trūkumas), remiantis su konkrečiais sporto klubais sudarytomis bendradarbiavimo sutartimis, konkrečių sporto organizacijų auklėtiniams skiria papildomus du taškus. Gimnazija tikino, kad išskirtinių sąlygų nei vienai sporto organizacijai niekada nekūrė bei, kad Gimnazija nediskriminuoja nei vieno būsimo mokinio ir kiekvieną prašymą nagrinėja individualiai, laikantis Vilniaus miesto savivaldybės ir Gimnazijos nustatytų priėmimo tvarkų. Savivaldybės administracija informavo, kad Priėmimo į Vilniaus miesto ugdymo įstaigas, įgyvendinančias specializuoto ugdymo krypties programas ir savitos pedagoginės sistemos elementus tvarkos, yra rengiamos bei teikiamos steigėjui derinimui. Gimnazijos Tvarkai buvo pritarta, ji atitinka Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašo⁵⁵ (Toliau – Tvarkos aprašas) nuostatas.

Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašas⁵⁶ (toliau – Kriterijų sąrašas) nustato bendruosius asmenų priėmimo kriterijus į valstybines ir savivaldybių bendrojo ugdymo mokyklas bei profesinio mokymo įstaigas. Kriterijų sąrašo 9.1 papunktis nustato, jog „į gimnaziją, įgyvendinančią atskirus savitos pedagoginės sistemos elementus (<...> Sporto ir sveikatingumo ugdymo), mokiniai priimami iš visos savivaldybės teritorijos laisvu savo pačių ir (ar) tėvų (globėjų, rūpintojų) apsisprendimu. <...> Jei norinčiųjų yra daugiau nei laisvų vietų, priimami asmenys atsižvelgiant į motyvacijos mokytis mokykloje įvertinimo rezultatus pagal pateiktą motyvacinį prašymą savininko teises ir pareigas įgyvendinančios institucijos, dalyvių susirinkimo (savininko) nustatyta tvarka“. Kriterijų sąrašas iš esmės nurodo, kad priėmimo kriterijai (specialieji, pvz., priimant į sporto mokyklas) yra tam tikras rezultatas (pvz.,

⁵³ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 1 (2001) dėl švietimo tikslų, CRC/GC/2001/1.

⁵⁴ Netradicinio ugdymo koncepcija, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2010 m. kovo 5 d. įsakymas Nr. V-299 „Dėl Netradicinio ugdymo koncepcijos patvirtinimo“.

⁵⁵ Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2023 m. sausio 18 d. sprendimu Nr. 1-1747 „Dėl priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašo ir Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų aptarnavimo teritorijų žemėlapių patvirtinimo“.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2004 m. birželio 25 d. įsakymas Nr. ISAK-1019.

pasiekimai tam tikroje srityje), o ne priklausomybė sporto organizacijai ar pan. Remiantis Tvarkos aprašu, pretenduojant mokytis pagal pagrindinio ir (ar) vidurinio ugdymo programas gali būti nustatomi papildomi kriterijai: „mokiniam – miesto, šalies, tarptautinių olimpiadų ir konkursų dalyviams, taip pat mokiniam, lankantiems neformaliojo (meninės ir (ar) mokslinės, sporto krypties) švietimo įstaigos, kriterijų vertę taškais nustato priėmimo komisija. Minimali kriterijų vertė – 0,5 taško, maksimali – 2 taškai“ (64.1.2, 64.2.3 punktai). Remiantis minėtomis Tvarkos aprašo nuostatomis, papildomi taškai gali būti skiriami visiems mokiniams, kurie atitinka nurodytas sąlygas, kriterijus, tačiau tarp jų nėra numatytas kriterijus dėl konkrečios neformalaus švietimo įstaigos lankymo. Konkrečiu atveju papildomi taškai buvo skiriami pretendentams, kurie lankė konkrečius nurodytus sporto klubus (organizacijas).

Kontrolierė, vertindama situaciją, atkreipė dėmesį į ugdymo vietų Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklose trūkumą ir vykstančią intensyvią konkurenciją. Konkrečiu atveju, vaikai papildomai konkuruoja, atsižvelgiant į jų lankomą neformalaus ugdymo įstaigą. Kontrolierės nuomone, toks reglamentavimas nėra objektyviai pateisinamas ar priskirtinas „pozityviai diskriminacijai“. Vaikai turi būti priimami atsižvelgiant į motyvacijos mokytis konkrečioje mokykloje įvertinimo rezultatus ir kitus objektyvius kriterijus, nurodytus teisės aktuose, o ne atsižvelgiant ir (ar) suteikiant prioritetą (privilegiją) konkrečioms įstaigoms. Kontrolierė priėmė sprendimą, kad Gimnazijos Tvarkos nuostata dėl papildomų taškų skyrimo už konkrečių neformalaus ugdymo įstaigų lankymą sudaro sąlygas vaiko teisės į mokslą, teisės į švietimą lygiomis galimybėmis ir nediskriminavimo principo pažeidimui ir nurodė Gimnazijos steigėjai – Vilniaus miesto savivaldybei, įvertinti gimnazijos nustatytą teisinį reglamentavimą dėl vaikų priėmimo ir inicijuoti jo pakeitimus. Savivaldybė informavo, kad mokinių priėmimo tvarka bus peržiūrima bei tobulinama.

□□□ Bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų patikrinimas, motyvacinis pokalbis

Vaikų priėmimas į mokyklas pagal jų bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų patikrinimo ir (ar) motyvacinio pokalbio rezultatus yra neretai pareiškėjų keliamas klausimas dėl, jų nuomone, neskaidrių procedūrų, sudarančių prielaidas vaikų teisių ir interesų pažeidimams. Kai kada ginčai dėl vaiko nepriėmimo yra sprendžiami teisme.

Ataskaitiniais metais Kontrolierė teikė nuomonę teismui dėl galimo vaiko diskriminavimo priėmimo į mokyklą metu. Įgyvendinant Vaiko teisių konvencijos ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo nuostatas būtina užtikrinti, kad visi vaikai turėtų galimybę įgyvendinti savo teises, taip pat ir teisę į mokslą, be jokios diskriminacijos. Konkrečiu atveju, išanalizavus priėmimo į mokyklą kriterijus ir procedūras, buvo pastebėta, kad iš vienos pusės specialiųjų ir bendrųjų gebėjimų patikrinimo ir motyvacinio pokalbio metu, užduodant pagal tam tikrus kriterijus suformuotus klausimus, galėtų būti išskirti mokyklai nepalankūs vaikai (pvz., aiškinantis „vaiko santykį su draugais“ išskirti ir mažesniu balu gali būti įvertinamas vaikas, turintis specialiųjų ugdymosi poreikių, kuriam pasireiškia elgesio ir (ar) emocijų sutrikimas).

Teismas konkrečiu atveju nenustatė, kad mokyklos veiksmai buvo diskriminacinio pobūdžio, tačiau, Kontrolierės nuomone, svarbu pažymėti, jog vykdant vaikų priėmimo į mokyklas procedūras ypač svarbu užtikrinti šio proceso aiškumą ir vertinimo kriterijų objektyvumą (specialiųjų ir bendrųjų gebėjimų patikrinimo, motyvacinio pokalbio, kt.). Visiems vertinimo procese dalyvaujantiems vaikams turi būti sudaromos vienodos sąlygos parodyti, atskleisti savo gebėjimus: turėtų būti pateiktos vienodos užduotys, klausimai; vertinimą turėtų atlikti tie patys vertintojai; vertintojai turėtų būti aukštos kompetencijos ir tinkamos kvalifikacijos, jie turėtų nuosekliai laikytis vertinimo procesui keliamų reikalavimų, užtikrinant kuo aukštesnį vertinimo patikimumą ir pan. Taip pat ne mažiau svarbu užtikrinti švietimo įstaigos, vykdančios priėmimo procedūrą, ir tėvų bendravimą bei bendradarbiavimą. Tėvams turi būti suteikta išsami informacija apie priėmimo procesą ir procedūras, įsitikinant, kad jiems nekyla abejonių dėl švietimo įstaigos pasirinkto vertinimo patikimumo,

objektyvumo, nešališkumo, pagrįstumo ir kt. Vaikų priėmimas į mokyklas konkurso būdu yra sudėtingas procesas, kuriam būtina skirti nuolatinį dėmesį, kad siekiant užtikrinti, kad procesas nepažeidžia vaikų teisių ir interesų, sudaro lygias galimybes vaikams, yra teisingas ir objektyvus.

☐☐☐ Konkursinių balų skaičiavimas

Pareiškėjai kreipėsi į Kontrolierę dėl priėmimo į vieną Vilniaus miesto gimnaziją konkursinio balo skaičiavimo sąlygų, kurios galimai sudaro galimybes į Gimnaziją priimti daugiau berniukų.

Mokinių priėmimas į Gimnaziją buvo vykdomas remiantis Gimnazijos direktoriaus patvirtinta konkursinės atrankos į organizavimo tvarka, kuriai pritarė Vilniaus miesto savivaldybės administracija. Mokiniai buvo priimami atsižvelgiant į konkursinį balą (konkursinis balas – akademiniai rodikliai, gali būti skiriama iki 100 balų) ir papildomus rodiklius (gali būti skiriama iki 6 balų). Pareiškėjai prašė Gimnaziją pateikti atliktus testus susipažinimui, tačiau buvo pateikti tik lietuvių kalbos ir matematikos testų vertinimai (tik balai). Už lietuvių kalbos testą buvo galima surinkti 45 balus, už matematikos testą – 30 balų. Vertinime buvo nurodyta, kad matematikos atlikto testo balai buvo papildomai indeksuojami 1.5 koeficientu, tačiau ši informacija (sąlyga) viešai paskelbtoje Tvarroje nurodyta nebuvo. Pareiškėjai darė prielaidą, kad Gimnazija, tokiu būdu indeksuodami matematikos testo rezultatus, siekė priimti daugiau berniukų.

Tyrimo metu buvo nustatyta, kad konkursinės atrankos į Gimnaziją organizavimo tvarkoje buvo nurodyta, jog patikrinimas organizuojamas pagal pagrindinio ugdymo I dalies dalykų programas, su patikrinimo programomis ir užduočių pavyzdžiais galima susipažinti Gimnazijos tinklalapyje; jog priimami mokiniai, turintys didžiausią konkursinį balą, o žinių ir gebėjimų patikrinimo (raštu) balai, tiek lietuvių kalbos ir literatūros, tiek matematikos – 45 balai. Mokinių žinių ir gebėjimų patikrinimo programoje (Matematika), paskelbtoje Gimnazijos tinklalapyje⁵⁷, buvo nurodyta, kad „matematikos patikrinimo darbo dalis vertinama 30 taškų. Šių taškų vertė yra 45 balai (surinkti taškai bus padauginti iš koeficiento 1,5)“. Toks koeficiento taikymas buvo pasirinktas dėl matematikos užduočių specifikos – padidinus uždavinių kieki ir taškų skaičių mokiniams neužtektų 1 val. atlikti matematikos užduoties. Pateikti priėmimo rezultatų statistiniai duomenys bei kitos faktinės aplinkybės (kandidatų darbai koduoti, negalima nustatyti konkretaus kandidato) nepatvirtino pareiškėjų prielaidų, kad Gimnazija priėmimo metu teikė prioritetą vienos lyties atstovams, kad mokinių atranka sudarė sąlygas diskriminacijai.

Tyrimo metu taip pat tapo žinoma, kad nors atrankos tvarkoje buvo nurodoma, jog dėl patikrinimo apeliacijos nėra priimamos, tačiau praktikoje, tėvams pageidaujant, Gimnazija dar kartą patikrina mokinio darbą (patikrinimą atlieka dalyko vyresnysis vertintojas) ir pateikia informaciją – darbo ištrauką, tačiau ne visą darbą. Visas mokinio darbas nėra pateikiamas, kadangi nėra galimybės jo pateikti atskirai nuo užduoties, o užduotys ir vertinimo instrukcijos nėra viešai skelbiamos, siekiant, kad užduotys nepasklistų ir nebūtų iš anksto žinomos.

Kontrolierė, atsižvelgdama į tai, jog Gimnazija turi užtikrinti užduočių saugumą (slaptumą) ir kitas aplinkybes, vaiko teisę į informaciją bei būtinumą išsklaidyti visas galimas abejones dėl atrankos objektyvumo, pagrįstumo ir kt., rekomendavo Gimnazijai tobulinti atrankos tvarką, išsamiau nurodant visas atrankos procedūras, mokinių darbų vertinimo tvarką ir kt.

6.2. VAIKŲ SKIRSTYMAS Į KLASES (GRUPES) PAGAL GEBĖJIMUS IR PASIEKIMUS

⁵⁷ Žr., https://vmbg.lt/wp-content/uploads/2022/11/MBG_Matematika_programa_2022.pdf

Ataskaitiniais metais Kontrolierė atliko tyrimą dėl galimos diskriminacijos skirstant mokinius į grupes pagal jų gebėjimus bei pasiekimus. Pagrindinėje mokykloje pradinį klasių mokiniai matematikos pamokose buvo suskirstomi į atskirus pogrupius pagal pasiekimus, t. y. mokėsi pas skirtingus mokytojus, atsižvelgiant į mokinių pasiekimus ir įvertinimo lygį („pagrindinis“, „aukščiausias“). Pareiškėjų vertinimu, vaikai tokiu būdu yra diskriminuojami, sudaromos sąlygos patyčioms, norima atskirti gabius mokinius nuo kitų mokinių (pvz., turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių) ir kt.

Tyrimo metu buvo nustatyta, jog mokyklos 2024-2025 mokslo metu ugdymo plane, kuris buvo suderintas su mokyklos steigėju, buvo nustatyti pradinio ugdymo programos organizavimo ypatumai – pirmose klasėse po pirmo pusmečio bei antroje ir trečioje klasėse matematika mokoma atsižvelgiant į mokinių gebėjimus, sudarant grupes pagal mokinių pasiekimus. Mokykla sprendimą dėl mokinių skirstymo grindė diferencijuotu matematikos modeliu bei galimybe sudaryti laikinąsias grupes dalykui pagal modulį mokytis, teikti diferencijuotą pagalbą. Mokykla taip pat nurodė, kad iš klausė mokinių tėvų nuomones, atsižvelgė į tėvų balsavimo rezultatus ir priėmė sprendimą įvesti nurodytą modelį, sudarė sąlygas mokiniams, kurių tėvai nepritarė pokyčiui, tęsti matematikos pamokas be jokių pasikeitimų.

Pagal Bendrųjų ugdymo planų nuostatas, laikinosios grupės (mokinių grupė dalykui pagal modulį mokytis, diferencijuotai mokytis dalyko ar mokymosi pagalbai teikti) turi būti sudaromos nurodytais atvejais doriniam ugdymui, informatikos ar informacinių technologijų, technologijų dalykams mokytis, gamtos mokslų tiriamiesiems darbams atlikti, užsienio kalboms mokytis (mokymo procesui diferencijuoti sudaromos laikinosios grupės, kurių sudarymo poreikį lemia kai kurių dalykų mokymo(si) specifika ir organizavimo sprendimai mokiniams pasirinkus mokytis daugiau įvairesnio turinio dalykų, kt.). Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų apraše⁵⁸ (toliau – Aprašas) įtvirtinta, kad, įgyvendinant programas, ugdymas organizuojamas vadovaujantis Bendraisiais ugdymo planais, užtikrinamas ugdymo tęstinumas, „sukuriamos galimybės visiems mokiniams dalyvauti ugdymo procese ir šalinamos kliūtys, sukuriančios atskirtį; sukuriama galimybė kiekvienam mokiniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės“, „remiamasi mokinio individualios pažangos stebėjimu, kai anksti nustatomi mokinių mokymosi ypatumai, o esant sunkumams laiku suteikiama tikslinė švietimo pagalba“.

Įprastinis mokinių grupavimas mokykloje pagal amžių lemia, jog vienoje klasėje gali mokytis labai skirtingi mokiniai pagal gabumus ir pasiekimus, todėl bandoma palengvinti mokytojų darbą pergrupuojant mokinius, pvz., sudarant mokinių klases (grupes) iš panašaus gebėjimų ar pasiekimų lygio mokinių. Tokia praktika vadinama homogeniškuoju mokinių grupavimu ir yra priešinga heterogeniškam grupavimui, tai yra skirtingų gabumų ir pasiekimų lygio mokinių ugdymui drauge.⁵⁹ Lietuvoje žinomas mokinių skirstymas (grupavimas) į gabiųjų ir silpnųjų klases, „grupavimui pagal gebėjimus buvo artimas profilinis mokymas⁶⁰, šiuo metu virtęs individualiu pasirinkimu ir modulinio mokymu“.⁶¹ Paminėtina, kad Geros mokyklos koncepcijoje akcentuojama „akivaizdi tendencija – nuo švietimo visiems pereinama prie švietimo kiekvienam, t. y. personalizuoto, suasmeninto ugdymo(si) ir mokymo(si) pripažįstant, kad žmonių patirtys, poreikiai,

⁵⁸ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. balandžio 20 d. įsakymas Nr. V-570 „Dėl Pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų aprašo patvirtinimo“.

⁵⁹ Švietimo problemos analizė „Kam ir kiek naudingas mokinių grupavimas pagal gebėjimus?“, 2010, Nr. 3 (43).

⁶⁰ Profilinis mokymas – viena iš diferencijuoto ugdymo formų. Jo esmė yra mokymo diferencijavimas atsižvelgiant į mokinių siekius, polinkius, gebėjimus, sudarant jiems galimybes rinktis mokymosi kryptį atitinkančius dalykus ir skirtingus jų kursus. Jis įgyvendinamas mokinius suskirstius į gana pastovias grupes pagal jų siekius ir pajėgumą (Švietimo problemos analizė „Nuo ugdymo profiliavimo iki šiuolaikinio individualizavimo, 2013, Nr. 17 (103).

⁶¹ Švietimo problemos analizė „Kam ir kiek naudingas mokinių grupavimas pagal gebėjimus?“, 2010, Nr. 3 (43).

siekiai skiriasi ir mokomasi skirtingais tempais ir būdais“. Ugdymo politikos pokyčiai lėmė perėjimą prie didesnio ugdymo individualizavimo. Nors nuolat vyksta diskusija tarp mokslininkų dėl mokinių skirstymo pagal gebėjimus ir (ar) pasiekimus,⁶² tačiau teisės aktai nenumato tiesioginės galimybės (išskyrus teisės aktuose nurodytus konkrečius diferencijavimo atvejus) sudaryti laikinąsias grupes ar pan., atsižvelgiant į mokinių gebėjimus ir pasiekimus.

Kontrolierė, įvertindama teisinį reglamentavimą ir tyrimo metu nustatytas aplinkybes, konstatavo, kad nuolatinis pradinių klasių mokinių diferencijavimas pagal gebėjimus ir akademinius pasiekimus nėra paremtas svariais pedagoginiais argumentais, turint omenyje švietimo sistemos principus, švietimo sistemos orientavimąsi į įtrauktį, prieštarauja teisiniam reglamentavimui bei pažeidžia vaiko teises ir teisėtus interesus (teisė į mokslą, teisė būti nediskriminuojamu). Pripažinusi, kad nagrinėjamu atveju mokyklos 2024-2025 mokslo metų ugdymo plano nuostatos dėl matematikos ugdymo pradinėse klasėse, skirstant mokinius pagal mokinių gebėjimus ir pasiekimus, pažeidžia vaiko teises ir teisėtus interesus, Kontrolierė nurodė imtis priemonių pažeidimui pašalinti. Mokykla ir mokyklos steigėjas informavo, kad atsižvelgė į pateiktus siūlymus ir ėmėsi priemonių pažeidimui pašalinti (pakeitė ugdymo planą ir nutraukė matematikos mokymą skirstant mokinius pagal gebėjimus).

6.3. VAIKŲ UGDYMAS NUOTOLINIU BŪDU

Nuotolinis mokymas ir ugdymo organizavimas nuotoliniu būdu – pagrindinius skirtumus lemia keliami pradiniai tikslai. Vienaip nuotolinis mokymas ir jo rezultatai atrodo ir yra numatomi, jei mokymosi formos pakeitimas planuojamas sąmoningai ir iš anksto. Visai kitaip šis mokymas atrodo ir kitokie jo rezultatai tikėtini tuomet, kai tikslas – tik trumpai pakeisti mokymosi formą, t. y. tik prisitaikyti prie netikėtų aplinkybių. Pirmuoju atveju galvojama apie ugdymosi kokybės (kad ir nedidelei grupei) gerinimą, antruoju – bent esamos kokybės palaikymą.⁶³

Nuotolinio ugdymo būdo pasirinkimo galimybės

Nagrinėjant informaciją dėl šeimos sprendimo, kilus konfliktui, nutraukti mokymosi sutartis su mokykla ir, nesant kitos ugdymo įstaigos rajone, vaikus mokyti nuotoliniu būdu Vilniaus Ozo gimnazijoje, buvo atkreiptas dėmesys į vaikų nuotolinio ugdymo organizavimą šioje mokykloje.

Priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos apraše⁶⁴ nustatyta, kad „nuotoliniu būdu Vilniaus Ozo gimnazijoje gali mokytis asmenys, turintys sveikatos, įgimtų, įgytų sutrikimų, elgesio sutrikimų, kai elgesio sutrikimai trunka ilgiau nei 6 mėnesius ir yra kitos psichinės būklės simptomų, ar dėl nepalankių aplinkos veiksnių negalintys lankyti bendrojo ugdymo mokyklos, besigydantys namie, medicininės reabilitacijos ir sanatorinio gydymo sveikatos priežiūros įstaigoje, stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje medicinos pagalbą, laikinai į užsienį gyventi išvykę mokiniai bei suaugę asmenys, norintys nuotoliniu būdu mokytis pagal suaugusiųjų

⁶² Melburno Švietimo tyrimų instituto vadovas, prof. Johnas Hattie teigimu, „skirstymas pagal gebėjimus tik labai minimaliai veikia mokymosi pasiekimus ir turi didžiulę neigiamą įtaką lygiateisiškumui (angl. *equity*)“. Skirstymas pagal gebėjimus reikšmingai neigiamai veikia tuos mokinius, kurie atsiduria „prie prastesniųjų“; interneto dienraščio „Bernardinai“ 2021 m. gegužės 5 d. publikacija „Kodėl mokinių skirstymas pagal gebėjimus yra prasta idėja?“.

⁶³ Švietimo problemos analizė „Nuotolinis mokymas ar mokymo organizavimas nuotoliniu būdu?“, 2020, Nr. 8 (186).

⁶⁴ Vilniaus miesto savivaldybės tarybos 2023 m. sausio 18 d. sprendimas Nr. 1-1747 „Dėl priėmimo į Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklas tvarkos aprašo ir Vilniaus miesto savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų aptarnavimo teritorijų žemėlapių patvirtinimo“

bendrojo ugdymo programas, nuolat užsienyje gyvenantys asmenys – mokyti lietuvių kalbos, lietuvių istorijos ir geografijos“.

Vilniaus Ozo gimnazijos 2024-2025 mokslo metų mokinių priėmimo į Vilniaus Ozo gimnazijos tvarkos aprašas⁶⁵ (toliau – Aprašas) nustato, kad į gimnaziją mokyti nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma) priimami nepilnamečiai mokiniai, gyvenantys šalies teritorijoje, kurių tėvai pateikia informaciją iš Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įgalioto teritorinio skyriaus, kurio veiklos teritorijoje gyvena šeima, apie tai, kad nebuvo nustatytas vaiko teisių pažeidimas, susijęs su vaiko atstovo pagal įstatymą, su kuriuo jis gyvena, pareigų nevykdymu ar netinkamu jų vykdymu dėl narkotinių (ar psichotropinių) medžiagų, alkoholio vartojimo, smurto ar kitų vaiko atstovo pagal įstatymą, su kuriuo vaikas gyvena, veiksmų ar neveikimo, kurie gali turėti įtakos vaiko teisei į mokslą užtikrinti, per pastaruosius dvejus metus nuo tėvų prašymo pateikti informaciją gavimo dienos.

Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos apraše⁶⁶ (toliau – Tvarkos aprašas) nustatyta, kad nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma) mokomi:

(1) 11–18 m. (iki 21 m. – turintys specialiųjų ugdymosi poreikių) mokiniai, negalintys mokytis kasdieniu mokymo proceso organizavimo būdu pagal pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas: besigydantys medicininės reabilitacijos ir sanatorinio gydymo sveikatos priežiūros įstaigoje, stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje medicinos pagalbą, ar namie, kuriems dėl ligos ar patologinės būklės gydytojų konsultacinė komisija yra paskyrusi mokymą namie; turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų, pagal pedagoginės psichologinės tarnybos ar švietimo pagalbos tarnybos rekomendaciją, ne ilgiau kaip vienus mokslo metus; kt.

(2) 7–18 m. (iki 21 m. – turintys specialiųjų ugdymosi poreikių) mokiniai pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas: laikinai išvykę į užsienį; nepilnamečiai mokiniai, gyvenantys šalies teritorijoje, kurių tėvai pateikia informaciją iš Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įgalioto teritorinio skyriaus, kurio veiklos teritorijoje gyvena šeima, apie tai, kad nebuvo nustatytas vaiko teisių pažeidimas, susijęs su vaiko atstovo pagal įstatymą, su kuriuo jis gyvena, pareigų nevykdymu ar netinkamu jų vykdymu dėl narkotinių (ar psichotropinių) medžiagų, alkoholio vartojimo, smurto ar kitų vaiko atstovo pagal įstatymą, su kuriuo vaikas gyvena, veiksmų ar neveikimo, kurie gali turėti įtakos vaiko teisei į mokslą užtikrinti, per pastaruosius dvejus metus nuo tėvų (globėjų, rūpintojų) prašymo pateikti informaciją gavimo dienos; kt.

Remdamasi minėtu teisiniu reglamentavimu bei atsižvelgdama į nustatytas faktines aplinkybes, Kontrolierė konstatavo, kad vaikų tėvai pa(si)rinko ugdymo įstaigą ir ugdymo formą, laikantis galiojančio teisinio reglamentavimo. Kontrolierė, analizuodama teisinį reglamentavimą, atkreipė dėmesį į nurodytas Aprašo nuostatas, reglamentuojančias 11–18 m. (iki 21 m. – turintys specialiųjų ugdymosi poreikių) mokinių mokymą nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma), Apraše nurodytas sąlygas, tarp jų ir sąlygas dėl galimybės mokytis nuotoliniu būdu suteikimo jaunesniems nei 11 m. mokiniams.

Šiuo atveju, kilo pagrįsta abejonė dėl teisinio reglamentavimo nuoseklumo. Atkreiptas dėmesys, kad atitinkamu laikotarpiu mokinių mokymas pagal pradinio ugdymo programą nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma), taip pat savarankišku mokymo proceso

⁶⁵ Vilniaus Ozo gimnazijos direktoriaus 2024 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. V-3.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2012 m. birželio 28 d. įsakymas Nr. V-1049 „Dėl mokymosi formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“

organizavimo būdu buvo leidžiamas tik išimtiniais atvejais ir objektyviomis aplinkybėmis pagrįstose situacijose, tačiau galiojantis teisinis reglamentavimas praktiškai leidžia visiems 7–18 m. mokiniams pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas mokytis nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma), jeigu pateikiama Apraše nurodyta informacija iš Tarnybos. Tokiu atveju, Kontrolierės vertinimu, nėra užtikrinamas nuoseklus reglamentavimas bei aiški švietimo politika ir pozicija dėl nuotolinio ugdymo (jo taikymo išimtinumo).

Nurodytų aplinkybių kontekste, Kontrolierė taip pat atkreipė dėmesį į Ugdymosi šeimoje įgyvendinimo tvarkos aprašo⁶⁷ ir Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo nuostatų identiškumą – turi būti pateikta Tarnybos (įgalioto teritorinio skyriaus pažyma bei, kad teikiant prašymą dėl ugdymo(si) šeimoje turi būti pateikiama ir pažyma iš savivaldybės bei įvertintos ugdymo šeimoje sąlygos.

Kontrolierės nuomone, teisinio reglamentavimo pakeitimai, kuriais buvo išplėstos mokinių mokymosi nuotoliniu būdu (grupinio mokymosi formos) galimybės (tik pateikus Tarnybos pažymą), naujas teisinis reglamentavimas nėra pakankamai aiškus ir nuoseklus, gali sudaryti sąlygas piktnaudžiavimui, vaiko teisės į mokslą, kitų vaiko teisių ir interesų pažeidimams, vaikų teisių apsaugos ir užtikrinimo bei mokyklos bendruomenės (tėvų, vaikų, pedagogų) interesų suderinimo problemoms, kt. Atsižvelgdama į paaiškėjusias aplinkybes, Kontrolierė pasiūlė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai peržiūrėti (įvertinti) Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2012 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. V-1049 patvirtinto Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo nuostatas, susijusias su nuotolinio mokymo organizavimu, užtikrinant jų dermę bei teisinio reglamentavimo nuoseklumą. Ministerija informavo, jog ėmėsi priemonių bei, atsižvelgiant į Kontrolierės siūlymus, iniciavo teisės aktų pakeitimą (pateikė projektą).

☐☐☐ Nuotolinio (hibridinio) mokymo organizavimas

Vienu iš nagrinėtų atvejų, tėvai skundė mokyklą dėl ugdymo kokybės bei atsisakymo pratęsti vaiko ugdymą nuotoliniu (hibridiniu) būdu. Vaiko ugdymas nuotoliniu (hibridiniu) būdu buvo organizuotas tėvų pageidavimu, vėliau tėvai pageidavo pratęsti vaiko ugdymą šiuo būdu, pateikdami vienasmens sveikatos priežiūros specialisto rašytinę rekomendaciją. Sprendimas leisti vaikui mokytis nuotoliniu (hibridiniu) būdu buvo priimtas, atsižvelgiant į tėvų prašymą ir gydytojo rekomendaciją dėl vaiko ugdymo(si) ir elgesio problemų.

Mokinio ugdymo(si) ir elgesio problemos išryškėjo mokslo metų pradžioje ir buvo ne kartą aptartos su mokinio tėvais. Mokykla kelis kartus tėvams siūlė kreiptis dėl ugdymosi poreikių įvertinimo bei rekomendacijų (pa)teikimo. Mokytojo padėjėjo pagalba (oficialiai mokiniui ji nebuvo), taip pat socialinio pedagogo, kitų mokyklos pedagogų bei specialistų pagalba neleido pasiekti teigiamų pokyčių, todėl mokykla geranoriškai sutiko su tėvų prašymu, pateiktu su gydytojo rekomendacija, leisti vaikui mokytis nuotoliu (hibridiniu) būdu. Visgi, mokykla pastebėjo, kad ir pakeitus mokinio mokymo(si) būdą, situacija nesikeitė, mokinys rodė menką ugdymo(si) pažangą ir kt., todėl nesutiko su tėvų prašymu pratęsti nuotolinį ugdymą(sį) bei nurodė, kad šis mokymosi būdas skiriamas teisės aktų nustatyta tvarka, rekomendavus gydytojų konsultaciniai komisijai. Apie susidariusią situaciją bei galimą vaiko nepriežiūrą, mokykla informavo Vaiko teisių apsaugos tarnybą.

Mokykla (mokytojai, švietimo pagalbos specialistai) ir (ar) tėvai, pastebėję, jog vaikui sunku perprasti mokomąją medžiagą, kyla elgesio, emocijų, dėmesio sutelkimo ir kitų sunkumų, turi kreiptis į

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2020 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 504 „Dėl ugdymosi šeimoje įgyvendinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

mokyklos vaiko gerovės komisiją, kuri atlieka pirminį vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimą, rengia dokumentus pedagoginei psichologinei tarnybai. Neidentifikavus vaiko elgesio ir ugdymo(si) problemų, negalima užtikrinti kokybiško ir objektyviai būtino, vaiko poreikius atitinkančio ugdymo(si), taip pat pasiekti teisės aktuose nustatytų švietimo tikslų bei tinkamo vaiko teisės į mokslą įgyvendinimo. Konkrečiu atveju tėvų ir mokyklos konfliktas kilo dėl skirtingo požiūrio į ugdymo(si) organizavimą, vengimą atlikti specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimą, taip pat mokyklos sutikimo tenkinti tėvų prašymą skirti nuotolinį mokymą (skirtas „mišrus hibridinis mokymosi organizavimo būdas“), nors tokia mokymo teikimo tvarka nebuvo reglamentuota mokyklos vidaus dokumentuose.

Švietimo įstatyme įtvirtinta tėvų teisė dalyvauti įvertinant vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius, tačiau nėra įtvirtinta pareiga kreiptis dėl vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo į pedagoginę psichologinę tarnybą, vykdant mokyklos specialistų rekomendacijas. Praktikoje stebima, kad požiūris į vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo procesą būna neigiamas, vaiko tėvams kelia baimę, nepasitikėjimą. Taip pat, kad mokyklos, susidūrusios su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių ugdymo, jų elgesio problemomis, dažnai siūlo tėvams ugdymosi nuotolinį mokymą(si) namuose.

Mokymosi pagal formaliojo švietimo programas (išskyrus aukštojo mokslo studijų programas) formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašas⁶⁸ nustato mokymosi pagal bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo programas formas ir mokymo organizavimą pagal jas. Nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (grupinio mokymosi forma) gali mokytis besigydančios medicininės reabilitacijos ir sanatorinio gydymo sveikatos priežiūros įstaigoje, stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje, teikiančioje medicinos pagalbą, ar namie, kuriems dėl ligos ar patologinės būklės gydytojų konsultacinė komisija yra paskyrusi mokymą namie; turintys specialiųjų ugdymosi poreikių dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų, pagal pedagoginės psichologinės tarnybos rekomendaciją, ne ilgiau kaip vienus mokslo metus; ir kt. Savarankišku mokymo proceso organizavimo būdu mokomi mokiniai namie, jei dėl ligos ar patologinės būklės gydytojų konsultacinė komisija skiria mokymą namie. Mokinių mokymo stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje ir namuose organizavimo tvarkos aprašas⁶⁹ nustato, kad reikalingas gydytojų konsultacinės komisijos sprendimas. Taigi, nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu (ir kitais minėtais būdais) mokiniai gali mokytis tik kai yra tam tikros apibrėžtos situacijos ir sąlygos (pvz., sveikata ir dėl to sprendimą priima gydytojų konsultacinė komisija). Konkrečiu atveju, mokinio tėvai pateikė ne gydytojų konsultacinės komisijos išvadą, o vieno gydytojo rekomendaciją, todėl mokykla neturėjo teisinio pagrindo skirti nuotolinį mokymą ir priimdama atitinkamą sprendimą sukėlė tėvams nepagrįstus lūkesčius dėl vaiko nuotolinio mokymo.

Kontrolierė konstatavo, kad nebuvo teisinio pagrindo mokiniui skirti nuotolinį mokymą(s) ir, kad mokykla, atsisakydama tenkinti tėvų prašymą pratęsti nuotolinį mokymą, nepažeidė nustatyto teisinio reglamentavimo. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys, jog konfliktinė situacija kilo ne tik dėl mokyklos priimtų sprendimų ydingumo, tačiau ir dėl tėvų pozicijos. Kontrolierė, atkreipdama mokyklos dėmesį į veiklos trūkumus, pažymėjo ir tai, kad mokykla neišnaudojo visų galimų bendradarbiavimo galimybių, jog būtų veikama išimtinai siekiant vaiko gerovės.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2012 m. birželio 28 d. įsakymas Nr. V-1049 „Dėl mokymosi formų ir mokymo organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

⁶⁹ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2012 m. rugsėjo 26 d. įsakymas Nr. V-1405 „Dėl Mokinių mokymo stacionarinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje ir namuose organizavimo tvarkos aprašo patvirtinimo“.

6.4. TARPINIŲ PATIKRINIMO REZULTATŲ VERTINIMO KLAUSIMAI

2024 metais, kilus ginčui dėl matematikos pirmojo tarpinio patikrinimo rezultatų vertinimo (perskaičiavimo ir indeksavimo), Kontrolierė teikė nuomonę pareiškėjams bei institucijoms.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija paskelbė, kad ministro sudaryta komisija konstatavo, kad matematikos tarpinių patikrinimų užduotys (A ir B lygio) buvo sunkesnės, nei to reikalauja matematikos užduoties aprašas, todėl mokiniams balai už užduotis bus indeksuojami, perskaičiuoti jiems palankesniu įvertinimu. Pareiškėjai nesutiko su indeksavimo tvarka, kadangi ji, pareiškėjų nuomone, neatitinka protingumo ir teisingumo principų, yra diskriminuojanti, neužtikrina vaikų teisėtų lūkesčių ir lygiateisiškumo, pretenduojant įstoti į valstybės finansuojamas studijų vietas (pvz., pagal indeksavimo tvarką, mokinio, kuris surinko 2 taškus, indeksuotas darbo vertinimas sieks 3 taškus, surinkusio 15 taškų – indeksuotas rezultatas bus 19; mokinio, kuris surinko nuo 16 iki 20 taškų, tarpinio patikrinimo indeksuotas rezultatas bus maksimalus – 20 taškų).

Lietuvos moksleivių sąjunga 2024 m. kovo 20 d. pateikė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai rezoliuciją, prašydama „imtis atitinkamų veiksmų dėl susidariusios situacijos su tarpiniais brandos egzaminais bei sudaryti kuo palankesnes sąlygas vienuoliktokams būti objektyviai įvertintiems pagal jų gebėjimus“.

Švietimo įstatyme įtvirtintas lygių galimybių principas, numatantis, jog švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. Įgyvendinama Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintą nediskriminavimo principą, valstybė privalo imtis visų reikiamų priemonių, siekdama užtikrinti, kad visi vaikai turėtų galimybę įgyvendinti jiems garantuojamą teisę į mokslą. Ne kiekvienu atveju skirtingų sąlygų taikymas (prioritetų nustatymas) yra laikytinas diskriminacija, jeigu tokio diferencijavimo kriterijai yra pagrįsti, objektyvūs ir jais siekiama teisėtų Konvencijos tikslų.

Turint omenyje mokslines teorijas bei mokslininkų įžvalgas, pritartina, kad „socialinis teisingumas yra siejamas su tokių pagrindinių principų švietimo sistemoje įgyvendinimu, kaip lygios galimybės (nediskriminavimas lyties, kilmės ir kt. požūriais), skirtingumų pripažinimas ir pasirinkimo galimybių užtikrinimas (gabiausiems, tautinėms mažumoms, kt.), prieinamumas (nėra apribojimų materialinės padėties, gyvenamosios vietos atžvilgiu), kompensavimas – kai papildomų, didesnių išteklių skyrimas tam tikroms socialinėms grupėms (pvz., neįgaliesiems) laikomas pateisinamu ir teisingu dalyku“. Socialinis teisingumas reiškia patekimo į švietimo sistemą, dalyvavimo joje ar išsilavinimo pasiekimų nešališkumą, nepriklausymą nuo tokių požymių, kaip lytis, etniškumas, gyvenamoji vieta, negalia ir pan. Neteisingumas atsiranda, kai švietimo ištekliai pasiskirsto tarp individų ar socialinių grupių netolygiai, t. y., kai vieni iš švietimo sistemos gauna neproporcingai daugiau naudos negu kiti dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jų. Turint omenyje pareiškėjų nuomonę, buvo keliamas klausimas, ar toks mokinių pasiekimų (rezultatų) indeksavimas yra ne tik (galimai) neobjektyvus, tačiau ir socialiai neteisingas, nes tam tikra dalis moksleivių, gavusių aukščiausius rezultatus negavo jokios naudos, o neproporcingumas gali turėti įtakos stojant į aukštąsias mokyklas. Kontrolierė kritiškai vertino situaciją dėl tarpinio patikrinimo rezultatų keitimo, kadangi pakeitimo (indeksavimo) principai nebuvo pakankamai aiškūs, trūko objektyvaus ir racionalaus sprendimo pagrindimo, kas sukėlė klausimus vaikams ir jų tėvams, kt.

Tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose akcentuojama, jog, imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, svarbiausia – geriausi vaiko interesai. Prioritetinės vaiko teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principas reikalauja, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant, tiek sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar bet

kokį veiksmap geriausių vaiko interesų požiūriu bei užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti. Šis principas yra visuotinai privalomas, jo privalo laikytis tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos, kiti asmenys.

Kilusių diskusijų dėl egzaminų tvarkos, organizavimo, rezultatų vertinimo (indeksavimo) ir kitų klausimų kontekste, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad galimos situacijos kai dėl įvairių priežasčių nepavyksta rasti racionalų ir visas suinteresuotas puses tenkinantį sprendimo, tačiau sprendimo paieškos ir priėmimo procese turi būti atsižvelgiama į geriausius vaikų interesus, atsakoma į keliamus klausimus, išsklaidomos visos abejonės bei siekiama atstatyti prarastą ar sumažėjusį pasitikėjimą švietimo sistema. Šiuolaikinės visuomenės poreikiai, vykstantys pokyčiai, kylantys nauji iššūkiai reikalauja ugdymo kaitos, tačiau reformos turi būti pagrįstos, o apie visus pokyčius vaikai turi būti laiku ir tinkamai informuojami, kt.

6.5. LIETUVIŲ KALBOS EGZAMINO ORGANIZAVIMAS

Ataskaitiniais metais buvo skundžiamasi švietimo, mokslo ir sporto ministro sprendimu dėl lietuvių kalbos egzamino (I dalies) vienuoliktokams organizavimo mokinių atostogų metu.

Bendruosiuose ugdymo planuose⁷⁰ nustatyta, jog mokslo metus sudaro laikas, skirtas mokinių mokymuisi, ir laikas, skirtas mokinių poilsiui – atostogoms (rudens, žiemos (Kalėdų), žiemos, pavasario (Velykų), vasaros). Žiemos atostogos nustatomos 2025 m. vasario 17-21 d. Mokykla turi teisę, suderinusi su savininko teises ir pareigas įgyvendinančia institucija, savivaldybės vykdomąja institucija ar jos įgaliotu savivaldybės administracijos direktoriumi, dalyvių susirinkimu (savininku), keisti atostogų laiką, bet ne trukmę.

Švietimo, mokslo ir sporto ministras, tvirtindamas⁷¹ 2024-2025 mokslo metų valstybinio brandos egzamino tvarkaraščius (toliau – Tvarkaraštis), nustatė, kad lietuvių kalbos ir literatūros (A, B) (I dalies) egzaminas tradiciniu būdu vyks 2025 m. vasario 17, 18, 19, 20 d. Paminėtina, kad egzamino organizavimo dienos iš dalies sutapo su mokinių žiemos atostogų laiku. Ministerija 2024-07-11 tinklalapyje viešai paskelbė Tvarkaraštį bei informaciją apie 2024-2025 metų brandos egzaminus, informuodama, kad brandos egzaminai bus sudaryti iš dviejų dalių; pirmąją dalį – galima išsilaikyti III gimnazijos klasėje, antrąją dalį – galima išsilaikyti IV gimnazijos klasėje; valstybinio brandos egzamino I dalis organizuojama III gimnazijos klasės pabaigoje – birželio mėnesį; lietuvių kalbos ir literatūros VBE I dalis (kalbėjimo) bus organizuojama per žiemos atostogas vasario mėn.⁷²

Vertindama švietimo, mokslo ir sporto ministro sprendimą – parinktą lietuvių kalbos ir literatūros egzamino datą, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad dėl vieno ir (ar) kitų priežasčių kai kurie egzaminai, pvz., užsienio kalbų brandos egzaminai (kalbėjimo dalis), „tradiciskai“ organizuojami mokinių atostogų metu ir tai yra tapę pastovia praktika, nors 2023-2024 mokslo metais visuomenėje taip pat buvo diskutuojama dėl egzaminų tvarkaraščio – egzaminų organizavimo pavasario atostogų metu.

Analizuojant mokyklos lankomumo, pamokų praleidimo (pateisinimo) problemą buvo pastebėta, kad dalis mokinių pamokas praleidžia dėl atostogų, t. y. atostogauja kartu su tėvais ne mokinių atostogų metu. Mokinių egzaminų laikas, mokinių atostogų trukmė bei panašaus pobūdžio

⁷⁰ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. balandžio 24 d. įsakymas Nr. V-586 „Dėl 2023–2024 ir 2024–2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų patvirtinimo“.

⁷¹ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2024-07-10 įsakymu Nr. V-759 „Dėl 2023-2024 ir 2024-2025 mokslo metų valstybinių brandos egzaminų tvarkaraščių patvirtinimo“

⁷² <https://smsm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/smm-svietimas/brandos-egzaminai/?lang=lt>

problemos signalizuoja, jog reikia iš esmės peržiūrėti mokinių ugdymo laiką, mokslo metų ir atostogų trukmę, suderinant ir atliepant visos švietimo bendruomenės interesus bei užtikrinant vaikų gerovę.

Kiekvienas vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, teisę dalyvauti įvairiuose, jo amžių bei brandą atitinkančiuose renginiuose. Pripažįstama, kad poilsis ir laisvalaikis yra tokie pat svarbūs vaiko vystymuisi kaip mityba, būstas, sveikatos priežiūra ir švietimas. Vaikai gali dalyvauti žaidimuose ir ilsėtis, kai yra vieni, kartu su bendraamžiais ar palaikančiais suaugusiems. Vaikų poilsis neatsiejamas ir nuo bendro šeimos poilsio, veiklų ir kt. Rengiant Konvenciją buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad būtina nustatyti „racionaliai pagrįstas mokymosi ir darbo valandų normas.“⁷³ Vaiko teisė į poilsį „reikalauja, kad vaikams būtų suteiktas pakankamas atokvėpis nuo darbo, ugdymo ar bet kokių fizinių ar protinių pastangų, siekiant užtikrinti optimalią jų sveikatą ir gerovę“. Vaikai turėtų būti apsaugoti nuo streso; turėti laisvalaikį, kuriame nebūtų keliami jokie reikalavimai, jų amžių ir vystymąsi atitinkančią poilsio galimybę; kt.⁷⁴

Vaiko teisės į poilsį ir teisės į mokslą įgyvendinimas betarpiškai siejasi, poilsis turi įtakos mokymo(si) rezultatams, poilsio laikas ir formaliojo ugdymo laikas turi būti derinami, tačiau neturėtų sutapti. Kontrolierės nuomone, poilsio laikas (mokinių atostogos) ir mokymo(si) laikas turi būti racionaliai pagrįstas, suderintas, atsižvelgiant ir nenuvertinant vaiko teisės į poilsį ir laisvalaikį, turint omenyje, jog vaikų poilsis neatsiejamas nuo bendro šeimos poilsio, interesų, poilsio praleidimo planavimo ir pan. Situacija, kai nustatomas mokinių atostogų laikas ir jo metu dalis mokinių turi laikyti egzaminus, gali būti vertintina kaip pernelyg didelė mokymo (egzamino) našta per poilsio laiką (atostogas). Laisvalaikis ir poilsis yra laisvas ir neįpareigojantis laikas, kai nevyksta formalusis ugdymas, todėl nustatant egzamino laiką mokinių atostogų metu, sudaromos prielaidos vaiko teisės į poilsį pažeidimui.

Pažymėtina, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerija derino Valstybinių brandos egzaminų organizavimo ir vykdymo tvarkos aprašo pakeitimo; 2023–2024 ir 2024–2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų pakeitimo bei 2024–2025 mokslo metų valstybinių brandos egzaminų tvarkaraščio projektus, kur buvo numatė, kad lietuvių kalbos ir literatūros (A, B) (pirma egzamino dalis) vyks 2025 m. birželio 2, 3, 4, 5 d. Ministerijos teigimu, šioms datoms nepritarė lietuvių kalbos ir literatūros dalyko mokytojų bendruomenė ir kiti socialiniai partneriai, todėl buvo priimtas sprendimas brandos egzamino dalį organizuoti 2025 m. vasario 17–21 d. Ministerija taip pat nurodė, kad buvo vertinti nuogaštavimai dėl ugdymo proceso organizavimo kokybės valstybinių brandos egzaminų sesijos metu, lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų krūvių ir kt. Taip pat buvo nuomonė, kad būtina užtikrinti nepertraukiamą ugdymą kitiems mokiniams, kad egzamino metu nevykstant pamokoms, mokyklos aplinka yra ramesnė ir labiau tinkama mokiniams, kt.

Apibendrinant pateiktą informaciją buvo padaryta prielaida, jog konkretaus Tvarkaraščio nustatymui įtakos turėjo įvairios organizacinės ir kitos priežastys – egzamino metu dalyvauja praktiškai visi mokyklos lietuvių kalbos mokytojai, kurie negali dalyvauti ugdymo procese ir užtikrinti ugdymo procesą kitiems mokiniams; nustatyti griežti reikalavimai egzamino vykdymui⁷⁵; bandoma optimizuoti žmogiškuosius išteklius bei paskirstyti krūvį ir mokytojams, ir mokiniams, kt. Nors egzamino laikymas per atostogas tapo praktika dėl (iš dalies) pagrįstų ir objektyvių priežasčių, Kontrolierės nuomone, tokia praktika gali neigiamai paveikti vaikus, turėti įtakos jų emocinei gerovei, ypač mokiniams jaučiant stresą dėl pasiruošimo ar kt. Nuomonių įvairovė rodo, kad

⁷³ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002).

⁷⁴ Ten pat

⁷⁵ 2024–2025 mokslo metų lietuvių kalbos ir literatūros valstybinio brandos egzamino pirmosios dalies vykdymo instrukciją, patvirtinta Nacionalinės švietimo agentūros direktoriaus 2024 m. spalio 29 d. įsakymu Nr. VK-919

priimant sprendimus būtina įvertinti visas galimas pasekmes, derinti įvairius interesus bei rasti sprendimą, kuris atitiktų teisinį reguliavimą bei užtikrintų visų vaikų gerovę. Pripažįstant problemos sudėtingumą ir kompleksiskumą, visgi, Kontrolierės nuomone, nebuvo skirtas tinkamas dėmesys vaikų interesams.

Svarbu paminėti, kad Bendrųjų ugdymo planuose buvo nustatyti papildomi ugdymo organizavimo valstybinių brandos egzaminų vykdymo ypatumai: jeigu mokinių atostogų metu yra numatytas valstybinio brandos egzamino dalies laikymas, atostogų dienos, per kurias mokinyms laiko atitinkamą valstybinio brandos egzamino dalį, perkeliama į artimiausias ugdymo dienas. Įvertinant minėtą aplinkybę, galima teigti, kad mokinyms nepraranda teisės į atostogas, nes yra numatyta atostogų kompensacija, t. y. atostogų diena perkeliama į artimiausias ugdymo dienas. Tačiau svarbi ne tik formali atitiktis teisės aktams, bet ir tai, kokią įtaką toks sprendimas gali daryti vaikų gerovei. Kontrolierės nuomone, kiekviena šeima susikuria savo tradicijas, rutiną, puoselėja tarpusavio santykius, kartu praleidžia laisvalaikį, poilsį bei jį planuoja, todėl mokinių atostogų ir egzaminų tvarkaraščio reglamentavimas neatliepia vaiko ir jo šeimos lūkesčių.

Kontrolierė rekomendavo Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai svarstyti galimybę pakeisti sprendimą dėl 2024–2025 mokslo metų valstybinių brandos egzaminų tvarkaraščio – lietuvių kalbos ir literatūros (A, B) (I dalis) egzamino sesijos 2025 m. vasario 17, 18, 19, 20 d. Taip pat pasiūlė ministerijai, sprendžiant klausimus dėl mokinių atostogų, egzaminų sesijos ateinančiais mokslo metais, imtis priemonių, kurios leistų užtikrinti vaiko teisės į mokslą bei poilsį įgyvendinimo dermę, tinkamą kitų vaiko teisių ir geriausių interesų įgyvendinimą.

Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, įvertinusi situaciją teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo principų kontekste, atsižvelgdama į tai, jog dėl pokyčių valstybinių egzaminų tvarkaraštyje ir kituose ugdymo proceso organizavimą reglamentuojančiuose teisės aktuose mokyklos turėtų koreguoti lokalius teisės aktus, keistųsi ugdymo organizavimas kitų klasių mokiniams ir kt., informavo, kad pokytis sukeltų papildomą stresą, neapibrėžtumą visiems mokiniams, mokytojams, egzamino organizatoriams ir kt., rastųsi rimtų organizacinių, logistinių ir kt. problemų, todėl esamo tvarkaraščio nekeis. Ministerija patikino, kad 2025–2026 mokslo metais, bendradarbiaujant su švietimo bendruomene, plačiau organizuojant diskusijas ir kt., bus imtasi priemonių, užtikrinančių vaiko teisės į mokslą bei poilsį dermę.

6.6. VAIKO TEISĖ PASIRINKTI UŽSIENIO KALBĄ

Ataskaitiniais metais Kontrolierė tyrė individualius skundus dėl Vilniaus miesto savivaldybės bei mokyklų sprendimų dėl užsienio kalbos (kaip antrosios) mokymo organizavimo. Pareiškėjai skundėsi dėl diskriminacijos, Vilniaus miesto savivaldybės mokyklose nesuteikiant vaikams galimybės pasirinkti mokytis rusų kalbą, kaip antrąją užsienio kalbą, nors kitose savivaldybėse mokiniai turi tokią galimybę. Pareiškėjai sudarydami mokymo sutartį nurodė, kad pageidauja mokytis rusų kalbos, kaip antrosios užsienio kalbos, tačiau savivaldybė bei atitinkamos mokyklos priėmė sprendimus ir informavo, kad būsimų šeštųjų klasių nebus tokios galimybės.

Vilniaus miesto savivaldybė rekomendavo savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklų vadovams 6-ųjų klasių ir naujai formuojamų 5-ųjų klasių (jei pradedama mokytis antrosios užsienio kalbos 5-oje klasėje) mokiniams, renkantį antrąją užsienio kalbą, siūlyti rinktis tik Europos Sąjungos kalbą. Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokyklų vadovai buvo įpareigoti patikslinti mokyklų 2023-2024 ir 2024-2025 mokslo metų ugdymo planus 2024-2025 mokslo metams, atsisakant ne ES antrųjų užsienio kalbų pradedantiems šią kalbą mokytis mokiniams. Savivaldybės teigė, kad mokyklos administracija turi teisę 2024-2025 mokslo metais neformuoti rusų kalbos, kaip antrosios užsienio

kalbos, grupių. Dėl Vilniaus miesto savivaldybės sprendimo ir siūlymo sudaryti galimybes mokiniams tradiciškai mokytis ne tik anglų, prancūzų, vokiečių kalbų, bet ir kitų ES šalių kalbų, žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose kilo diskusijos. Svarstyta, jog dažniausiai mokyklose mokiniai kaip antrąją užsienio kalbą vis dar pasirenka rusų kalbą (apie 70 proc. 2023 metais, 50 proc. – 2024 metais). Specialistų nuomone tai, kad „didžioji dalis mokinių kaip antrąją užsienio kalbą renkasi rusų, šiandien vis dar lemia stereotipinis sprendimas: kadangi daugumos vaikų tėvai savo laiku mokėsi rusų kalbos, jie ir vaiką nukreipia ją rinktis“.⁷⁶

Vienas iš Švietimo įstatyme įtvirtintų švietimo tikslų – išugdyti kiekvienam asmeniui vertybines orientacijas, leidžiančias tapti doru, siekiančiu žinių, savarankišku, atsakingu, patriotiškai nusiteikusiu žmogumi, išlavinti dabartiniam gyvenimui svarbius jo komunikacinius gebėjimus, padėti įsisavinti žinių visuomenei būdingą informacinę kultūrą, užtikrinant valstybinės kalbos, užsienio kalbų ir gimtosios kalbos mokėjimą, informacinį raštingumą, taip pat šiuolaikinę socialinę kompetenciją ir gebėjimus savarankiškai kurti savo gyvenimą ir sveikai gyventi. Įstatyme kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui ir užsieniečiui, turinčiam teisę nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, garantuojamas mokymas valstybine kalba ir valstybinės kalbos mokymasis. Taip pat įteisintas mokymasis tautinės mažumos kalba bei tautinės mažumos kultūros puoselėjimas.

Užsienio kalbos ir kalbų mokymo politikai tenka labai svarbi vieta visuomenės švietimo sistemoje, ypač tos visuomenės, kuri pabrėžia žinių įgijimo svarbą, kartu siekiant įgyvendinti jau Konvencijoje numatytus vaiko lavinimo tikslus (ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms; pagarbą tėvams, savo kultūriniam identitetui, kalbai ir vertybėms; parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje). Užsienio kalba, kaip mokomasis dalykas, teikia plačias galimybes ugdyti asmenybę, formuoti vertybines nuostatas, plėtoti mokinio kompetencijas. Kalbų mokėjimas atveria didesnes galimybes komunikacijai, tolesnėms studijoms, profesiniai karjerai ir kt. Paminėtina, kad antrosios užsienio kalbos pasirinkimo galimybės susijusios ir su užsienio kalbos mokytojų trūkumu, todėl dažniausiai „tradiciškai“ buvo (yra) renkama rusų k.

Antrosios užsienio kalbos mokymo organizavimą nacionaliniu lygmeniu reglamentuotas 2023–2024 ir 2024–2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planuose⁷⁷ (toliau – Bendrieji ugdymo planai), nurodant, kad antrosios užsienio kalbos (anglų, vokiečių, prancūzų, ispanų, lenkų, ukrainiečių, rusų) mokymas privalomas nuo šeštosios klasės, mokykla sudaro galimybę rinktis antrąją užsienio kalbą iš ne mažiau kaip dviejų kalbų (neįskaitant pirmosios užsienio kalbos). Priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosios programos⁷⁸ nustato minėtų užsienio kalbų mokymosi turinį. Teisinis reglamentavimas nesuponuoja konkrečios kalbos mokymo privalomumo ir būtinybės visas nurodytas kalbas siūlyti vienoje mokykloje, t. y. mokykla neturi pareigos užtikrinti būtent rusų kalbos (kaip antrosios užsienio kalbos) mokymo, tačiau turi užtikrinti pasirinkimo galimybę iš ne mažiau kaip dviejų kalbų, neįskaitant pirmosios užsienio kalbos.

Nagrinetu atveju, mokyklos antrosios užsienio kalbos pasirinkimo galimybes vertino mokyklų tarybose, pokyčius aptarė su užsienio kalbų mokytojais, t. y. įsivertino galimybę užtikrinti kokybišką dviejų užsienio kalbų mokymą. Konkrečioje mokykloje tėvams buvo pristatyta galimybė pasirinkti ispanų arba lenkų kalbas, o remiantis vykdyta apklausa, kaip alternatyva rusų kalbos mokymui, buvo

⁷⁶ Portalo „Lietuvos rytas“ 2024 m. vasario 18 d. publikacija „Po griežto Vilniaus sprendimo – ir nesėkmės rizika: kaip spręsis rusų kalbos likimas mokyklose?“. Portalo „Savaitė“ 2023 m. kovo 10 d. publikacija „Kokias galimybes mokiniams atvertų didesnė antrosios užsienio kalbos įvairovė mokyklose?“

⁷⁷ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. balandžio 24 d. įsakymu Nr. V-586 „Dėl 2023–2024 ir 2024–2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų patvirtinimo“.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2022 m. rugpjūčio 24 d. įsakymas Nr. V-1269 „Dėl Priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrąsias programų patvirtinimo“.

suplanuota siūlyti ispanų kalbą. Tėvai pildydami prašymus informacinėje sistemoje (tai nėra mokymo sutarties dalis) galėjo nurodyti pageidaujama antrą užsienio kalbą. Jeigu mokiniai buvo pasirinkę antrąją užsienio kalbą ir jau mokėsi, mokymas nebuvo nutraukiamas. Atlikusi tyrimą Kontrolierė konstatavo, kad mokykla, nepasiūlydama galimybės pasirinkti rusų kalbos, kaip antrosios užsienio kalbos, nesudarė sąlygų vaiko teisės į mokslą pažeidimui.

Švietimo įstatyme nustatyta, kad mokinys turi galimybę pagal gebėjimus ir polinkius rinktis švietimo programas, skirtingus jų variantus, švietimo programų modulius, dalykų kursų programas; kt. Tėvai mokiniui iki 14 metų parenka, o mokinys nuo 14 iki 16 metų tėvų sutikimu pats renkasi antrąją užsienio kalbą.

Kontrolierė, pažymėdama, kad vaikai, jų tėvai bei mokytojai yra aktyvūs ugdymo(si) proceso kūrėjai, kartu nusistatantys ugdymosi poreikius, teikė nuomonę, kad mokyklos ir jų steigėjai, priimdami sprendimus, turi užtikrinti glaudų bendradarbiavimą, įvertinti priimamų, su vaikais susijusių sprendimų pasekmes geriausių vaiko interesų užtikrinimo aspektu, taip pat užtikrinti konstruktyvų dialogą su vaikais bei didesnę švietimo įstaigų bendruomenių įtraukimą į sprendimų priėmimo procesus. Pokyčiai yra būtini, tačiau tinkamam jų įgyvendinimui svarbu taikyti priemones, skatinančias rinktis ES kalbas, derinant veiksmus su bendra švietimo politika, bendruomenės interesais bei poreikiais. Kontrolierė rekomendavo Vilniaus miesto savivaldybei bei Vilniaus miesto bendrojo ugdymo mokykloms, organizuojant bei sprendžiant klausimą dėl antrosios užsienio kalbos mokymo organizavimo, užtikrinti aktyvų bendradarbiavimą su mokyklų bendruomenėmis, taip pat skirti tinkamą dėmesį vaiko nuomonės išklausymui ir jos įvertinimui.

6.7. GABIŲ VAIKŲ GEBĖJIMŲ VYSTYMO IŠŠŪKIAI

Gabūs vaikai – kiekvienos valstybės intelektualinis potencialas, tačiau ar jiems skiriamas pakankamas dėmesys, kad, priklausomai nuo jų nustatyto gabumų lygio, jiems būtų skiriamas specialusis ugdymas, pagal poreikį teikiama švietimo pagalba? Ugdymo turinio pritaikymas kiekvienam vaikui pagal jo gebėjimus jau įprastas reiškinys Lietuvoje, kai kalbama apie vaikus, turinčius ugdymo(si) problemų, tačiau gabūs vaikai dažnai paliekami nuošalyje. Mokant gabius vaikus nepakanka tik užtikrinti intensyvų mokymo(si) tempą, praplėsti ir praturtinti mokymo turinį, diferencijuoti jį. Taip pat reikalinga tinkamai parinkti bei taikyti mokymo(si) metodus ir būdus. Pedagogų, specialiai parengtų dirbti su itin gabiais vaikais – trūksta. Kita problema – išugdžius gabų mokinį, jo dalyvavimas olimpiadose, kaip gebėjimų atskleidimo platformoje, yra itin ribotas dėl šiam tikslui reikalingų valstybės lėšų trūkumo, todėl iniciatyvos imasi įvairios organizacijos – vykdomos vaikų atrankos į tarptautines olimpiadas, rengiamos stovyklos tarptautinėms olimpiadoms pasiruošti ir pan.

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėtas skundas dėl matematikos olimpiadų organizavimo – galimo komisijos narių šališkumo, vaiko teisių ir interesų, sietinų su emociškai saugios aplinkos užtikrinimu, nepaisymo ir kt. Tyrimo metu paaiškėjo, kad vaiko interesų organizuojant ir vykdant olimpiadas paisoma ne visada. Taip pat, kad vaikų tėvams yra pernelyg mažai žinoma apie olimpiadų vykdymo tvarką, kas sudaro prielaidas abejonėms dėl galimo komisijos narių nešališkumo, vertinimo sistemos trūkumų. Galiausiai, olimpiadų organizavimas ir vykdymas yra ne visada sklandus dėl nepakankamai aiškios organizavimo sistemos.

Vadovaujantis Vaiko teisių konvencijos 29 straipsnio 1 dalies nuostatomis, vaiko lavinimo tikslas turi būti kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius gebėjimus, o dalyvavimas olimpiadose yra vienas iš būdų, kaip tokius gebėjimus stiprinti bei vystyti. Matematikos ar kitų dalykų olimpiados yra ne tik akademinio tobulėjimo įrankis, bet ir plati ugdymo priemonė, prisidedanti prie visapusiško vaiko asmenybės formavimo. Olimpiadų užduotys dažnai reikalauja ne

tik teorinių žinių, bet ir gebėjimo jas pritaikyti praktikoje. Vaikai mokosi kūrybiškai spręsti problemas, priimti nestandartinius sprendimus, taip ugdomi vaikų analitiniai gebėjimai, skatinamas giluminis dalyko suvokimas. Kartu tai vienas iš būdų, stiprinti vaiko socialinę patirtį, įgyti ir lavinti jo emocinį atsparumą. Tačiau, kartu su gebėjimų vystymu, svarbi ir kiekvieno vaiko emocinė savijauta, nes tai yra svarbus pagrindas, siekiant aukščiausių mokslo rezultatų. Todėl asmenys, atsakingi už vaiką tiek olimpiadų vykdymo, tiek pasiruošimo olimpiadoms stovyklų metu, turi vadovautis pagarbos ir profesionalumo principais, būti empatiški vaiko poreikiams. Suaugęs asmuo turi būti jautrus kiekvieno vaiko reikmėms, stebėti jo savijautą, padėti valdyti stresą ir motyvuoti siekti geriausių rezultatų. Empatiškas bendravimas bei gebėjimas laiku suteikti psichologinę paramą gali turėti lemiamos įtakos vaikų pasitikėjimui savimi ir jų gebėjimui susidoroti su iššūkiais. Sukuriant šiltą, palaikančią aplinką, kurioje vaikai jaustųsi saugūs, galima ne tik pagerinti jų emocinę būseną, bet ir paskatinti geresnius akademinis bei asmeninius rezultatus.

Reaguodama į Kontrolierės tyrimą, Lietuvos neformaliojo švietimo agentūra (LINEŠA) ėmėsi priemonių situacijai gerinti – atnaujino visų dalykinių olimpiadų organizavimo sąlygas; atnaujina dalykinių olimpiadų tarybų sudėtis, įtraukdama atstovus iš visų universitetų ir mokytojų dalykininkų asociacijų; rengia naujus dalykinių olimpiadų tarybų darbo reglamentus, kuriuose atsižvelgiama į sprendimų priėmimo skaidrumą, interesų deklaravimą, nusišalinimo galimybes.

6.8. NEFORMALIOJO ŠVIETIMO ORGANIZAVIMO ASPEKTAI

Neformalusis švietimas – švietimas pagal įvairias švietimo poreikių tenkinimo, kvalifikacijos tobulinimo, papildomos kompetencijos įgijimo programas, išskyrus formaliojo švietimo programas (Švietimo įstatymo 2 straipsnio 19 dalis). Neformaliojo vaikų švietimo paskirtis – tenkinti mokinių pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais.

☐☐☐ Vaiko interesų užtikrinimas ikimokyklinio ugdymo grupių jungimo procese

Ikimokyklinio ugdymo grupių sujungimas, kai kelios atskiros grupės apjungiamos į vieną, yra ilgametė praktika, taikoma siekiant efektyviau valdyti švietimo įstaigų išteklius ir sumažinti administracinę naštą.

Ataskaitiniais, kaip ir ankstesniais metais, buvo gauti kreipimaisi dėl ikimokyklinio ugdymo grupių jungimo teisėtumo, pagrįstumo, atitikimo vaiko interesams. Vienu iš nagrinėtų atveju, paaiškėjo, kad ikimokyklinio ugdymo grupės jungiamos vasaros laikotarpiu, kai bent viena diena savaitės eigoje būna nedarbo ir kt. Tėvų vertinimu, grupių sujungimas ne tik sukelia stresą vaikams, trikdo jų saugumo ir komforto jausmą, tačiau taip pat sukelia papildomus sunkumus tėvams, kurie būna priversti ieškoti alternatyvų, samdyti aukles, prašyti artimųjų pagalbos, imti atostogas ar pan., kad galėtų tinkamai pasirūpinti savo vaikais. Ugdymo įstaigos vadovo patvirtino, kad grupių jungimas buvo atliktas atsižvelgiant į vaikų lankomumą, ypač švenčių ir kitomis nedarbo dienomis, kai ugdytinių skaičius ženkliai sumažėja bei, kad tokiu būdu buvo siekiama racionaliai naudoti finansinius išteklius, užtikrinti, kad nebūtų viršijami metiniai asignavimai, suteikti darbuotojams kasmetines atostogas, išpildyti profesinių sąjungų narių socialines garantijas. Kontrolierė pažymėjo, kad ugdymo įstaigos vadovo sprendimas jungti grupes buvo priimtas remiantis finansiniais ir organizaciniais aspektais, tačiau nebuvo atsižvelgta į vaikų interesus, jų gerovę. Vaikų grupių jungimas buvo savavališkas ir pažeidžiantis savivaldybės tarybos nustatytus reikalavimus, pagal kuriuos grupės gali būti jungtos tik vasaros laikotarpiu ir tik kai grupėje yra ne daugiau kaip 12 vaikų.

Neneigiant, kad grupių sujungimas tam tikrais laikotarpiais, pvz., vasarą, gali būti pateisinamas siekiu sumažinti išlaidų naštą, tačiau praktikoje grupės yra jungiamos įvairiais laikotarpiais, kai sumažėja

vaikų lankomumas. Tokia praktika, manytina, gali turėti neigiamos įtakos vaikų psichologinei gerovei, socialiniam vystymuisi, ugdymo procesui. Grupių jungimas gali sukelti sunkumų vaiko adaptacijai. Tokie pokyčiai dažnai lemia naujų socialinių ryšių kūrimą, prisitaikymą prie kitų auklėtojų ir vaikų, todėl gali kilti stresas, nesaugumo jausmas. Taigi, nors toks sprendimas dėl ikimokyklinio ugdymo grupių sujungimo švietimo įstaigoms gali atrodyti logiškas, siekiant taupyti išteklius ar dėl kitų priežasčių, būtina atidžiai įvertinti jo poveikį vaikų gerovei.

☐☐☐ Vienodų galimybių vaikams užtikrinimas neformaliojo ugdymo procese

Vaiko teisių konvencijoje įtvirtintos vaiko teisės skatina ir sudaro prielaidas kiekvieno vaiko aktyviam dalyvavimui visuomenės gyvenime, gebėjimų ir talentų realizavimui. Neformalusis švietimas turėtų būti neatsiejama vaikų ugdymo dalis, tikslingai orientuota į kompetencijų ir sėkmingos asmenybės konstravimą, bei traktuojama, kaip švietimo sritis, sukurianti alternatyvią mokymosi erdvę, teikianti prasmingo laisvalaikio galimybes bei užtikrinanti pozityvios socializacijos procesus. Dėl minėtų priežasčių, užtikrinant sėkmingai vaiko raidai reikalingą kompetencijų ugdymą, svarbu garantuoti, kad neformaliojo švietimo įgyvendinimas ir vystymas atitiktų realius poreikius, o priimami sprendimai neužkirstų kelio vaikui tobulėti, nesumenkintų vaiko galimybių sėkmingai tęsti pozityviąją socializaciją, o kartu – kurti save, kaip kūrybingą jauną asmenybę, gebančią savo pasiekimais praturtinti visuomenę.

Visgi, neformaliojo ugdymo sistemoje ne visada ir ne visiems vaikams užtikrinami jų poreikiai, lygiateisiškumas ir vienodos galimybės. Vienu iš įstaigoje nagrinėtų atveju dėl treniruočių grafiko sudarymo dailių čiuožimą lankantiems vaikams, buvo konstatuotas nediskriminavimo principo pažeidimas. Įvertinusi individualius konkrečių vaikų interesus, susidariusią situaciją, kai tą patį meistriškumo pakopos rodiklį pasiekusiems vaikams sudaromos skirtingos treniruočių sąlygos, Kontrolierė pripažino, kad ji yra vaikams nepalanki, riboja jų galimybes treniuotis prieinamu laiku ir, tikėtina, ji gali turėti neigiamos įtakos vaikų galimybėms siekti aukštesnių rezultatų.

Siekdama pokyčių, Kontrolierė rekomendavo atsakingoms institucijoms peržiūrėti treniruočių grafiką ir užtikrina, kad visi vaikai, nepriklausomai nuo juos treniruojančio specialisto, turėtų vienodas sąlygas tobulėti. Akcentuota, kad sprendimų priėmimas turėtų būti grindžiamas vaikų gerovės principais, atsižvelgiant į ilgalaikį jų vystymosi poveikį ir sportinių gebėjimų ugdymo perspektyvas. Taip pat buvo pabrėžta būtinybė bendradarbiauti su visomis suinteresuotomis šalimis, užtikrinant skaidrų bei objektyvų sprendimų priėmimo procesą. Kadangi atsakingos institucijos vengė priimti reikalingus sprendimus, Kontrolierė inicijavo pasitarimą su atsakingų institucijų atstovais bei vaikų tėvais. Pasitelkiant Lietuvos čiuožimo federacijos atstovų ekspertinę pagalbą buvo pasiekti sprendimai, kurie leido pagerinti atitinkamos grupės vaikų treniruočių sąlygas.

☐☐☐ Sporto įstatymo nuostatų tobulinimas

Lietuvos kyokushin karate federacija kreipėsi į Kontrolierę dėl Lietuvos Respublikos sporto įstatymo projekto nuostatų, kurios numatė galimybę valstybės stipendijas gauti tik olimpinį sporto šakų sportininkams. Federacijos nuomone, tokios nuostatos sukuria nelygiateises (diskriminacines) sąlygas tarp sportininkų sportuojančių olimpinėje sporto šakoje ir sportininkų sportuojančių neolimpinėje sporto šakoje.

Kontrolierė atkreipė Federacijos dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos Seimas išreiškė valią ir priėmė naujos redakcijos Lietuvos Respublikos sporto įstatymą⁷⁹. Seimo Švietimo ir mokslo komitetas, svarstydamas įstatymo projektą, rėmėsi Seimo Jaunimo ir sporto reikalų komisijos išvada, kurioje buvo nurodyta, kad galiojančios Sporto įstatymo nuostatos numato stipendijas tik olimpinį sporto šakų sportininkams, o keisti nuostatų, susijusių su esminiais reikalavimais skiriant valstybės

⁷⁹ 2024 m. birželio 27 d. Lietuvos Respublikos sporto įstatymo Nr. I-1151 pakeitimo įstatymas Nr. XIV-2859.

stipendijas ar valstybės premijas, nenumatoma. Nors sprendimas buvo priimtas, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, jog Komisija nurodė, jog ateityje planuojama peržiūrėti nuostatas, vertinant sistemiškai, atsižvelgiant į valstybės strateginius tikslus, subalansuojant finansines galimybes.⁸⁰

Kontrolierės nuomone, Lietuvos kyokushin karate federacijos nurodyta problema yra aktuali ir turi būti sprendžiama, atsižvelgiant į vaikų gerovę. Diskusijos ir nuomonių įvairovė dėl sporto finansavimo situacijos patvirtina, kad praktikoje susidaro situacijos, kai dėl įvairių priežasčių nerandama racionalaus ir visus tenkinančio sprendimo, visgi, Kontrolierės nuomone, valstybė turėtų skirti didesnę dėmesį neformalaus švietimo, vaikų sporto finansavimui. Socialinis teisingumas sporte galėtų reikšti patekimą į neformalaus švietimo sistemą, dalyvavimą joje (sportinėje veikloje), nepriklausomai nuo tokių požymių, kaip lytis, etniškumas, gyvenamoji vieta, negalia ir kt. Neteisingumas atsiranda, kai skiriami finansiniai ištekliai pasiskirsto tarp individų ir (ar) tam tikrų grupių (socialinių ir kt.) netolygiai, t. y., kai vieni iš sistemos gauna neproporcingai daugiau naudos, negu kiti dėl priežasčių, nepriklausančių nuo jų.

Atsižvelgiant į Federacijos nurodytą problemą, galima kelti klausimą, ar esamas finansinių išteklių paskirstymas yra socialiai teisingas ir atliepia visų sportuojančių, ne tik olimpinės sporto šakas, vaikų lūkesčius. Įvertinant, kad valstybės finansiniai ištekliai gali būti riboti, visgi, vaikų neformalaus švietimo, sporto rėmimams turėtų būti tarp prioritetų. Kontrolierės nuomone, būtina ieškoti sprendimų (finansavimo), jog jie atitiktų visų vaikų teisėtus lūkesčius ir interesus, išsklaidytų abejones dėl priimtų sprendimų, susijusių su sportininkų rėmimu ir kt.

6.9. ĮTRAUKIOJO UGDYMO IŠŠŪKIAI IR SPRENDIMAI

„<...> nuo pirmos dienos šioje mokykloje <...> daromas didžiulis psichologinis spaudimas su tikslu atsikratyti „nepatogiu [vaiku]“. Mokyklos direktorė dar rugsėjį, tiesiogiai <...> pasakė, jog „tokiems vaikams“ mokykla neturi resursų.“

„Atvejo vadybininkė, lydėjusi pareiškėją į VGK posėdį, įkalbinėjo ją sutikti su mokyklos išvada palikti vaiką nuotoliniame ugdyme bei perkelti jį į kitą mokyklą, kadangi šioje mokykloje „tokie vaikai“ nelaukiami.“

„Mokykla rado vienintelį būdą, kad vaikas nusiramintų – tai uždaryti jį rūbinėje.“

„<...> klasiokas trukdo mokytis per pamokas, atiminėja daiktus, užgaulioja, pravardžiuoja „debilais“, „išgamomis“, grasina nužudyti, supjaustyti, sukapti į gabalus, užmušti, mokytoja nuolat skiria laiką vaiko ramimui ir vaikai turi daug dirbti savarankiškai, kad klasėje vyktų nors koks darbas.“

Vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymas yra viena iš sudėtingiausių švietimo sistemos sričių, reikalaujanti ypatingo dėmesio ir lankstumo. Šie vaikai dažnai susiduria su įvairiomis kliūtimis, trukdančiomis jų ugdymui ir integracijai į bendrojo lavinimo aplinką. Nepakankamas specialistų skaičius, riboti resursai bei infrastruktūros trūkumai yra tik keletas iš pagrindinių iššūkių, su kuriais susiduria ugdymo sistema. Visgi, pastaraisiais metais didėja dėmesys įtraukiamajam ugdymui,

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo ir mokslo komiteto 2024 m. birželio 19 d. išvada Nr. 106-P-28 ir Seimo Jaunimo ir sporto reikalų komisijos 2024 m. birželio 6 d. išvada Nr. 116-P-5 „Dėl Lietuvos Respublikos sporto įstatymo Nr. I-1151 pakeitimo įstatymo projekto Nr. XIVP-3748“.

siekiant užtikrinti, kad visi vaikai, nepaisant jų specialiųjų poreikių, turėtų lygias galimybes gauti kokybišką išsilavinimą ir visavertiškai dalyvauti ugdymo procese.

Švietimo įstatyme įtrauktis apibrėžiama kaip vienas švietimo sistemos principų, kai švietimo sistema sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės.

Įstaigoje nagrinėti atvejai susiję su švietimo prieinamumu vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Tyrimai rodo, jog kaip ir ankstesniais metais išlieka kliūtys, trukdančios užtikrinti kiekvieno vaiko individualius poreikius (užtikrinti ugdymąsi pritaikytoje ugdymosi aplinkoje, reikiamos švietimo pagalbos teikimą, kt.); iššūkius keliančios vaikų ugdymo problemos kartais nepagrįstai priskiriamos „blogai tėvystei“; tėvai skundžiasi, jog yra gąsdinami vaiko teisių apsaugos tarnybos „dėmesiu“ šeimai; mokytojai, mokyklų vadovai skundžiasi, jog yra tėvų gąsdinami skundais teisėsaugos, vaiko teisių apsaugos institucijoms, teisminiais procesais.

☐☐☐ Priėmimas ir mokymo proceso organizavimo būdai

Tiek Įstaigoje tirtais atvejais, tiek viešojoje erdvėje skelbiamoje informacijoje minimi atvejai, kai ugdymo įstaigos, tėvų teigimu, siekia „atsikratyti“ jų vaikais, motyvuodamos patiriamais ugdymo sunkumais, resursų stoka. Tėvai nurodo, jog ugdymo įstaigos „pasiūlo“ vesti vaikus į kitas įstaigas, derina vaiko perkėlimą į kitą mokyklą ar paskiria ugdymą iš namų.

Bendriausia prasme ugdymas turi būti kontaktinis, vykdomas ugdymo įstaigoje, siekiant užtikrinti visavertį vaikų socialinį ir akademinį vystymąsi. Nuotoliniu mokymo proceso organizavimo būdu mokiniai gali mokytis tik kai yra tam tikros apibrėžtos situacijos ir sąlygos, pvz., mokinys turi sveikatos sutrikimų ir dėl to sprendimą priima gydytojų konsultacinė komisija. Kai kurios mokyklos, turinčios sunkumų dėl vaiko elgesio valdymo, neteisėtai, nesivadovaudamos teisės aktų nuostatomis, priima sprendimą nukreipti vaiką mokytis namuose – nuotoliniu būdu. Vienu nagrinėtu atveju, mokyklos vaiko gerovės komisija, neturėdama teisinio pagrindo skyrė ginčijamą mokymo(si) būdą pirmokui, nors mokyklai nebuvo pateikta nei gydytojų konsultacinės komisijos, nei pedagoginės psichologinės tarnybos rekomendacijų ugdyti vaiką nuotoliniu būdu. Priešingai, pedagoginė psichologinė tarnyba, vertinusi mokinio specialiuosius ugdymosi poreikius, teikė mokyklai rekomendacijas dėl (ne)tinkamo elgesio valdymo, pasekmių taikymo, emocijų reguliavimo įgūdžių lavinimo, atpažinimo, pan. Praktika mokyti vaikus nuotoliu yra ypač netinkama pradinukams, kurie dar neturi reikiamų įgūdžių naudotis nuotolinio mokymosi priemonėmis bei savarankiškai įsisavinti ugdymo turinį. Toks sprendimas ne tik pažeidžia vaiko teisę į visavertį švietimą, bet ir trukdo jo socialinei integracijai, apsunkina mokymosi procesą bei dar labiau atitolina nuo galimų pagalbos priemonių. Todėl svarbu, kad mokyklos laikytųsi teisės aktų reikalavimų ir užtikrintų tinkamas ugdymo sąlygas visiems vaikams, net ir tiems, kuriems reikalingas didesnis dėmesys ar individualizuota pagalba. Ugdymo(si) procesas turi vykti nenutrūkstamai ir net susidarius situacijai, kai būtina specialistų konsultacijos, rekomendacijos ar kita pagalba, turi būti užtikrinamas tinkamas vaiko ugdymas, ieškant geriausiai vaiko interesus atitinkančių sprendimų.

Vaiko teisės ir pareigos mokytis realizavimas neatsiejamas nuo mokyklos lankymo, dalyvavimo pamokoje. Įstaigoje nagrinėti atvejai, kai tėvai neskatina vaiko savarankiškumo ir socializacijos bendraamžių grupėje bei nepagrįstai siekia nustatyti vaiko mokymą namuose kreipdamiesi į sveikatos priežiūros įstaigas. Tėvų teigimu, priešingu atveju, „pažeidžiama laisvė rinktis, kaip geriau mokytis vaikui“. Vienu iš nagrinėjamų atvejų, motina tikslingai perregistravo vaikus į kitą sveikatos priežiūros įstaigą, kad ši paskirtų mokymą namuose, nes sveikatos priežiūros institucija pagal gyvenamąją vietą nepatenkino motinos pageidavimo. Visgi buvo nustatyta, jog esant visapusiškam palaikymui vaiko adaptacija ugdymo įstaigoje gerėja, jam naudinga ugdytis kolektyve ir institucijų

pastangomis vaikas grįžo į mokyklą. Kontrolierė atkreipė sveikatos priežiūros institucijos dėmesį į vaiko teisės į mokyklą įgyvendinimo aspektus ir siūlė imtis priemonių užtikrinti, jog ugdymas namuose būtų skiriamas tik atidžiai ir objektyviai įvertinus visus su vaiko situacija susijusius dokumentus bei informaciją. Kontrolierė taip pat atkreipė mokyklos dėmesį į teisinį reglamentavimą, kuriuo remiantis mokykla, nepritarianti gydytojų konsultacinės komisijos sprendimui skirti mokiniui mokymą namie, gali teikti siūlymą pakartotinai nagrinėti šį klausimą, siekiant užtikrinti, kad būtų priimti pagrįsti sprendimai. Kontrolierė analizuodama praktiką, susijusią su vaiko ugdymosi formos ir būdo parinkimu, pastebi, jog mokyklos nesinaudoja teisės aktuose įtvirtinta peržiūros priemone (galimai mokyklos net nežino apie šią teisę).

☐☐☐ Specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymas ir tenkinimas

Lavinimas turi būti orientuotas į vaiką ir atitikti jo poreikius, todėl svarbu užtikrinti, kad vaiko ugdymosi poreikiai būtų įvertinti ir žinomi vaiko ugdytojams. Specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo tikslas – nustatyti švietimo pagalbos ir paslaugų reikmes, rekomenduoti ugdymo programos pritaikymą, specialiąsias mokymo ir techninės pagalbos priemones, ugdymosi aplinkos pritaikymo būdus, siekiant sudaryti specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui (vaikui) optimalias ugdymosi sąlygas.

Ataskaitiniais, kaip ir ankstesniais metais, vertintos situacijos, kai tėvai dėl įvairių priežasčių (stigos, įsitikinimų, kt.) ignoravo vaiko poreikių nustatymo reikmes, vengė kreiptis į pedagoginę psichologinę tarnybą dėl vaiko ugdymosi poreikių nustatymo arba nepristatė tarnybos pažymos mokyklai bei situacijos, kai mokyklos nebuvo iniciatyvios, atidėliojo pagalbos skyrimą, nors žinojo apie jos poreikį. Kontrolierė eilę metų kėlė klausimą dėl situacijos, kai pedagoginės psichologinės tarnybos pažyma apie vaiko specialiuosius ugdymosi poreikius nepristatoma mokyklai bei su tuo susijusių pasekmių ir galimų sprendimo būdų. Tikėtina, jog ši problema išsprendę ataskaitiniais metais priėmus poįstatyminių teisės aktų nuostatas, numatančias, kad specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo ir ugdymo pritaikymo bei (ar) švietimo pagalbos skyrimo duomenys būtų fiksuojami Mokinių registre, užtikrinant skaidrumą ir teisingą informaciją apie vaikų ugdymo poreikius. Kontrolierė ne kartą išreiškė nuomonę, kad vengimas kreiptis dėl vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo turi būti laikomas vaiko teisių pažeidimu. Laiku, tiksliai ir tinkamai nenustačius vaiko poreikių, pažeidžiama vaiko teisė gauti reikalingą pagalbą ir paramą, nesudaromos sąlygos patenkinti vaiko tikruosius ugdymosi poreikius, dėl ko gali kilti ilgalaikės neigiamos pasekmės vaiko intelektiniam, emociniam ir socialiniam vystymuisi, taip pat vaikas atitolinamas nuo visaverčio mokymosi proceso ir integracijos į visuomenę.

☐☐☐ Švietimo pagalba

Vaiko teisė į mokslą negali būti efektyviai užtikrinta be reikalingos švietimo pagalbos. Tai aktualu kalbant ne tik apie specialiųjų ugdymosi poreikių turintį mokinį, tačiau ir apie kitus šio vaiko aplinkoje esančius vaikus, nes jų teisės mokytis, turėti fiziškai ir psichologiškai saugią ugdymosi aplinką tinkamas įgyvendinimas būna apsunkintas. Mokykla turi užtikrinti švietimo pagalbos teikimą, atsižvelgdama į mokinio poreikius (atliktas pedagoginės psichologinės tarnybos ar atskirais atvejais mokyklos vaiko gerovės komisijos vertinimas). Įstaigoje nagrinėti atvejai rodo, patvirtina ilgametę problemą – trūksta įvairių švietimo pagalbos specialistų, jų pagalba nėra teikiama tokia apimtimi, kaip nurodyta dokumentuose, ugdymo įstaigoms, steigėjams sunku rasti trūkstamus darbuotojus (pvz., mokytojo padėjėjo pagalba dažnai mokykloje nėra lengvai prieinama tuoj pat, nes etatai skiriami savivaldybės tarybos sprendimu, pateikus pagrįstą poreikį).

Individualiais atvejais Kontrolierė išsakė abejones dėl tinkamo mokyklos vaiko gerovės komisijos funkcijų atlikimo koordinuojant pagalbą. Būtent ši komisija turi organizuoti ir koordinuoti švietimo ir kitos pagalbos vaikui teikimą, tartis su tėvais ir mokytojais dėl jos turinio, teikimo formos ir būdų.

Pastebima, jog kartais Komisija funkcijas atlieka formaliai – nustato poreikį mokiniui gauti pagalbą, tačiau atvejo nekoordinuoja; mokykloje nesant psichologo, neindividualizuoja kokiomis priemonėmis bus siekiama užtikrinti šią pagalbą, pvz., paskatinti ar įpareigoti tėvus kreiptis dėl psichologinės pagalbos kitoje savivaldybės įstaigoje, gauti rekomendacijas pedagogams iš vaiką konsultuojančio psichologo, pan.

Švietimo įstatyme įtvirtinta švietimo įstaigos vadovo pareiga imtis priemonių užtikrinti galimybę neatlygintinai gauti psichologinę pagalbą tiek smurtavusiam, tiek smurtą patyrusiam mokiniui. Kontrolierės nuomone, sprendžiant smurto prieš vaiką atvejį, svarbu nedelsiant imtis priemonių pašalinti vaiko teisių pažeidimo priežastis, užtikrinti vaikams reikalingos pagalbos teikimą bei veiksmingesnę smurto prevenciją. Psichologinės pagalbos teikimas tiek smurtavusiam, tiek nuo smurto nukentėjusiam vaikui – viena iš svarbiausių priemonių, sudarančių sąlygas nukentėjusiam vaikui atgauti emocinį saugumą, o smurtavusiam vaikui – suprasti savo elgesio pasekmes, keisti elgesį ir kt. Visgi, atliktuose tyrimuose pastebėta, kad trūksta aktyvių ugdymo įstaigos veiksmų, tėvai nėra tinkamai informuojami apie šios pagalbos gavimo būtinybę.

☐☐☐ Mokytojo padėjėjo vaidmuo

Kiekvienas vaikas, nepriklausomai nuo jo gebėjimų, specialiųjų ugdymosi poreikių ar kitų aplinkybių, turi gauti tinkamą ir kokybišką ugdymą. Praktika rodo, kad įtraukties procese yra ypač svarbus mokytojo padėjėjo vaidmuo. Šis specialistas, turėdamas tinkamas kompetencijas, gali padėti mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, ne tik adaptuotis bei įveikti socializacijos sunkumus, tačiau ir sėkmingai dalyvauti ugdymo(si) procese ar popamokinėje veikloje. Padėdamas vaikui ugdytis, mokytojo padėjėjas taip pat gali prisidėti (prisideda) prie pozityvaus, saugaus ir sveiko bendro klasės psichologinio mikroklimato, didesnio vaikų tarpusavio supratimo, palaikymo ir empatijos. Iš kitos pusės, nagrinėti praktiniai pavyzdžiai atskleidė, kad mokytojo padėjėjo vaidmeniui ne visada yra skiriamas tinkamas dėmesys, įvertinamas jo vaidmuo, pvz., tėvai nėra tinkamai supažindinami su mokytoju padėjėju, jiems nėra suteikiama išsami informacija apie šio specialisto funkcijas ir atsakomybę ir (ar) neįsitikinama, kad tėvai informaciją suprato, dėl ko pagalbos teikimo proceso metu tėvams kyla abejonių, ar specialistas kompetentingai padeda vaikui. Taip pat, ne visada pripažįstama, kad mokytojo padėjėjui, ne tik mokytojui, dirbančiam su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiu mokiniu, būtina užtikrinti nuoseklų kvalifikacijos kėlimą, siekiant, kad teikiama pagalba kuo geriau atlieptų vaiko poreikius. Todėl itin svarbu:

- stiprinti mokytojo padėjėjo vaidmenį – užtikrinti, kad jis būtų visavertis ugdymo proceso dalyvis, turėtų pakankamai įgūdžių ir kompetencijų (reguliariai atnaujinamų), būtinų padėti mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, įsitraukti į ugdymo procesą, dalyvauti jame ir kitose mokyklos veiklose, spręsti konfliktines situacijas, vertinti iššūkių, sunkumų priežastis ir taikyti veiksmingus pagalbos metodus, kt.;
- efektyvinti mokytojo padėjėjo, vaiko ir jo tėvų tarpusavio bendravimą ir bendradarbiavimą – užtikrinti, kad mokytojo padėjėjas būtų pristatomas tiek mokiniui, tiek jo tėvams; kad visi pagalbos proceso dalyviai suprastų šio specialisto funkcijas, jo kompetencijos ribas ir pagalbos galimybes;
- įtraukti mokytojo padėjėją į sprendimų priėmimą – užtikrinti šio specialisto dalyvavimą pokalbiuose su tėvais, mokyklos vaiko gerovės komisijos posėdžiuose ir kitose veiklose, sudaryti sąlygas disponuoti informacija, kuri būtina nustatyti ir įvertinti vaikui kylančius sunkumus, užtikrinti nuoseklų ir sistemingą požiūrį į pagalbą vaikui.

Tinkamai organizuotas mokytojo padėjėjo darbas yra svarus indėlis kuriant visiems vaikams palankią atmosferą klasėje, todėl mokyklos turėtų skirti daugiau dėmesio mokytojo padėjėjo vaidmens stiprinimui, jo kompetencijų ugdymui bei efektyvesniam bendradarbiavimui su vaikų tėvais, kitais pagalbos mokiniui specialistais ir mokytojais.

▣▣▣ Darbuotojų kompetencijų didinimas bei metodinės pagalbos gavimas

Tam, kad būtų įgyvendintas įtraukus švietimas ir užtikrintas jo tvarumas, labai svarbu turėti pakankamai kvalifikuotų ir atsidavusių mokyklos darbuotojų. Supratimo ir gebėjimų trūkumas tebėra didelės įtraukties kliūtys. Konvencijos šalys turi užtikrinti, kad visi mokytojai būtų mokomi įtraukaus švietimo klausimais, o toks parengimas būtų paremtas neįgaliųjų žmogaus teises užtikrinančiu modeliu⁸¹.

Mokinių individualių poreikių įvairovė, poreikių pažinimas ir tenkinimas lemia tai, jog mokyklos specialistų kvalifikacija turi būti nuolat tobulinama. Mokytojams, ugdantiems įvairių sutrikimų turinčius vaikus, tenka dideli iššūkiai – būtina individualiai parinkti užduotis, pritaikyti ugdymo metodus ir medžiagą pagal kiekvieno vaiko gebėjimus; būtina turėti gebėjimų pažinti individualius mokinių ypatumus, atsižvelgiant į juos padėti kiekvienam mokiniui mokytis; būtina kitų specialistų pagalba. Įstaigoje tirti atvejai rodo, jog mokytojai, susiduriantys su sunkumais ugdant mokinius, nedalyvauja specializuotuose mokymuose, kaip dirbti su elgesio sutrikimų turinčiais mokiniais, valdyti nepageidaujamą elgesį. Nors šalyje yra centrai, kurie specializuojasi pagalbos teikime elgesio ir emocijų sutrikimų turintiems mokiniams, ugdymo įstaigos, net ir sunkiai valdomais atvejais, nesiekia gauti konkrečios specializuotos pagalbos dėl metodų, aplinkos pritaikymo ar kt., tačiau apsiriboja atvejo svarstymu mokyklos vaiko gerovės komisijoje. Visgi, yra būtina tobulinti mokytojų kompetencijas elgesio ir (ar) emocijų sutrikimų turinčių vaikų ugdymo pritaikymo srityje, užtikrinant šių vaikų ugdymo ypatumus, galimus jiems pagalbos teikimo būdus.

▣▣▣ Netinkamas mokinių elgesys

Pareiškėjų skunduose dažnai minimas saugios aplinkos vaikams sukūrimo mokykloje aspektas. Tėvai nurodo, jog kiekvieną dieną vaikus išleidžia į nesaugią aplinką mokykloje, jog baiminasi dėl savo vaikų saugumo mokykloje, jaudinasi, kad bet kurią dieną gali įvykti skaudi nelaimė.

Mokyklose nėra reti atvejai, kai vaikai, kurie dėl įvairių priežasčių elgiasi netinkamai, sukelia sąmyšį tiek tarp mokinių, tiek tarp mokytojų, trukdydami ugdymo procesą, provokuodami konfliktines situacijas, sukeldami grėsmę mokinių, mokytojų saugumui ar kt. Tokios situacijos dažnai kyla dėl vaikų emocijų ir elgesio sutrikimų, socialinės aplinkos įtakos ar kitų psichosocialinių veiksnių. Todėl labai svarbu, kad mokyklos turėtų prieigą prie specialistų pagalbos bei algoritmų, kad galėtų laiku ir veiksmingai reaguoti, suteikti reikalingą pagalbą bei užtikrinti saugią mokymosi aplinką visiems vaikams. Siekiami užtikrinti mokinių ar kitų mokyklos bendruomenės narių, aplinkinių fizinių ir psichologinį saugumą bei esant nustatytoms sąlygoms, mokyklos darbuotojai gali taikyti nustatytas poveikio priemones ar imtis veiksmų: pakeisti mokinio ugdymosi vietą; iškviešti mokyklos vadovą ar jo įgaliotą atstovą; organizuoti mokinio daiktų patikrinimą; panaudoti pagrįstus fizinius veiksmus. Poveikio priemonės taikomos mokiniui tik tada, kai mokykla yra išnaudojusi visas kitas galimas priemones ir švietimo pagalbos teikimo galimybes (pvz., praveisti individualūs pokalbiai su mokiniu ir jo tėvais ar bent vienu iš jų) ir jos nedavė laukiamų rezultatų, išskyrus neatidėliotinus atvejus, kai vaiko elgesys daro žalą ar kelia realų pavojų jo paties ir (ar) kitų asmenų gyvybei, sveikatai, saugumui ar turtui.

Iš esmės mokykla privalo elgtis taip, kad netinkamas mokinio elgesys, nustatytų elgesio normų, teisės aktų nuostatų, kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų pažeidimas būtų laiku pastebėtas, sustabdytas bei nutrauktas, taip pat, siekiant išvengti pakartotinumų, tinkamai įvertintas, ypatingą dėmesį skiriant tokio elgesio priežastims iš(si)aiškinti ir pašalinti, reikalingai pagalbai suteikti ir kt. Įstaigoje atlikti tyrimai rodo, jog smurto atvejais mokyklos ne visada išnaudoja joms priskirtus algoritmus, siekiant įvertinti smurto priežastis bei užkirsti kelią jam kilti ateityje – nėra organizuojami

⁸¹ Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto bendrosios pastabos Nr. 4(2016) dėl teisės į įtraukų švietimą, CRPD/C/GC/4.

individualūs susitikimai su vaikų tėvais aptarti krizinio vaiko elgesio atvejus, mokyklos vaiko gerovės komisijos susirinkimai, nors būtent šios komisija paskirtis yra rūpintis mokiniui saugia ir palankia ugdymo aplinka. Svarbu, jog nustatyti ir priešingi atvejai, kai mokyklos veikė aktyviai – stiprino kompetencijas, vykdė ugdymo proceso stebėjimą, keitė patalpas, komandą, vedė vaiko elgesio stebėjimo dienoraštį, emocijų stebėjimo lapą, kt.

□□□ Aplinkos pritaikymas

Aplinkos pritaikymas yra vienas švietimo prieinamumo aspektų, kuris gali apimti fizinės ir (ar) psichologinės aplinkos kūrimo dalykus, aiškių taisyklių suformavimą ir jų laikymąsi, tinkamą, mokymąsi skatinantį vertinimą, kt. Tai labai svarbus veiksnys, siekiant užtikrinti palankų ugdymąsi individualių ugdymosi poreikių turintiems mokiniams. Jis daro įtaką mokymosi efektyvumui, kiekvieno mokinio aktyviam ir visaverčiam dalyvavimui ugdymo procese.

Socialinio bendravimo sunkumų turintiems besimokantiesiems turi būti teikiama parama atliekant ugdymo proceso klasėje organizavimo pakeitimus, įskaitant darbą poromis, bendraamžių teikiamą pagalbą mokantis, galimybės sėdėti arti mokytojo sudarymą bei struktūruotos ir nuspėjamos aplinkos sukūrimą.⁸² Mokiniam, kuriems reikalingas atsitraukimas, yra būtina saugi erdvė, kurioje jie galėtų nurimti, susivaldyti ir sugrįžti į mokymosi procesą, todėl mokykla turi turėti atskirą erdvę (nusiramino kambarį, kabinetą). Įstaigos tirtais atvejais nustatyta, jog mokyklos neturi nusiramino kambarių skirtų erdvių arba jos įrengtos nesaugiai. Vienu atveju šeima skundėsi, jog vaikas nusiramino kambariui uždaromas rūbinėje arba kviečiama mama, nurodant, jog pedagogai „neturi vaiko gaudyti bei neturi kur jį uždaryti“. Kitu atveju, vertinant nusiramino kambario (kabineto) įrengimo tinkamumą, nustatyta, kad kambario aplinka nėra saugi vaikui dėl jame paliktų nebenaudojamų įrengimų detalių, nėra reikiamų baldų, įrangos. Dar kitu atveju, mokiniui nebuvo numatyta individuali vaizdinė dienotvarkė ir taisyklės, kabinetas buvo labiau tinkamas vyresniųjų klasių mokinių ugdymui. Akivaizdu, kad mokyklos turi bendradarbiauti su specialistais ir ieškoti būdų, kaip tinkamai pritaikyti priemones bei užtikrinti visų vaikų ugdymuisi palankią aplinką.

□□□ Atsakomybė už švietimo kokybę

Už švietimo kokybę atsako švietimo teikėjas bei savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas) – dažniausiai tai savivaldybės. Remiantis VTAPJ, savivaldybės institucijos ir įstaigos turi konkrečius įgaliojimus vaiko teisių apsaugos srityje – užtikrinti vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, teisių įgyvendinimą. Siekiant užtikrinti tinkamą vaikų, turinčių specialiųjų poreikių, teisių įgyvendinimą, turi būti sukurtas griežtas institucijų atitikimo standartams mechanizmas, o siekiant užtikrinti nustatytų standartų efektyvų įgyvendinimą – sukurtos priežiūros procedūros. Tinkamai funkcionuojančio nusiskundimų tyrimo mechanizmo nebuvimas sudaro palankias sąlygas sisteminiam, tęstiniam piktnaudžiavimui. Kontrolierė, atlikdama skundų tyrimą, pastebi, jog steigėjai nesieja aktyvių ir neatidėliotinų veiksmų, esant signalams apie nepakankamą specialiųjų ugdymosi poreikių vaiko poreikių tenkinimą. Tėvai skundžiasi, jog jiems pradedama taikyti atvejo vadyba, tačiau mokykla nesiekia tobulinti savo kompetencijų. Pažymėtina, kad vaiko ugdymo mokykloje metu patiriami sunkumai neturi būti perkelti išimtinai tėvams, tikintis, kad namuose besiuogdantis vaikas elgsis tinkamiau arba, jog sveikatos priežiūros specialistas pakeis vaiko netinkamą elgesį, tačiau turėtų būti įvertinamos ugdymo įstaigos veiklos galimybės bei trūkumai, turint omenyje problemos ir reikalingos pagalbos kompleksiskumą bei ilgalaikiškumą.

6.10. MOKYKLŲ IR TĖVŲ BENDRADARBIAVIMO ASPEKTAI ĮTRAUKTIES PROCESĖ

⁸² Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių komiteto bendrosios pastabos Nr. 4 (2016) dėl teisės į įtraukimą švietimą, CRPD/C/GC/4.

„Kodėl <...> turi lankyti šitą mokyklą? Yra kitų mokyklų, skirtų vaikams, kurie nesugeba mokytis su visais, vaikams, kurie nesugeba elgtis kaip visi.“

„Labai dėkoju visiems už palaikymą ir džiaugiuosi, kad rūpinatės savo vaikų saugumu“ (iš mokytojos laiško tėvams, kurie pateikė mokyklos direktorei kolektyvinį prašymą iškelti vaiką, turintį specialiųjų ugdymosi poreikių, iš klasės).

Vaikų, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius, įtrauktis į bendrojo ugdymo įstaigas – procesas, kuris vis dar kelia nemažai iššūkių ir nerimo, visgi, įstaigos praktika rodo, kad kartais nerimas yra nepagrįstas, yra nulemtas įvairių įtraukties mitų ir sėkmingas tėvų, auginančių vaiką, turintį specialiuosius ugdymosi poreikius, mokytojų, švietimo pagalbos specialistų ir mokyklos administracijos bendradarbiavimas leidžia pasiekti rezultatų, užtikrinti švietimo paslaugų kokybę ir prieinamumą vaikui, ugdymo paslaugos išbaigtumą.

Kontrolierės nuomone, tinkamas vaiko teisės į mokslą įgyvendinimas yra bendras profesionalų ir tėvų uždavinys. Bendradarbiavimas tarp mokyklos ir tėvų, užtikrina individualizuotą požiūrį į vaiką (mokytojai ir tėvai kartu gali kurti mokymosi strategijas), nuolatinį grįžtamąjį ryšį (reguliari komunikacija leidžia greičiau spręsti problemas) ir psichologinę paramą (bendradarbiavimas padeda mažinti vaikų stresą ir didina jų pasitikėjimą savimi). Efektyvus bendradarbiavimas tarp tėvų ir mokyklos padeda vaikams pasiekti geresnius akademinis rezultatus, tobulinti socialinius įgūdžius, užtikrina visų vaikų geresnę emocinę savijautą.

Ataskaitiniais, kaip ir ankstesniais, metais tyrimai atskleidė, jog praktikoje kyla įvairių tėvų ir mokytojų bei mokyklos administracijos bendradarbiavimo problemų, sprendžiant su vaiko, turinčio specialiuosius ugdymosi poreikius, ugdymu(si), jo gerove susijusius klausimus:

- Mokyklos ne visada nukreipia tėvus į pedagoginę psichologinę tarnybą dėl vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo, net ir tais atvejais, kai tėvai atvirai išsako pastebėjimus apie vaikui kylančius sunkumus dėl mokymosi medžiagos supratimo, įsisavinimo, netinkamą vaiko elgesį, destruktivius santykius su kitais klasės bendruomenės nariais. Tokiu būdu, pasak vieno pareiškėjo, „vengiama turėti papildomų pareigų“, vilkinant, atidėliojant vaikui (tėvams, klasės bendruomenei) būtinos pagalbos teikimą, sudaromos prielaidos problemoms įsisenėti.
- Tėvai minimaliai įtraukiami į vaiko ugdymosi(si) procesą, t. y. tik tiek, kiek patys domisi vaiko ugdymosi(si) procesu, rodo iniciatyvą ir domisi kaip spręsti kylančius sunkumus.
- Mokytojas nekuria su vaiku tarpusavio bendradarbiavimo santykio. Gero ir kokybiško ugdymo rodiklis yra ne tik mokinio pasiekimai, jo žinių lygis, bet ir mokinio potencialo atskleidimas per bendradarbiavimą grįstą mokinio ir mokytojo sąveiką. Mokytojas gali daryti didelę įtaką mokinio motyvacijai, atsižvelgdamas į mokinio asmenybę, asmenines savybes ir vertybes, stengdamasis atliepti individualius poreikius, užtikrinti pagalbą ir paramą, išklaUSDamas vaiko nuomonę, kt. Mokytojai yra žinojimo ekspertai ir turi: skatinti mokinius (pagal jų galias) prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi; kartu su mokiniu numatyti ugdymosi tikslus, planuoti mokymąsi, vertinti ir reflektuoti mokymosi procesą, pažangą ir pasiekimus; atpažinti mokinių poreikius, įžvelgti gabumus, mokymosi ir socialiai problemiškas sritis ir laiku ieškoti tinkamų sprendimų (pritaikyti ugdymo metodus, bendradarbiauti tarpusavyje ir su švietimo pagalbos specialistais, tarpinstitucinėmis komandomis, tėvais). Mokiniai žinodami, jog ugdymo procese yra svarbus jų požiūris ir interesai, lengviau įsitraukia į mokymąsi, kartu jaučiasi emociškai geriau.

▪ Mokykla vilkina individualaus ugdymo plano parengimo procesus⁸³ (pvz., vienu atveju, nors planas turi būti parengtas per vieną mėnesį nuo pedagoginės psichologinės tarnybos išvados gavimo dienos, praėjus pusmečiui vaikui, turinčiam specialiuosius ugdymosi poreikius, planas dar nebuvo sudarytas). Taip pat, ne visada skiriama pakankamai dėmesio, kad individualus ugdymo planas būtų kokybiškas, atitiktų teisės aktais patvirtintus reikalavimus ir pedagoginės psichologinės tarnybos rekomendacijas.

Kontrolierės nuomone, individualaus ugdymo plano parengimui turi būti skiriamas didelis dėmesys, įvertinant, kad būtent neatidėliotinas vaiko ugdymo(si) poreikių identifikavimas ir individualizavimas sudaro galimybę kokybiškam ugdymo proceso organizavimui bei tinkamam ugdymo(si) aplinkos sukūrimui. Šiuo tikslu bei proceso aiškumo, mokyklų vidaus teisės aktais galėtų būti įtvirtinta aiški ugdymo ir pagalbos plano sudarymo tvarka (nurodyti terminai ir už plano parengimą atsakingi asmenys; apibrėžta derinimo, koregavimo ir supažindinimo su planu tvarka, kt.). Tinkamas individualaus ugdymo plano parengimas – tai teisėto vaiko lūkesčio laiku gauti reikalingą mokymo ir švietimo pagalbą, individualų programos pritaikymą įgyvendinimas, užtikrinant vaiko teisę į mokslą (ugdymo kokybę).

▪ Mokykla vienašališkai priima sprendimus dėl individualaus pagalbos plano mokiniui sudarymo (pvz., nepakviečia į mokyklos Vaiko gerovės komisijos posėdį, kuriame svarstomas planas; neišklauso tėvų nuomonės dėl reikalingų priemonių ir metodų, nors, sudarant planą ir siekiant, kad priemonės turėtų poveikį, ypatingai svarbu surinkti kuo išsamesnę informaciją apie vaiko raidą, jo stipriąsias puses, pomėgius, šeimos socialinę kultūrinę aplinką, svarbius vaikui asmenis, jo santykius su bendraamžiais ir t.t.).

▪ Vaikui, turinčiam specialiuosius ugdymosi poreikius, netinkamai pasielgus (pvz., sužalojus kitą mokinį) mokykla apie įvykį neinformuoja vaiko tėvų, atsiriboja nuo informacijos teikimo, bendro su tėvais problemų sprendimo, net tėvams rodant iniciatyvą, nors nepriklausomai nuo vaiko elgesio mokykloje, incidentų, neigiamo požiūrio į kurios nors iš šalių (mokyklos ar tėvų) sprendimus ar veiksmus, šeimos ir mokyklos bendravimas neturi nutrūkti. Nevykstant bendradarbiavimui, neieškant sprendimų auga įtampa, daugėja abipusių kaltinimų ir kt., dėl ko kilusios problemos sprendimas tampa dar sudėtingesnis. Bendradarbiavimas ir abipusės pastangos, bendrų tikslų nustatymas ir tarpusavio veiksmų turi ypatingą vaidmenį, sprendžiant pagalbos vaikui teikimo klausimus, skatinant visavertę vaiko asmenybės raišką, mokant jį savęs pažinimo, savęs tobulinimo ir socializacijos proceso valdymo.

▪ Švietimo pagalba vaikams, turintiems specialiuosius ugdymosi poreikius, užtikrinama tik iš dalies. Švietimo pagalbos specialistai veikia individualiai, planuodami ir teikdami švietimo pagalbą neužtikrina nuoseklaus bendradarbiavimo su tėvais, neskiria reikiamo dėmesio, kad sukurti bendradarbiavimu grįstus mokytojų, vaiko ir jo tėvų santykius.

Bendradarbiavimas yra vienas svarbiausių vaiko gerovės, teisės į mokslą tinkamo įgyvendinimo veiksnių. Kontrolierės nuomone, viena iš pagrindinių funkcijų mokyklos vadovo yra sujungti

⁸³ Pagal Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2023 m. balandžio 24 d. įsakymu Nr. V-586 patvirtintu 2023-2024 ir 2024-2025 mokslo metų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrųjų ugdymo planų 125 punktą – „mokykla kiekvienam mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, rengia individualų ugdymo planą, kurio sudėtinė dalis yra pagalbos planas, apimantis pagalbą ugdymo procese ir kitų specialistų teikiamą pagalbą, didinančią ugdymo veiksmingumą“; 131 punktą – „mokinio, kuriam bendrojo ugdymo programa pritaikoma, mokymosi pažanga ir pasiekimai ugdymo procese vertinami pagal mokinio individualiame ugdymo plane numatytus individualios pažangos keliamus tikslus, kurie yra suderinti su bendrosiose programose numatytais pasiekimais, aptarus su mokiniu, jo tėvais (globėjais, rūpintojais), švietimo pagalbą teikiančiais specialistais, kokiais aspektais bus pritaikomas ugdymo turinys, ko sieks ir mokysis mokiny, kaip bus mokoma(si), kokie bus mokinio mokymosi pasiekimų vertinimo ir pa(si)tikrinimo būdai, kokiomis mokymo(si) priemonėmis bus naudojamosi“.

mokyklos bendruomenės visus narius (mokinius, tėvus, mokytojus, specialistus) į visumą, kad jie galėtų vieningai ir darniai funkcionuoti, priimti sprendimus, atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus. Aktyvi ir atvira mokyklos bendruomenė gali (turi) spręsti įvairias kylančias problemas ir kurti jaukią, saugią mokyklos (klasės) aplinką, taip prisidedama prie vaikų ugdymo(si) pažangos ir jų gerovės.

6.11. ŠVIETIMO ĮSTATYMO TOBULINIMAS DĖL ĮTRAUKIOJO UGDYMO

Įtrauktis – švietimo sistema sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui ugdytis, plėtoti savo galias ir gebėjimus, gauti reikiamą pagalbą, patirti sėkmę mokantis, socialinėje, kultūrinėje ir (ar) kitose veiklose ir būti nediskriminuojamam dėl ugdymosi poreikių įvairovės ir (ar) švietimo pagalbos reikmės.

Įtraukties principas – vienas svarbiausių švietimo sistemos principų, kuris buvo įtvirtintas 2020 metais priėmus Švietimo įstatymo pakeitimus.

Įtraukties principas turi būti taikomas visiems vaikams, tačiau įtraukties sąvoka dažnai suprantama siauriau – kaip galimybė specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams mokytis kartu su visais, būti priimtiems į ugdymo įstaigą ar nebūti pašalintiems iš jos dėl savo poreikių.

2024 m. rugsėjo 1 d. neteko galios diskriminacinės laikytos Švietimo įstatymo nuostatos, sudariusios sąlygas mokykloms, dėl objektyvių priežasčių negalinčioms užtikrinti mokiniui švietimo pagalbos, siūlyti jam mokytis kitoje mokykloje (29 straipsnio 10 dalis). Tokiu būdu mokyklos neteko galimybės, nepriimti vaiko, turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių, argumentuodamos savo sprendimą nepasirengimu ar kitomis priežastimis bei savo iniciatyva siūlyti rinktis mokytis kitoje švietimo įstaigoje. Ataskaitiniais metais Lietuvos Respublikos Seime buvo užregistruotos daug diskusijų sukėlusios Švietimo įstatymo tobulinimo iniciatyvos, kuriomis buvo siekiama sureguliuoti sudėtingas situacijas dėl vaiko, turinčio specialiųjų ugdymosi poreikių, mokymo(si) konkrečioje ugdymo įstaigoje.

Kontrolierė teikė pastabas dėl savivaldybės kuriamo švietimo programų teikėjų tinklo bei siūlė atsisakyti numatomo reglamentavimo, apibrėžiančio savivaldybių pareigą kurti pakankamą mokyklų, kuriose atsižvelgiama į kiek vieno individualius gebėjimus ir specialiuosius ugdymosi poreikius, tinklą, kaip perteklinio, nes visa švietimo sistema visais lygmenimis turi būti įtrauki, arba papildyti galiojantį reglamentavimą, pabrėžiant bendrąją savivaldybės pareigą turėti mokyklų įvairiais lygmenimis tinklą, sukuriantį lygias galimybes kiekvienam mokytis drauge su bendraamžiais, pan. Priimtuose Švietimo įstatymo pakeitimuose buvo bendrai numatytas mokyklų tinklas, užtikrinantis poreikių įvairovę. Taip pat įstatyme buvo įtvirtinta nuostata, kad savivaldybė užtikrina sistemingą ir nuoseklų įtraukties principo įgyvendinimą mokyklose, tokiu būdu dar labiau pabrėžiant savivaldybių įsipareigojimus dėl visų teritorijoje gyvenančių vaikų. Siekiant užtikrinti, kad nesiformuotų mokyklos, kurios priima visus vaikus, buvo numatyta, jog mokyklose būtų ne daugiau kaip penktadalis mokinių, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikių, išskyrus atvejus, kai visų šių mokinių deklaruota gyvenamoji vieta yra tai mokyklai priskirtoje aptarnavimo teritorijoje.

Teikdama pastabas Švietimo įstatymo projektui, Kontrolierė pastebėjo, jog sprendžiant vaikų, ypač turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymo mokykloje klausimus, svarbus pačios švietimo įstaigos pasirengimas bei sugebėjimas spręsti problemas konstruktyviai, taip pat gebėjimas rasti tokius sprendimus, kurie tenkintų ir leistų suderinti tiek vaiko su specialiaisiais ugdymo(si) poreikiais, tiek visų kitų klasėje besimokančių vaikų reikmes. Atsižvelgdama į praktikoje kylančius iššūkius, Kontrolierė pritarė, jog nenumatytais ir (ar) nesureguliuotais teisės aktuose atvejais turi būti

imamasi veiksmų, užtikrinančių vaiko gerovę, jog tikslinga nustatyti teisinį reglamentavimą dėl išskirtinių situacijų sprendimo. Kartu, Kontrolierė išreiškė poziciją, jog siūlomas teisinis reglamentavimas turi būti toliau tobulinamas, kadangi kyla rizika, jog, pritarus pateiktiems siūlymams, vaikai būtų privalomai nukreipiami į konkrečias ugdymo įstaigas ir kurtųsi mokyklos, turinčios neproporcingai daug mokinių, turinčių specialiuosius ugdymosi poreikius. Tuo tarpu kitos mokyklos nebūtų suinteresuotos siekti pritaikyti aplinką ir užtikrinti švietimo pagalbą. Tokiu atveju vaikai, ir turintys, ir neturintys negalios, netektų galimybės patirti įvairovę ir solidarumą. Taip pat buvo išsakytos abejonės dėl siūlomo mechanizmo, kaip sprendžiamas mokyklos vaikui pa(si)rinkimo klausimai, kai mokykla negali užtikrinti reikiamo pritaikymo ir (ar) švietimo pagalbos teikimo, o tėvai praranda teisę spręsti dėl vaiko ugdymo įstaigos parinkimo, bei dėl pasirinkto subjekto, priimsiančio sprendimą dėl geriausios vaikui mokyklos, tinkamumo. Siūlyta atsisakyti sąvokos „objektyvios priešastys“, keičiant į „neproporcingos ir nepagrįstos naštos“ bei numatyti, jog savininko teises ir pareigas įgyvendinanti institucija ir mokyklos vadovas sudaro priemonių planą, į kurio sudarymą ir įgyvendinimą įtraukia vaiką, tėvus, mokyklą, pedagoginę psichologinę tarnybą ir (ar) specializuotus ugdymo centrus, numatant konkrečius šalių įsipareigojimus, priemones, lėšas ir terminus kliūtims pašalinti. Manytina, jog tik po priemonių plano sudarymo ir įgyvendinimo bei tėvų iniciatyva gali būti sprendžiamas neproporcingos ir nepagrįstos naštos nustatymo klausimas. Atvejai, kai sprendžiama, ar našta yra neproporcinga ar nepagrįsta, turi būti nagrinėjami įtraukiant nešališkas institucijas, besispecializuojančias atitinkamo sutrikimo srityje (įtraukties švietime centras, regioniniai konsultaciniai centrai).

Švietimo įstatymas buvo papildytas nuostatomis, numatančiomis algoritmą, kaip turi būti sprendžiami tinkamo sąlygų pritaikymo, ugdymosi toje pačioje ar kitoje ugdymo įstaigoje klausimai, kai dėl neproporcingos ar nepagrįstos naštos priimtam mokytis mokiniui mokykloje neįmanoma užtikrinti tinkamo sąlygų pritaikymo ugdytis, į procesą aktyviai įtraukiant švietimo, mokslo ir sporto ministro įgaliotą instituciją, savivaldybės vykdomąją instituciją, savininko teises ir pareigas įgyvendinančią instituciją bei tėvus. Pritarus švietimo, mokslo ir sporto ministro įgaliotai institucijai, mokinio tėvams gali būti siūloma pasirinkti mokyklą iš ne mažiau kaip dviejų bendrojo ugdymo mokyklų, kuriose užtikrinamas tinkamas sąlygų pritaikymas ugdytis ir mokinio pavežimas į mokyklą ir atgal.

Teikdama pastabas Kontrolierė atkreipė dėmesį, jog specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymas yra aktualus ir kartais įvairiausių iššūkių keliantis klausimas, kurio svarstymui reikalingos plačios diskusijos. Lietuvos Respublikos Seimo komitetams, nagrinėjusiems projektą, siūlyta įtraukti asmenis su negalia atstovaujančias organizacijas, įgyvendinant Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencijos nuostatas, įpareigojančias rengiant ir įgyvendinant teisės aktus ir politikos strategijas, priimant kitokius sprendimus neįgaliųjų klausimais, glaudžiai bendradarbiauti su žmonėmis, turinčiais negalią, įskaitant vaikus su negalia, ir aktyviai juos įtraukti per jiems atstovaujančias organizacijas.

6.12. VAIKO PRIVATAUS GYVENIMO APSAUGA

Vaiko teisių konvencijos 17 straipsnis nurodo, kad valstybės dalyvės pripažįsta svarbų masinės informacijos priemonių vaidmenį ir rūpinasi, kad vaikas galėtų naudotis įvairių nacionalinių ir tarptautinių šaltinių informacija ir medžiaga, kuri prisideda prie vaiko socialinės, dvasinės ir dorovinės gerovės ir skatina jo fizinį bei psichinį vystymąsi. Šiam tikslui valstybės dalyvės skatinamos formuoti principus, padedančius apginti vaiką nuo jo gerovei kenkiančios informacijos ir medžiagos. Valstybės įsipareigojimų turinys apima ir valstybės pareigą padėti tėvams ar kitiems teisėtiems vaiko atstovams užtikrinti, kad jie gaus pakankamai informacijos apie viešosios informacijos turinį.

Kontrolierės nuomone, viešosios informacijos turinio, asmens duomenų bei kitos su vaiko privataus gyvenimo apsauga susiję klausimai nepraranda ir neprarasi aktualumo ilgalaikėje perspektyvoje, kadangi teisės į privatų gyvenimą ir jo slaptumą apsaugai skiriamas didesnis dėmesys ir keliami aukštesni reikalavimai. Įstaigoje gaunami asmenų skundai, paklausimai bei bendradarbiavimo su visuomenės informavimo priemonių veiklos priežiūrą atsakingomis institucijomis praktika, leidžia teigti, kad keičiasi vaikų saugumo skaitmeninėje erdvėje, asmens duomenų apsaugos problemų tendencijos, formuojasi naujos probleminės sritys, kyla nauji iššūkiai, o tai reikalauja nuolat, aktyviai stebėti procesą, vertinti taikomų priemonių veiksmingumą ir pakankamumą, siekiant užtikrinti vaikų gerovę.

Ne vienerius metus yra įgyvendinami projektai ir priemonės (Saugesnis internetas, „karštoji linija“⁸⁴), įvairios iniciatyvos, kuriomis siekiama informuoti apie galimybę užtikrinti saugesnį internetą, žinoti apie galimus pavojus, jų išvengimo būdus bei reagavimą į juos, tačiau augantis socialinių tinklų populiarumas ir jų įtaka, dirbtinio intelekto naudojimas įneša ne tik naujas galimybes, bet ir grėsmes, todėl išlieka itin aktualus ne tik vaikų ir tėvų, tačiau visos visuomenės, švietimo klausimas (skaitmeninio raštingumo ir kt. srityje). Auga asmens atvaizdo panaudojimo, asmens privataus gyvenimo, asmens duomenų apsaugos ir pan. problemos.

☐☐☐ Vaiko teisės į privatų gyvenimą užtikrinimo aspektai

Vaikas turi teisę į privatų gyvenimą, vaikas saugomas nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio, galinčio daryti įtaką jo psichinei ar fizinei sveikatai, fiziniam, protiniam, dvasiniam ar doroviniam vystymuisi (Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 10, 28 straipsniai).

Sudedamąja teisės į privatų gyvenimą dalimi yra laikoma informacija apie asmenį (vardas, pavardė, gyvenamoji vieta, išsilavinimas, sveikatos būklė, asmens atvaizdas ir kt.). Bet kokia su asmeniu susijusi informacija (plačiąją prasme) yra informacija apie jo asmeninį gyvenimą, todėl su tokios informacijos (asmens duomenų) rinkimu ir naudojimu susijusi veikla turi įtakos asmens privačiam gyvenimui. Garantuojant vaiko teisę į privatų gyvenimą, kartu garantuojama ir jo asmens duomenų apsauga, o užtikrinant vaiko duomenų apsaugą yra saugomas ir jo privatus gyvenimas. Asmens duomenų apsaugą visuomenės informavimo priemonėse, pagal Visuomenės informavimo ir Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymų (ir Reglamento (ES) 2016/679) nuostatas, prižiūri Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba.

Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme įtvirtinti viešosios informacijos, kuri daro neigiamą poveikį nepilnamečių fiziniam, protiniam ar doroviniam vystymuisi, priskyrimo kriterijai. Šio pobūdžio viešosios informacijos skelbimas gali būti ribojamas arba draudžiamas (pvz., Įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 5 punktas nustatytas draudimas neigiamų socialinių reiškinių kontekste pateikti nepilnamečių nuotraukas ar filmuotą medžiagą apie juos, jei pagal tai galima nustatyti nepilnamečių asmens tapatybę, todėl, esant šioms sąlygoms, nuotraukos paviešinimas, net ir turint sutikimą, galėtų būti vertinamas kaip teisės pažeidimas).

Ataskaitiniais metais Kontrolierė, reaguodama į asmenų pranešimus, kreipėsi į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją dėl televizijos laidos (renginio įrašo transliacijos), kurioje neigiamų socialinių reiškinių kontekste buvo rodomas vaikas, įvertinimo. Komisija nustatė, kad konkrečioje programoje vaiko interesus pažeidžiantis neigiamas socialinių reiškinių kontekstas buvo sudaromas skelbiant naratyvus – tėvo nesirūpinimas vaiku; nesantuokinio vaiko gėda; pašaipūs atsiliepiamai apie neplanuotą vaiko motinos nėštumą, kt., bei skyrė transliuotojui įspėjimą. Konkrečiu atveju vaikas renginyje dalyvavo tėvų sprendimu, tačiau transliuotojas, nesiėmė priemonių, jog vaiko atvaizdas nebūtų paviešintas rodant laidą (renginio įrašą). Šiame kontekste paminėtina, jog tai nereikia, kad

⁸⁴ Žr., www.draugiskasinternetas.lt; svarusinternetas.lt.

absoliučiai negalima viešai skelbti informacijos apie vaikus, tačiau (kaip ir minėtu atveju) yra itin svarbus informacijos kontekstas ir kitos aplinkybės. Svarbu, jog kiekvieną kartą priimant sprendimą dėl informacijos viešinimo, būtų įvertinti visi teisės aktuose reglamentuoti aspektai, susiję su vaiko privataus gyvenimo apsauga (vaiko atvaizdo panaudojimo teisėtumas; viešai skelbiamos informacijos turinys ir galimai jai taikomi ribojimai bei draudimai nepilnamečių atžvilgiu; kt.).

Vaiko teisių komitetas yra pažymėjęs, kad „svarbu, kad pati žiniasklaida žiauriai nesielgtų su vaikais“ ir netgi skelbiant pranešimus apie žiaurų elgesį su vaikais ir šeimos problemas būtų užtikrinta vaiko teisė į privatumą⁸⁵. „Nepilnamečio teisės į asmeninį gyvenimą turi būti paisoma visuose etapuose, kad būtų išvengta žalos, kurią sukeltų nereikalingas viešumas arba „etikečių klįjavimas“⁸⁶.

Vaiko, jo atvaizdo viešinimas yra labai jautri tema, todėl, turint abejonių dėl veiksmų teisėtumo, būtina įvertinti visas aplinkybes bei galimas rizikas, ir nors vaiko atvaizdo viešas skelbimas gali atitikti nustatytą teisinį reglamentavimą (vaikas, jo įstatyminiai atstovai sutinka dėl vaiko atvaizdo viešinimo, jo panaudojimo reklamai ir pan.; nuotraukos kontekstas (turinys) nesudaro sąlygų teisės pažeidimui, kt.), tačiau turi būti į(si)vertinama šio veiksmo (nuotraukos viešinimo) tikslingumą ir galimas pasekmes. Tėvai priimdami sprendimą dėl vaiko, jo atvaizdo viešinimo turėtų išklausti ir įvertinti vaiko nuomonę, taip pat įvertinti galimas šio sprendimo pasekmes ilgalaikėje perspektyvoje, nes vaikas būdamas vyresnio amžiaus ar tapęs pilnamečiu gali vertinti jo atvaizdo naudojimą kitaip nei būdamas jauname amžiuje ar net neigiamai.

Visuomenės požiūris ir atsakingumas dėl privataus pobūdžio informacijos keičiasi teigiamai, tačiau dar yra gana nemažai abejingumo, veiksmai, priimami sprendimai ir galimos jų pasekmės nėra vertinamos kritiškai ir ilgalaikėje perspektyvoje bei neretai pamirštant visiems privalomą geriausių vaiko interesų pirmenybės principą. Norėdami „patekti į viešumą“ vaikai ir (ar) jų tėvai ne visada įvertina (gali įvertinti) teisinio reglamentavimo, susijusio su viešinama informacija, aspektus. Taip pat svarbu tai, kad kiekvienas žmogus savo privataus gyvenimo ribas gali brėžti skirtingai ir vaiko bei jo tėvų nuomonės dėl privatumo ribų gali labai skirtis.

Nekvestionuojant asmens teisės apsispręsti dėl savo privataus gyvenimo viešinimo, akivaizdu, kad riba tarp privataus ir viešo gyvenimo yra labai sumenkusi, dalinimasis privataus gyvenimo aplinkybėmis ir detalėmis (taip pat ir susijusiomis su vaikų gyvenimu, kuriomis dalis jų tėvai, artimieji) žiniasklaidoje, socialiniuose tinkluose yra labai populiarus, nors atkreipiamas dėmesys į kylančias grėsmes internete ir besiplečiantį galimų (ilgalaikių) neigiamų pasekmių ratą tiek vaikams naudojantis internetu, tiek viešinant su vaiku susijusią informaciją. Svarbu suprasti, kad viešai internete paskelbtos informacijos praktiškai neįmanoma kontroliuoti ir pvz., vaiko nuotrauka gali būti panaudojama sukčiavimui, tapatybės vagystei, patyčioms, išnaudojimui (vaizdai (nuotraukos) pornografijos, pedofilijos puslapiuose būna paimti ir iš socialinių medijų) ar kitai neteisėtai veiklai.

☐☐☐ Vaiko asmens duomenų apsaugos klausimai

Vaiko asmens duomenų apsaugos iššūkiai yra aktualūs ne tik visuomenės informavimo priemonėse, bet ir kitose aplinkose – mokyklų bendruomenių socialiniuose tinkluose, kur į įvairias (dažniausiai uždaras) grupes susiburia tėvai, mokytojai ir (ar) kiti mokyklos atstovai, siekdami aptarti įvairius klausimus, dalintis aktualia informacija ir pan.

Tokiais atvejais būtina įvertinti ir suprasti socialinių tinklų grupės tipą – vieša ar uždara bei joje skelbiamos informacijos prieinamumą visuomenei. Jeigu grupė yra uždara, joje skelbiama informacija yra matoma tik šios grupės nariams, t. y. ji prieinama tik aiškiai apibrėžtam asmenų ratui,

⁸⁵ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002).

⁸⁶ Jungtinių Tautų nepilnamečių teisingumo vykdymo tipinės minimalios taisyklės („Pekino taisyklės“).

tai nėra traktuotina kaip viešoji informacija Visuomenės informavimo įstatymo prasme⁸⁷. Tokia grupė nelaikytina visuomenės informavimo priemone, nes joje nėra viešai skleidžiama informacija.

Pvz., ataskaitiniais metais nagrinėjant skundą dėl uždaroje socialinio tinklo grupėje vykusios vienos klasės mokinių tėvų diskusijos dėl incidento klasėje, kurios metu konkretus vaikas (galimai) buvo neteisingai apkaltintas, šmeižiamas ir kt., nustačius faktą, kad susirašinėjimas vyko uždaroje socialinių tinklų grupėje, visuomenės informavimo priemonių veiklą prižiūrinčios institucijos pažymėjo, jog tokiais atvejais nustatyti galimai padarytų asmeninių neturtinių teisių pažeidimų faktus ir juos kvalifikuoti gali tik teisėsaugos institucijos, teismas. Tais atvejais, kai informacija apie mokyklos, klasės gyvenimą, problemas ir kt. yra skelbiama viešose (atviro tipo) socialinių tinklų paskyrose (grupėse), nepilnamečių asmens duomenų apsaugos ir kitų asmeninių neturtinių teisių pažeidimus pagal kompetenciją nagrinėja priskirtos institucijos (pvz., Žurnalistų etikos inspektoriatas tarnyba). Tyrimo metu buvo nustatyta, jog įvykus smurto atvejui mokyklos administracija aiškinosi ir veikė teisės aktuose nustatyta tvarka. Mokykla dėl diskusijų socialinio tinklo grupėje paaiškino, kad ne visada gali kontroliuoti mokinių tėvų tarpusavio komunikaciją. Kontrolierė vis dėlto atkreipė dėmesį į tai, kad mokykla galėtų atlikti telkiantį ir švietėjišką vaidmenį, taip pat, kad siekiant užtikrinti vaiko teisę į privatumą, mokyklos bendruomenė turėtų kiek įmanoma labiau apriboti su vaikais susijusio turinio, ypač asmens duomenų, sklaidą internete, tokiu būdu sumažinant grėsmes vaikų privatumo pažeidimui skaitmeninėje erdvėje, užkertant kelią patyčioms, užtikrinant konfidencialumą, vaiko gerovę ir jo teisėtų interesų užtikrinimą. Taip pat buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad tiek mokyklos administracija, tiek mokyklos bendruomenės nariai (tėvai, mokiniai) privalo laikytis nekaltumo prezumpcijos, vaiko teisėtų interesų ir jo gerovės užtikrinimo ir kitų principų.

Pvz., kitu nagrinėtu atveju, mokykla kreipėsi dėl mokykloje vykusiame darbuotojų, specialistų ir kitų (trečiųjų) asmenų susirinkime paviešintų duomenų apie konkretų mokinį, kuris galėjo būti apsaugęs nuo narkotinių medžiagų ir kt. Mokykla sprendė klausimą, kaip turi būti elgiamasi tokiais atvejais, kad nebūtų sudarytos sąlygos vaiko teisių pažeidimui.

Privatus asmens gyvenimas – tai sritis, į kurią visuomenė neturi teisės kištis – gyvenimo būdas, santykiai su kitais asmenimis, vidiniai šeimos santykiai, dvasinis, religinis gyvenimas, sveikatos būklė, privatus susirašinėjimas, pokalbiai ir pan. Civilinio kodekso 2.23 straipsnyje įtvirtintos nuostatos dėl asmens privataus gyvenimo⁸⁸ apsaugos, draudžiama rinkti ir atskleisti surinktą informaciją apie privatų asmens gyvenimą pažeidžiant įstatymus. Mokyklos vadovai, pedagogai negali privataus pobūdžio informacijos (duomenys apie vaiko sveikatą, ugdymąsi, specialiuosius poreikius, ugdymosi pažangą, elgesį, šeimą ir kt.) teikti viešosios informacijos skleidėjams ar kitiems tretiesiems asmenims, nes gali būti pažeidžiamos vaiko teisės ir teisėti interesai. Minėtos informacijos sklaida galima tik teisės aktuose nustatytais atvejais ir esant teisėtam pagrindui. Net ir, pvz., aiškinantis galimą teisės pažeidimą, konfliktinėse situacijose ar pan., turi būti išsaugomas vaiko privatumas. Bendrajame duomenų apsaugos reglamente⁸⁹ įtvirtinti pagrindiniai asmens duomenų tvarkymo principai – teisėtumo, sąžiningumo, skaidrumo, tikslo apribojimo, duomenų kiekio mažinimo, tikslumo, saugojimo trukmės apribojimo, vientisumo, konfidencialumo, bei duomenų tvarkymo

⁸⁷ Viešoji informacija – informacija, skirta viešai skleisti, išskyrus privataus pobūdžio informaciją, taip pat kitą informaciją, kuri pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą ir kitus Lietuvos Respublikos įstatymus negali būti viešai skleidžiama.

⁸⁸ Privataus gyvenimo ribas nusistato pats asmuo. Sprendžiant klausimą, ar paskleisti apie asmenį duomenys, teiginiai įstatymo prasme laikomi žeminančiais jo garbę ir orumą, būtina atsizvelgti į tai, kad tuos pačius duomenis, teiginius skirtingi asmenys vertina skirtingai. Privataus gyvenimo ribas nustato ir apie asmenį paskleistų teiginių įvertinimą gali nustatyti tik pats asmuo. Būtina įvertinti tai, kad kiekvienas asmuo skirtingai nustato ribas bei vertina teiginius.

⁸⁹ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas); 5 ir 6 straipsniai.

teisėtumo sąlygos. Duomenų valdytojas yra atsakingas už šių principų laikymąsi ir jis turi sugebėti tai įrodyti. Administracinių teismų praktikoje pripažįstama, jog duomenų valdytojas (pvz., mokykla) privalo įrodyti, kad asmens duomenys galėjo būti tvarkomi ir, kad dėl to nebuvo pažeisti minėti, su asmens duomenų tvarkymu susiję principai. Tai reiškia, kad duomenų valdytojas turi pareigą pateikti pakankamai tai pagrindžiančių įrodymų.⁹⁰

Mokykla turi kiekvienu atveju įvertinti susirinkimo turinį, ketinamos skelbti informacijos pobūdį, dalyvaujančius asmenis ir kt., t. y. kas ir kodėl bus aptariama konkrečiame susirinkime, kas ir kaip turėtų dalyvauti. Tuo atveju, jei susirinkimo tikslų galima pasiekti be asmens duomenų atskleidimo (pvz., aptariant situaciją, tendencijas, pasekmes ar kitas aplinkybes, neindikuojant konkrečių vaikų, tėvų, mokytojų ar kitų asmenų), tuomet asmens duomenys ir neturėtų būti tvarkomi (atitinkamai turėtų būti informuoti ir susirinkimo dalyviai). Kai asmens duomenų, įskaitant vaiko, tvarkymas (ir atskleidimas) yra neišvengiamas (pvz., sprendžiant konkretų konfliktą ar kt.), susirinkimo organizatoriai turi nustatyti, kokios asmens (vaiko, tėvų, mokytojų, kitų asmenų) apsaugos priemonės turi būti taikomos, siekiant užtikrinti, kad asmens duomenų tvarkymas atitiktų būtinumo ir proporcingumo reikalavimus, t. y. būtų tvarkoma (atskleista) tik tiek asmens duomenų, kiek būtina konkrečiam tikslui pasiekti (klausimui išspręsti) ir tik tiems asmenims, kuriems juos būtina žinoti. Pažymėtina, kad konkrečias apsaugos priemones turi pasirinkti mokykla ir atitinkamai instruktuoti mokytojus, siekdama užtikrinti, kad būtų laikomasi nustatytų standartų susirinkimų metu ar pan.

Konkrečiu atveju Kontrolierė konstatavo, kad susirinkimo tikslų buvo galima pasiekti be asmens duomenų atskleidimo bei atkreipė mokyklos dėmesį į pareigą imtis aktyvių veiksmų, įtarus vaiką apsinuodijus narkotinėmis, psichotropinėmis ar kitomis draudžiamomis medžiagomis, kadangi kyla pavojus vaiko sveikatai ir (ar) gyvybei, bei tai, kad teisės aktai⁹¹ nustato konkrečius veiksmus bei atsakingų asmenų pareigas tokiose situacijose.

VII. VAIKO SVEIKATA

Vaiko teisių konvencija pripažįsta visų teisių tarpusavio priklausomybę ir vienodą visų teisių (pilietinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių), kurios leidžia vaikams kiek įmanoma geriau vystyti psichinius ir fizinius gebėjimus, asmenybes ir talentus, svarbą. Vaiko teisė į sveikatą yra ne tik savaime svarbi, bet šios teisės įgyvendinimas yra būtinas, siekiant naudotis kitomis Konvencijoje nurodytomis teisėmis. Be to, vaikų teisės į sveikatą įgyvendinimas priklauso nuo daugelio kitų Konvencijoje išdėstytų teisių įgyvendinimo.⁹²

7.1. VAIKŲ, SERGANČIŲ EPILEPSIJA, DISKRIMINAVIMAS

Kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo kokių nors aplinkybių, turi būti garantuojama galimybė naudotis visomis teisės aktuose numatytomis teisėmis ir laisvėmis. Kiekvienas vaikas turi teisę mokytis, siekdamas visapusiškai ugdyti savo asmenybę, talentą, protinius

⁹⁰ Pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys, sprendimai: 2021 m. kovo 31 d. Nr. eA-2229-968/2021; 2020 m. liepos 8 d. Nr. eA-2837-968/2020; 2021 m. liepos 2 d. Nr. eA-745-261/2021; 2021 m. rugsėjo 15 d. Nr. eA-2066-624/2021.

⁹¹ Vaikų, vartojančių narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas, nustatymo organizavimo tvarkos aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 2 d. nutarimu Nr. 107, nustato konkrečius mokyklos darbuotojų veiksmus, įtarus, kad jų mokyklą lankantis vaikas mokyklos teritorijoje vartoja narkotines, psichotropines, kitas psichiką veikiančias medžiagas, yra apsvaigęs nuo šių medžiagų.

⁹² Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 15 (2013) dėl vaiko teisės naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis (24 str.), CRC/C/GC/15.

ir fizinius gebėjimus ir juos nuolat tobulinti. Vaikai turi būti apsaugoti nuo socialinės atskirties, prietarų ar diskriminacijos, turėti galimybes kartu su kitais vaikais dalyvauti žaidynėse, sporto ir kitoje laisvalaikio veikloje bei, jei reikia, sulaukti kvalifikuotų pagalbininkų ar trenerių pagalbos.⁹³

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėti Lietuvos epilepsija sergančių sąjungos „Epile“ kreipimaisi dėl galimo vaikų, sergančių epilepsija, diskriminavimo. Konkrečiu atveju organizacijų, teikiančių baseino ir tinklinio (ant smėlio dangos) paslaugas, vidaus tvarkose buvo nustatytas draudimas epilepsija sergančiam žmogui naudotis paslaugomis (lankyti grupinius baseino užsiėmimus, naudotis tinklinio aikštyno paslaugomis, kt.).

Lietuvos vaikų neurologų asociacija pateikė nuomonę ir rekomendacijas dėl vaikų, sergančių epilepsija, galimybių lankyti grupinius užsiėmimus baseinuose bei užsiimti grupinėmis veiklomis smėlio ir kitos dangos arenose. Asociacija informavo, jog:

1. Naujausi mokslo įrodymai patvirtina sporto naudą epilepsija sergantiems asmenims ir jie turi būti skatinami užsiimti fizine veikla, individualiai pasirenkant tinkamiausią sporto šaką bei laikantis saugumo rekomendacijų.
2. Paprastai noras epilepsija sergantiems žmonėms uždrausti sportuoti ar riboti jų fizinį aktyvumą yra susijęs su baime, hipergloba, nėra atsižvelgiama į specifinę sporto naudą ir keliamas rizikas.
3. Dalyvavimas sporto užsiėmimuose ar kitoje fizinio aktyvumo veikloje turi teigiamą poveikį epilepsija sergantiems asmenims, jų savivertei, socializacijai ir ilgalaikiam bendros sveikatos pagerėjimui.
4. Paaugliai, sergantys epilepsija, dažnai patiria socialinę atskirtį ir būna mažiau fiziškai aktyvūs nei sveiki vaikai. Reguliarus fizinis aktyvumas bet kokiame amžiuje gali pagerinti pažintines funkcijas, o nejudrus gyvenimo būdas gali turėti neigiamos įtakos psichosocialiniam vystymuisi, savarankiškumui bei psichikos sveikatai.
5. Pagal tarptautines rekomendacijas epilepsija sergantiems vaikams rekomenduojama dalyvauti sportiniuose užsiėmimuose, kurie nekelia reikšmingos rizikos jiems patiems ir aplinkiniams. Sportas itin retai provokuoja epilepsijos priepuolius.
6. Tarptautinė lyga prieš epilepsiją (*angl.* International League Against Epilepsy, ILAE) 2016 metais parengė gaires dėl epilepsija sergančių pacientų dalyvavimo sportinėse veiklose. Sporto šakos suskirstytos į tris grupes pagal tai, kokia kyla potenciali rizika susižaloti ar mirti įvykus priepuoliui sportuojant: pirmoji grupė – nekelia reikšmingos papildomos rizikos (priskiriamas komandinis sportas aikštelėje: tinklinis, kt.); antroji grupė – susijusi su vidutine rizika sergantiems epilepsija, bet ne aplinkiniams (priskiriamas plaukimas, kt.); trečioji grupė – susijusi su didele rizika (priskiriamas nardymas, kt.).
7. Prieš priimant sprendimą, ar epilepsija sergantis asmuo gali sportuoti, reikia atsižvelgti į sporto šaką, priepuolių pasikartojimo riziką, priepuolių pobūdį ir sunkumą, priepuolius provokuojančius veiksnius, jų pasikartojimo laiką ir paties žmogaus ar jo tėvų ar globėjų gebėjimą prisiimti atsakomybę už tam tikrą riziką.
8. Tarptautinių organizacijų ekspertai sutaria, kad vaikai, sergantys epilepsija, turėtų būti skatinami sportuoti mokykloje ir laisvalaikiu už jos ribų. Svarbu įvertinti visas su tuo susijusias rizikas ir užtikrinti tinkamą priežiūrą. Sportuojantiems asmenims patartina nepervargti, neperkaisti, vengti cukraus kiekio kraujyje sumažėjimo, nes tai gali sukelti priepuolius.

⁹³ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 17 (2013) dėl vaiko teisės į poilsį, laisvalaikį, dalyvauti žaidynėse, rekreacinėje veikloje, kultūriniame gyvenime ir menuose, CRC/C/GC/17.

JT Vaiko teisių komitetas akcentuoja, kad priimant individualius sprendimus, vaiko interesai turi būti įvertinti ir nustatyti pagal konkrečias kiekvieno vaiko aplinkybes. Komitetas taip pat pažymi, kad įvertinti ir nustatyti vaiko interesai gali prieštarauti kitiems interesams ar teisėms (pvz., kitų vaikų, visuomenės, tėvų ar kitų asmenų interesams ir teisėms). Galimi vaiko kaip individų ir vaikų kaip grupės interesų konfliktai turi būti sprendžiami kiekvienu konkrečiu atveju, atidžiai išlaikant pusiausvyrą tarp visų šalių interesų ir priimant tinkamą kompromisą.

Kontrolierės atliekamo tyrimo metu organizacijos, dėl kurių buvo pateikti skundai, pakoregavo vidaus tvarkas – panaikino nuostatą, draudžiančią epilepsija sergančiam žmogui naudotis teikiamomis paslaugomis; rekomendavo visiems lankytojams, kurie planuoja pradėti lankyti sporto kompleksą, pasitikrinti sveikatą ir turėti pažymą, kad gali lankytis baseine ar kitose erdvėse pagal pasirinktą sporto šaką; atkreipė dėmesį, kad lankytojas pats atsako už savo saugumą, jeigu lankosi sirgdamas epilepsija ar kita liga arba sutrikimu, kuris gali sukelti pavojų pačiam lankytojui.

Vieno vaikų laisvalaikio praleidimo centro vidaus tvarkos taisyklėse liko nuostata, draudžianti epilepsija sergantiems vaikams naudotis baseino paslaugomis (grupiniuose užsiėmimuose), tačiau vaikams buvo sudaryta galimybė gauti individualius plaukimo užsiėmimus, dotuojant juos iki sezono pabaigos. Kontrolierė, atlikusi tyrimą, kreipėsi į šį centrą bei centro steigėją – savivaldybę, kuri informavo, kad vaikai, sergantys epilepsija galės naudotis (individualiems užsiėmimas) Neformaliojo vaikų švietimo krepšeliu naujai akredituotose centro programose.

Kontrolierės nuomone, sporto klubuose, aikštynuose, kitose sporto ar laisvalaikio praleidimo vietose nustatant apribojimus vaikams, sergantiems epilepsija, naudotis baseinų, tinklinio ar kitų grupinių žaidimų paslaugomis, sudaromos prielaidos vaikų diskriminacijai dėl jų sveikatos būklės. Vaikų atstovai turėtų labai atsakingai vertinti vaiko galimybę dėl jo sveikatos būklės užsiimti konkrečia sporto šaka, išsiaiškinti visas galimas rizikas ir aptarti jas su sveikatos priežiūros specialistais, taip pat į(si)vertinti, ar sporto šaka, jos (patalpų) aplinka nepadarys žalos vaiko sveikatai.

7.2. VAIKŲ GALIMYBĖ NAUDOTIS SPORTO KLUBŲ PASLAUGOMIS

Ataskaitiniais metais buvo nagrinėjamas klausimas, ar draudimas vaikams iki 14 metų sportuoti sporto klubuose (ir turint tėvų sutikimą), nediskriminuoja vaikų, neapriboja jų teisės į laisvalaikį.

Sporto klubai savo vidaus taisyklėse yra nustatę skirtingas vaikų sportavimo sąlygas, tačiau daugeliu atvejų jaunesniems nei 14 metų asmenims naudotis paslaugomis draudžiama. Pagrindinis motyvas, dėl kurio nustatomos specialios sąlygos arba tam tikri ribojimai – vaikų saugumas (didesnė traumų rizika; treniruokliai bei sporto įranga gali būti per sudėtinga ir pavojinga vaikams; netinkamas ar per intensyvus fizinis krūvis gali neigiamai paveikti vaikų raumenų, sąnarių, kaulų augimą ir kt.).

Sveikatos apsaugos ministerija pažymėjo, kad pagal Tarptautinės sporto medicinos asociacijos rekomendacijas, jėgos treniruotėmis gali pradėti užsiimti 7-8 metų amžiaus vaikai, tačiau tai turi būti daroma be pernelyg didelio svorio ir tik prižiūrint profesionaliam treneriui. Tokiame amžiuje akcentuojamas kūno svorio naudojimas ir pagrindinių judesių formavimas, o ne intensyvus sunkumų kilnojimas. Tarptautinė praktika apie sistemingą sunkumų kilnojamą su papildomu svoriu nurodo, kad jis turėtų prasidėti nuo 14-16 metų, priklausomai nuo vaiko fizinės brandos, nes tai yra amžius, kai vaikai pradeda pasiekti fizinės ir fiziologinės brandos stadijas, leidžiančias jiems saugiai vykdyti jėgos treniruotes su papildomais svoriais.

Paminėtina, kad sporto klubo salėje esantys treniruokliai (įskaitant sunkių svorių kilnojimo įrangą) yra pritaikyti suaugusiųjų asmenų sportui. Visi sporto treniruokliai yra padidinto pavojaus šaltiniai ir jais saugiai naudotis (sportuoti su treniruokliais (sporto įranga) reikalinga turėti specialių žinių, įgūdžių ir pan. Pažymėtina, kad Higienos normos⁹⁴ nustato, kad „pratybas (užsiėmimus, treniruotes) vedantys asmenys turi turėti specialųjį kūno kultūros ir sporto išsilavinimą (sporto krypties aukštąjį išsilavinimą) patvirtinančius dokumentus ar Kūno kultūros ir sporto departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės išduotą kūno kultūros ir sporto veiklos leidimą“ (7 punktas). Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad keliami reikalavimai sporto klubo treneriui, t. y. specialaus išsilavinimo turėjimas, sudaro sąlygas sportuoti prižiūrint specialistui, kuris turi specialių žinių bei preziumuojant, jog tokiu būdu bus išvengta traumų, žalos sveikatai ir pan.

Kontrolierės vertinimu, neformalusis (sporto krypties) mokinių švietimas, sportinė ir kita sveikatinimo veikla daro didelę įtaką vaikų ir jaunimo pasaulėžiūros formavimui bei gali sukurti palankias sąlygas sąmoningo, sveiko žmogaus ugdymui. Iš kitos pusės, sportas yra fizinė veikla, kuri, priklausomai nuo sporto šakos, gali būti pavojinga, todėl būtina užtikrinti tinkamą vaikų fizinio aktyvumo priežiūrą ir saugumą. Kontrolierė, sporto klubų nustatytus ribojimus vaikams naudotis sporto klubų paslaugomis, pripažino pagrįstais objektyviomis aplinkybėmis ir teisėtu tikslu (vaikui saugių sąlygų užtikrinimas, sveikatos priežiūra ir kt.) bei, jog nėra objektyvaus pagrindo konstatuoti, kad nustatyti apribojimai vaikams dėl jų amžiaus ir galimybės naudotis sportiniu inventoriumi (treniruokliais) yra diskriminacinio pobūdžio.

7.3. VAIKŲ UŽIMTUMAS DARŽELYJE PIETŲ MIEGO METU

Vaikų poilsio organizavimas ikimokyklinio ugdymo įstaigose yra su vaikų gerovės užtikrinimu susijusi tema, kuri kelia diskusijas ne vienerius metus. Tradiciškai daugelyje darželių poilsio laikas buvo siejamas su privalomu vaikų miegu ir (ar) gulėjimu lovoje, tačiau vis dažniau buvo pradėta ieškoti lankstesnių sprendimų, kurie geriausiai atitiktų vaikų poreikius ir šeimų lūkesčius. Atsisakydamos tradicinio vaiko poilsio, t. y. neverčiant vaikų gulėti lovoje, jei jie neužmiega arba nemigdant vaikų, jeigu to pageidauja tėvai, įstaigos turi pasiūlyti alternatyvias poilsio formas vaikams, leidžia jiems atsipalaiduoti ir pailsėti. Kitoks požiūris į vaiko poilsį sudaro prielaidas teigiamiems vaikų emocinės gerovės pokyčiams, sveikesniam ir konkrečiau vaiko fizinius, psichologinius ir kitus poreikius labiau atitinkančio poilsio organizavimui, taip pat geriau atitinka šiuolaikinės visuomenės lūkesčius.

Vienu iš Kontrolierės nagrinėtų atvejų, pareiškėjas teigė, kad darželis pažeidžia vaiko teisę į tinkamą poilsį. Vaikai tėvams pasakojo, kad po pasakos jie lieka gulėti lovoje, nes priešingu atveju turėtų atlikti sunkias užduotis. Todėl kai kurie vaikai „savanoriškai“ rinkosi gulėjimą lovoje, norėdami išvengti nepageidaujamų veiklų. Tyrimo metu buvo nustatyta, kad nors darželis deklaravo, kad siekia lankstesnio vaikų poilsio organizavimo, tačiau praktikoje vaikams nebuvo sudaroma galimybė laisvai rinktis poilsio formą ir vaikų pasirinkimas ilsėtis gulint lovoje ne visada būdavo laisvas, vaikai šį sprendimą galėjo priimti, jausdami psichologinį spaudimą, patirdami baimę, jog teks atlikti užduotis.

Kontrolierė įvertino šią praktiką, kaip neatitinkančią geriausių vaiko interesų. Vaikams, kurie neužmiega, turėtų būti suteikiamos alternatyvios, jų amžių ir emocinius poreikius atitinkančios, poilsio galimybės. Darželiui buvo rekomenduota aiškiai apibrėžti poilsio organizavimo tvarką ir užtikrinti, jog vaikai nepatirtų spaudimo rinkdamiesi poilsio formą bei, kad siūlomos veiklos būtų

⁹⁴ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2013 m. gegužės 27 d. įsakymas Nr. V-551 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 123:2013 „Sporto klubo paslaugų sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“.

orientuotos į vaikų gerovę ir sveiką emocinį vystymąsi, ir nebūtų suprantamos kaip priverstinės užduotys.

7.4. SPECIALIZUOTOS PSICHOLOGINĖS PAGALBOS TEIKIMAS

Ataskaitiniais metais Įstaiga teikė pastabas Sveikatos apsaugos ministerijos parengtam Aprašo dėl specializuoto psichologinio konsultavimo paslaugų teikimo projektui⁹⁵. Specializuota psichologinio konsultavimo paslauga yra nauja ir svarbi asmens sveikatos priežiūros paslauga, apmokama Privalomojo sveikatos draudimo fondo lėšomis.

Reikšmingi sveikatos pokyčiai, paveikiantys asmenį ar jo artimuosius, gali turėti neigiamą poveikį psichikos sveikatai, sukeldami depresiją, nerimo sutrikimus, reakcijas į stiprų stresą ar adaptacijos sunkumus. Tai ypač aktualu tais atvejais, kai diagnozuojama onkologinė liga, neurodegeneraciniai sutrikimai arba kai tėvai susiduria su vaisiaus ar naujagimio sveikatos problemomis, asmuo išgyvena savižudybės riziką. Šie ir kiti traumuojantys įvykiai dažnai sukelia stiprias emocines reakcijas, nes liga ar sukrėtimas gali reikšmingai pakeisti asmens gyvenimą. Tokiose situacijose labai svarbi psichologinė pagalba ir parama.

Vaikai, kaip lygiateisiai pacientai, taip pat susiduria su situacijomis, kai dėl netikėtų sveikatos pokyčių, o ypač galinčių pabloginti jų tolesnę gyvenimo kokybę, patiria emocinius išgyvenimus, todėl savalaikės psichologinio konsultavimo paslaugos galimybė stiprintų sveikimo procesą. Sergantieji vaikai dažnai patiria emocinį nestabilumą, socialinius iššūkius, sunkumus santykiuose su savo šeima ar bendraamžiais. Specializuotas psichologinis konsultavimas gali padėti tokio vaiko emocinei gerovei, suteikiant jam būtiną paramą, supratimą ir įrankius susidoroti su savo jausmais ir sunkumais. Kontrolierė laikosi pozicijos, jog visi sveikatos sistemos tobulinimo klausimai turi būti analizuojami iš geriausių vaiko interesų užtikrinimo perspektyvos, pagal kurią visi vaikai turi teisę augti ir vystytis fizinės, emocinės ir socialinės gerovės kontekste. Įvertinusi projektu reglamentuojamą paslaugos suteikimo tvarką ir sąlygas, Kontrolierė išreiškė abejones, jog projekte numatytas indikacijų sąrašas, kuomet asmuo būtų nukreipiamas ir teikiamos psichologinio konsultavimo paslaugos, tik labai maža apimtimi būtų taikomas vaikams, todėl poveikis vaikams būtų minimalus, sąrašas formuotas labiau atliepiant suaugusių pacientų poreikius, abejonių kėlė taikyti atrankos kriterijai, sudarant indikacijų sąrašą. Atsižvelgiant į aplinkybę, jog psichologinio konsultavimo poreikis vaikams apskritai yra išaugęs ir nėra pilnai užtikrinamas, šio Įsakymo projekto reguliavimu neskiriant reikiamo dėmesio ypatingoje padėtyje dėl sveikatos būklės atsidūrusiems vaikams, galimai bus dar labiau silpninama jų emocinė sveikata ir mažinamos galimybės tinkamai sveikti. Kontrolierė siūlė svarstyti galimybę įtraukti ligas ir būkles, kurios vaikams nustatomos vėliau jų amžiuje, ne tik gimus naujagimiui, pvz., cerebrinis paralyžius, taip pat sužalojimų, kurie, kaip ir esant nudegimų atvejams, gali turėti neigiamų ilgalaikių pasekmių vaikams dėl grėšiančio neįgalumo.

Siūlyta aiškiau reglamentuoti (išskirti) atvejus, kada konsultuojami tik vaikai, kada tik tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą bei kada konsultuojama visa šeima; taip pat patikslinti sąvoką, apibrėžiančią specializuoto psichologinio konsultavimo paslaugą, numatant platesnį paslaugos gavėjų ratą.

Taip pat Kontrolierė išreiškė pastabą dėl teisėkūros atvirumo ir skaidrumo principo taikymo. Įsakymo projektas buvo siunčiamas derinti įvairioms sveikatos priežiūros įstaigoms, asociacijoms ir draugijoms, tačiau pasigesta derinimo su vaikų gydytojų profesinėmis bendruomenėmis. Manytina,

⁹⁵ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro įsakymo „Dėl Specializuoto psichologinio konsultavimo paslaugų teikimo reikalavimų tvarkos aprašo patvirtinimo“ projektai Nr. 24-3089 ir Nr. 24-3089.

jog naujų sveikatos priežiūros paslaugų įvedimas savaime sudaro prielaidas įvairiadalykiam dialogui, suteikiant svarstomam klausimui atitinkamos svarbos. Vaikai, įgyvendindami teisę į sveikatą, turi turėti galimybę naudotis aukščiausio, koks tik įmanomas, lygio sveikatos priežiūra ir ligų gydymo bei sveikatos atkūrimo priemonėmis (Konvencijos 24 straipsnio 1 dalis), todėl jau pradiniam etape turėjo būti apsvaistytos ir sudarytos galimybės visoms reikšmingoms pacientų grupėms pasinaudoti išteklių paskirstymu ir siekti aukštų sveikatos standartų per priemonės įgyvendinimą, ypatingai atsižvelgiant į vaikų poreikį ir užtikrinant jiems galimybes pasinaudoti paslaugomis.

7.5. VAIKŲ PRIKLAUSOMYBIŲ ASPEKTAI

2024 metais atliktos ESPAD (angl. The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) apklausos – didžiausio pasaulyje moksleivių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo tendencijas nagrinėjančio tyrimo – duomenimis⁹⁶, išlieka aukštas įvairių psichoaktyviųjų medžiagų suvokiamas prieinamumas, nors jis kai kuriais atvejais gerokai sumažėjęs vertinant ilgalaikėje perspektyvoje. Remiantis apklausos duomenimis stebimi šie pokyčiai nuo 2023 metų. Tabako cigarečių suvokiamas prieinamumas sumažėjo 44,8 procentiniais punktais, tačiau vis dar yra labai aukštas. Cigarečių vartojimo paplitimo analizė atspindi jų suvokiamą lengvą prieinamumą – tabako cigaretes bent kartą gyvenime vartojo 33,6 % respondentų, o elektronines cigaretes – 51,2 % respondentų. Alkoholinių gėrimų suvokiamas prieinamumas labai sumažėjo, tačiau vis tiek išlieka labai aukštas. Alkoholio vartojimas yra plačiai paplitęs: 72,6 % respondentų bent kartą gyvenime vartojo alkoholį, 55,9 % tai darė bent kartą per pastaruosius 12 mėn. iki apklausos ir 24,4 % – per pastarąsias 30 dienų iki apklausos. Alkoholis vartojamas siekiant nusiraminti, pamiršti apie problemas, įveikti blogą nuotaiką, smagiai praleisti laiką, pritaipinti patinkančių žmonių grupėje. Narkotikų (kanapių, amfetamino, metamfetamino, kokaino, ekstazio / MDMA) suvokiamas prieinamumas yra nevienareikšmis. Išvardintų narkotikų suvokiamas prieinamumas yra pats mažiausias, tačiau kritimas nedidelis ir suvokiamas prieinamumas išlieka nemažas. Bent kartą gyvenime vartojo kanapes 11,6 % respondentų (sumažėjo 1,8 procentiniais punktais), amfetaminą – 2,3 % (sumažėjo 2,7 procentiniais punktais), ekstazį / MDMA – 2,2 % respondentų. Bent kartą gyvenime vartojo metamfetamino 1,9 % respondentų, kokaino – 2,9 % respondentų. Naujų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas yra panašus ar net didesnis negu kitų nei kanapės narkotikų – 3,7 % respondentų nurodė, kad bent kartą gyvenime vartojo naujas psichoaktyvias medžiagas. Dalis moksleivių (1,8 %) nežinojo, ar apskritai yra vartoję naujas psichoaktyvias medžiagas. Raminamųjų ar migdomųjų vaistų suvokiamas prieinamumas be gydytojų paskyrimo mažiausias nuo 2003 metų. 2024 metais 22,8 % respondentų teigė, kad bent kartą gyvenime raminamuosius ar migdomuosius vaistus vartojo be gydytojų paskyrimo. Tai yra pats didžiausias rodiklis nuo 2003 metų, kai jis tesiekė 13,5 %. Labai padaugėjo moksleivių, kurie raminamuosius ar migdomuosius vaistus be gydytojo paskyrimo pirmą kartą vartojo labai jauname amžiuje – 13 metų ar jaunesni (nuo 2,9 % 2003 metais iki 9,8 % 2024 metais). Išanalizavus duomenis, išryškėjo svarbi problema – didelė dalis moksleivių nesuvokia psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo pavojų ir rizikos.

Psichoaktyvios medžiagos (toliau – PAM) yra medžiagos, kurios veikia žmogaus psichiką, sukelia sveikatos bei elgesio sutrikimus, gali sukelti psichinę ir (ar) fizinę priklausomybę. Bet kokių PAM vartojimas padidina riziką, kad bus pradėtos vartoti ir kitos PAM, pvz., ankstyvas tabako ir alkoholinių gėrimų vartojimas padidina narkotikų vartojimo riziką. Vaikus ir paauglius paskatinti

⁹⁶ Kas ketverius metus vykdomoje ESPAD apklausoje savo noru dalyvauja apie 40 Europos šalių. ESPAD tikslinė populiacija – moksleiviai, kuriems apklausos vykdymo metais sukanka 16 metų. 2024 metų apklausos populiacija – moksleiviai, kurie gimė 2008 metais, t. y., kuriems apklausos metu yra sukakę 15–16 metų.

Žr., /https://ntakd.lrv.lt/public/canonical/1734325309/1222/ESPAD_2024%20bendra_ataskaita_.pdf

vartoti PAM gali įvairūs rizikos veiksniai (biologiniai, genetiniai, šeima, bendraamžių įtaka, neigiamos patirtys vaikystėje, kt.), o eksperimentavimą su PAM arba jų tolimesnį vartojimą lemia įvairios priežastys (siekis pritapti; gera savijauta; siekis pasijusti geriau; geresni rezultatai; eksperimentavimas). PAM vartojimas ankstyvame amžiuje yra svarbus tolesnio vartojimo sutrikimo vystymosi veiksnys. Tikimybė turėti psichikos ir elgesio sutrikimų dėl PAM vartojimo yra didžiausia pradėjusiems vartoti ankstyvoje paauglystėje. Lėtinis PAM vartojimas ne tik pakeičia asmens prioritetus, bet kinta ir smegenų sritys, atsakingos už sprendimų priėmimą bei savikontrolę, dėl šios priežasties toliau mažėja gebėjimas kontroliuoti arba nutraukti vartojimą. Todėl, nepaisant populiarių įsitikinimų, norint įveikti priklausomybę vien valios dažnai nepakanka. Vaikai ir paaugliai piktnaudžiaujantys PAM ar priklausomi nuo jų neretai turi kitų psichikos sutrikimų (aktyvumo ir dėmesio sutrikimas, prieštaraujančio neklusnumo sutrikimas, elgesio sutrikimai, depresija, nerimo sutrikimai, potrauminio streso sutrikimas, psichozė, specifiniai mokymosi sugebėjimų raidos sutrikimai). Ankstyva gretutinių psichikos sutrikimų diagnostika bei gydymas, ankstyvų poveikio priemonių taikymas vaikams, turintiems nusikalstamo elgesio požymių, gali apsaugoti nuo vėlesnio galimo piktnaudžiavimo PAM.⁹⁷

Tikslinės, veiksmingos pagalbos ir paslaugų vaikams, piktnaudžiaujantiems PAM ar priklausomiems nuo jų, trūkumas (nebuvimas, neprieinamumas, nepakankamumas ir kt.) yra ilgametė, itin lėtai bei, galima teigti, neefektyviai dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių sprendžiama problema. Gydymo paslaugų organizavimo priklausomybės ligomis sergantiems asmenims, ypač vaikams ir jaunimui, trūkumai buvo konstatuoti ir Valstybės kontrolės 2023 metais atlikto audito metu.⁹⁸

Neneigiant pokyčių, kurie vyksta sprendžiant vaikų psichoaktyvių medžiagų vartojimo problemą, vaiko teisių apsaugos srityje dirbančių specialistų, tėvų ar asmenų įvardijamos situacijos – individualūs atvejai, leidžia teigti, kad trūksta vieningo tarpinstitucinio požiūrio į vaiko, priklausomo nuo psichoaktyvių medžiagų (piktnaudžiaujančio jomis), situaciją bei aktyvaus ir nuoseklaus bendradarbiavimo, rengiant realiai individualizuotą pagalbos (plačiąja prasme) vaikui (ir šeimai) planą bei užtikrinant aktyvų dalyvavimą jo įgyvendinime, kai keičiamasi aktualia informacija, operatyviai reaguojama į vykstančius pokyčius, kylančius sunkumus, rizikas ir priimami sprendimai dėl pagalbos plano keitimo. Neneigiant, kad vyksta institucijų (specialistų) bendradarbiavimas, sudaromi ir įgyvendinami pagalbos planai ar pan., tačiau įstaigos praktika leidžia teigti, kad išlieka gana ryški takoskyra tarp skirtingų sektorių (socialinės apsaugos, sveikatos apsaugos, švietimo, teisingumo ir kt.), juose dirbančių specialistų, problemos sprendimo priskyrimas kitam sektoriui, nors ne visada žinomas jame teikiamų paslaugų turinys. Pvz., praktika rodo, kad sveikatos priežiūros specialistai neretai nurodo, kad vaikui tikslinga taikyti vidutinės priežiūros priemonę, t. y. apgyvendinti vaikų socializacijos centre, tačiau nedisponuoja informacija apie šios įstaigos tipą, joje teikiamų paslaugų galimybes, sveikatos priežiūros paslaugų vaikui teikimo ypatumus ir kt. Iš kitos pusės paslaugų, pagalbos ir kiti specialistai, taip pat vaiko atstovai pagal įstatymą laikosi nuomonės, kad tik ilgalaikis, stacionarus vaiko gydymas nuo priklausomybių yra tinkamiausias sprendimas. Pažymėtina, kad gana dažnai keliamas klausimas dėl priverstinio vaiko gydymo nuo priklausomybių, piktinamasi sveikatos priežiūros įstaigų atsisakymu stacionarizuoti vaiką, argumentuojant vaiko nesutikimu, pažadu gydytis ambulatoriškai ir pan., ypač tais atvejais, kai vaikas atvežamas į sveikatos priežiūros įstaigą lydimas policijos pareigūnų, kai vaiko elgesys, jį lydinčių asmenų vertinimu, kelia pavojų jo paties ar kitų asmenų gyvybei, sveikatai ir (ar) turtui, kt.

⁹⁷ „Metodika specialistams, dirbantiems su vaikais ir paaugliais, piktnaudžiaujančiais alkoholiu ir kitomis psichoaktyviomis medžiagomis ir priklausomais nuo jų“, parengė: D. Vėlavičienė, prof. D. Leskauskas; D. Klimavičius, J. Baltrėnė – LSMUL KK Psichiatrijos klinika; Metodikai pritarė Lietuvos vaikų ir paauglių psichiatrių draugija.

⁹⁸ Valstybinio audito 2023 m. gegužės 2 d. ataskaita Nr. VAE-4 „Gydymo paslaugų organizavimo priklausomybės ligomis sergantiems asmenims“.

Dėl praktikoje keliamų klausimų susijusių su vaiko (asmeninio) konsultavimu, jo nuomonės išklausymu ir vertinimo, sprendžiant stacionaraus gydymo klausimą, dėl vaiko priverstinio gydymo, paminėtini Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas (toliau – PTŽSAĮ) ir Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas (toliau – PSPĮ).

PTŽSAĮ 14 straipsnyje išskiriamos dvi pacientų grupės: (1) pacientui nuo 16 m. sveikatos priežiūros paslaugos teikiamos tik su jo sutikimu; (2) pacientui iki 16 m. sveikatos priežiūra teikiama tik su jo atstovų sutikimu. Nurodyta 16 m amžiaus riba yra sąlyginė, nes, įstatyme įtvirtinta, jog jaunesnis negu 16 m. pacientas gali (turi teisę) savarankiškai kreiptis ir spręsti dėl jam reikiamų sveikatos priežiūros paslaugų teikimo, jeigu gydytojo pagrįsta nuomone, jis gali pats teisingai vertinti savo sveikatos būklę. Taip pat įtvirtinta, kad vyresnio negu 16 m. paciento galimybė (teisė) spręsti dėl sveikatos priežiūros paslaugų gali būti apribota, jeigu jis negalės būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesus. Manytina, jog 16 m. amžius yra laikomas riba, kurią pasiekęs nepilnametis pacientas įgyja savarankiškumą, teises iš esmės tapačias pilnamečio paciento teisėms; jam suteikiamas civilinis teisinis veiksnumas naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis. Ir PTŽSAĮ, ir PSPĮ yra numatytas vaiko tėvų dalyvavimas, tačiau jo apimtis keičiasi, priklausomai nuo vaiko amžiaus, brandumo, sveikatos priežiūros paslaugų ir kt.

PSPĮ 6 straipsnyje reglamentuotas paciento, išskiriant ir nepilnametį iki (nuo) 16 m. pacientą, psichikos būklės įvertinimas, o 11 straipsnyje įtvirtinti psichikos ir elgesio sutrikimų turinčių nepilnamečių pacientų hospitalizavimo ypatumai, tarp jų ir nepilnamečio paciento ir jo atstovų pagal įstatymą interesų arba nepilnamečio paciento atstovų pagal įstatymą tarpusavio interesų konfliktų sprendimas. PSPĮ (ir kituose teisės aktuose⁹⁹) reglamentuotos priverstinio hospitalizavimo ir priverstinio gydymo sąlygos ir kiti klausimai. Esminė nuostata yra, jog psichikos ir elgesio sutrikimų turintis pacientas, atsisakantis hospitalizavimo, gali būti priverstinai hospitalizuojamas, bet ne ilgiau kaip 3 darbo dienas, tik jeigu iš paciento elgesio ir (ar) kitų objektyvių duomenų galima pagrįstai spręsti, kad yra reali grėsmė, kad jis savo veiksmais ar neveikimu gali padaryti esminės žalos savo ar aplinkinių sveikatai, gyvybei ir (ar) turtui. Sprendimą dėl priverstinio hospitalizavimo ir (ar) priverstinio gydymo pratęsimo yra kompetentingas priimti tik teismas, ne ilgesniems nei įstatyme nustatytiems terminams. Išnykus aplinkybėms ir gydytojui psichiatrui arba gydytojui vaikų ir paauglių psichiatrui rekomendavus, psichikos sveikatos priežiūros įstaiga privalo nutraukti psichikos ir elgesio sutrikimų turinčio paciento priverstinį hospitalizavimą ir (ar) priverstinį gydymą anksčiau, negu baigiasi terminas. Taigi, paciento hospitalizavimas ir (ar) priverstinis gydymas yra laikinas sprendimas.

Pripažįstant vaikų piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis ir priklausomybės nuo jų problemos sudėtingumą, kompleksiškumą, Kontrolierei yra žinoma Sveikatos apsaugos ministerijos, taip pat sveikatos priežiūros įstaigų (teikiančių priklausomybės ligų gydymo ir priežiūros paslaugas, kt.) nuomonė, jog priklausomybių gydymo sėkmė priklauso nuo asmens motyvacijos keistis, sąmoningumo bei kritiško požiūrio į problemą ir, kad tik tokiais atvejais galima tikėtis ilgalaikio efekto; kad priverstinės priemonės priklausomybių gydymas nepasiteisins, nes neturės ilgalaikio motyvacinio poveikio. Tačiau, Kontrolierės nuomone, svarbu turėti omenyje ir tai, jog paauglių kreipimaisi pagalbos yra labai reti; menka motyvacija gydytis yra įvardijama kaip viena didžiausių problemų; bet koks psichoaktyvių medžiagų vartojimas turėtų kelti susirūpinimą dėl paaugliams kylančio pavojaus, kuris susijęs su rizikingu elgesiu bei didesne šių medžiagų vartojimo tikimybe ateityje; vartojimo pradžioje pagalba yra efektyviausia¹⁰⁰. Tuo pačiu Kontrolierė taip pat sutinka su

⁹⁹ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2019 m. gegužės 17 d. įsakymas Nr. V-587 „Dėl psichikos ir elgesio sutrikimų turinčių pacientų priverstinio hospitalizavimo ir priverstinio gydymo bei priverstinio hospitalizavimo atvejų stebėsenos (monitoringo) tvarkos aprašo patvirtinimo“ ir kt.

¹⁰⁰ Ten pat.

Sveikatos apsaugos ministerijos (ir sveikatos priežiūros įstaigų) pastebėjimais, kad tam tikrais atvejais reikalingas ne tik medicininis gydymas, tačiau ir socialinių tarnybų pagalba, sprendžiant (dažnu atveju delinkventinio) elgesio problemas, pastebėjimais dėl savivaldybių vaiko gerovės komisijų įgaliojimų dėl pagalbos planavimo ir užtikrinimo, dėl vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių taikymo. Tačiau tuo pačiu kyla pagrįstų abejonių, jog sveikatos priežiūros specialistai turi pakankamai duomenų apie vaiko minimalios ir (ypač) vidutinės priežiūros sistemos veikimą bei, ypač jog vyksta aktyvus tarpinstitucinis bendradarbiavimas (sveikatos priežiūros įstaigų atstovai aktyviai dalyvauja) ieškant bendrų, geriausiai vaiko interesus ir poreikius atitinkančių sprendimų ir jų įgyvendinimo galimybių.

Dėl vaiko dalyvavimo sprendimų priėmimo, Kontrolierės nuomone, bendrąja prasme, visiems vaikams turi būti užtikrinta teisė ir sudaryta galimybė dalyvauti sveikatos klausimų sprendimo procese, tačiau kiekvieno vaiko dalyvavimo tikslas, teisių, veiksmų ir pan. apimtis turi būti įvertinami ir sprendimas turi būti priimamas individualiai, atsižvelgiant į vaiko amžių, brandumą ir kitas aplinkybes. Pažymėtina, kad 16 m. amžiaus riba yra (turi būti) sąlyginė. Visgi, Kontrolierė kritiškai vertina sveikatos priežiūros įstaigų (gydytojų ir (ar) kitų specialistų) sprendimus dėl ambulatorinio ar stacionaraus vaiko gydymo, priimamus esant ypatingoms aplinkybėms (pvz., vizitas nėra planinis, vaikas atvežamas dėl elgesio, kuris kėlė realų pavojų jo ar kitų žmonių gyvybei, sveikatai ar turtui, yra (galimai) apsvaigęs, yra lydimas policijos pareigūnų, kt.), dėmesį išimtinai skiriant vaiko nuomonei (pvz., pažadui gydytis ambulatoriškai, vartoti vaistus, lankytis pas psichiatrą, psichologą ar kitus specialistus, nevartoti psichoaktyvių medžiagų, kt.) ir neskiriant, manytina, konkrečioje situacijoje būtino dėmesio aktualioms, kitų asmenų bei, neretai vaiko paciento sveikatos istorijoje, nurodomoms aplinkybėms dėl vaiko sveikatos sutrikimų, jo elgesio, ankstesnių kreipimusi priešasčių ir kt. Vaikui sudarant galimybę dalyvauti klausimų, susijusių su jo sveikata sprendime, suteikiant informaciją ir išklausanč jo nuomonę, aptariant galimus sprendimus ir t.t., visgi, konkrečiu atveju galutinis sprendimas, manytina, turėtų priimamas įvertinus, ar vaikas vyresnis nei 16 m. gali (geba) pats teisingi, protingai įvertinti savo sveikatos būklę bei interesus.

Kontrolierės nuomone, kylančios diskusijos dėl vaikų teisių sveikatos priežiūros procese, vaiko teisės savarankiškai priimti sprendimą dėl sveikatos priežiūros paslaugų¹⁰¹ teikimo (ginčai dėl vaiko teisės į sveikatą įgyvendinimo – vaiko, teisių turėtojo, teisių apimties; vaiko teisės būti išklaustam, reikšti nuomonę ir naudotis informacija; kitų asmenų (pareigų vykdytojų) vaidmens ir atsakomybės; praktikoje skirtingai aiškinamų ir taikomų teisės normų, dėl ko kyla prielaidos galimiems vaiko teisių ir interesų pažeidimams, kt.), sudaro prielaidas manyti, kad tikslinga svarstyti išsamesnio teisinio reglamentavimo, susijusio su vaiko teisės į sveikatą įgyvendinimu, galimybę bei viešimo ir švietimo šioje srityje poreikį.

VIII. SMURTAS PRIEŠ VAIKUS

Vaiko teisių konvencija ir kiti tarptautiniai žmogaus teisių dokumentai pripažįsta vaiko teisę, kad būtų gerbiamas vaiko žmogiškasis orumas ir fizinis vientisumas, taip pat vienoda apsauga pagal įstatymus.

8.1. REAGAVIMAS Į PRANEŠIMUS DĖL SMURTO PRIEŠ VAIKUS

¹⁰¹ Sveikatos priežiūros paslaugoms yra priskiriamos sveikatos stiprinimo, ligų prevencijos, diagnostikos, ligonių gydymo ir slaugos paslaugos (PTŽSAJ 2 straipsnio 8 dalis); veikla, kuria siekiama asmenį gydyti, apsaugoti nuo susirgimo ar įvertinti jo sveikatos būklę (Civilinio kodekso 6.725 straipsnio 2 dalis).

Smurtas prieš vaikus – nesvarbu, ar fizinis, emocinis, ar seksualinis – yra pasaulinė krizė, kuri vyksta namuose, mokyklose, bendruomenėse ir internete. Jo padariniai yra sunkūs, nes sukelia sužalojimus, lytiškai plintančias infekcijas, psichikos sveikatos problemas, tokias kaip nerimas ir depresija, bei mirtis. Ankstyvas poveikis gali sukelti toksinį stresą, kuris veikia smegenų vystymąsi, ir vesti prie agresijos, piktnaudžiavimo psichoaktyviomis medžiagomis ir nusikalstamo elgesio. Smurtą patyrę vaikai, taip pat dažniau patiria traumos ir smurto ciklus suaugę, o tai daro poveikį visoms bendruomenėms.¹⁰²

Daugiau nei pusė pasaulio visų vaikų nuo 2 iki 17 metų – apie vieną milijardą – patiria tam tikrą smurtą, pvz., vaiko nepriežiūrą (įskaitant fizines bausmes, labiausiai paplitusią vaikų smurto formą), fizinį, emocinį ar seksualinį smurtą. Smurtas prieš vaikus dažnai būna paslėptas. Pasaulio sveikatos organizacija vertinimu, mažiau nei pusė nukentėjusių vaikų pasakoja apie patirtą smurtą ir mažiau nei 10 proc. gauna pagalbą.¹⁰³

Vaiko teisių konvencijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta vaiko teisė būti apsaugotam nuo smurto, visų formų smurto prieš vaiką draudimas bei tėvų, kitų vaiko atstovų pagal įstatymą valstybės ir savivaldybių institucijų pareigą užtikrinti šią vaiko teisę. Siekiant įgyventi šią vaiko teisę, įstatyme reglamentuota smurto prieš vaiką sąvoka¹⁰⁴, smurto formos (fizinis, psichologinis, seksualinis, nepriežiūra), pranešimo apie (galimą) smurtą prieš vaiką ar kitą vaiko teisių pažeidimą pareiga, atsakomybė bei pagrindiniai reagavimo algoritmai. Fiziniai ir juridiniai asmenys turėdami duomenų apie būtinumą ginti vaiko teises ir teisėtus interesus privalo apie tai pranešti policijai ir (ar) Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai ar jos įgaliotam teritoriniam skyriui. Tarnyba ar jos teritorinis skyrius, reaguodamas į gautą pranešimą apie (galimą) vaiko teisių pažeidimą, teisės aktuose nustatytais terminais turi atlikti vaiko situacijos vertinimą bei kitus veiksmus, tarp jų susitikti su vaiku ir pabendrauti su juo be jokių apribojimų, jeigu yra poreikis – ir nedalyvaujant vaiko tėvams (VTAPĮ 36 straipsnis). Vertinimo metu gali būti nustatomas pagalbos vaikui ir (ar) šeimai poreikis arba vaiko apsaugos poreikis, nustačius vaiko funkcionavimo ir socialinės aplinkos rizikos veiksnius bei rizikos veiksnius, susijusius su vaiko tėvais ir jų santykiais su vaiku, ir jeigu vaiko tėvai neužtikrina vaiko teisių ir teisėtų interesų. Vaiko apsaugos poreikis nustatomas, jeigu nustatomas realus pavojus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei arba pavojus, galintis sukelti reikšmingą žalą vaiko sveikatai, kuris yra susijęs su vaiko funkcionavimo ir socialinės aplinkos rizikos veiksniais bei rizikos veiksniais, susijusiais su vaiko tėvais ir jų santykiais su vaiku (VTAPĮ 36¹ straipsnis).

Akivaizdu, kad vaiko situacijos vertinimas yra procesas, kurio metu vaiko teisių apsaugos specialistai turi atlikti ne tik pradinės informacijos analizę ir vertinimą, bet taip pat surinkti ir atsakingai bei kritiškai įvertinti kitą su vaiku, jo situacija susijusią informaciją. Deja, praktikoje nustatomi atvejai, kai net ir esant smurto prieš vaiką požymiams vaiko teisių apsaugos specialistai, atlikdami vaiko situacijos vertinimą pagal gautą pranešimą apie galimą smurtą prieš vaiką ir (ar) dėl kito vaiko teisių pažeidimo, neskiria būtino dėmesio visoms aplinkybėms, taip pat ir sužinomoms asmeninio pokalbio su vaiku metu.

¹⁰² 2024m. lapkričio 4 d. UNICEF pranešimas „FAST FACTS: Violence against children widespread, affecting millions globally“.

¹⁰³ 2024m. lapkričio 4 d. Jungtinių Tautų pranešimas „Turning the tide’ on childhood violence“.

¹⁰⁴ Smurtas prieš vaiką – veikimu ar neveikimu vaikui daromas tiesioginis ar netiesioginis tyčinis fizinis, psichologinis, seksualinis poveikis, jeigu dėl to vaikas mirė, buvo sutrikdyta jo sveikata, normali raida, jam sukeltas skausmas ar pavojus gyvybei, sveikatai, normaliai raidai ar pažeminta vaiko garbė ir (ar) orumas. Smurtu prieš vaiką taip pat laikoma vaiko nepriežiūra. Smurtu nelaikomi veiksmai, kuriais prieš vaiką panaudojama fizinė jėga ir vaikui sukeliamas fizinis ar psichinis skausmas, kai šiais veiksmais siekiama išvengti didesnio pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei ir to negalima pasiekti kitomis priemonėmis (VTAPĮ 2 straipsnio 10 dalis).

„Maži vaikai dažnai tampa nepriežiūros, blogo elgesio ir prievartos, taip pat fizinio ir psichinio smurto aukomis. Labai dažnai prievarta vyksta šeimose, o tai gali turėti ypač žalingą poveikį. Maži vaikai turi mažiausiai galimybių išvengti ar atsispirti, taip pat suprasti, kas vyksta ir prašyti, kad kiti juos apsaugotų. Yra įtikinamų įrodymų, kad dėl nepriežiūros ar prievartos patirta trauma turi neigiamą poveikį vystymuisi (įskaitant labai mažiems vaikams) ir įvertinamą poveikį smegenų vystymosi procesams. <...> valstybės dalyvės privalo imtis visų reikiamų priemonių apsaugoti pavojų patiriančius mažus vaikus ir smurto aukas, imdamosi teigiamų veiksmų, kad paremtų jų atsigavimą po traumos, ir tuo pačiu metu, vengdamos stigmatizacijos dėl patirtų pažeidimų;“

JT Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 7 (2005) dėl vaiko teisių įgyvendinimo ankstyvojoje vaikystėje“, CRC/C/GC/7/Rev.1

Pvz., vienu iš nagrinėtų atvejų, Tarnyba ne tik nesilaikė teisės aktų reikalavimų dėl reagavimo į gautą pranešimą apie galimą vaiko teisių pažeidimą bei vaiko situacijos vertinimo terminų, tačiau taip pat nepakankamai operatyviai, jautriai ir atsakingai reagavo ir vertino mažamečio padėtį, netinkamai reagavo į pranešimus apie vaiko nepriežiūrą, jo saugumo neužtikrinimą (vaiko gyvenamoji aplinka buvo nešvari, netvarkinga; vaikas, jo drabužiai nešvarūs, batai suplyšę; vaikas prašydavo maisto kaimynų, vaikataudavo, būdavo pamaitinimas prekybos centro darbuotojų, kurio kavinėje mama leisdamo laiką, naudodamasi nemokamu internetu, kt.), nesisteminę ugdymo įstaigos lankymą, motinos nebendradarbiavimą ne tik su institucijomis, teikiančiomis pagalbą, bet ir pačia Tarnyba, taip pat atsisakymą bet kokios pagalbos ir paslaugų. Šiuo atveju, Kontrolierė atkreipė dėmesį į tai, kad Tarnyba jau ankstesniu laikotarpiu (informacija apie vaiko situaciją buvo gaunama nuo 2021 metų), turėjo būti aktyvi tiek vertindama vaiko situaciją (jo priežiūrą, poreikių užtikrinimą, saugumą ir kt.), motinos pareigų vykdymą, jos kategorišką atsisakymą priimti pagalbą ir (ar) jos neigimą, taip pat atsisakymą bendrauti ir bendradarbiauti su specialistais, taip pat ir vaiko teisių apsaugos specialistais (pvz., atsisakymas nurodyti gyvenamosios vietos adresą, įleisti į būstą, kad patikrinti vaiko gyvenimo sąlygas), tiek priimdama konkrečiame etape būtinus sprendimus, ypač kai nebuvo stebimi jokie realūs teigiami pokyčiai, o priešingai – buvo gaunami pranešimai ir iš ugdymo įstaigos, ir policijos, ir paslaugų teikėjų apie vaiko nepriežiūrą, netinkamas (pavojingas) vaiko gyvenimo sąlygas ir kt. (pvz., atjungus elektrą dėl įsiskolinimo mažametis naudojos žvakių šviesa, o apdegęs plaukus – naudojos šviesos girliandomis). Be nurodytų aplinkybių, tyrimo metu kilo abejonių, ar vaiko teisių apsaugos specialistai tinkamai, kaip į galimą smurto prieš vaiką atvejį, reagavo į ugdymo įstaigos pranešimą apie vaiko išsakytus nusiskundimus, kad skauda galvą, kad jis neišsimiegojo, prie jo lindo mama (mama ir vaikas miega vienoje lovoje, vaikas parodė ant savęs glostymo judesius). Tyrimo metu nebuvo gauta objektyvių duomenų, dėl motinos teiginių, jog ji ne vienerius metus „sistemiškai persekiojama“, jog jai siekiama „įpiršti socialines paslaugas“, ji yra žeminama, trukdoma jai dirbti ir kt.

Kitu atveju, nagrinėjant aplinkybes dėl Tarnybos teritorinio skyriaus netinkamo reagavimo į motinos pranešimą apie galimai vaiko patirtą seksualinį smurtą, tėvui skirto bendravimo su vaiku ir jo priežiūros metu, Kontrolierė taip pat konstatavo, kad nebuvo laikytasi teisės aktais nustatytų reagavimo į galimus vaiko teisių pažeidimus bei vaiko situacijos vertinimo procedūrų (nesilaikyta terminų, nesurinkta (ir atitinkamai nenagrinėta) išsami pranešimuose nurodytų aplinkybių, rizikos ir apsaugos veiksmų vertinimui būtina informacija, kt.). Konkrečiu atveju itin kritiškai buvo įvertintas Teritorinio skyriaus paaiškinimas, kodėl nebuvo kreiptasi į įstaigas, specialistus (sveikatos priežiūros, švietimo įstaigų darbuotojus, kt.) ar kitus asmenis, kurie gali turėti reikšmingos informacijos, susijusios su vaiko situacija (apie vaiko sveikatą, elgesį ir elgesio pokyčius, savijautą, santykius su kitais vaikais ir suaugusiais, poreikius, kt.), nurodant (be kitų aplinkybių), kad vadovaujantis teisės aktų nuostatomis, atitinkamų įstaigų darbuotojai, turėdami informacijos apie būtinumą ginti vaiko

teises ir teisėtus interesus (dėl piktnaudžiavimo tėvų valdžia, smurto prieš vaiką, kt.), privalo apie tai nedelsdami informuoti policiją ir (ar) Skyrių, o Skyriuje nebuvo gauta pranešimų iš sveikatos priežiūros įstaigos ar kt. Kontrolierė, nekvestionuodama minėtos sveikatos priežiūros, ugdymo įstaigos darbuotojų ar kitų asmenų pareigos, išsakė nuomonę, kad tiek vaiko ugdymo įstaiga, tiek sveikatos priežiūros įstaiga gali suteikti reikšmingos vaiko situacijos vertinimui, nagrinėjant pranešimus dėl galimo smurto prieš vaiką, informacijos. Kontrolierė teigiamai įvertino tai, kad vaiko teisių apsaugos specialistai papildomai neinicijavo pokalbio su mažamečiu vaiku, jam nenorint bendrauti susitikimo metu, kadangi dėl galimai vaiko patirto seksualinio smurto, seksualizuoto elgesio, su vaiku bendravo, jo elgesį stebėjo bei išvadą pateikė specializuotą pagalbą nukentėjusiems nuo seksualinio smurto vaikams teikiančio centro psichologas. Visgi, atsižvelgiant į mažą vaiko amžių ir galimo vaiko teisių apsaugos pažeidimo pobūdį, Kontrolierė paminėjo, kad tais atvejais, kai gaunama informacija, kad vaikas galimai patyrė smurtą ir su vaiku bendravimas gali būti apsunkintas dėl jo amžiaus (ar specialiųjų poreikių, raidos ir (ar) kitokių sutrikimų), turėtų būti atsakingai vertinamas poreikis pasitelkti į pagalbą psichologą, o sprendimas vaiko teisių apsaugos specialistui bendrauti su vaiku ar psichologui, turėtų būti motyvuotas ir fiksuotas (vaiko situacijos vertinimo anketoje ar kt. dokumente).

8.2. INICIATYVOS VAIKŲ APSAUGOS NUO SEKSUALINIO SMURTO SRITYJE

Seksualinis vaikų išnaudojimas ir seksualinė prievarta yra vienos iš sunkiausių smurto prieš vaikus formų, tai nusikaltimai, kurie neturi sienų. Nuolatinis šių nusikaltimų skaičiaus augimas, kurį įtakojo pandemija ir šiuolaikinių technologijų naudojimas, pabrėžia būtinybę turėti suderintą nacionalinę teisės sistemą ir tarptautinį bendradarbiavimą, siekiant gerinti prevenciją, apsaugoti aukas ir patraukti kaltus asmenis baudžiamojon atsakomybėn. Europos Sąjunga kovą su seksualiniu smurtu prieš vaikus paskelbė svarbiausiu savo darbotvarkės prioritetu ir pagrindiniu 2020-2025 metų Europos Sąjungos saugumo sąjungos strategijos tikslu.¹⁰⁵

2024 metais tęsėsi diskusijos dėl Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimo, siekiant užtikrinti kuo veiksmingesnę vaikų apsaugą nuo seksualinio ir kito smurto, įstatyme reglamentuojant darbo, paslaugų teikimo ir kitos veiklos, susijusios su vaikais, apribojimus – numatant, kad asmenys, bendrąja prasme dirbantys su vaikais, privalo turėti įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro duomenų pagrindu suformuotą galiojantį teisėto darbo su vaikais kodą, o darbdavys, priimančioji organizacija, juridinis asmuo, kuris pasitelkia asmenį teikti paslaugas, priima asmenį atlikti praktiką, stažuotis, turi įsitikinti, kad asmeniui nėra taikomi įstatyme nustatyti apribojimai bei tikrinti periodiškai (ne rečiau kaip kartą per kalendorinius metus) ar minėtas teisėto darbo su vaikais kodas galioja. Kontrolierė pritarė šiems pakeitimams. Projekto rengimo metu buvo dalyvaujama diskusijose, taip pat teikiami pasiūlymai dėl parengtų projektų tobulinimo. Svarstant Teisėto darbo su vaikais kodo išdavimo ir naudojimo tvarkos aprašo ir Teisėto darbo su vaikais kodo atvaizdavimo formos patvirtinimo projektą¹⁰⁶, Kontrolierė siūlė ateityje, įvertinus teisinį reglamentavimą bei praktinio įgyvendinimo galimybes, atsižvelgiant į vaiko veiksnio (atskirose srityse) pokyčius, svarstyti galimybę tikslinti Teisėto darbo su vaikais kodo išdavimo ir naudojimo tvarkos aprašo, įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro objektų

¹⁰⁵ „Combating child sexual abuse. Revising Directive (2011/93/EU) – recast“, European Parliamentary Research Service (EPRS), 2024.

¹⁰⁶ Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos direktoriaus įsakymo „Dėl Teisėto darbo su vaikais kodo išdavimo ir naudojimo tvarkos aprašo ir Teisėto darbo su vaikais kodo atvaizdavimo formos patvirtinimo“ projektas Nr. 24-16586.

registravimo ir duomenų teikimo taisyklės¹⁰⁷, esant poreikiui, kitų teisės aktų nuostatas, numatant nepilnamečio nuo 16 iki 18 metų galimybę gauti atitinkamai teisėto darbo su vaikais kodą, įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro pažymą ar registro išrašą.

☐ Lietuvos Respublikos Seimas 2024 m. liepos 11 d. priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimus¹⁰⁸, kuriais buvo įtvirtinti darbo, paslaugų teikimo, savanoriškos ar individualios veiklos, praktikos ir stažuotės, susijusios su vaikais, apribojimai, taip pat nustatyti reagavimo į pranešimą apie galimą seksualinį smurtą prieš vaikus, pagalbos teikimo bei su vaiku dirbančių specialistų veiksmų algoritmai, kt.

Atsižvelgdama į priimtus (minėtus) Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimus, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė ir pateikė derinti Specializuotos pagalbos galimai seksualinį smurtą patyrusiems vaikams poreikio nustatymo ir teikimo aprašo projektą¹⁰⁹ bei kitų įstatymų nuostatų įgyvendinimui būtinus projektus.

Kontrolierė pateikė pasiūlymus Projekto tobulinimui ir atkreipė dėmesį į tai, kad specializuota pagalba turi būti teikiama ne tik vaikams, bet ir jų atstovams bei pasiūlė įtvirtinti vaikui draugiškos fizinės aplinkos ir psichologinio vaiko įvertinimo sąvokas arba atskleisti minėtos paslaugos (įvertinimo) turinį, taip pat reikalavimus ją atliekantiems asmenims, naudojamus instrumentus ar pan., o teikiamų paslaugų sąrašą buvo pasiūlyta papildyti maitinimo ir apnakvindinimo paslaugomis.

Atsižvelgiant į tai, kad specializuotos pagalbos poreikio vertinimo procesai skirsis, priklausomai nuo informacijos šaltinio (teisėsaugos institucijos, asmens sveikatos priežiūros įstaigos), buvo pateiktas siūlymas užtikrinti, kad šio proceso metu visada būtų bendradarbiaujama su teisėsaugos institucijomis ir asmens sveikatos priežiūros įstaigomis, kad būtų surenkama ir vertinama jų turima informacija. Taip pat buvo išsakyta nuomonė, kad turėtų būti įtvirtinta teisėsaugos institucijų galimybė kreiptis dėl pagalbos suteikimo nedelsiant, jeigu paaiškėja šio pobūdžio pagalbos priemonių poreikis bei, jog esant būtinybei (išimtiniais atvejais) specializuota pagalba užtikrinama ir ne darbo dienomis bei ne darbo valandomis.

Siekiant užtikrinti, kad praktikoje būtų maksimaliai išvengiama situacijų, kai negali būti atlikta vaiko apklausa ir (ar) teikiamos kitos specialios pagalbos priemonės dėl vaiko neatvykimo buvo išreikšta nuomonė, jog Tarnyba turėtų koordinuoti visą specialios pagalbos procesą, visos atsakomybės neperkeliant vaiko atstovams pagal įstatymą, ypač žinant smurto pasekmes tiek nuo smurto nukentėjusiam vaikui, tiek jo atstovams pagal įstatymą. Dėl to ir baudžiamasis, ir pagalbos teikimo procesas, kompetentingų valstybės ir savivaldybės institucijų (specialistų), kitų šiame procese dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimas ir kiti procesai būtų efektyvesni. Siekiant spręsti vaiko atvykimo sunkumus, pasiūlyta įtvirtinti, kad Tarnybą organizuoja vaiko ir (ar) jo atstovų pagal įstatymą atvykimą, o atvykimo išlaidas apmoka vaiko gyvenamosios vietos savivaldybė.

Vertinant nuostatas dėl ilgalaiškės kompleksinės pagalbos teikimo rekomendacijų, buvo paminėta, kad rekomendacijos turi būti aptariamoms ir paaiškinamos ne tik vaiko atstovais pagal įstatymą, tačiau ir pačiu vaikui (jeigu tai atitinka geriausius vaiko interesus). Tais atvejais, kai vaikui ir šeimai yra pradėtas atvejo vadybos procesas, pasiūlyta numatyti, kad rekomendacijų aptarime kartu su vaiko atstovais pagal įstatymą, vaiku (jeigu tai atitinka geriausius vaiko interesus), turi dalyvauti ir atvejo vadybininkas. Darant prielaidą, kad tam tikrais atvejais bus rekomenduojama tik viena paslauga,

¹⁰⁷ Informatikos ir ryšių departamento direktoriaus 2021 m. liepos 21 d. įsakymas Nr. 5V-68 „Dėl įtariamųjų, kaltinamųjų ir nuteistųjų registro objektų registravimo ir duomenų teikimo taisyklių patvirtinimo“.

¹⁰⁸ 2024 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo Nr. I-1234 2, 19, 30, 36, 36³, 36⁴, 45 ir 50 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 36⁶ straipsniu įstatymas Nr. XIV-2915.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymo „Dėl Specializuotos pagalbos galimai seksualinį smurtą patyrusiems vaikams poreikio nustatymo ir teikimo aprašo patvirtinimo“ projektas Nr. 24-15600.

pasiūlyta įvertinti galimybę į rekomendacijų aptarimą iš karto įtraukti kompetentingus savivaldybės specialistus, tokiu būdu ne tik užtikrinant sklandų pagalbos proceso tęstinumą, bet ir išvengti pakartotinio tų pačių aplinkybių vertinimo, vaiko traumavimo, kt. Atsižvelgiant į tai, praktikoje bus atvejų, kai seksualinio smurto liudininkais bus kiti vaiko šeimos nariai, tarp jų ir nepilnamečiai vaiko broliai ir (ar) seserys, buvo pasiūlyta reglamentuoti pagalbos šiems asmenims vertinimo bei teikimo galimybę (būtinybę).

8.3. SIŪLYMAS ĮTVIRTINTI SAVARANKIŠKĄ TĖVŲ VALDŽIOS RIBOJIMO PAGRINDĄ

Ataskaitiniu laikotarpiu Lietuvos kalėjimų tarnyba, siekdama stiprinti bendradarbiavimą su vaiko teises ir teisėtus interesus ginančiomis institucijomis, spręsti su nuteistųjų tėvų vaikų teisių užtikrinimu susijusius klausimus ir kt. inicijavo tarpinstitucinius pasitarimus. Vienas iš aptartų klausimų buvo susijęs su tėvų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę už seksualinio pobūdžio nusikaltimus prieš savo nepilnamečius vaikus, resocializacija ir paleidimu (trumpalaikėmis išvykomis) iš laisvės atėmimo vietų. Tęsdama diskusiją šia tema, Kontrolierė organizavo išplėstinę kompetentingų institucijų diskusiją, siekiant aptarti esamas galimybes ir priemones, kurios turėtų būti visapusiškai išnaudojamos praktikoje, seksualinio smurto prieš vaikus šeimoje atvejais, vykstant baudžiamajam procesui, priimant apkaltinamąjį nuosprendį ir (ar) laisvės atėmimo bausmės vykdymo metu (tėvų valdžios ribojimas, bendravimo ribojimo (draudimas), dalyvavimas specialiosiose programose, rizikos vertinimas, kt.). Paminėtina, kad dar pradinių susitikimų metu, Lietuvos kalėjimų tarnyba ir Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba aptarė bendradarbiavimo bei keitimosi informacija klausimus, siekiant užtikrinti tinkamą vaiko teisių apsaugą bei bausmių vykdymą reglamentuojančių nuostatų įgyvendinimą.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, siekdama didesnės vaikų, nukentėjusių nuo seksualinio smurto, apsaugos, parengė ir pateikė derinti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.163, 3.217, 3.224, 3.243, 3.269 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 3.259¹ straipsniu įstatymo projektą, kuriuo siūlė papildyti CK 3.180 straipsnio 1 dalį nauja tėvų valdžios ribojimo sąlyga (pagrindu), numatant, kad pareiga spręsti tėvų valdžios ribojimo klausimą atsiranda visais atvejais, kai asmuo savo vaiko atžvilgiu įvykdo bent vieną iš nusikalstamų veikų, numatytų Baudžiamojo kodekso 149–150¹ straipsniuose. Projekto autoriai, argumentuodami, kad seksualinio smurto aukoms bendravimas su skriaudėju įprastai sukuria ryškias antrines traumas, todėl reikėtų labiau apriboti nusikalstamas veikas padariusio asmens galimybę ir teises dalyvauti šio vaiko gyvenime, taip pat siūlė patikslinti ir to paties straipsnio 4 dalį ir nustatyti atvejus, kai ribojama nusikaltusių asmenų teisė matytis su vaiku, nevertinant kiek tai atitinka geriausių vaiko interesus.

Kontrolierė, pritardama siekiui maksimaliai užtikrinti nuo seksualinio smurto nukentėjusių vaikų, ypač tais atvejais, kai tokias nusikalstamas veikas atliko vaiko tėvai (vienas iš jų), apsaugą, atkreipė Projekto rengėjų dėmesį į tai, kad net ir papildžius Civilinio kodekso 3.180 straipsnio 4 dalį norma, apribojančia teisę tėvams, įsiteisėjusiu apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu pripažintiems kaltais dėl savo vaiko atžvilgiu įvykdytos bent vienos iš nusikalstamų veikų, numatytų Baudžiamojo kodekso 149, 150, 151 ar 151¹ straipsniuose veikos matytis su vaiku, jiems išliks galimybė su jais bendrauti (netiesiogiai) bei rinkti (gauti) informaciją. Todėl siūlyta įvertinti, ar siūlomas teisinio reglamentavimo pakeitimas yra pakankamas lydraštyje nurodytam tikslui („kuo labiau apriboti nusikalstamas veikas padariusio asmens galimybę ir teises dalyvauti šio vaiko gyvenime“) pasiekti ir ar nereikėtų pildyti keičiamos teisės normos, nustatant draudimą ne tik matytis, bet ir bendrauti su vaiku bei gauti informaciją apie jį.

8.4. PROCESINIŲ PRIEVARTOS PRIEMONIŲ TAIKYMAS

Vaiko teisių konvencijoje, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme ir kituose teisės aktuose įtvirtintos valstybės pareigos imtis visų reikiamų priemonių vaiko teisių užtikrinimui ir įgyvendinimui. Nekvestionuojant šių nuostatų, visgi, tam tikrais atvejais vaikams, jų teisių ir interesų apsaugai ir užtikrinimui nepalanki padėtis gali būti įtakota (nulemta) tėvų (galimai) priešingų teisei veiksmų ir jų sukeltų pasekmių.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas pažymi¹¹⁰, kad baudžiamosiose bylose interesų principas taikomas vaikams, kurie atsidūrė su įstatymo pažeidimu susijusiose situacijose (t. y. įtariamai, apkaltinti ar pripažinti pažeidę įstatymus) arba dalyvauja (kaip aukos ar liudytojai) tokiose bylose, taip pat vaikai, kurių tėvai atsidūrė su įstatymo pažeidimu susijusiose situacijose.

Baudžiamojo proceso kodekso 44 straipsnio 11 dalies nuostatos įpareigoja ikiteisminio tyrimo pareigūnus ar prokurorus imtis priemonių, kad procesinės prievartos priemonės – asmens apžiūra, krata, asmens krata, atvesdinimas, poėmis – nebūtų taikomos bei, kad asmuo nebūtų laikinai sulaikomas arba suimamas nepilnamečio akivaizdoje. Minėto straipsnio nuostatos, o taip pat generalinio prokuroro rekomendacijos detalizuoja, kad kai procesines prievartos priemones reikia vykdyti neatidėliotinai ir nepilnamečių dalyvavimo negalima išvengti, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turėtų susisiekti su Tarnyba dėl atstovo dalyvavimo vykdant procesinę prievartos priemonę. Šios priemonės vykdymo organizavimo ar vykdymo metu nustačius, kad vykdymo vietoje yra ar gali būti nepilnamečių asmenų, policijos įstaigos pareigūnas iš karto apie tai informuoja Tarnybą.

Iš ataskaitiniu laikotarpiu įstaigoje nagrinėtų situacijų, paminėtinas atvejis, kai siekiant įvykdyti teismo patvarkymą pristatyti asmenį į kalinimo įstaigą paskirtos laisvės atėmimo bausmės atlikimui, atsižvelgiant į pilietį charakterizuojančią medžiagą, jo pasisakymus socialinėje erdvėje dėl pasirengimo nevykdyti teismo sprendimo vykti į kalinimo įstaigą užsibarikaduojant namuose, policija priėmė sprendimą teismo patvarkymą vykdyti nedelsiant. Sustabdžius asmens vairuojamą automobilį, pastarasis piktybiškai nevykdė teisėtų policijos pareigūnų reikalavimų išlipti iš automobilio, pateikti dokumentus, pats provokavo konfliktą, sėdėdamas savo automobilyje ir garsiai rėkdamas. Panaudojus visas įtikinimo priemones ir joms esant neveiksmingoms, policijos pareigūnai teisėtai panaudojo fizinę prievartą ir sulaikė asmenį. Paminėtina, kad asmuo turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, tačiau, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, asmuo privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų. Teisėti ir pagrįsti policijos pareigūnų reikalavimai ar nurodymai yra privalomi visiems fiziniams ir juridiniams asmenims ir turi būti vykdomi nedelsiant. Konkrečiu atveju Tarnyba nebuvo informuota apie šią priemonę, nes prieš sustabdant asmens vairuojamą automobilį nebuvo žinoma, kad kartu bus nepilnamečių vaikų. Sulaikius asmenį, policijos pareigūnai siūlė pagalbą įvykyje kartu su vaikais dalyvavusiai vaikų motinai, tačiau ji pagalbos atsisakė.

Kontrolierė vertino, kad dėl minėto įvykio vaikai galėjo patirti baimę ir stresą ne tik dėl policijos veiksmų – automobilio sustabdymo, tėvo sulaikymo vaikų akivaizdoje, tačiau ir tėvų veiksmų policijos pareigūnams stabdant automobilį bei tėvo veiksmų aktyviai priešinantį policijos pareigūnams. Manytina, kad bet koku atveju, teisiniai procesai, dalyvavimas juose vaikus paveikia emociškai, tačiau pasekmių sunkumas priklauso ir nuo vaiko tėvų elgesio (policijos pareigūnų teisėtų reikalavimų (ne)vykdymo, reagavimo juos ir kt.). Kontrolierė taip pat kritiškai įvertino asmens

¹¹⁰ Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 14 (2013) dėl vaiko teisės pirmiausia atsižvelgti į jo (jos) interesus, CRC/C/GC/14.

veiksmus įkeliant vaizdo įrašą, kuriame matėsi vaikas asmens sulaikymo metu, į socialinius tinklus. Asmuo nevertino šio įrašo galimo neigiamo poveikio vaikams, jų saugumui, sklandžiam socialiniam gyvenimui ir santykiams su aplinkiniais.

Konkrečiu atveju atkreiptas dėmesys, jog policija nesilaikė teisės aktų reikalavimų nedelsiant informuoti Tarnybą apie vaikų akivaizdoje jų tėvui taikytą procesinės prievartos priemonę. Policija apie įvykį, kurio metu policijos pareigūnams panaudojus jėgą nepilnamečių vaikų akivaizdoje buvo sulaikytas asmuo, Tarnybą informavo tik pačiai Tarnybai (gavus asmenų kreipimuisi dėl tėvo veiksmais traumotų vaikų) kreipusis į policiją dėl informacijos pateikimo.

8.5. KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ (NE)TAIKYMO ĮTAKA VAIKUI

Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (Baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnio 1 dalis).

Vaiko teisių konvencija, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas garantuoja kiekvienam vaikui neatimamą teisę gyventi ir sveikai vystytis, būti apsaugotam nuo bet kokio pobūdžio smurto. Vaikas visuomet turi būti tarp tų, kam pirmiausia suteikiama apsauga ir parama.

Baudžiamasis procesas, įstaigoje nagrinėjamais atvejais, trunka ilgai, taip sukeldamas papildomas neigiamas pasekmes vaikui. Vienas iš šios problemos aspektų, kuris buvo nagrinėjamas ir kuris buvo aptartas su specialistais – vaiko teisės augti šeimoje įgyvendinimo aspektai baudžiamojo proceso metu. Vaiko teisė į šeimos ryšius yra viena pagrindinių vaiko teisių, įtvirtintų tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose. Baudžiamojo proceso metu taikomos kardamosios priemonės, kaip draudimas ieškoti ryšių, sulaikymas ir kitos priemonės yra susijusios su neišvengiamais privataus ir šeimos gyvenimo apribojimais. Nors šios priemonės nukreiptos į įtariamuosius, jų poveikis akivaizdus ir vaikams. Pvz., sulaikius tėvus vaikai dažnai patiria psichologinę traumą, nes netenka tėvų emocinės, socialinės ir finansinės paramos. Kontrolierės nuomone, vaiko, kaip pažeidžiamos visuomenės grupės, teisė į šeimos ryšius reikalauja institucijų sudaryti sąlygas gerbti šią teisę bei kiek tai įmanoma padėti palaikyti ryšius.

Tiek pareiškėjai, tiek su šeimomis dirbantys specialistai kelia baudžiamojo proceso priemonių proporcingumo klausimą, t. y. ar ikiteisminio tyrimo metu paskirtos kardamosios priemonės nedaro didesnės (psichologinės) žalos vaikui, palyginus su padaryta smurto žala vaikui. Kylant vaiko teisių užtikrinimo ir baudžiamasis proceso konfliktui, itin svarbu užtikrinti, kad taikomos priemonės būtų proporcingos, būtinos konkrečiu atveju ir taikomos, įvertinant galimą jų poveikį vaikams. Remiantis Rekomendacijomis dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės¹¹¹, turi būti taikoma bendroji nuostata, jog paskirtos kardamosios priemonės turi būti proporcingos siekiamam proceso tikslui, o jų taikymas turi būti nutraukiamas nedelsiant po to, kai jos tampa nebereikalingos.

Kitas problemos aspektas – ilgas ikiteisminio tyrimo atlikimo terminas, kai būtinybė taikyti kardomasias priemones siejama su išskirtiniais ir ypatingai ilgai trunkančiais baudžiamojo proceso veiksmais – teismo psichiatrinėmis-teismo psichologinėmis ekspertizėmis. Vienu iš nagrinėtų atvejų, minėtos ekspertizės atlikimo buvo laukiama daugiau nei 6 mėn., o išvadų – daugiau nei 2 mėn. Šį

¹¹¹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2015 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. I-306 „Dėl Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės patvirtinimo“.

laikotarpį vaikai nebuvo grąžinami tėvui, kuris šią situaciją vertinimo kaip vaikų kankinimą. Ilgi laukimo terminai ekspertizėms atlikti turi tiesioginę įtaką ikiteisminių tyrimų dėl nusikalstamų veikų vaikų atžvilgiu trukmei, pažeidžia ne tik proceso dalyvių teisę į operatyvų baudžiamąjį procesą, bet nulemia ir kitus (galimus) vaiko teisių pažeidimus dėl nepagrįstai ilgo atskyrimo nuo tėvų, bendravimo su jais ribojimo, sudaro prielaidas vaiko psichologinės būklės blogėjimui. Vaikas gali būti traumuojamas ir patirti žalą ne tik dėl tėvų nusikalstamos veikos (smurto) prieš vaiką, bet ir dėl ilgo baudžiamojo proceso, kurį gali lemti valstybės institucijų neveiksmingas darbas, todėl būtina dėti ypatingas pastangas, siekiant išvengti dar didesnės žalos vaikui baudžiamojo proceso metu.

Kiekvieną kartą inicijuojant kardomosios priemonės taikymo skyrimą ir pratęsimą, turi būti labai atsakingai įvertintos pasekmės vaikui. Teisėsaugos institucijos priimdamos procesinius sprendimus turėtų vadovautis ne tik baudžiamąjį procesą reglamentuojančiais teisės aktais, bet atsižvelgti ir į vaiko teisių ir interesų apsaugą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, remtis vaiko teisių ir vaikams pritaikytu požiūriu, ypatingą dėmesį skiriant geriausių vaiko interesų užtikrinimui.

Europos Žmogaus Teisių Teismas, formuodamas praktiką vaikų atskyrimo nuo šeimos byloje, nuosekliai laikosi pozicijos, kad globos įsakymai pagal savo prigimtį yra numatyti būti laikinomis priemonėmis, kurios turi būti nutrauktos iškart, kai tik aplinkybės tai leidžia, o visos laikinąją priežiūrą įgyvendinančios priemonės turėtų atitikti galutinį tikslą – suvienyti biologinius tėvus ir vaiką. Siekiant kuo geriau apsaugoti nukentėjusio vaiko teises ir interesus, institucijos turėtų aktyviai bendradarbiauti, veikti greitai ir efektyviai, prioritetizuodamos vaiko interesus viso proceso metu. Kontrolierės nuomone, kardomųjų priemonių – įpareigojimo gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu, kt. – nuolatinė jų peržiūra ir alternatyvų paieška yra ne tik teisinė, bet ir socialinė pareiga, siekiant užtikrinti, kad nė vieno vaiko teisės nebūtų pažeistos dėl baudžiamojo proceso vykdymo.

Svarbu, jog, siekiant apsaugoti smurto auką nuo galimo pakartotinio smurto, nuo poveikio (nuteikinėjant, gąsdinant ar kt.) nukentėjusiajam, kad jis pakeistų savo pirminius parodymus, duotų melagingus parodymus ir pan., kardomųjų priemonių – įpareigojimo nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju – taikymas gali būti neišvengiamas.

Pvz., vienu iš įstaigoje nagrinėtų atvejų, mažametis vaikas vaiko teisių apsaugos specialistams papasakojo apie motinos veiksmus jos ir brolio atžvilgiu (teismo sprendimu vaikų gyvenamoji vieta buvo nustatyta su motina). Skyrius nenustatė vaiko apsaugos poreikio, nes dėl tėvo veiksmų nebuvo gauta pranešimų dėl vaiko teisių pažeidimo ir vaikas buvo perduotas tėvui. Pradėjus ikiteisminį tyrimą teisėsaugos institucijoms netaikius jokių ribojimų motinai, ji laisvai galėjo bendrauti su vaiku ir susigrąžinti jį pas save, ką ji ir padarė faktiškai po mėnesio. Vaiko apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją vyko tiksliai po trijų mėnesių nuo pranešimo ir apklausos metu vaikas neigė motinos smurtą. Nors prokuratūra prieš vaiko apklausą kreipėsi į teismą, prašydama skirti motinai kardomąją priemonę – įpareigojimą gyventi skyriumi nuo nukentėjusiųjų mažamečių, nesiartinti prie nukentėjusiųjų arčiau nei 10 m atstumu, nebendrauti ir neieškoti ryšių su šiais asmenimis, nesilankyti vaikų gyvenamosiose vietose bei vaikų ugdymo ir popamokinio lavinimo vietose, tačiau, atsižvelgusi į atliktas vaikų apklausas, Baudžiamojo proceso kodekso, Rekomendacijų dėl kardomųjų priemonių, išskyrus suėmimą, skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarkos ir nustatytų sąlygų laikymosi kontrolės nuostatas, paprašė pareiškimą palikti nenagrinėtu. Nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamą kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas.

Kontrolierės nuomone, nukentėjusiųjų vaikų teisių apsauga baudžiamajame procese labai svarbus procesas ir būtinas atsakingas, efektyvus bei glaudus teisėsaugos institucijų ir Tarnybos (jos teritorinių skyrių) bendradarbiavimas sprendžiant nukentėjusiųjų vaikų teisių ir interesų užtikrinimą

baudžiamojo proceso metu. Konkrečiu atveju nebuvo atsakingai įvertintas galimas poveikis vaikui, nebuvo spręsta dėl kardamosios priemonės – įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie jo arčiau nei nustatytu atstumu, skyrimo. Kontrolierė vertino, kad Skyrius, būdamas nukentėjusių vaikų įstatyminiu atstovu baudžiamajame procese, nepakankamai efektyviai atstovavo vaikų teises ir interesus, nebuvo aktyvus, nesikreipė (motyvuodamas Skyriuje turima informacija) į teisėsaugos institucijas dėl įpareigojimo galimai smurtavusiam asmeniui skirti minėtą kardomąją priemonę nei pradėjus ikiteisminį tyrimą, nei motinai susigrąžinus vaiką pas save. Skyrius žinojo, kad teismo sprendimu vaiko gyvenamoji vieta yra nustatyta su motina bei galėjo įvertinti, jog netaikius jokių ribojimų ji gali daryti poveikį vaikams.

Siekiant užkardyti bet kokias prielaidas galimiems nukentėjusių vaikų teisių pažeidimams, Kontrolierės nuomone, neturėtų būti apsiribojama paklausimais apie taikytas kardomasias priemones ir pan., bet aktyviai kontaktuojama su ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnais, prokurorais, baudžiamojo proceso įstatymų nustatyta tvarka kreipiamasi su prašymais skirti kardomasias priemones ir kt.

IX. VAIKAI UŽSIENIEČIAI

Vaikai, paveikti įvairių migracijos procesų, yra ypatingai pažeidžiama visuomenės grupė. Nesvarbu, ar tai prieglobsčio ieškantys, ekonominiai-socialiniai migrantai, lydimi tėvų, ar keliaujantys vieni nelydimi nepilnamečiai, jie pirmiausia yra vaikai, turintys neatimamą teisę į apsaugą ir pagalbą, teisę gauti paslaugas ir paramą Vaiko teisių konvencijos valstybėje narėje. Užtikrinus vaikų migrantų teises, kuriamas pagrindas jų gerovei ir integracijai į visuomenę.

9.1. VAIKŲ MIGRANTŲ PADĖTIES KLAUSIMAI

Įstaigoje nagrinėti atvejai parodė kai kuriuos keliaujančių vaikų teisių užtikrinimo iššūkius.

☐ Prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygos – tai kompleksas priemonių, kurias valstybė narė turi pareigą teikti prieglobsčio prašytojams nuo jų prieglobsčio prašymo pateikimo momento iki sprendimo dėl tarptautinės apsaugos priėmimo dienos. Pagal Priėmimo sąlygų direktyvą¹¹², prieglobsčio prašytojų priėmimo sąlygos apima informavimo, dokumentų išdavimo, apsigyvenimo ir judėjimo laisvės, nepilnamečių mokymo ir švietimo, užimtumo, materialinių priėmimo sąlygų ir kitas sritis. Įstaigoje buvo nagrinėtas kreipimasis dėl šeimai su vaikais taikytinų teisių užtikrinimo, kuri prieglobsčio prašymus pateikė Lietuvos ambasadoje Baltarusijoje. Pareiškėjai teigė, jog Migracijos departamentui neišsprendus klausimų dėl prieglobsčio prašytojų įleidimo, apgyvendinimo (vėliau šis klausimas išspręstas teismo sprendimu), užsieniečio registracijos pažymėjimo išdavimo, užsieniečiai susiduria su iššūkiais gaunant medicininę pagalbą ir registruojant vaikus ugdymo įstaigose. Konkrečiu nagrinėtu atveju buvo nustatyta, jog šeima susidūrė su iššūkiais registruojant vaikus į ugdymo įstaigas, jog nebuvo išduoti jokie dokumentai patvirtinantys asmenų statusą (užsieniečio registracijos pažymėjimas, pažyma) ir tik pradėjus tyrimą, Migracijos departamentas išdavė pažymą, patvirtinančią, kad pareiškėjai yra prieglobsčio prašytojai. Kontrolierė vertino, jog tokio dokumento išdavimas užtruko nepateisinamai ilgai nuo šeimos apgyvendinimo pabėgėlių priėmimo centre. Prieglobsčio prašytojams turėti dokumentus, patvirtinančius jų teisinį statusą, yra itin svarbu, kadangi tik turėdamas šį dokumentą, asmuo gali realizuoti savo teises. Priešingu atveju, yra apribojamos galimybės naudotis pagrindinėmis žmogaus teisėmis, didinamas prieglobsčio

¹¹² 2013 m. birželio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2013/33/ES kuria nustatomos normos dėl tarptautinės apsaugos prašytojų priėmimo (nauja redakcija).

prašytojų pažeidžiamumas socialinėje bei teisinėje sistemoje, užkertamas kelias integracijai. Kontrolierė rekomendavo Migracijos departamentui užtikrinti, jog prieglobsčio prašytojams būtų užtikrinta teisė gauti jų teisinį statusą Lietuvos Respublikoje patvirtinančius dokumentus. Migracijos departamentas informavo, jog praktikoje visiems prieglobsčio prašytojams, atlikus procedūrinius prieglobsčio prašymo registravimo veiksmus, yra išduodamas išspausdintas Lietuvos migracijos informacinės sistemos sprendimas, kuriame nurodoma, jog asmens pateiktas prašymas suteikti prieglobstį Lietuvos Respublikoje yra priimtas ir nagrinėjamas, tačiau siekiant teisinio reglamentavimo aiškumo bus tobulinami poįstatyminiai teisės aktai, juose aiškiai nurodant, kad užsieniečiui įteiktas sprendimas patvirtina užsieniečio prieglobsčio prašytojo statusą.

☐ Visi vaikai migrantai turi turėti prieigą prie bendrojo ugdymo. Užtikrinti galimybę pakankamai anksti ir veiksmingai naudotis įtraukaus formaliojo švietimo paslaugomis, įskaitant ikimokyklinio ugdymo ir priežiūros paslaugas – viena iš svarbiausių ir veiksmingiausių vaikų integravimo priemonių, padedančių stiprinti kalbos įgūdžius, socialinę sanglaudą ir savitarpio supratimą; visiems vaikams, net jei jie bus grąžinti į trečiąją šalį, turi būti veiksmingai užtikrinta galimybė naudotis švietimo paslaugomis ir visomis priemonėmis, kurios reikalingos, kad būtų galima užtikrinti galimybę mokytis (pvz., kalbos mokymo kursai)¹¹³. Pagal tarptautinius ir nacionalinius teisės aktus, teisė mokytis vaikams turi būti užtikrinama ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo nepilnamečių užsieniečių buvimo Lietuvos Respublikoje nustatymo dienos. Įstaigoje nagrinėtu atveju teisė į mokslą nebuvo užtikrinta, kadangi mokykla atsisakė priimti vaikus, kurie neturėjo jų teisinę padėtį patvirtinančių dokumentų. Kontrolierė nustatė, jog poįstatyminiuose teisės aktuose nėra įtvirtintas reikalavimas užsieniečiams pateikti minėtus dokumentus mokyklai bei, jog konkrečiu atveju trūko bendradarbiavimo su švietimo sistemoje dirbančiomis institucijomis (nesikreipta į savivaldybės administracijos švietimo skyrių, atvejis nenukreiptas spręsti priėmimo į ugdymo įstaigas apraše nenumatytų atvejų nagrinėjimo komisijai). Vaikai į ugdymo įstaigas priimti tik po Kontrolierės kreipimosi. Kontrolierė pateikė atsakingoms institucijoms rekomendacijas imtis veiksmingų priemonių, užtikrinančių vaikų teisės į mokslą prieinamumą, akcentavo būtinybę peržiūrėti esamą mokinių priėmimo sistemą savivaldybėje, pašalinti kliūtis, kurios trukdo vaikams laiku kartu su kitais vaikais pradėti ugdymą, koordinuoti veiksmus bei stiprinti tarpusavio bendradarbiavimą.

☐ Pasak tarptautinių žmogaus teisių institucijų, teisė į teisingumą savaime yra pagrindinė teisė ir būtinoji sąlyga visoms kitoms žmogaus teisėms apsaugoti ir skatinti, todėl labai svarbu, kad kiekvienam vaikui tarptautinės migracijos kontekste būtų suteikta galimybė pasinaudoti savo teisėmis. Vaikai turėtų turėti galimybę pasinaudoti administracinėmis ir teisinėmis teisių gynimo priemonėmis dėl sprendimų, turinčių įtakos jų pačių ar jų tėvų padėčiai, siekiant užtikrinti, kad visi sprendimai būtų priimti atsižvelgiant į vaikų interesus. Migracijos (prieglobsčio) procedūrose turi būti vengiama nepagrįsto vėlavimo, kuris galėtų neigiamai paveikti vaikų teises. Vaikams turėtų būti užtikrinta teisė būti informuotiems apie procesinių veiksmų vykdymą ir sprendimą, priimtą vykdant imigracijos ir prieglobsčio procedūras, jo pasekmes ir galimybes apskųsti¹¹⁴. Įstaigoje nagrinėtas atvejis, kai neužtikrinus teisės pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba – skųsti priimtus sprendimus, migrantų atžvilgiu buvo pradėta išstūmimo į Baltarusijos Respubliką procedūra. Kontrolierė nustatė, jog institucijos pažeidė teisės aktų nuostatas dėl supažindinimo su priimtais sprendimais dėl užsieniečių teisinės padėties termino, taip apribodamos asmenų galimybę efektyviai ginti savo teises, pasinaudoti valstybės garantuojama teisine pagalba. Kontrolierė rekomendavo institucijoms imtis visų įmanomų priemonių užtikrinti, jog prieglobsčio prašytojai su

¹¹³ Europos Komisijos komunikatas Europos Parlamentui ir Tarybai „Vaikų migrantų apsauga“; COM(2017) 211.

¹¹⁴ Jungtinių Tautų Migrantų darbuotojų bei jų šeimų teisių bei Vaiko teisių komitetų 2017 m. lapkričio 16 d. Bendrasis Jungtinis Komentaras dėl valstybių įsipareigojimų dėl vaiko žmogaus teisių tarptautinės migracijos kontekste kilmės, tranzito, tikslo ir sugrąžinimo šalyse, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23.

jų atžvilgiu priimtais Migracijos departamento sprendimais dėl prašymų suteikti prieglobstį būtų supažindinami nedelsiant, o jiems išreiškus pageidavimą dėl teisinės pagalbos teikimo, apie tai nedelsiant būtų informuojama teisinę pagalbą organizuojanti institucija.

☐ Pažeidžiamumo vertinimas reikšmingas užtikrinant individualius vaiko poreikius, paslaugų teikimą, taip pat ir priimant sprendimus dėl prieglobsčio prašymo procedūrinių garantijų, pažeidžiamų asmenų padėties sulaukymo atveju, apgyvendinimo vietų. Kontrolierė kritiškai įvertino situaciją, kai pareigūnai neperdavė nepilnamečio šeimos atvejo užsieniečių apgyvendinimo centro skyriui, kuriam pavesta vertinti, ar asmuo priklauso pažeidžiamų asmenų grupei, pateikti centro vadovui pranešimą apie asmens įtraukimą į pažeidžiamų asmenų sąrašą, kt. Konkrečiu atveju, vienišai motinai nebuvo atliekama pažeidžiamų asmenų identifikavimo procedūra, iš esmės, motyvuojant, jog moteris atvyko kartu su sugyventiniu (ne vaiko tėvu). Siauras vienišų tėvų pažeidžiamumo vertinimas, neapimant jiems būdingos socialinio ar ekonominio pažeidžiamumo situacijos, atvejo neperdavimas kompetentingam įvertinti skyriui, nesudaro prielaidų tinkamam vaiko teisių užtikrinimui. Kontrolierė rekomendavo Užsieniečių registracijos centrui užtikrinti, kad centre būtų nuosekliai laikomasi pažeidžiamumo vertinimo tvarkos algoritmų.

☐ Migracijos departamento sprendimai turi reikšmingą įtaką šeimoms, ypač vaikams ir jų teisėms, paliečia šeimos vienybės principą. Įstaigoje ir ataskaitiniais metais buvo gaunami kreipimaisi dėl situacijų, kai nustačius vieno iš tėvų keliamą grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui buvo priimami sprendimai vieną tėvų išsiųsti iš Lietuvos Respublikos ar uždrausti šį atvykti. Šeimos vienybės išsaugojimas yra svarbus vaiko apsaugos sistemos komponentas, todėl tokie sprendimai yra jautrūs ir reikalauja atidaus vertinimo. Vaiko teisių konvencija ir VTAPĮ garantuoja vaikui teisę būti tėvų globojamam, taip pat teisę į šeimos ryšius bei kitus su jo individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą. Teisė į šeimos gyvenimo apsaugą yra pripažįstama įvairiuose tarptautiniuose ir regioniniuose žmogaus teisių dokumentuose. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 8 straipsnis įtvirtina teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą. Iš esmės valstybės turi įgyvendinti savo tarptautinius teisinius įsipareigojimus dėl šeimos vientisumo išsaugojimo bei siekti vengti išskyrimo. Remiantis suformuota tarptautinių ir Lietuvos nacionalinių teismų praktika, valdžios institucijų atliktas konkretaus atvejo vertinimas turi būti grindžiamas išskylančių interesų – šeimos ir visuomenės saugumo – pusiausvyros įvertinimu. Kontrolierės nuomone, Migracijos departamentas, priimdamas sprendimus, liečiančius ir vaikus, jų teises ir interesus, turi atidžiai įvertinti vaiko intereso ir taikomos priemonės proporcingumą, apribojimo santykį su grėsmės realumu, ir kt.

☐ Įstaigoje buvo nagrinėti atvejai susiję su vėlavimu priimti sprendimus dėl užsieniečių teisinės padėties (prieglobsčio, leidimų gyventi).

Teisės aktai nustato terminus, per kuriuos turi būti išnagrinėti prašymai suteikti prieglobstį. Teismui priėmus sprendimą įpareigoti Migracijos departamentą išnagrinėti prašymą suteikti prieglobstį iš naujo, departamento sprendimas turi būti priimamas kuo greičiau, bet ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo šio teismo sprendimo įsigaliojimo dienos. Vienu iš nagrinėtų atvejų, sprendimas buvo priimtas tik po 16 mėnesių. Taip pat Migracijos departamentas nepateikė pareiškėjui jokios informacijos apie prašymo nagrinėjimo uždelimo priežastis, sprendimo priėmimo terminą. Konkrečiu atveju, Kontrolierės vertinimu, itin ilgas sprendimo priėmimo terminas nebuvo pateisinamas, o Migracijos departamentas turi laikytis įstatymo viršenybės, objektyvumo, proporcingumo, lygiateisiškumo, efektyvumo principų, veikti apdairiai ir rūpestingai.

Teisės aktai numato procedūras, kuriomis remiantis gaunama informacija apie į Lietuvos institucijas besikreipiančius pareiškėjus, reikšminga sprendimui dėl leidimo jiems gyventi Lietuvoje priimti, šių procedūrų terminus, kt. Dažniausiai terminai asmenims išduoti reikiamus leidimus nėra išlaikomi,

kadangi laiku negaunama informacija iš Valstybės saugumo departamento, jog užsienietis nekelia grėsmės valstybės saugumui, viešajai tvarkai ar visuomenei. Tais atvejais, kai vėluojama priimti sprendimus dėl leidimo gyventi Lietuvoje, asmenys lieka neteisėto užsieniečio pozicijoje, taip pat neužtikrinama galimybė šeimai gyventi kartu, nes vienas iš tėvų turi palikti šalį. Minėti aspektai įtakoja šeimų, auginančių vaikus, interesus bei socialinę padėtį, apsunkena galimybes pasinaudoti savo teisėmis. Susiklosčiusi situacija, kai vienas tėvų turi išvykti, gali sukelti didelį emocinį stresą vaikui, turėti neigiamos įtakos vystymuisi, nes vaiko įprasta šeimos struktūra, vaikui būtina stabili aplinka sutrikdoma.

☐☐☐ Kitos veiklos

- ☐ Kontrolierė susitiko su organizacijos „Gelbėkit vaikus“ atstovais iš Lietuvos, Švedijos ir Islandijos. Susitikimas organizuotas kaip viena iš „Gelbėkit vaikus“ organizacijos vykdomo bei Šiaurės ministrų tarybos biuro Lietuvoje finansuojamo projekto „Advocacy and Child Protection for children on the Move“ veiklų. Renginyje – dirbtuvėse, kuriame dalyvavo ir Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos atstovas, gilintasi ir diskutuota apie migrantų ir pabėgėlių vaikų teisių apsaugą ir iššūkius ją užtikrinant. Susitikime su organizacijos „Gelbėkit vaikus“ atstovais Kontrolierė pristatė Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos veiklą įvairiose srityse, pastebimus iššūkius užtikrinant vaikų teises ir teisėtus interesus Lietuvoje.
- ☐ Įstaigos atstovas dalyvavo Europos Sąjungos Prieglobsčio Agentūros pagal Veiksmų planą Lietuvai organizuotame seminare-diskusijoje dėl nelydimų nepilnamečių globos sistemos tobulinimo. Renginyje dalyviai buvo supažindinti su įvairiomis globėjų skyrimo nelydimiems nepilnamečiams sistemomis Europos šalyse. Diskutuota dėl globos nustatymo ir globėjų skyrimo nelydimiems nepilnamečiams aspektų bei galimybių procedūras tobulinti ateityje.
- ☐ Įstaigos atstovas dalyvavo valstybės institucijų ir nevyriausybinių organizacijų susitikimuose, kuriuose buvo aptariamos sritys dėl nuo karo bėgančių ukrainiečių priėmimo, paslaugų, integracijos.

X. SIŪLYMAI

Valstybės dalyvės imasi visų reikiamų teisinių, administracinių ir kitų priemonių Vaiko teisių konvencijoje pripažintoms teisėms įgyvendinti. Ekonominėms, socialinėms ir kultūrinėms teisėms įgyvendinti valstybės dalyvės panaudoja kiek įmanoma daugiau savo turimų išteklių, o prireikus pasitelkia ir tarptautinį bendradarbiavimą (Konvencijos 4 straipsnis). JT Vaiko teisių komitetas nurodo, kad: valstybės priimtų įsipareigojimų pagal Konvenciją įgyvendinime turi dalyvauti visi visuomenės sektoriai bei, žinoma, vaikai; nacionaliniai teisės aktai turi atitikti Konvencijos nuostatas ir šalyje turi būti visais lygmenimis koordinuojama politika, turinti poveikį vaikams; valstybės privalo pademonstruoti, kad jos, siekdamos įgyvendinti vaiko teises, „panaudoja kiek įmanoma daugiau savo turimų išteklių“, ir, jeigu reikia, siekia tarptautinio bendradarbiavimo; valstybės ratifikuodamos Konvenciją, prisiima įsipareigojimus įgyvendinti vaiko teises ne tik savo jurisdikcijoje, bet taip pat prisidėti prie vaiko teisių įgyvendinimo visame pasaulyje, bendradarbiaudamos pasauliniu mastu.¹¹⁵

1. Užtikrinti savalaikį ir išsamų statistinių rodiklių apie vaikus rinkimą ir jų paskelbimą (prieinamumą) oficialios statistikos portale.
2. Sukurti ir (ar) adaptuoti specializuotas paslaugas bei metodikas, pritaikytas besiskiriančių ir išsiskyrusių tėvų konfliktinių situacijų ir iš jų kylančių neigiamų pasekmių vaikams sprendimui. Kurti ir užtikrinti veiksmingų švietimo priemonių, skirtų tikslinei grupei – besiskiriantiems ir skyrium gyvenantiems tėvams, sklaidą apie neigiamą tėvų konfliktų poveikį bei žalą vaikui, sklaidą.
3. Užtikrinti, kad užsitęsęs tėvų nebendradarbiavimas sprendžiant su vaiku susijusius klausimus, ir (ar) vaikų įtraukimas į tėvų tarpusavio konfliktus būtų vertinamas taip pat ir vaiko teisių ir jo interesų užtikrinimo (pažeidimo) aspektu. Imtis visų būtinų pagalbos ir, esant poreikiui, – teisinių poveikio priemonių (atsakomybės taikymo) vaiko teisių pažeidimui nutraukti.
4. Užtikrinti tolygią ir gyventojų poreikius atitinkančių paslaugų plėtrą bei prieinamumą savivaldybėse, ypatingą dėmesį skiriant :
 - (1) pagalbos priemonių ir formų plėtrai besiskiriantiems (išsiskyrusiems) tėvams, sprendžiant su vaikais susijusias konfliktines situacijas;
 - (2) pozityvios tėvystės, bendravimo su vaikais tobulinimo, smurtinio elgesio keitimo ir kitų programų bei su prevencinės pagalbos teikimu susijusių paslaugų prieinamumui ir individualizavimui;
 - (3) įrodymais pagrįstoms vaikų probleminio elgesio prevencijos ir pagalbos priemonėms bei intervencijos programoms, užtikrinant, kad jos būtų parenkamos atlikus išsamų ir tarpdisciplininį vaiko poreikių vertinimą, įvertinus rizikos faktorius ir apsaugos veiksnius.
 - (4) palydėjimo paslaugų jaunuoliams poreikio įsivertinimui bei plėtrai.

¹¹⁵ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas, UNICEF (2002); Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrasis komentaras Nr. 5 (2003) dėl bendrųjų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo priemonių (4 ir 42 straipsniai, 44 straipsnio 6 dalis), CRC/GC/2003/5.

5. Užtikrinti, kad atvejo vadybos procese būtų:
 - (1) tinkamai įvertintas paslaugų poreikis;
 - (2) parenkamos ir teikiamos individualius šeimos poreikius ir konkrečią sprendžiamą problemą atitinkančios paslaugos, pagalbos priemonės;
 - (3) nuolat tobulinama atvejo vadybininkų ir socialinių darbuotojų kompetencija, ypač motyvuojant asmenis priimti siūlomą pagalbą ir siekti teigiamų pokyčių;
 - (4) užtikrinamas savalaikis ir efektyvus bendradarbiavimas su socialiniais partneriais, dalyvaujantais atvejo vadybos procese.
6. Pasitelkiant darbo organizavimo ir vidaus kontrolės priemones bei formas, užtikrinti:
 - (1) pranešimų apie galimus vaiko teisių pažeidimus ar būtinybę ginti vaiko teises, nagrinėjimo terminų laikymąsi;
 - (2) išsamų vaiko situacijos vertinimą;
 - (3) sklandų vaiko paėmimo iš šeimos į saugią aplinką procesą, atsakingai jam pasiruošiant ir jį koordinuojant, griežtai laikantis teisės aktuose nustatytų procedūrinių garantijų, užtikrinančių proceso teisėtumą ir skaidrumą bei geriausiai vaiko interesus atitinkančios saugios vaikui aplinkos parinkimą;
 - (4) teismams ir kitiems kompetentingiems subjektams teikiamų išvadų išsamumą ir objektyvumą;
 - (5) teisės aktų reikalavimus atitinkantį globos organizavimo ir globos priežiūros procesą, ypatingą dėmesį skiriant vaiko turtinių teisių, taip pat teisės bendrauti su tėvais, giminaičiais ir kitais emociniais ryšiais susijusiais asmenimis įgyvendinimo aspektams.
7. Užtikrinti, kad našlaičių pensijų gavėjai laiku gautų paramą, užkertant kelią delsimui pakartotinai kreiptis į užsienio institucijas dėl trūkstamos informacijos, taip padidinant procesų efektyvumą ir užtikrinant sklandų sprendimų priėmimą.
8. Užtikrinti tarptautinius įsipareigojimus atitinkančias vaikų migrantų priėmimo sąlygas bei apsaugos standartus. Siekti, kad migracijos proceso sprendimuose būtų vengiama delsimo ir būtų atliekamas vaiko pažeidžiamumo vertinimas.
9. Baudžiamojo proceso metu skiriant ir vykdant kardomąsias priemones siekti optimalaus kardomųjų priemonių tikslų, poveikio, taikymo trukmės ir vaiko teisių užtikrinimo balanso.
10. Priimant sprendimus dėl ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo organizavimo, įskaitant, bet neapsiribojant grupių šiose įstaigose laikinu sujungimu, siūlytina įvertinti priimamų sprendimų įtaką ir poveikį vaiko teisių užtikrinimui. Užtikrinti, kad vaikų poilsis ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose ir veiklos būtų organizuojamos atsižvelgiant į jų individualius poreikius, nesiejant poilsio su vaikų migtymu ar nepatraukliomis alternatyvomis.
11. Plėtoti įtraukiojo švietimo priemones, sudarant palankias sąlygas visiems mokiniams, nepaisant jų ugdymosi poreikių įvairovės, gauti kokybišką išsilavinimą. Stiprinti švietimo pagalbos prieinamumą, užtikrinti nuolatinį, privalomą ir specializuotą pedagogų ir specialistų kompetencijų tobulinimą, siekiant pašalinti diskriminaciją dėl individualių mokymosi poreikių.

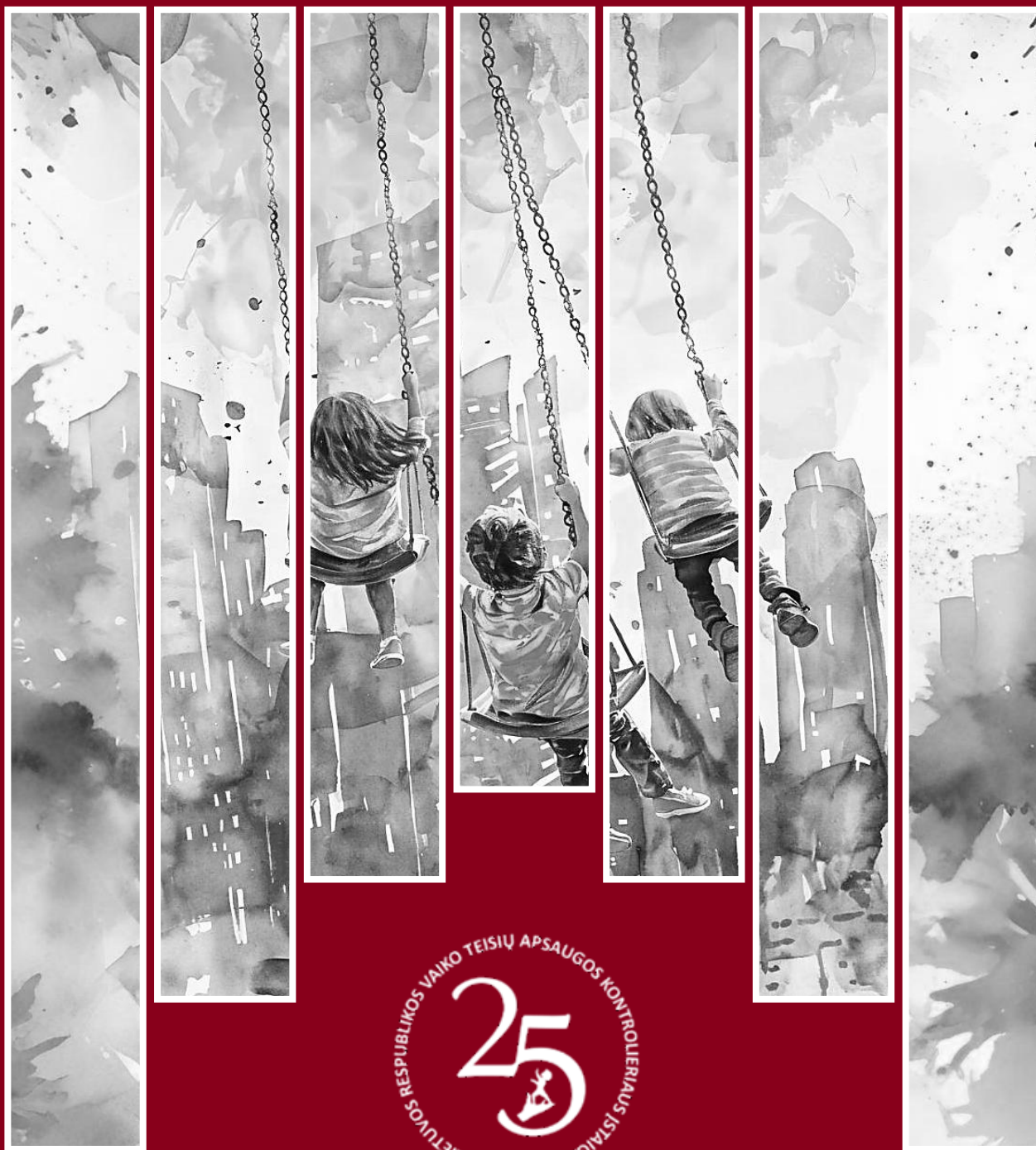
12. Didinti neformaliojo ir formalųjį švietimą papildančio ugdymo finansavimą, užtikrinant kuo didesnes vaikų galimybes įgyti ar tobulinti savo gebėjimus bei įvertinant neformalaus švietimo įtaką formuojant vaikų ir jaunimo pasaulėžiūrą, kuriant palankias sąlygas sąmoningo, pilietiško žmogaus ugdymui.
13. Užtikrinti tolygų ir socialiai teisingą visų sporto šakų sportininkų rėmimui skirtų lėšų paskirstymą.
14. Parengti ilgalaikę gabių vaikų ugdymo strategiją ir užtikrinti jos finansavimą, numatant ugdymo turinio pritaikymą jų gebėjimams, galimybę dalyvauti nacionalinėse, tarptautinėse olimpiadose, pasiruošimo olimpiadoms stovyklose, aukštos kvalifikacijos pedagogų rengimą ir pritraukimą ir pan. priemones.
15. Užtikrinti tinkamą mokinių aprūpinimą ugdymo priemonėmis, savalaikį informavimą apie pokyčius švietimo srityje (žinių patikrinimo, egzaminų organizavimo, vertinimo ir pan. tvarką). Siekiant užtikrinti vaiko teisės į poilsį ir mokslą dermę, suderinti mokinių ugdymo, egzaminų ir atostogų trukmę ir laiką.
16. Siekiant efektyvesnės vaiko apsaugos nuo smurto, patyčių, neteisėtos informacijos turinio, privataus gyvenimo apsaugos skaitmeninėje erdvėje, žalingo informacinių įrenginių poveikio, užtikrinti nuoseklų veiksmingų programų finansavimą bei įgyvendinimą. Stiprinti vaikų, jų tėvų bei visos visuomenės informuotumą, skaitmenines kompetencijas, skaitmeninį raštingumą.
17. Kompleksiškai spręsti problemas, susijusias su tabako gaminių, narkotinių ir psichotropinių ir (ar) kitų nelegalių medžiagų vartojimu. Įvertinti teisinio reglamentavimo tobulinimo poreikį, įgyvendinti pasiteisinusias ir pripažintas priemones, įgalinančias efektyviai spręsti vaiko žalingų įpročių problemas bei reaguoti į naujas grėsmes, užtikrinti specializuotos pagalbos vaikui ir jo šeimai teikimą.

Apžvelgiant praėjusius metus, tikslinga prisiminti, kad 2000 metais, „siekiant sudaryti teises prielaidas, kurios leistų užtikrinti Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ir kitų su vaiko teisių apsauga susijusių teisės aktų nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, o taip pat kontroliuoti valstybinių, savivaldos, nevalstybinių institucijų ir privačių asmenų veiklą, dėl kurios gali būti pažeidžiamos vaiko teisės ir jo teisėti interesai“ bei suformuoti išbaigtą vaiko teisių apsaugos sistemos struktūrą¹¹⁶ buvo pradėtos diskusijos ir priimtas sprendimas įsteigti savarankišką ir nepriklausomą Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigą. 2025-ieji yra Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos dvidešimt penkti veiklos metai.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė

¹¹⁶ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.88955?jfwid=w5ecrytqk>

**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIAUS ĮSTAIGA**

Plačioji g. 10, 01308 Vilnius

Tel. +370 5 210 7176

Linija vaikams 8 800 01230

El. p.vtaki@vtaki.lt

vtaki.lt